

STUDIA ANTHROPONYMICA SCANDINAVICA

Tidskrift för nordisk personnamnsforskning

UTGIVEN AV
Kungl. Gustav Adolfs Akademien för svensk folkkultur

REDIGERAD AV
Katharina Leibring och Lennart Ryman

REDAKTIONSRÅD
Eva Villarsen Meldgaard, Guro Reisæter och Minna Saarelma-
Paukkala

With English summaries

Årgång 34 · 2016

Utgiven med stöd av
Nordiska publiceringskommittén för humanistiska och
samhällsvetenskapliga tidskrifter.

För bedömning av manuskript till uppsatser i *Studia anthroponymica*
Scandinavica anlitas vetenskapliga granskare utanför redaktionen.

Redaktionens adress:
Box 135
SE-751 04 UPPSALA
Redaktörernas (Katharina Leibring och Lennart Ryman)
e-post: fornamn.efternamn@sprakochfolkminnen.se
Tidskriftens webbplats: www.kgaa.nu/tidskrift.php

Redigerad i samarbete med Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk
och folkminnen.

ISSN 0280-8633

© Respektive författare

Uppsala 2017
Textgruppen i Uppsala AB

Innehåll

<i>Aldrin, Emilia</i> : Ungdomars språkliga tilltal. En litteraturstudie	101
<i>Alhaug, Gulbrand</i> : <i>Aase</i> eller <i>Åse</i> – i kva grad har rettskrivingsendringa <i>aa>å</i> i norsk verka inn på bruken av <i>aa</i> og <i>å</i> i personnamn?	25
<i>Frändén, Märit</i> : »Det är ju så vi alltid har uttalat det». Om ursprungliga och försvenskade uttal av några invandrade efternamn	123
<i>Frändén, Märit</i> : <i>Hemmingsson</i> och <i>Thomsson</i> . Lokalt vanliga svenska <i>-son</i> -namn	81
<i>Idevall, Karin Hagren</i> : Kön, sexualitet och nationalitet i nordiska namnlagar. En studie av normer och diskriminering	61
<i>Källström, Magnus</i> : Ett oläst namn på Igelstasten i Östertälje	5
<i>Källström, Magnus</i> : Fsv. <i>Ole</i> och <i>Olle</i> – en betraktelse utifrån en nyfunnen runinskrift i Anga kyrka på Gotland	15

Recensioner

<i>Endre-boka</i> . Postfestumskrift til Endre Mørck. Red. av Gulbrand Alhaug, Tove Bull & Aud-Kirsti Pedersen (2014). Rec. av Tom Schmidt	149
<i>Frå Sturlungu til West Venture</i> . Heiðursrit til Anfinn Johansen á 60 ára degnum. Ritstjornað hava Zakaris Svabo Hansen, Jógvan í Lón Jacobsen, Tina K. Jakobsen, Kristin Magnus-sen & Turið Sigurðardóttir (2013). Rec. av Michael Lerche Nielsen	151
<i>Innovationer i namn och namnmönster</i> . Handlingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013. Red. av Emilia Aldrin, Linnea Gustafsson, Maria Löfdahl & Lena Wenner (2015). Rec. av Birgit Eggert	156
<i>Linguistik det Familiennamnen</i> . Friedhelm Debus, Rita Heuser & Damaris Nübling (Hrsg.) (2014). Rec. av Gudlaug Nedrelid	159
<i>Namn i det fleirspråklege Noreg</i> . Gulbrand Alhaug & Aud-Kirsti Pedersen (red.) (2015). Rec. av Ivar Utne	165
<i>Navne og skel – Skellet mellem navne</i> . Rapport fra Den femtende nordiske navneforsker-kongres på Askov Højskole 6.–9. juni 2012. Red. af Birgit Eggert & Rikke S. Olesen under medvirken af Bent Jørgensen (2015). Rec. av Linnea Gustafsson	167
<i>Nübling, Damaris, Fahlbusch, Fabian & Heuser, Rita</i> : <i>Namen. Eine Einführung in die Onomastik</i> . 2., überarbeitete und erweiterte Aufl. (2015). Rec. av Thorsten Andersson	170
<i>Yliopiston nimipäiväalmanakka/Universitetets namnsdagsalmanacka/Universitehta nam-mabeaivealmmenáhkki</i> 2016 (2015). <i>Yliopiston nimipäiväalmanakka/Universitetets namnsdagsalmanacka/Universitehta nammabeaivealmmenáhkki</i> 2017 (2016). Rec. av Katharina Leibring	174
Meddelande	175
Författarna i denna årgång	177
Förkortningar	179

MAGNUS KÄLLSTRÖM

Ett oläst namn på Igelstastenen i Östertälje

Studia anthroponymica Scandinavica 34 (2016), 5–14.

Magnus Källström, Department for Conservation, Swedish National Heritage Board, Visby: An unread name on the Igelsta stone in Östertälje.

Abstract

This article deals with the inscription on a rune-stone fragment discovered in 1985 at Igelsta in Östertälje parish in Södermanland, which according to the author commemorates a man named *Øygrīmr*. This name is very rare and is previously unrecorded in East Scandinavian sources.

Keywords: personal names, rune stones, runic inscriptions, Södermanland, Viking Age.

Att runinskrifterna utgör ett inspirerande material för namnforskaren är ett känt faktum. Visserligen kan den begränsade teckenuppsättningen i den vikingatida runraden ibland göra att tolkningsalternativen blir besvärande många, men med en närmare analys av runortografin, lokala skrifttraditioner och ristaregenheter går det ofta att snäva in möjligheterna. Runmaterialet har dessutom den fördelen att det årligen utökas med nya fynd. Exempelvis har varje ny vikingatida runsten som påträffas potentialen att utöka vår kunskap om periodens namnskick. Runstenarna var ju minnesstenar resta av personer efter avlidna bundsförvanter, och vi förväntar oss därför namnet på minst två personer: den som rest stenen och den som stenen är tillägnad. Tyvärr består många av de runstenar som dyker upp av fragment och det är slående hur ofta det är de ur onomastisk synvinkel mindre intressanta partierna som har råkat bevaras. På ett av de senaste runfynden, som gjordes i januari 2016 i Solna kyrka i Uppland, läser man försmädligt nog bara runorna ...a : stan : þi... dvs. »... (res)a(?) denna sten ...», dvs. en del av den obligatoriska resarformeln.

Betydligt namnrikare är den nästan fullständiga runsten som 2011 plöjdes upp i en åker vid Småhamra i Österhaninge i Södermanland (se Wikell 2013). I detta fall var det bara ett hörn av stenen där just orden »resa sten» förväntades ha stått som saknades, men även detta fragment påträffades vid plöjningen året efter och inskriften är alltså numera fullständig. Stenen är rest av tre bröder –

Gunnarr, *Ulfk* och *Sighialmr* – till minne av deras fader *Halfdan*. Samtliga namn är tidigare belagda på sörmländska runstenar och det är bara *Sighialmr* som kan sägas ha varit mer ovanligt. Det förekommer i övrigt bara på tre runstenar (Sö 298, U 640, U 648), där de två uppländska beläggen dessutom avser en och samma person. Tydligt har stavningen av namnet berett ristaren av Småhamrastenen vissa problem och det uppträder i den något förvånande formen **sighialnmr**, där en **n**-runa har smugit sig in mellan **l** och **m**.

Denna artikel skall dock handla om ett annat sörmländskt runfynd, som gjordes för mer än trettio år sedan. Inskriften har hittills varit otolkad, men innehåller av allt att döma ett personnamn, som har varit okänt på svenskt område.¹ Anledningen till att det inte har uppmärksammats tidigare är säkert att fyndet har blivit mycket summariskt beskrivet och att det dröjde länge innan ristningen fastnade på bild.

Den nämnda stenen påträffades 1985 vid Igelsta gård i Östertälje, söder om Stockholm, i samband med harvningen av en åker. Redan dagen efter var Runverket ute och gjorde en första preliminär undersökning, som kom att ligga till grund för publiceringen i Runfynd i Fornvännen året efter (Strid & Åhlén 1986 s. 220). Av den kortfattade framställningen får man intrycket att det enda tolkningsbara ordet utgörs av runföljden **auk**.

Runstensfragmentet placerades i trädgården till Igelsta gård, där det kom att ligga till början av 2000-talet. Då väcktes ett förslag om att det borde flyttas och ställas upp i entrén till det närbelägna Fornhöjdens Vårdcentrum, vilket också skedde. I samband med flytten rengjordes stenen och ristningen undersöktes och målades upp av Thorgunn Snædal, vilket resulterade i en nyläsning av några av runtecknen, men inget förslag till tolkning (Snædal 2003). I Samnordisk runtextdatabas, där stenen fått signum Sö Fv1986;220, återges inskriften i en redaktion som i huvudsak bygger på Snædals rapport, men också på ett foto. Inte heller här finns något förslag till tolkning.

Fragmentet från Igelsta består av röd sandsten och är relativt stort, 81 × 42 cm. Tjockleken varierar mellan 13 och 18 cm. Fragmentet utgörs av mittpartiet av en runsten och den ornamentik som har bevarats är egentligen rätt märklig, vilket inte alls har framgått av de uppgifter som hittills har funnits tillgängliga. Ungefär mitt på stenen finns ett rundjurshuvud med närmast rektangulärt huvud, spetsovalt öga och uppspärrat gap med en tredelad tunga och ett par vassa huggtänder (fig. 1). Ovanför detta ser man den nedre delen av ett kors, som också tycks ha haft en mycket originell utformning. Den bevarade nedre korsarmen har triangulär avslutning och det ser ut som om korsmitten har varit

¹ Jag har själv tidigare skrivit om denna inskrift i Riksantikvarieämbetets blogg, K-blogg <<http://www.k-blogg.se/2014/11/14/runormen-pa-vardcentralen/>> och tolkningen uppmärksammades även i en artikel i Länsstidningen Södertälje den 21 december 2014 <<http://lt.se/nyheter/nyheter/1.2769253-unikt-namn-hittat-pa-runsten-i-sodertalje>>.

Fig. 1. Runstenen som 1985 påträffades vid Igelsta i Östertälje sn, Södermanland, på sin nuvarande plats. Foto Magnus Källström 2014.

markerad med en sorts knutornamentik. Den senare visar ett tydligt släktskap med de sällsynta knutrunorna, som vi i Sverige bara känner från en runsten i Gästrikland (Gs 15).

Inskriften måste ha börjat vid rundjurets huvud och därefter gått medsols i en bågformig slinga, som avslutas med en svans med en spiralformig upprulling nedtill till höger på det bevarade fragmentet. Till vänster om svansen finns på den fria ytan ett par runor som ansluter till en ramlinje. Runhöjden i hela inskriften varierar mellan 3,5 och 9 cm.

Eftersom de tidigare återgivningarna av inskriften verkar innehålla ett och annat skriv- eller tryckfel, nöjer jag mig här med att redovisa min egen uppfattning. Den bygger på en granskning gjord den 13 november 2014. Enligt denna undersökning kan inskriften återges på följande sätt:

: þ...-ir · eykr | im... (eller: ...ri)
5 10

Inskriften bör ha börjat vid rundjurets huvud, där det finns ett något snett placerat kolonformat skiljetecken. Av den första runan återstår huvudstaven samt mellan denna och brottkanten ett stycke av en svagt bågböjd bistav. Eftersom

den inledande runan av allt att döma står upp och ned bör det vara den övre delen av bistaven som har bevarats, medan fortsättningen har försvunnit i en flagring. Spåren av bistaven är inte markerade i den nuvarande uppmålningen, men fullt tydliga. Runan bör i första hand tolkas som **p**, men möjligen kan det också röra sig om resterna av en **r**- eller **b**-runa med lågt ansatt bistav. Därefter saknas ett längre avsnitt av texten innan slingan åter blir synlig nedtill till höger på stenen. Av runa 2 återstår endast 2,5 cm av basen, medan den följande runan kan följas i sin fulla längd med undantag för själva toppen. Runan har därför troligen varit **i**, även om skadan upptill gör att man inte helt kan utesluta en försvunnen bistav från toppen och snett nedåt vänster. Det måste i så fall ha handlat om en **t**-runa med ensidig bistav, en runform som är ytterst ovanlig i Södermanland. (De enda säkra exemplen i hela landskapet verkar finnas på Sö 360, se SRI 3 s. 351.) Runorna 6 och 7 är båda stungna. Runorna 8–9 står på ytan till vänster och begränsas nedtill av ramlinje. De kan både uppfattas som **ri** eller **im** beroende på vilken läsriktning man väljer. Dessutom är det möjligt att den lodräta linjen till höger inte skall tolkas som en **i**-runa, utan som en begränsningslinje. En sådan begränsningslinje är dock mycket oväntad när runföljden inte står i ett slutet textband, och läsningen av den aktuella linjen som en **i**-runa måste därför ges företräde. Om dessa runor utgör en direkt fortsättning av det som finns i slutet av ormslingan är det troligast att de står upp och ned, och de skall i så fall uppfattas som **im**.

Att runföljder som är placerade utanför huvudslingan på runstenarna uppträder med endast en begränsningslinje är mycket ovanligt, men det finns en del exempel. På U 940 från kvarteret Torget i Uppsala är runorna i ristarsignaturen **rip · runar · ubir**, som har sin plats nedanför huvudristningen, begränsade upptill av en vågrät linje (SRI 9 pl. 9). Något liknande verkar även ha förekommit på den tyvärr försvunna U 714 Skeberga, Kungs-Husby sn, där orden ... **sin · kopan** -, som uppenbarligen har avslutat inskriften har haft en liknande placering nedanför tassarna av ett fyrfotadjur (SRI 8 s. 238, fig. 151). Eftersom den senare endast är känd genom en enstaka äldre avbildning kan det inte uteslutas att det har funnits en nedre ramlinje som tecknaren har förbisett. Det finns även exempel på att fristående runor begränsas av en ramlinje nedtill. Ett sådant är runföljden **prutar** på Sö 112 Kolunda, Stenkvista sn, som är placerad vågrätt på den nedre delen av stenens mittyta (se SRI 3 pl. 52). Ytterligare ett exempel på en runföljd med endast en ramlinje nedtill förekommer på Sö 197 Kolsundet, Ytterselö sn (se SRI 3 pl. 95). Någon generell regel för placeringen av en enstaka ramlinje verkar inte gå att upptäcka, även om det med tanke på att runor nog i normala fall ristades uppifrån och ned, kan verka naturligare att ha en ramlinje upptill än nedtill.

Trots att vi på Igelstastenen endast har brottstycken kvar av den ursprungliga texten är det inte särskilt svårt att räkna ut vilka textelement som har beva-

rats. Den inledande runan **þ** har rimligtvis tillhört ett personnamn, men detta kan av lätt insedda skäl inte rekonstrueras. Däremot är det mycket troligt att runorna 2–4 ...-**ir** utgör slutet av prepositionen *æftir*, inte minst på grund av att avståndet mellan de två första runorna är större än mellan de två senare. Detta tyder på att den första bevarade runan har haft en platskrävande bistav upptill, vilket kan förenas med att runan ursprungligen har varit **t** (↑). De runor som följer därefter bör i så fall återge ett personnamn böjt i ackusativ. Runorna 5–8 **eykr**, som står i rundjurets svans, är dock svåra att förena med något sådant. Runföljden erinrar visserligen om binamnet *Eykr*, som finns belagt en gång på fornvästnordiskt område och som är identiskt med subst. fvn. *eykr* m. 'ök' (se Lind Bin. sp. 74), men man måste i så fall anta att ristaren har använt en nominativform i stället för ackusativ.² Ett annat uppslag är att **eykr** kan hänga samman med adj. fvn. *eygr* = *eygðr* 'øygd', som uppträder bl.a. i uttrycket *eygðr vel* 'venøygd, med vakre auge' (Norrøn ordbok s. 141). En motsvarighet finns i fsv. **ögdher*, som dock endast förekommer som senare led i sammansättningsar (*enögdher*, *krankögdher*, *muskögdher* etc., se Sdw s. 1167, Sdw Suppl. s. 1142 med hänvisn.). Även här måste man i så fall anta en felaktigt använd nominativform. Sådana förväxlingar förekommer givetvis emellanåt på runstenarna (se t.ex. Salberger 1966 s. 66 f.), men det är inte särskilt tilltalande att behöva anta detta i kombination med ett sällsynt eller t.o.m. tidigare okänt namn.

Det troligaste är därför att namnet har fortsatt med de runor som är ristade utanför slingan. Läser man dessa som **im** får man i stället runföljden **eykrim**, vilket utan problem kan svara mot ack. av ett mansnamn *Øygrīmr*. Det kan kanske verka konstigt att den dödes namn har placerats på ett sådant sätt att ristaren har tvingats byta slinga mitt i namnet, men detta är inte utan paralleller. På runstenen Sö 268 Söderby, Österhaninge sn, är exempelvis namnet på den döde (ack. *Þörgaut*) delat på mitten och står i två olika slingor: **þor** | **kut**. En ännu bättre parallell finns på den tyvärr försvunna Sö 67 Häringe, Sköldinge sn, där de sex första runorna **kairmu** i den dödes namn ack. *Gæirmund* står i rundjurets svans, medan de två avslutande runorna **nt** är placerade fritt på stensens mittyta (se fig. 2). Det kan noteras att de senare står upp och ned, precis som jag har antagit på Igelstastenen. Ytterligare exempel på personnamn från sörmländska runstenar, där en del av namnet står utanför slingan är gen. **sif** | **ur** *Sefur* Sö 96, gen. **þur** | **unar** *Þörunnar* Sö 138 och gen. **hlftah** | **ar** *Halfdanar* Sö 250, även om det inte i något fall handlar det om den dödes namn.

Namnet *Øygrīmr* är inte tidigare känt från runinskrifterna, och det saknar så

² Detta ord förekommer även i fornsvenskan i formen *öker* m., *ök* n., och uppträder i formen sg. dat. **eyk** och pl. dat. **eykium** flera gånger i en målad inskrift (G 119) på väggen till Anga kyrka på Gotland (daterad till 1280-talet). Däremot finns vad jag har kunnat se inga exempel på att det har använts som namn (SMPs).

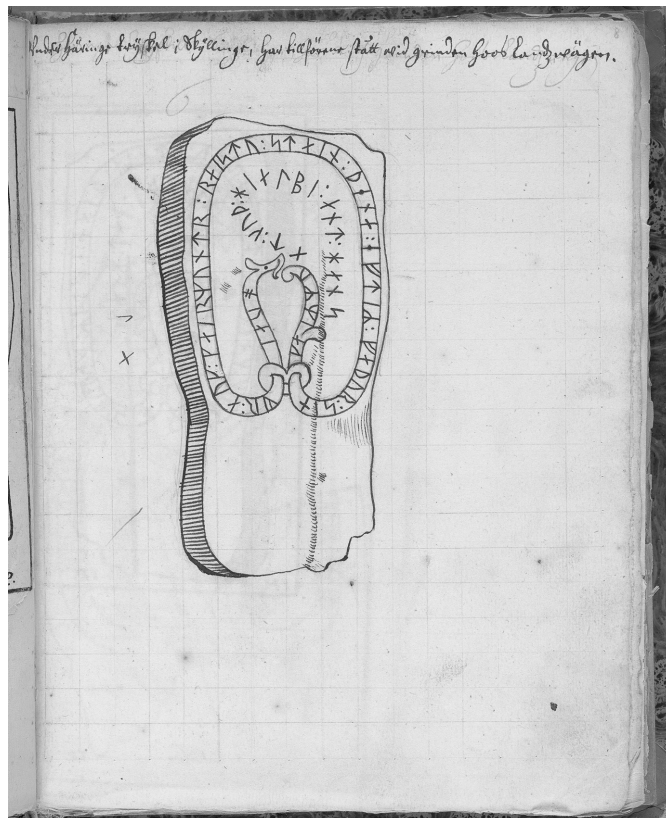

Fig. 2. Den försvunna runstenen Sö 67 från Häringe i Sköldinge sn, Södermanland. Teckning av Johan Peringskiöld i F 1 5:5 bl. 8. Foto: Kungliga Biblioteket, Stockholm.

vitt jag har kunnat finna motsvarigheter i de svenska medeltidskällorna (SMPs). Däremot finns ett enstaka belägg på ett mansnamn *Eygrímr* från västnordiskt område. Namnet har dock inte burits av någon verklig person utan av en fiktiv gestalt i Hervararsagan, *Eygrímr Bólmr* (Lind s. 246). I den redaktion av sagan som ingår i Hauksbók (s. 350 f.) ges dessutom en förklaring till uppkomsten av detta namn. Eygrímr, som var son till en »risi ok bergbvi» Hergrímr, skall ursprungligen bara ha hetat *Grímr*, men fått sitt namn för att han hade bosatt sig på en ö:

hann feck ser bvstað i ey þeiri a Halogalandi er Bolm heitir. hann var kallaðr Eygrímr bolmr. (s. 351)

Att namnet *Øygrīmr* på Igelstastenen skulle ha uppkommit på motsvarande sätt verkar högst osannolikt. I stället bör man givetvis räkna med ett sammansatt namn av vanlig variationstyp. Båda namnlederna är också väl styrkta i det runsvenska namnmaterialet. *Øy-* är en ganska vanlig förled och NRL (s. 267) upptar ett 15-tal olika sammansättningar från vikingatida run-

inskrifter. Efterleden *-grīmr* är däremot mera sällsynt i det aktuella materialet. NRL (s. 83) anför här endast fyra namn: *Auðgrīmr*, *Sægrīmr*, *Þōrgrīmr* och *Vīgrīmr*. Av dessa är *Þōrgrīmr* det mest frekventa med sex belägg (NRL s. 231), varav ett härrör från Södermanland (Sö 124). *Sægrīmr* förekommer dels på en uppländsk runsten (U 796), dels i två myntmästar-signaturer från Lund. De två övriga namnen är bara belagda en gång vardera. Enligt ett förslag av Evert Salberger (1999 s. 34 ff.) är det dessutom möjligt att det antagna belägget för *Auðgrīmr* (nom. **upakrimr** på Vg 37) i stället skall tolkas som *Auða-Grīmr* 'Ödes (son) Grim' och detta belägg skall i så fall utgå.

Att *Øy-* återges med just diagramen **ey** är ganska ovanligt och har förklarats som effekten av en delabialisering (se Lagman 1990 s. 44). Skrivningen är inte tidigare belagd på någon runsten i Södermanland, men förekommer i ett fåtal uppländska runinskrifter (nom. **freystin** *Frøystæinn* U 19, nom. **freybiurn** *Frøybiurn* U 630, ack. **eystain** *Øystæin* U Fv1953;263). Av dessa finns den förstnämnda vid Älby på Ekerö, vilket inte ligger alltför avlägset från Igelsta (ca 12 km fågelvägen).³

En annan tolkningsmöjlighet är att den senare leden i **eykrim** skall identifieras med en motsvarighet till (fvn.) *grimmr* 'grum, ildesindet, tilbøielig til i Vrede eller af Fiendskab at gjøre andre ondt eller skade dem; haard, streng, grusom' (Fritzner 1 s. 646). Runorna **ey** kan återge en form av adv. runsv. *æi* 'alltid' (jfr skrivningen **eu** för detta ord på G 343, se Gustavson & Snædal ms., Visby stad s. 16) och det skulle i så fall kunna handla om en meningsfull sammansättning **Æigrimmr* med betydelsen 'den alltid vrede'. En motsvarighet till den senare leden enligt detta tolkningsförslag föreligger troligen i mansnamnet nom. **upkrimi** på Sö 109, vilket enklast kan uppfattas som en svag form av adj. (fvn.) *úgrimmr* 'som ikke vil gjøre andre ondt' (Fritzner 3 s. 755).⁴ Även namnet på Igelstastenen kan givetvis ha haft svag form, eftersom vi ju faktiskt inte vet om det har slutat med runan **m**.

I valet mellan de olika möjligheterna till tolkning av den aktuella runföljden måste dock alternativet *Øygrīmr* ges företräde som det ortografiskt minst komplicerade. Att namnet annars är i stort sett okänt, trots att det består av två (relativt) vanliga namnleder, utgör ingen invändning mot den föreslagna tolkningen. Tvärtom finns det – som Lena Peterson (2003) tydligt har visat – gott om exempel på sådana namn i det vikingatida runskriftsmaterialet.

³ I övrigt finns endast ett fåtal spridda vikingatida belägg på denna skrivning: ack. **eystei-** *Øystæin* Öl ATA4684/43A, nom. **[eystin]** *Øystæinn* Ög 62, ack. **eykil** *Øykēl* DR 376.

⁴ Brate (i SRI 3 s. 82) uppfattar namnet som **skrimi**, men enligt Wessén (i SRI 3 s. 393) är den inledande runan »snarast **u**». I Samnordisk runtextdatabas återges dock namnet fortfarande som **skrimi**. Jag avser att återkomma till tolkningen av denna inskrift i ett annat sammanhang.

Om man sammanfattar de överväganden som har gjorts ovan, bör alltså inskriften på Igelstastenen återges på följande sätt:

: þ...-ir • eykr|im...
 ...[æft]ir Øygrīm ...
 »... efter Ögrim ...»

Med hjälp av stenens ornamentik är det också möjligt att ge en ungefärlig tidfästning av det aktuella namnbelägget. Rundjurets huvud ser vid första anblick kanske inte särskilt förtroendeingivande ut, men det är tydligt att det imiterar andra sörmländska runstenar. Den tredelade tungan har exempelvis sin motsvarighet på Sö 279 vid Strängnäs domkyrka, där rundjuret liksom på Igelstastenen är försett med kraftiga huggtänder (SRI 3 pl. 137). Släktskap finns också med några stenar som har tillskrivits runristaren Halvdan, exempelvis Sö 274 från Södersluss i Stockholm och Sö 290 vid Farsta i Brännkyrka socken, även om denne ristare arbetar med betydligt mjukare former (se SRI 3 pl. 135, 145). Den korta slinga som på Igelstastenen bildar en rektangulär figur kring rundjurets hals kan mycket väl ha sitt ursprung i den slinga som på de nämnda stenarna utgår från djurets nacke och omsluter en punkt där runslingan korsar sig själv. Halvdans ristningar finns alla på Södertörn (se SRI 3 s. XXVII) och är således inte särskilt avlägsna.

Enligt en muntlig uppgift från Anne-Sofie Gräslund, refererad i Samnordisk runtextdatabas, tillhör rundjuret på Igelstastenen stilgruppen Pr 2, som har daterats till perioden ca 1020–50. (Se om stilgrupperingen Gräslund 2006.) Till samma stilgrupp har Gräslund även fört de ovan nämnda ristningarna från Strängnäs och Brännkyrka, vilket visar att de ligger varandra nära i tid. Sö 279 brukar dessutom med goda skäl räknas till gruppen av Ingvarsstenar, som antas vara resta under 1040-talet. En datering av Igelstastenen till 1000-talets andra fjärdedel (eller möjligen något senare) verkar alltså väl motiverad. Detta bör då även gälla belägget för det i runsvenskan tidigare okända mansnamnet *Øygrīmr*.

Referenser

ATA = Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet, Stockholm.

Fritzner = Fritzner, Johan. Ordbog over Det gamle norske Sprog. 1–3. 1886–96. Kristiania: Den norske forlagsforening 4. Rettelser och tillegg ved Finn Hødnebo. 1972. Oslo–Bergen–Tromsø: Universitetsforlaget.

Gräslund, Anne-Sofie, 2006: Dating the Swedish Viking-Age rune stones on stylistic grounds. I: Runes and their secrets. Studies in runology. Ed. by Marie Stoklund, Michael Lerche Nielsen,

- Bente Holmberg & Gillian Fellows-Jensen. Copenhagen: Museum Tusculanum Press. S. 117–139.
- Gustavson, Helmer & Snædal, Thorgunn, ms. Gotlands runinskrifter 3. Tillgänglig som pdf-fil på Riksantikvarieämbetets hemsida <<http://www.raa.se/kulturarvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/>>
- Hauksbók, udg. efter de Arnamagnæanske håndskrifter no. 371, 544 og 675, 4to samt forskellige papirhåndskrifter af Eiríkr Jónsson & Finnur Jónsson. 1892–96. København.
- Jansson, Sven B. F. 1953: Uppländska runstensfynd. I: Fv 48. S. 262–280.
- Lagman, Svante, 1990: De stungna runorna. Användning och ljudvärden i runsvenska steninskrifter. Uppsala: Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. (Runrön 4.)
- Norrøn ordbok = Heggstad, Leiv, Hødnebo, Finn & Simensen, Erik: Norrøn ordbok. 5. utg. av Gammalnorsk ordbok ved Marius Hægstad & Alf Torp. 2008. Oslo: Det norske Samlaget.
- Peterson, Lena, 2003: *Armjótr, Dýrgeirr, Víghorn* and others – a bouquet of rarities from the personal name flora of Viking Age Scandinavia. I: *Runica – Germanica – Mediaevalia*. Hrsg. von Wilhelm Heizmann & Astrid van Nahl. Berlin–New York: de Gruyter. (Ergänzungsbände zum Reallexikon der germanischen Altertumskunde 37.) S. 581–594.
- Salberger, Evert, 1966: *Syktrykr*. Kring ett mansnamn på Rotsunda-stenen. I: NoB 54. S. 62–69.
- 1999: Två västgötska runstudier. I: *Västgötalitteratur*. S. 29–40.
- Samnordisk runtextdatabas. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>>
- Snædal, Thorgunn, 2003: Rapport till Riksantikvarieämbetet [rörande runstensvärden i Stockholms län under 2003 och planerade åtgärder för år 2004] 26/11 2003 (ATA dnr 322-677-2004).
- Strid, Jan Paul & Åhlén, Marit, 1986: Runfynd 1985. I: Fv 81. S. 217–223.
- U Fv1953;263 = Runsten från Helenelund, Sollentuna sn, Uppland, publicerad i Jansson 1953, s. 262 ff.
- Wikell, Roger, 2013: Nyfynd av runsten vid Småhamra, Österhaninge. I: Spadbladet. Utg. av Arkeologisektionen vid Stockholms hembygdsförbund. S. 4–5.
- Öl ATA4684/43A = Runsten från Hulterstads kyrka, Öland, beskriven i rapport av Sven B. F. Jansson till Riksantikvarieämbetet i oktober 1943 (ATA dnr 4684/43).

Summary

MAGNUS KÄLLSTRÖM

An unread name on the Igelsta stone in Östertälje

In 1985 a fragment of a previously unknown rune stone was discovered in a ploughed field belonging to Igelsta farm in Östertälje parish, south of Stockholm. Only ten runes of the original inscription remain, and until now no interpretation has been suggested. According to the present author, the inscription should be read as follows:

: p...-ir • eykr|im...
 ...[æft]ir Öygrīm ...
 ‘... in memory of Ögrim ...’

In the last runic sequence, the runes **eykr** complete the tail of the rune animal, while the characters **im** are placed upside down on the free surface to the left. The proposed name

Øygrīmr has no direct counterpart in other sources apart from an isolated ON *Eygrīmr*, connected to a fictional person in *Hervarar saga*. Both of the name elements *Øy-* and *-grīmr*, however, are well attested in Swedish runic inscriptions from the Viking Age. An alternative name formation **Ægrimmr*, with the meaning ‘ever grim’, is also discussed, but is considered less likely.

The ornamentation of the Igelsta stone is rather uncommon, but several features (including the shape of the rune animal’s head) indicate that it can be dated to the second quarter of the 11th century.

MAGNUS KÄLLSTRÖM

Fsv. *Ole* och *Olle* – en betraktelse utifrån en nyfunnen runinskrift i Anga kyrka på Gotland

Studia anthroponymica Scandinavica 34 (2016), 15–24.

Magnus Källström, Department for Conservation, Swedish National Heritage Board, Visby: Old Swedish *Ole* and *Olle* – a reflection based on a recently discovered runic inscription in Anga Church on Gotland.

Abstract

This article discusses the distribution of the names *Ole* and *Olle* in medieval Sweden in the light of a short runic inscription from Anga Church on Gotland. The inscription, which is cut in the plaster on the church wall, reads **olli** and provides the first instance of the male name *Olle* written in runes. In the runic corpus from Sweden there are four instances of a name spelled nom. **ōle**, **oli**, acc. **ula**, **oln**. These runic sequences have previously been construed as renderings of the Old Swedish *Ole*, but the author argues that it is more likely that they all in fact represent the name *Olle*.

Keywords: hypocorisms, Middle Ages, personal names, runes, runic inscriptions, Viking Age.

Sommaren 2014 granskade Runverket ett antal runinskrifter i Anga kyrka, som hade uppmärksammats av en tillfällighet och anmälts året innan. Runorna är ristade invändigt i putsen ovanpå de väggmålningar som pryder långhuset och som avtäcktes i samband med kyrkans renovering 1946–47. Förmodligen var det också då som runorna kom fram. Någon måste ha sett dem redan vid detta tillfälle, men upptäckten verkar helt ha fallit i glömska.

Jag ska här endast ägna mig åt en av ristningarna i Anga. Den finns på kyrkans västvägg och lyder helt enkelt **olli** (fig. 1), vilket givetvis bör återge en motsvarighet till namnet *Olle*. Genom att ristningen är utförd ovanpå en kalkmålning som har tillskrivits den s.k. Passionsmästaren, verksam i mitten av 1400-talet (SvK 84 s. 566), kan vi dra slutsatsen att inskriften tidigast kan ha tillkommit under 1400-talets senare hälft.

Detta är faktiskt första gången som en motsvarighet till fsv. *Olle* har kunnat beläggas i en runinskrift, trots att denna smeknamnsbildning till det populära namnet *Olof* måste ha varit mycket vanlig. Däremot finns sedan tidigare flera

Fig. 1. Den nyligen uppmärksammade putsristningen i Anga kyrka, Gotland. Foto Magnus Källström 2014.

runbelägg som har tolkats som det besläktade *Ole*. Inte mindre än tre av dessa härrör från Gotland.

Ett finns på en gravhäll i Öja kyrka (G 21) med en mycket lång inskrift, som Elias Wessén (i SRI 11 s. 28) har läst och tolkat på följande sätt:

+ iakaubs : synir : a burh : litu : gjaṛa : stain : yvir : faṛpur : sen : ok : [b]roṛpur
: sen : hera : [ni]kulas : sum : oṛa : kirkju : ati : men : guṛ : uildi : biṛ[i]n : fyri :
ṛgira : sialum : ok : hehualdi : ... : syni : ṛpair : huilas : hier : undir : ole : luṛar
: giārpi : mik

»Jakobs söner på Burg läto göra stenen över sin fader och sin broder, herr Nikulas, som ägde vår kyrka (d. v. s. var kyrkoherde vid vår kyrka), så länge Gud vilde. Bedjen för deras själar och för Högvald, ... son. De vila här under. Ole luṛar gjorde mig.»

Som framgår av texten bärs det aktuella namnet här av den stenmästare som har förfärdigat gravhällen. I kommentaren (s. 30) skriver Wessén kort: »Namnet *Ole*, kortform av *Olaf*, förekommer även i inskriften G 36.»

Den nämnda inskriften är också ristad på en gravhäll, som finns i den närbelägna Grötlingbo kyrka. Inskriften har av Wessén (i SRI 11 s. 48) lästs och tolkats på följande sätt (med nu dolda delar supplerade efter en undersökning av Otto v. Friesen 1924):¹

¹ Jfr Snædal (2002 s. 136 f.), som uppfattar runföljden **altra** : [menis--aira] som *aldrā meniskiar*(?) »alla människornas» och återger det avslutande **pesun** : **buais** som *þýsunn*(?) *Būtairs*(?) »Butairs oäkta son(?)» i anslutning till ett förslag av Elias Wessén (i SRI 11 s. 49). – Det bör noteras att det inledande namnet i O. v. Friesens originalanteckningar från den 21 juli 1924 (von Friesen 1924) egentligen har formen **betaqr** · **maisteri** och att den sista nu dolda runföljden snarare bör återges som **menisṛ-air** (se även J. W. Hamners foto med v. Friesens uppmålning i SRI 11 pl. 13). Med denna läsning verkar det troligare att det första namnet i stället har varit *Petar*. v. Friesen lämnar nämligen **e**-runan helt utan kommentarer och verkar inte ha tvekat om läsningen av denna runa. Däremot har han prickat bistaven i den andra **a**-runan med anmärkningen att »stenen [är] mycket ojämn». Wesséns ändring av denna läsning till **ḃotair**, vilket är den namnform som har accepterats i den senare litteraturen, verkar vara gjord på fri hand.

[+ **bōtair maīsteri : kiarþi : stain : epter : bo]taapi : hōusfreu sina : iakus : burnul : uetabrhum : uar hera : napi : paira sial : altra : [menis--airq]**
 På korsets fot: **oli : hiak r : unir þisar : þesun : buais**
 »Botair mästare gjorde stenen efter Botaïd, sin hustru, dotter till Jakob i Veta-
 borg. Vår herre vare nådig deras själar ... Ole högg dessa runor ...»

Även i detta fall har namnet burits av en person som har varit inblandad i tillverkningen av gravvården, nämligen den som har huggit runorna. Evert Melefors (1999 s. 67 f.) har föreslagit att **oli** på Grötlingbohöllen är identisk med **ōle** : **lupar** på G 21, som han dessutom vill identifiera med stensemästaren **olafr** : **supr** (eller **lupr**) som har svarat för två medeltida grindstolpar vid Sigrajvs i Vamlingbo socken (G 8). Thorgunn Snædal (2002 s. 120) finner det dock osannolikt att beläggen på G 21 och G 35 skulle avse samma person »eftersom skillnaden i utförande och runformer är betydande». Hon ställer sig även (s. 119) skeptisk till identifieringen med stensemästaren på G 8. En jämförelse mellan runformerna i G 8 och G 21 visar också att det finns en tydlig skillnad i utformningen av såväl **p**-runorna som **r**-runorna i dessa båda inskrifter. Trots likheterna i det tillfogade binamnet och det korta geografiska avståndet är det alltså rätt osannolikt att beläggen **ōle** och **olafr** i detta fall skulle avse en och samma person.

Det tredje exemplet på det aktuella namnet har funnits på en gravhäll från Vallstena kyrka på norra Gotland (G 233†). Tyvärr är denna sten sedan länge försvunnen och inskriften är endast känd genom en enda uppteckning utförd 1801 av C. G. Hilffeling.

I det preliminära manuset till den tredje delen av Gotlands runinskrifter (Gustavson & Snædal ms., Vallstena socken, s. 15) har inskriften återgivits på följande sätt:

... lit : **gara : stin : þina : yfir : ula : faþr : þōt--f...**
 ... *lēt gera stain þenna yfir Ōla, faður(?) Bōt...*
 »... lät göra denna sten över Ole, Botolvs fader (?) ...»

Gustavson (s. 16) framhåller att namnet även förekommer på de ovan nämnda G 21 och G 36, som han daterar till »omkring 1300» resp. 1300-tal och tillägger att »namnet har uppfattats som en kortform till *Ōlafr*» med hänvisning till NRL (art. *Ōli*).² Beträffande dateringen av G 233 skriver han (s. 16) att inskriften inte medger »någon precisare datering än till senmedeltid.»³

² I Snædal (2002 s. 120) dateras G 21 med hänvisning till uppgifter från Monica Rydbeck till »1200-talets slut – 1300-talets början». Om G 36 skriver hon (s. 136) att »[d]et enkla odekorerade korset, inskriftens placering i korsstammen och vissa språkformer tyder på 1300-talet, snarare dess senare del.»

³ Henningsson (1957 s. 36, 47 not 2) anför även ett belägg på ett rungutniskt **aula** med en något diffus källa. Det föregivna belägget återgår på en gammal felläsning av runföljden **sunarla sunnarla** 'söderut' på runstenen G 207 Stenkumla kyrka, som av Liljegren (1833 s. 180, nr 1590) har återgivits som »sun : Aula».

Fig. 2. Det senvikingatida gravmonumentet från Vreta kloster. Foto Nils Åzelius 1932 (ATA).

Det fjärde belägget är betydligt äldre och finns på en runristad lockhäll till ett tidigkristet gravmonument (fig. 2), som påträffades vid utgrävningarna i Vreta kloster i Östergötland 1916–22. Stenen har i Samnordisk runtextdatabas fått signum Ög SvK43L1;174 och kan med ledning av ornamentiken dateras till slutet av 1000-talet (se Ljung 2016:1 s. 72 f., 2016:2 s. 303). Den bevarade delen av inskriften, som endast utgör ungefär hälften av den ursprungliga, kan med sammanvägning av tillgängliga källor (SvK 43 s. 174, Nordén 1948 s. 88) återges på följande sätt:

...etu : kiar...umbl : | : eftr : oln : botn : sia : kop...

Arthur Nordén (ibid.) har tolkat detta som:

»... läto göra minnesvården efter Ole, sin gode make ...»

I runföljden **oln** saknas den nedre delen av huvudstaven i den sista runan, men det råder ingen tvekan om att den ska läsas **n** (se fig. 2). Som framgår av bilden är **f**-runan stupad och **n**- och **a**-runorna i den högra slingan är förväxlade med varandra. Eftersom det senare har skett systematiskt är det troligt att detta är gjort med avsikt och att de ska uppfattas som vändrunor. Denna del av texten bör i så fall utläsas som : **eftr : ola : bota : sin : kop....** Jfr

gravhällen Ög 220 från Östra Skrukeby kyrka, där exakt samma företeelse förekommer.⁴

Namnet ska alltså egentligen utläsas som **ola**. Både i SvK och hos Nordén översätts det som »Ole» utan närmare kommentar. I NRL (s. 172 f.) har Lena Peterson upptagit detta belägg under uppslagsformen *Öli* och jämfört med »Fda. *Oli*, fsv. *Ole* (hit?), fvn. *Áli*, *Óli*».

Beträffande ursprunget till namnet fvn. *Áli*, *Óli* har Assar Janzén (1947 s. 58) gjort följande utredning:

En mycke[t] gammal smeknamnsbildning med ett diminutiviskt *l*-suffix är *Áli*, *Óli*, urn. *Analē*, **Anulē*, bildat till sammansättningar med **anu-* 'förfader', t. ex. **Anu-laibaR* [...], eller kanske direkt till appellativet urg. **anuz*. Samma namnbildning är fhty. *Analo*, *Anulo*, ags. *Onela*, got. *Anala*. Kortnamnen brukas i västnord. framför allt som smeknamn till *Ólafr*, *Áleifr*. Redan Olav Tryggvason uppträder under namnet *Áli*, *Óli*.

Det runsv. *Öli* som har antagits på gravhällen från Vreta kloster kan alltså återgå på en smeknamnsbildning som har uppkommit redan under urnordisk tid. Samma namn har, som framgår av de fornvästnordiska beläggen, också förekommit med oomljudd stamvokal.

I de svenska runinskrifterna finns närmare ett 20-tal belägg för ett namn som skrivs **ali** i nominativ och **ala** i oblik form (NRL s. 20). Eftersom konsonantlängd aldrig markeras i de vikingatida runinskrifterna är det omöjligt att avgöra om det ska tolkas som runsv. *Áli* eller *Alli*. Båda är väl styrkta i det svenska medeltidsmaterialet (fsv. *Ale* resp. *Alle*), även om det senare är betydligt mer frekvent och dessutom tidigast belagt i källorna. Det uppträder redan år 1085 om ett skånskt belägg medräknas, men om man håller sig inom det medeltida Sveriges gränser annars under 1200-talets första hälft (SMP 1 sp. 60). Fsv. *Ale* förekommer däremot först 1368 (SMP 1 sp. 43) och enligt SMP (1 sp. 44) är det möjligt att en del av de belägg som har upptagits under denna uppslagsform kan »vara en (grafisk) variant till **Alle**».

Egentligen är det lika svårt att avgöra om de ovan nämnda runbeläggen återger ett runsv. *Öli* eller *Olli*. Studerar man beläggen på fsv. *Ole* i SMPs är det dock tydligt att detta namn varit relativt sällsynt på svenskt område under medeltiden och att det uppträder mycket sent i källorna. Sammanlagt handlar det endast om knappt 30 belägg (inklusive patronymika), varav ungefär en tredjedel härrör från avskrifter. De äldsta påträffas i 1300-talskällor, men är båda mycket dubiösa. Ett föregivet belägg från 1359 har återgetts *Sigmundi Oleson* i en eftermedeltida avskrift och avser en frände till en Knut Jonsson som testamenterar jord till Asby kyrka i Ydre härad, Ös-

⁴ Inskriften lyder i sin helhet: : **suen** : **auk** : **iki** : **letu** : **kia rua** : **kumbl** : **efta** : | : **uibiora** : **fnþur** : **sia** : **koþna** : **kuþ** : **hnþi snlu** : **hnas** : **uel** : *Svæinn ok Ingi létu gærva kumbl æftir Vibiörn, faður sinn gōðan. Guð hialpi sálu hans vel.*

tergötland. I den diplomatariska utgåvan har det dock restituerats som Sigmundi [E]le[f]son (1359 27/10 Sanna SD 7 s. 224) med ledning av andra källor (se ÄSF 1 s. 13) och bör följaktligen utgå. Ett *Olo* (*Oloni* (abl.) 1328 1/11 Rimbo SD 4 s. 80 sentida avskrift) är i SMP:s samlingar insorterat under *Olle*, men skulle kunna vara en latinisering av fsv. *Ole*. I utgåvan antas det i stället röra sig om en felläsning för *Otone* och höra samma med namnet *Otto*.

En genomgång av övriga förekomster av fsv. *Ole* i SMPs visar att detta namn kan beläggas i original tidigast under 1400-talet och på medeltida svenskt område först efter århundradets mitt. Påfallande många av beläggen visar sig dessutom vid närmare granskning vara osäkra eller felaktiga. Som Lennart Ryman har påpekat för mig är exempelvis det till synes oproblematiske *ole jngelsson j rosendal* (1462 22/2 Norberg DDal 1 s. 112 or.) i SMPs även upptaget under uppslagsformen *Olaf* och har där efter originalhandlingen (SRA Skokloster) i stället lästs *olof jngelson* med förkortningen av namnet upplöst på annat sätt. Även det östgötska *lydeka olessons* (gen.) 1462 11/1 Svem SRAp or. är troligen felaktigt och ska enligt Ryman snarast läsas *olefsons*, en läsart som bekräftas av att personen i fråga är identisk med Lydeka Olofsson, häradshövding i Vifolka (se ÄSF 1 s. 131). Sporadiska belägg på fsv. *Ole* – i original eller avskrift – finns under sent 1400-tal även från Dalarna, Hälsingland, Medelpad, Ångermanland, Finland samt Stockholm, men flera av dessa framstår också som osäkra och materialet skulle behöva granskas i detalj.

Beläggsituationen för fsv. *Ole* är alltså betydligt svagare än vad en ytlig genomgång av excerptmaterialet i SMPs ger intryck av, något som jag har fått erfara under arbetet med denna artikel och det är tydligt att denna namnform har etablerats mycket sent i fornsvenskan.⁵ Dessutom kan det noteras att SMPs saknar exempel på namnet *Ole* från Gotland. Det råder här alltså en tydlig skillnad gentemot de två daterbara runskrivna beläggen som båda har placerats i 1300-tal och som dessutom är gotländska.

För fsv. *Olle* ser situationen rätt annorlunda ut. Det äldsta belägget härrör från Uppland och är ett latiniserat *Ollo*, namn på en bryte (*villicus*) som friges i fru Margareta Ragwaldsdotters testamente (*Ollonem Villicum* (ack.) 1283 Sko kl:s jb s. 93 avskr.). Det första originalbelägget härrör från 1298 och avser en domare (*Ollonem judicem* 1298 10/1 Strängnäs SD 2 s. 246 or., så även enligt Olsson Nordberg 1926 s. 89), som uppträder som faste när Magnus Gregersson överlåter sin fäderneärvda del av ön Arnö i Uppland till Uppsala kyrka.

⁵ Ett stort tack till Lennart Ryman, Namnarkivet i Uppsala, som här har räddat mig från många fallgropar i excerptsamlingen.

Namnet *Olle* är också väl representerat i de år 1312 upprättade markgäldslängderna från norra Uppland, där det kan beläggas inte mindre än 13 gånger från sex olika socknar (Alunda, Huddunge, Hållnäs, Morkarla, Våla och Österlövsta). Vid sidan av skrivningen *Olle*, *Olli* uppträder det här ofta i den latiniserade formen *Ollo*. Dessutom förekommer en variant *Ulle*, vilken enligt Otterbjörk (1957 s. 14) »genom sin vanlighet (8 belägg i Vendel, Ekeby och Nora) inte kan vara något annat än en kortform till *Olaf*, d.v.s. samma namn som *Olle*». Löfkvist (1976 s. 229) upptar dessa belägg under en särskild uppslagsform *Vlle*, men eftersom *Olle* och *Ulle* verkar utesluta varandra på sockennivå är Otterbjörks uppfattning sannolikast. I ett par senare uppländska källor finns exempel på fsv. *Olle* även från Rasbo (*olli in skieki* 1316 13/9 Uppsala SD 3 s. 267 or.) och Villberga socknar (*Ollo [...] de ønnihelgho* 1318 20/3 Enhälja SD 3 s. 352 or.), vilket visar att namnet även har varit i bruk i andra delar av landskapet (se även Löfkvist 1976 s. 177).

Förutom från Uppland är *Olle* väl representerat i Finland, där det enligt Anita Eldblad (2012 s. 22) blir »ytterst vanligt» från och med mitten av 1300-talet. Från denna tid finns även ett gotländskt belägg, som avser en rådmän i Visby (*domini Ollæ* (gen.) 1350 10/8 Vsb s. 36), vilken i samma källa (s. 65) också går under beteckningen *domini Olavi* (gen.). I övriga svenska landskap är *Olle* tidigast belagt under den senare hälften av 1400-talet eller i vissa fall först på 1500-talet. Namnet verkar alltså under högmedeltiden i huvudsak ha varit koncentrerat till två områden, Uppland och Finland, med en enstaka förekomst dokumenterad på Gotland vid 1300-talets mitt.

Som nämnts har de fyra runbeläggen i den runologiska litteraturen uppfattats som skrivningar för fsv. *Ole*, ett namn som i övriga svenska medeltidskällor uppträder först under den senare delen av 1400-talet. En alternativ tolkning av dessa runföljder som en motsvarighet till fsv. *Olle* verkar däremot aldrig ha övervägts, trots att detta namn är belagt redan i slutet av 1200-talet.

I det vikingatida runsystemet dubbeltecknade man som bekant aldrig konsonanter, och det är därför egentligen omöjligt att avgöra om Vretahällens **oln** (ack.) ska uppfattas som en skrivning för *Öli* eller *Olli*. Samtidigt måste det påpekas att det urn. **Anula* på svenskt område genomgående tycks ha resulterat i former med oomljudd vokal: runsv. *Āli* (om det är detta namn som skrivningen **ali** återger), fsv. *Ale*. Ett namn med skrivningen **ali** finns dessutom belagt på en östgötsk runsten (Ög 22), vilket kan vara ett indicium på att runföljden **oln** i första hand bör återge ett annat namn än just *Öli*.⁶

⁶ NRL (s. 10) upptar även ett [**ali**] från den försvunna Ög 177†, men detta belägg är rätt dubiöst. Som Erik Brate (i SRI 2 s. 166) har påpekat har den sista runan i den enda kända avbildningen (B 926) på den högra sidan en kort bistav snett uppåt höger (se SRI 2 pl. LIX fig. 2). Brate uppfattar detta som en felläsning, men det troligaste är väl att runan har varit något annat än just **i**. De tre skadade stavar som följer därpå kan då också ha tillhört namnet och behöver inte vara resterna av ett sammanfattande **pu** *pau* som Brate räknar med.

I medeltida runinskrifter förekommer inte sällan dubbelskrivning av konsonanter efter mönster från latinskriften. Det är dock i detta fall värt att notera att detta inte gäller någon av de här aktuella gotländska runinskrifterna. I G 21 finner vi skrivningarna **hera herra** och **ati ätti**, i G 36 bl.a. **hera herra** och **þisar þissar**. I inskriften på den försvunna G 233 förekom enligt Hilfeling ordet **þinna** i skrivningen **þina**.

Det är alltså tydligt att nom. **ōle** G 21, **oli** G 36 och ack. **[ula]** G 233† lika gärna kan uppfattas som skrivningar för en motsvarighet till fsv. *Olle*. Mot bakgrund av det övriga namnmaterialet i svenska medeltidskällor framstår denna tolkning till och med som den mest sannolika. Inskriften **olli** i Anga kyrka behöver alltså inte vara den första gången som namnet *Olle* har återgivits med runor, utan det finns ytterligare fyra potentiella runbelägg, det äldsta skriftfäst redan i slutet av 1000-talet.⁷

Epilog

Sedan denna artikel var slutförd och jag bara skulle tillbringa ett par timmar i SMPs för att göra lite kontroller, slog det mig att jag nog också borde kasta ett öga i Roland Otterbjörks egenhändiga kortregister över namn i runinskrifter som förvaras där. Jag upptäckte då att denne till skillnad från SRI inte hade fört upp namnen på G 21 och G 35 under uppslagsformen *Ole* – utan *Olle*. Det skulle inte förvåna mig om hans bevekelsegrunder har varit desamma som mina och jag ser detta nästan som en bekräftelse på att de ovan förda resonemangen är riktiga.⁸

Referenser

B = Bautil, se Göransson.

DDal = Diplomatarium Dalecarlicum. Urkunder rörande landskapet Dalarna. Samlade och utg. af C. G. Kröningssvärd och [del 1] J. Lidén. 1. 1842. Stockholm. 2–3. 1844–46. Fahlun. Supplement. 1853. Stockholm.

⁷ Till dessa ska möjligen också läggas **ol[i]** i en putsinskrift i Fardhems kyrka (G 79), men eftersom den sista runan numera saknas och det är oklart om texten har haft någon fortsättning bör belägget betraktas som relativt osäkert (se vidare Källström 2016).

⁸ Senare har jag också fått ögonen på att Anita Eldblad (2012 s. 22) med anledning av namnskicket i markgäldslängden från Hållnäs har skrivit att »*Olle (Ollo)* fanns redan i runinskrifter som smekform till *Olaf*». Troligen återgår denna uppgift på det nämnda kortregistret, eftersom en sådan tolkning mig veterligen aldrig har framförts i någon runologisk publikation.

- Eldblad, Anita, 2012: Personnamnen i 1312 års markgäldslängd från Hållnäs. I: OUÅ 2012. S. 13–29.
- Friesen, Otto von, 1924: Fältanteckningar den 21 juli 1924 i anteckningsboken »Gotland sommaren 1924 med apotekare J. W. Hamner på Gotland och sommaren 1934 i statens hist. museum». I: Otto von Friesens samling (UUB).
- Gustavson, Helmer & Snædal, Thorgunn, ms. Gotlands runinskrifter 3. Preliminärt manuskript tillgängligt som pdf-filer på Riksantikvarieämbetets hemsida < <http://www.raa.se/kulturarvet/arkeologi-fornlamningar-och-fynd/runstenar/digitala-sveriges-runinskrifter/> >
- Görransson, Johan, 1750: Bautil, Det är: Alle Svea ok Götha Rikens Runstenar ... Stockholm.
- Henningsson, Per, 1957: Till uppkomsten av namnformen Olof. I: Personnamn från medeltid och 1500-tal. Studier utg. av Ivar Modéer. Stockholm: Almqvist & Wiksell. (AS 2.) S. 33–55.
- Janzén, Assar, 1947: De fornvästnordiska personnamnen. I: Personnamn. Utg. av Assar Janzén. København–Oslo–Stockholm: Bonnier. (NK 7.) S. 22–186.
- Källström, Magnus, 2016: Reviderade runor från Fardhem. K-blogg den 20 augusti 2016. <<http://www.k-blogg.se/2016/08/20/reviderade-runor-fran-fardhem/>>
- Liljegren, J. G. 1833: Run-urkunder. Afttryck för Run-Forskningens Vänner. Stockholm.
- Ljung, Cecilia, 2016: Under runristad håll. 1. Tidigkristna gravmonument i 1000-talets Sverige. 2. Katalog över tidigkristna gravmonument. Stockholm: Explicare. (Stockholm Studies in Archaeology 67:1–2.)
- Löfkvist, Jan-Eskil, 1976: Svenskan i latinska originaldiplom 1300–1325. En studie i medeltida skrivvanor. Uppsala: Universitetet. (Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 9.)
- Melefors, Evert, 1999: Gotländska stenmästare. I: Lennart Elmevik & Svante Strandberg (red.) Runor och namn. Hyllningsskrift till Lena Peterson den 27 januari 1999. Uppsala: Universitetet. (Namn och samhälle 10.) S. 63–71.
- Nordén, Arthur, 1948: Östergötlands runinskrifter. Supplement till Erik Brates »Östergötlands runinskrifter» utg. 1911–18. Manuskript i ATA (deponerat på Runverket).
- Olsson Nordberg, Stig, 1926: Fornsvenskan i våra originaldiplom före 1300. Uppsala: Almqvist & Wiksell.
- Otterbjörk, Roland, 1957: 1312 års markgäldslängder. Studier i uppländskt namnskick och språk. Opublicerad licentiatavhandling i nordiska språk, Uppsala. I: Seminariet för nordisk namnforskning, Uppsala universitet, Uppsala.
- Samnordisk runtextdatabas. Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. <<http://www.nordiska.uu.se/forskn/samnord.htm>>
- Sko kl:s jb = Sko klosterns medeltida jordeböcker. Med kommentarer utg. av Arthur Peetre. 1953. Lund: Gleerup. (Skrifter utg. av Vetenskaps-societeten i Lund 42.)
- Snædal, Thorgunn, 2002: Medan världen vakar. Studier i de gotländska runinskrifternas språk och kronologi. Uppsala: Universitetet. (Runrön 16.)
- SRAp = pergamentsbrev i SRA.
- SvK = Sveriges kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Utg. av Sigurd Curman & Johnny Roosval. 1–. 1915 ff. Stockholm.
- Vsb = Visbyfranciskanernas bok. Handskriften B 99 i Kungliga biblioteket. Latinsk text utg. med översättning, inledning och register av Eva Odelman och Evert Melefors. 2008. Visby: Landsarkivet i Visby. (Arkiv på Gotland 5. Skriftserie för landsarkivet i Visby och Gotlands kommunarkiv.)
- ÄSF = Äldre svenska frälsesläkter. Ättartavlor utg. av Riddarhusdirektionen ... 1–2. 1957–2013. Stockholm: Riddarhusdirektionen.

Summary

MAGNUS KÄLLSTRÖM

Old Swedish *Ole* and *Olle* – a reflection based on a recently discovered runic inscription in Anga Church on Gotland

This study takes its starting point in a runic inscription cut in the plaster on a wall in Anga Church on Gotland. The inscription, discovered in 2013, reads **olli** and must represent a form of the Old Swedish name *Olle*, a hypocorism of the common name *Olof* (with variants). This name has not previously been attested in runes. In the runic corpus there are, however, four instances of a name which have been construed as representations of the Old Swedish *Ole*, a hypocorism of the same name, but formed at an earlier stage in its history. Three of these (nom. **ōle** G 21, **oli** G 36, and acc. **ula** G 233†) are found on medieval grave slabs from Gotland and at least two of them are dated to the 14th century. The remaining example (acc. **oln**) occurs on a rune-inscribed funerary monument from Vreta Monastery in Östergötland and dates from the second half of the 11th century.

In other medieval sources, Old Swedish *Ole* is quite rare and – with one possible exception – it is not represented until after the middle of the 15th century, whereas *Olle* is more common and is attested as early as the end of the 13th. The latter name seems to have been fairly common in Uppland and Finland in the 14th century, and is also found on Gotland in 1350. In Viking Age runic inscriptions, long consonants were never rendered by repeated runes, so it is in fact impossible to judge whether the runic sequence **oln** (acc.) on the stone from Vreta Monastery represents the name *Ōli* or *Olli*. In the Middle Ages, double consonants are more common in runic writing, but this convention is not adopted in any of the three Gotlandic inscriptions discussed here. With this in mind, it seems more likely that the four sequences nom. **ōle**, **oli** and acc. **oln**, **ula** represent Old Swedish *Olle* rather than the rare and late-attested *Ole*.

GULBRAND ALHAUG

Aase eller *Åse* – i kva grad har rettskrivings- endringa *aa* > *å* i norsk verka inn på bruken av *aa* og *å* i personnamn?

Studia anthroponymica Scandinavica 34 (2016), 25–60.

Gulbrand Alhaug, University of Tromsø: *Aase* or *Åse* – to what extent has the Norwegian orthographic change *aa* > *å* influenced the use of *aa* and *å* in personal names?

Abstract

The Norwegian written language has been influenced by Danish orthography, among other things by the special letter *aa*. The Norwegian language reform of 1917 recommended a change from *aa* to *å*, i.e. the letter used in Swedish since the 15th century. The letters *aa* and *å*, e.g. in the name *Åsne*, have approximately the same pronunciation as *o* in English *golf* and German *Golf*. While the 1917 reform recommended the use of *å* instead of *aa*, the next orthographic reform (in 1938) made its use obligatory, e.g. *år* 'year'. However, the spelling reform did not extend to personal names, and Norwegian parents could still give their children names like *Aase* and *Haakon*. The study shows that many Norwegians began using *å* in first names after the 1917 reform, and that among children born after 1960 with an 'aa-' or 'å-name', some 90 per cent have names spelt with *å*, compared with 10 per cent with *aa*. The influence of the orthographic reform on surnames is less far-reaching: around 57 per cent have *å* (e.g. *Håland*), compared with 43 per cent with *aa* (*Haaland*).

Keywords: Norwegian personal names, orthographic reform, influence of orthographic reform on personal names, change of *aa* > *å* (*Haakon* > *Håkon*).

1. Innleiing

I kva grad har endringar i rettskrivingsreglar gitt utslag i stavemåten av personnamn? I offisiell språkbruk, t.d. i skolen og i offentlege instansar, må ein rette seg etter dei vedtekne endringane i stavemåten av ord, t.d. *aar* > *år* og *tøi* > *tøy*. Dette gjeld også i stadnamn, t.d. *Aalesund* > *Ålesund*. Derimot treng ein ikkje følge rettskrivingsendringane i personnamn. Såleis kunne ein framleis bruke stavemåten *Aase* (både som fornamn og etternamn) etter at *å* vart obligatorisk

som følgje av rettskrivingsreforma i 1938. Heller ikkje i namn på private firma, lag, institusjonar og liknande var dette nødvendig. Såleis kunne t.d. fotballklubben i Ålesund framleis heite *Aalesunds Fotballklubb* etter reforma i 1938. I denne artikkelen kunne eg også ha teki for meg andre ortografiske reformer som kan ha påverka stavemåten i personnamn, t.d. *øi* til *øy* (*Øivind* > *Øyvind*), men eg vil her avgrense meg til endringa frå *aa* til *å*.

På 1800-talet var *å* svært lite brukt i Noreg – både i dansk-norsk og i landsmål. Når det gjeld dansk, hadde Rasmus Rask alt i 1820-åra foreslått å ta i bruk *å* – i samsvar med sine ortofone prinsipp for rettskrivinga (sjå t.d. Forsøg til en videnskabelig dansk retskrivningslære, 1826). Såleis var det meir rasjonelt å bruke éin bokstav (*å*) i staden for to (*aa*) til å gi att éin lyd. Det skulle likevel gå lang tid før *å* vart innført i dansk (reforma i 1948). I svensk derimot vart *å* teken i bruk alt på 1400-talet (Nationalencyklopedin 20 s. 319 s.v. *å*).¹

I Noreg var Maurits Hansen inspirert av Rasmus Rasks ortofone rettskrivingsprinsipp, og dette kjem bl.a. fram i den femte utgåva av grammatikken hans (Hansen 1836) som var mye brukt i skolen, men Rasks framlegg om *aa* > *å* er ikkje nemnt i Hansens grammatikk. Ein annan nordmann som i 1830-åra argumenterte for Rasks ortofone rettskriving, var Ludvig Kristensen Daa. Han var ivrig skandinavist og la vekt på at Rasks rettskriving hadde som mål å samle dei skandinaviske folka, ikkje å splitte dei. Den som fyrst formulerte det ortofone prinsippet klart og tydeleg i Noreg, var språkreformatoren Knud Knudsen. I 1860 leverte han til Kirkedepartementet eit framlegg om nokre rettskrivingsendringar basert på ortofone prinsipp (Nygaard 1945 s. 22), men ei endring frå *aa* til *å* var da vel å merke ikkje blant framlegga hans.

Knud Knudsen var med på det nordiske rettskrivingsmøtet i Stockholm i 1869, og dei andre frå norsk side var Henrik Ibsen, Ludvig Kristensen Daa og Jakob Løkke. På dette møtet vart det bl.a. vedteki å ta i bruk den svenske bokstaven *å* både i dansk og norsk, men møtet hadde ikkje nokon offisiell status, og vedtaka var derfor ikkje forpliktande – verken for norsk eller dansk rettskriving. Ei anna sak var det at ein del norske forfattarar og skribentar retta seg etter vedtaka på det nordiske språkmøtet. Ibsen følgde såleis hovudtrekka i denne rettskrivinga resten av livet sitt – jf. t.d. tittelen på dramaet *Når vi døde vågner* (1899).

Ved rettskrivingsreforma i 1917 kom denne rådgivande formuleringa for riksmålet inn i det heftet som den departementale rettskrivingskomiteen publiserte i 1918: «For *aa* bør skrives *å*.» (Den nye rettskrivning 1918 s. 7). Dessutan vart infinitivsmerket *at* endra til *å*, men her var det vel å merke ikkje valfridom mellom *at* og *aa* som i *aar* og *år*: «Istedenfor *at* (infinitivsmerke) skri-

¹ Ifølgje SNL (snl.no/Å/bokstav) finst ⟨å⟩ tidlegare i norsk enn i svensk, og det kan komma av tysk påverknad.

ves *å*.» Hftet om den nye rettskrivinga inneheld éin del om riksmål (s. 1–58) og éin del om landsmål (s. 1–32).² I landsmålsdelen er det inga eksplisitt formulering om endringa frå *aa* til *å*, men dei mange døma på ordformer med *å* i landsmålsdelen av hftet viser at formuleringa for riksmålet også gjeld landsmålet. Ved den neste rettskrivingsreforma, i 1938, vart *å* obligatorisk. Frå da av kunne ein altså berre skrive t.d. *år*, ikkje *aar*. Når det gjeld obligatorisk *å* i 1938-reforma, finn eg grunn til å sitere det som Ernst Håkon Jahr (2002 s. 85) skriv:

I offisiell norsk rettskrivning blei *aa* obligatorisk bytta ut med *å* først ved reforma i 1938. Mange språkhistoriebøker oppgir 1917 som årstall for denne overgangen, men det er bare halvveis rett. *aa* > *å* blei riktignok anbefalt i 1917, og overgangen skjedde egentlig ganske raskt etterpå, men som obligatorisk offisiell skrivemåte kom *å*-en først i 1938.

Det er elles grunn til å merke seg denne formuleringa hos Jahr ovafor: «overgangen skjedde egentlig ganske raskt etterpå», men eg finn det nødvendig å nemne at enkelte framståande filologar brukte *aa* forholdsvis lenge etter 1917-reforma. Eit døme på dette er nynorskmannen Sigmund Skard (1932) som i ein artikkel om prosjektet «Norsk Ordbok» konsekvent bruker *aa*, t.d. *gaatt*, ikkje *gått*. Og eldre menneske kunne bruke *aa* mye seinare. Eit døme på dette er Knut Hamsun (1859–1952) som i eit brev til Olav Gullvåg (1949) skreiv: «De er den første og eneste Skrivebror jeg har faat en Hilsen fra» (her sitert frå Dag og Tid 8.1.16).

2. Materiale

Ettersom enkelte framståande nordmenn, bl.a. Henrik Ibsen, Bjørnstjerne Bjørnson og Knud Knudsen, hadde gått inn for stavemåte med *å* på 1800-talet, vil det ha interesse å undersøke i kva grad denne stavemåten vart teken i bruk før rettskrivingsreforma i 1917. Eg har da brukt folketeljingane for 1865, 1900 og 1910. For å unngå at ein og same person blir registrert fleire gongar, har eg med tanke på bl.a. tabell 1 organisert teljingane slik at det ikkje er overlapping mellom dei. Ein som t.d. er fødd i 1870 og lever i 1910, blir såleis i statistikken (t.d. i tabell 1) berre teken med i 1900-teljinga (ikkje i 1910-teljinga).

Det mest omfattande namnematerialet som er lagt til grunn for denne undersøkinga, dekkjer tidsrommet 1900–2007. Som det vil gå fram av pkt. 3.3, vil det vera fruktbart å samanlikne to materialtypar som begge dekkjer perioden 1900–09, nemleg både 1910-teljinga og materialet for tidsrommet 1900–2007.

² I 1929 vart nemningane *riksmål* og *landsmål* endra til *bokmål* og *nynorsk*.

Materialet har eg inndelt i femårsperiodar³, og det skulle dermed vera muleg å få avklart i kva grad den «gradvise» ortografiske omlegginga (*tilrådd* i 1917 og *obligatorisk* i 1938) kan avlesast i stavemåten av personnamna. Kan vi t.d. registrere ei klar endring frå *aa* til *å*, t.d. *Aase* til *Åse*, like etter at *å* vart tilrådd i 1917, eller er denne endringa mest merkbar etter 1938?

Materialet for tidsrommet 1900–2007, som er levert av Sentralkontoret for folkeregistrering, har eg sett saman av namnedata for tre periodar:

- A. Dei som levde 1.1. 1960, og som var fødd i tidsrommet 1900–59
- B. Dei som levde 1.1. 1998, og som var fødd i tidsrommet 1960–97
- C. Dei som levde 1.10⁴ i 2007, og som var fødd i tidsrommet 1998–2007

A-materialet vil vera sentralt seinare i artikkelen (særleg pkt. 3.3), og dette materialet vil da vera omtalt som *1960-registeret*. Som ein ser av A–C ovafor, vil dei som er registrert i A-materialet, vera høgst 59 år gamle på registreringstidspunktet, dei i B-materialet høgst 37 år, og dei i C-materialet høgst 9 år. Denne «aldersforskjellen» på registreringstidspunktet vil det vera viktig å ta omsyn til ved vurdering av resultata (sjå pkt. 3.2). Det kan t.d. tenkjast at ein som var fødd i år 1902, vart registrert som *Age Berg* i folketeljinga av 1910, men at han på eit seinare tidspunkt, t.d. i 1930-åra, ville ha fornamnet sitt skrivi *Åge*. På grunnlag av materialet er det ikkje muleg å fastslå nøyaktig kva for år han endra stavemåte, men i 1960 er han iallfall registrert som *Åge Berg*. Elles kan vi ikkje sjå bort frå at registreringsmyndigheitene på ulike tidspunkt kan ha brukt ein stavemåte som ikkje var i samsvar med ønsket til namneberaren, ev. til foreldra (før personen vart myndig). Dette gjeld også stavemåten i kyrkjebøker. Såleis har eg fått opplyst frå ein universitetskollega (Erik Haakon Egeberg, f. 1941) at presten i kyrkjeboka for Grefsen i Oslo skreiv *Håkon*, noko som ikkje var i samsvar med det foreldra ville ha, *Haakon*, som var oppkalling etter ein slektning.

I dei statistiske tabellane eg presenterer, har eg avgrensa meg til personar fødd i Noreg. Ei anna sak er det at eg i enkelte tilfelle vil kommentere namn på utlendingar som har innvandra til Noreg. I vår samanheng vil dette særleg vera aktuelt for innvandra svenskar – jf. *å*, ikkje *aa*, i svensk.

Det materialet eg har hatt tilgang til – både dei tre folketeljingane (1865, 1900, 1910) og seinare materiale, har eg organisert på separate kolonnar for fornamn, mellomnamn og etternamn. I denne undersøkinga har eg valt å kon-

³ Den siste perioden (2005–2007) blir altså på tre år – ikkje fem år som dei andre, men resultata for denne perioden kan greitt samanliknast med tidlegare periodar – jf. det relative styrkeforholdet mellom namneformer på *aa* og *å*. Eg har ikkje hatt til disposisjon digitalisert materiale for tida etter 2007, men det er ikkje grunn til å tru at fordelinga mellom *aa* og *å* har endra seg vesentleg etter det året.

⁴ Dette materialet går altså ikkje ut heile året 2007.

sentrere meg om fornamn og etternamn. Mellomnamn er altså ikkje med, t.d. *Rolf Aagaard Nilsen*. Når det gjeld fornamna, er også namn i andre (og ev. tredje) posisjon inkludert i statistikken, t.d. *Åge* i *Tor Åge*. I nokre få personnamn med <aa> blir denne bokstavsekvensen uttalt /a/, t.d. i <Aaron> og <Maarrit>⁵, og slike namn er ikkje medrekna i dei statistiske opplysningane eg gir om namn med <aa> og <å>.⁶

3. Bruken av aa og å i fornamn

I denne artikkelen vil det vera formålstenleg å skilje mellom omtalen av fornamn (pkt. 3 og underpunkt) og etternamn (pkt. 4), for det er i utgangspunktet grunn til å tru at den nye stavemåten oftare vart praktisert i fornamn enn i etternamn. Såleis kunne t.d. foreldre bruke stavemåten *Pål* i staden for *Paal* i fornamnet, mens dei heldt på *aa* i etternamnet for å vise slektskontinuitet, t.d. *Aa-gaard* i staden for *Ågård*. Det fulle namnet vart da *Pål Aagaard*.

I denne undersøkinga har eg lagt mye vekt på det statistiske forholdet mellom namneformer på *aa* og *å*, med andre ord «styrkeforholdet» mellom former som *Aage* og *Åge*. I dei fleste tilfella vil eg da – for enkelheits skyld – berre oppgi prosenten for *å*-namnet, t.d. 94 % for *Håkon* i perioden 1975–79. Dette inneber da at stavevarianten *Haakon* er brukt på 6 % av namneberarane fødd i denne perioden.

3.1. Fordelinga aa/å 1850–1909 basert på folketeljningane av 1865, 1900 og 1910

I folketeljninga av 1865, som til saman omfattar 1.685 650 personar, er det berre 19 som er registrert med eit fornamn på *å*. Av særleg interesse er namna med *å* i 1865-teljninga gitt til barn fødd i perioden 1850–64, for som vi vil sjå nedanfor, vil det da vera fruktbart å samanlikne namneberarar fødd i denne perioden med dei som er registrert i 1900-teljninga frå den same perioden. Om vi ser bort frå nokre få namn som er lite relevante i vår samanheng, står vi att med desse tre barna med *å*-namn frå perioden 1850–64 i 1865-teljninga:

- Ågete Matiasdatter, fødd 1853 i Lindås (nord for Bergen), er «uægte Datter» av Elen Ivarsdatter. (Ho vart gift med gardbrukar og leiglending Elias Knutsen.)

⁵ *Maarit* er eit finsk-norsk kompromiss, norsk namn med finsk stavemåte på jenter fødd i finsk-norske familiar i Noreg (Alhaug & Saarelma 2015 s. 206).

⁶ Ettersom det her er nødvendig å skilje mellom tale og skrift, har eg i dette tilfellet brukt grafemisk og fonemisk notasjon, dvs. < > og //. Elles i artikkelen har eg ikkje funni grunn til å gjennomføre ei konsekvent oppføring av namna i grafemisk notasjon, men bruker kursiv i slike tilfelle. Eg skriv altså *Aase*, ikkje <Aase>.

- Kåre Trondsen, fødd 1856 i Nesset prestegjeld (Nordmøre), er son av husmann Tron Knutsen.
- Ingebår Andersdatter, fødd 1860 på Ringerike, er dotter av «kleinsmed» Anders Paulsen.

Det er lite truleg at foreldra til desse barna (jf. den sosiale bakgrunnen) var opptekne av rettskrivingsproblematikk og lét barnet få den uvanlege stavemåten med *å*: *Ågete*, *Kåre* og *Ingebår*. Det må altså vera andre grunnar til bruken av *å* her, t.d. at det var nedskrivaren som i 1865 valde desse skrivemåtane.

At nedskrivaren må ha spelt ei viktig rolle, kjem fram når vi går til 1900-teljinga og tek for oss nøyaktig det same tidsrommet (dei som er fødd 1850–64). Det viser seg da at heile 209 personar er registrert med *å* i fornamnet i denne teljinga. Dette står altså i sterk kontrast til 3 barn oppført med *å* i den same perioden i 1865-teljinga. Det er grunn til å tru at nedskrivarane i 1900 var meir medvetne enn dei i 1865 om at ein ny rettskrivingspraksis var i emning (*å* i staden for *aa*) og dermed kunne skrive t.d. *Håkon* i staden for *Haakon*. Når vi ser folketeljinga av 1900 under eitt, er det til saman 1414 personar (6,9 %) som har fått stavemåten *å* av dei 20 439 personane med namn på *aa/å*. (Eg har da ikkje teki med dei 42 personane som noko overraskande er registrert med både *aa* og *å* i same namneform, t.d. *Aagåt*.)

Når det gjeld rolla til nedskrivaren, er det bl.a. interessant å sjå på denne gjennomsnittsprosenten (6,9) i eit geografisk perspektiv. Det viser seg nemlig at nokre kommunar skil seg ut med spesielt høg *å*-prosent. Såleis har minst 20 % av namneberarane med *aa-/å*-namn i desse kommunane *å*-namn: Trysil 24 %, Rendalen⁷ 32 % (begge i Hedmark fylke); Eidanger 38 % (Telemark); Vikedal 26 % (Rogaland); Vikør 29 % (Hordaland); Hegra 33 %, Beitstad 33 %, Fosnes 42 % (alle i Nord-Trøndelag); Skjerstad 29 %, Ankenes 23 % (begge i Nordland); Malangen 30 % (Troms).⁸ Her er nesten alle landsdelar representert, og det er altså ikkje noko spesielt område som skil seg ut. Rett nok ligg nokre av kommunane ovafor nær Sverige, t.d. Trysil og Rendalen, noko som kunne tolkast som svensk *å*-påverknad, men eg finn det mest sannsynleg at det er nedskrivaren som har hatt størst påverknad når det gjeld valet mellom *aa* og *å*. I dei 11 kommunane eg har nemnt ovafor, har det etter alt å dømme vori nedskrivarar med ei «moderne» innstilling som har vilja bruke *å* for *aa*. Det kan ha interesse å samanlikne *å*-prosentane i kommunane ovafor med dei vi finn i Kristiania og Trondheim, men der ligg

⁷ Kommunane Indre og Ytre Rendal er her slått saman.

⁸ Eg har her ikkje teki med kommunar med færre enn 20 personar totalt med *aa/å*-namn, for i kommunar med få innbyggjarar er det meir rom for at tilfeldigheiter kan ha gitt utslag når det gjeld fordelinga *aa/å*.

å-prosenten under gjennomsnittet for heile landet (6,9 %): Kristiania 4,4 % (99 personar av 2244), Trondheim 5,7 % (23 av 384). Og i Bergen er det 8,0 % (39 av 488) av innbyggjarane som har å-namn. Nye namnetrendar får oftast innpass i byane, men når det gjeld å i staden for aa, kan det altså ikkje påvisast at byane har vori innovative.

Eit anna trekk som viser at nedskrivarane har spelt ei viktig rolle for valet mellom aa og å i folketeljningane, er at innflytta svenskar oftast har fått stavemåte med aa – ikkje å, som ein skulle ha venta ut frå svensk stavepraksis. I 1900-teljninga har eg til saman registrert 41 838 personar som er fødd i Sverige. Av dei 62 personane med å eller aa i fornamnet har dei fleste, 81 % (50 av 62), fått skrivi fornamnet sitt med aa, t.d. *Haakan*, *Aake* og *Paal*. Og i 1910-teljninga (avgrensa til perioden 1900–09) er det til saman 96 svenskfødde barn som er registrert med eit fornamn på aa eller å. Også her dominerer namna på aa (90 av 96). Og ikkje nok med det: Somme av dei er registrert med ei lydleg form som er heilt perifer i Sverige, t.d. *Aage* (sju gutar) mot berre éin *Åke*. Her har nedskrivaren – med forma *Aage* – altså ikkje teki omsyn til svensk namnepraksis (*Åke*).

Eg finn det sannsynleg at nedskrivaren har hatt større påverknad på valet mellom aa og å enn namneberaren har hatt. Den store forskjellen påvist ovafor mellom aa og å for dei som er fødd i same tidsrom (1850–64) – 3 i 1865-teljninga og 209 i 1900-teljninga – kunne tolkast som at t.d. Kaare Iversen (i 1865-teljninga) gav beskjed om at han i 1900-teljninga ville ha fornamnet sitt skrivi *Kåre*. Likevel finn eg det mest sannsynleg at det i dei fleste tilfella var nedskrivaren som bestemte kva som skulle stå i folketeljninga. Eit interessant døme i denne samanhengen gjeld ikkje valet mellom aa og å, men namnet *Gudrun* i 1865-teljninga. Det er 96 kvinner med dette namnet i 1865-teljninga, og av dei er heile 73 registrert i Vikør kommune i Hardanger, og åtte av dei er til og med fødd på 1700-talet. Dette står da i sterk kontrast til NPL (s. 200) som seier dette under *Gudrun*: «kom i bruk på historisk-litterært grunnlag kring midten av 1800-talet». Av 1865-teljninga går det elles fram at det fyrste belegget på *Gudrun* (utafor Hardanger) er frå 1857 (Klepp på Jæren). I Vikør kommune er det etter alt å dømme ein nasjonalromantisk innstilt nedskrivar som i 1865 har registrert forma *Gudrun*, ikkje den lokale talemålsforma *Guro*, og dette gjeld også dei som var fødd på 1700-talet. (1801-teljninga har ingen døme på forma *Gudrun* – heller ikkje i Vikør.) Sjølv om eg her har lagt vekt på rolla til nedskrivaren, kan vi ikkje sjå bort frå feil som har oppstått under digitaliseringa av materialet. Eit namn kan ha vori skrivi *Aage* i den originale teljninga, men den som digitaliserte, kan ha tasta inn *Åge*. Det er i det heile nokre feil i folketeljningane som er gjort under digitaliseringa, men dette gjeld nok i liten grad fordelinga aa/å.

Ut frå resonnementa ovafor kan ein slutte at namneoppføringane i folketeljingane (1865, 1900 og 1910) er noko påverka av nedskrivaren. Dette kan derfor ha gitt utslag i resultata, bl.a. i tabell 1 som viser fordelinga for namn med *aa/å* i tidsrommet 1870–1909, dvs. etter det nordiske rettskrivingsmøtet i Stockholm (1869) som gjekk inn for at *å* skulle erstatte *aa*. Ettersom 1865-teljinga viste minimal bruk av *å*, har eg i tabell 1 bygd på materiale frå 1900- og 1910-teljinga (frå og med perioden 1870–74). Resultata til og med 1899 er basert på 1900-teljinga – ikkje 1910-teljinga.

Tabell 1. Fordelinga *aa/å* for personar med desse bokstavane i namnet (1870–1909) basert på folketeljingane 1900 og 1910.

Periode	<i>aa</i>	<i>å</i>	Totalt	% <i>å</i>
1870–74	977	75	1052	7,1
1875–79	1281	93	1374	6,8
1880–84	1746	140	1886	7,4
1885–89	2284	160	2444	6,5
1890–94	2616	176	2792	6,3
1895–99	2625	175	2800	6,3
1900–04	4295	125	4420	2,8
1905–09	7549	239	7788	3,1
Totalt	23373	1183	24556	4,8

Som tabell 1 viser, ligg andelen for personar med *å*-namn mellom 7,4 % og 6,3 % i tidsrommet 1870–1899. Det er altså minimale endringar frå periode til periode. I dei to siste periodane derimot er det ei halvering jamført med prosentane før 1900: 2,8 % (1900–04) og 3,1 % (1905–09). Det er ikkje noko som skulle tilseia ein slik brå nedgang ved hundreårsskiftet. Korleis kan så denne halveringa forklarast? Vi burde eigentleg ha venta ein gradvis auke etter kvart som *å* som alternativ til *aa* vart meir kjent rundt hundreårsskiftet. Den mest sannsynlege forklaringa ligg i overgangen mellom to folketeljingar – frå 1900-teljinga til 1910-teljinga. Om vi ser på enkeltår, viser det seg at andelen *å*-namn ligg rundt 7 % dei nærmaste åra før år 1900: 6,9 % (1897), 7,1 % (1898), 7,4 % (1899). Deretter er vi nede i 2,7 % (1900), 3,1 % (1901) og 2,8 % (1902).

Nå kunne ein kanskje tru at tilbakegangen for *å*-namn – og framgangen for *aa*-namn (iallfall etter 1905) – kunne henge saman med at *Haakon*-varianten vart svært populær pga. euforien rundt Haakon 7. som vart Noregs konge i 1905, men *Haakon*-forma var også populær før han kom til landet. Det var i det heile berre små endringar i populariteten for *Haakon* (jamført med *Håkon*) i fyrstninga av 1900-talet: 1901 – 95,3 %, 1902 – 95,2 %, 1903 – 94,1 %, 1904 – 95,3 %, 1905 – 94,1 %, 1906 – 95,0 %. Fyrst i 1907 kan det sporast ein svak framgang – til 96,3 % – for *Haakon*-forma. Det er likevel grunn til å peike på

at *Haakon* og *Håkon* til saman fekk ein kraftig auke frå 192 gutar (1904) til 454 (1905) og 565 (1906), noko som etter alt å dømme kan tolkast som utslag av populariteten til kong Haakon. Men dette gav altså ikkje utslag i at varianten *Haakon* fekk markant framgang på kostnad av *Håkon*.

Det er etter alt å dømme nedskrivarrelaterte forhold som ligg bak den sterke nedgangen for *å*-namn ved overgangen frå 1800-talet til 1900-talet. Det trengs meir forskning for om muleg å finne ut om det t.d. låg føre ein instruks om at nedskrivarane i 1910-teljingane skulle halde seg til eit sett av språklege reglar som ev. gjekk ut på å bruke *aa* i namn. Det er i alle fall ikkje grunn til å tru at den sterke tilbakegangen for *å* skulle skyldast ev. norsk motvilje mot svensk kulturell påverknad i den spente politiske situasjonen før unionsoppløysinga i 1905. I så fall skulle ikkje dette tilseia at den sterke tilbakegangen for *å* brått skulle skje ved overgangen mellom 1899 og 1900.

3.2. Bruken av *aa* og *å* i tidsrommet 1900–2007

I førre punkt har eg teki for meg fordelinga *aa/å* fram til 1910. Ut frå dette kan det synast merkeleg at eg i overskrifta skriv «1900–2007», dvs. at eg begynner med året 1900. Grunnen til dette er at det vil vise seg fruktbart å samanlikne bruken av *aa* og *å* i tidsrommet 1900–09 basert på to ulike materialtypar:

A. Folketeljninga 1910

B. 1960-registeret (som bl.a. omfattar perioden 1900–09)

1960-registeret gir eit mye lengre tidsperspektiv på namngivinga i perioden 1900–09, og det kan tenkjast at personar som i 1910-teljninga er oppført som *Aage*, i 1960-registeret står som *Åge*. (Sjå meir om samanlikninga mellom dei to registra A og B i pkt. 3.3.)

Som nemnt i pkt. 1 vart det på 1900-talet (rettskrivingsreformene i 1917 og 1938) gjort vedtak om endring frå *aa* til *å*. Mens endringa i 1917 var forsiktig (tilrådd), var endringa i 1938 obligatorisk. Frå da av måtte ein skrive t.d. *år*, ikkje *aar*. I kva grad kan så denne omlegginga (frå *tilrådd* til *obligatorisk*) avlesast i fornamna utover på 1900-talet?

Tabell 2 bygger på 1960-registeret og på materialet frå tida etter 1960 til og med 2007. Eg har avgrensa meg til namnepar der den eine av variantane (med *aa* eller *å*) har minst 10 namneberarar, t.d. *Åsrun* (27 kvinner) og *Aasrun* (5 kvinner). I nokre få tilfelle er berre den eine varianten brukt, t.d. *Målfryd* (10 kvinner). Med avgrensinga til minst 10 namneberarar unngår eg perifere former som *Aaskar* og *Aadmund*, og tabell 5 under pkt. 3.4 blir dermed mindre omfattande.

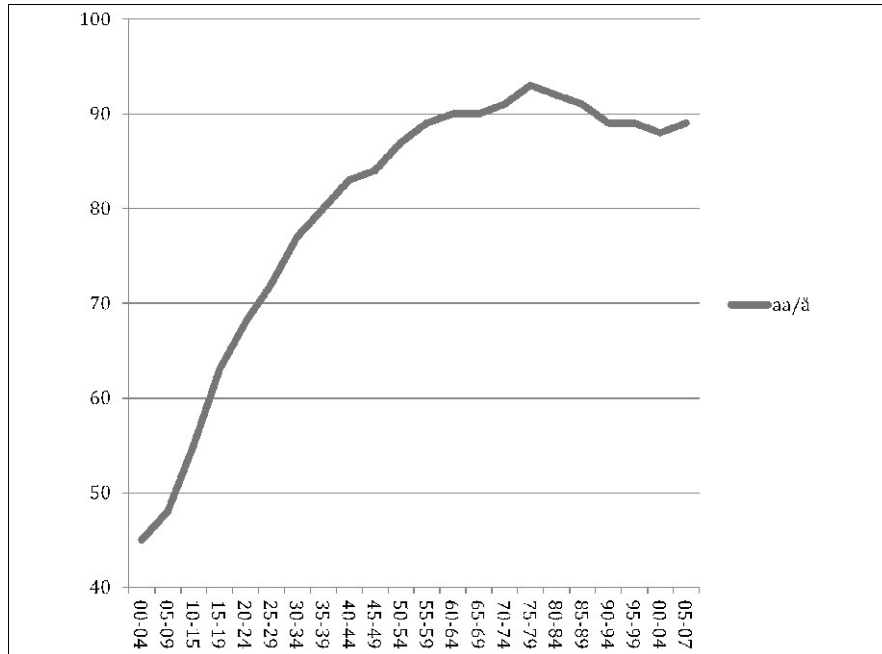
Tabell 2. Fordelinga *aa/å* for personar med desse bokstavane i namnet (1900–2007).

Periode	<i>aa</i>	<i>å</i>	Totalt	% <i>å</i>
1900–04	1676	1394	3070	45,4
1905–09	3165	2892	6057	47,7
1910–14	3779	4657	8436	55,2
1915–19	3542	5909	9451	62,5
1920–24	3539	7385	10924	67,6
1925–29	2770	7220	9990	72,3
1930–34	2006	6820	8826	77,3
1935–39	1612	6545	8157	80,2
1940–44	1612	7866	9478	83,0
1945–49	1856	9710	11566	84,0
1950–54	1280	8774	10054	87,3
1955–59	1097	8965	10062	89,1
1960–64	941	8236	9177	89,7
1965–69	942	8641	9583	90,2
1970–74	760	8019	8779	91,3
1975–79	497	6360	6857	92,8
1980–84	449	5415	5864	92,3
1985–89	432	4478	4910	91,2
1990–94	612	5121	5733	89,3
1995–99	595	4927	5522	89,2
2000–04	462	3371	3833	87,9
2005–07	202	1573	1775	88,6

Eg vil elles gjøra merksam på at eit fullstendig oversyn over alle namnepara er presentert i tabell 5 der eg kommenterer resultata for ein del namnepar. Her er det ikkje dei enkelte namnepara som har interesse, men fordelinga mellom *aa* og *å* over femårsperiodar. På grunnlag av tabell 2 har eg presentert figur 1 som er betre eigna enn tabell 2 til å vise fordelinga mellom *aa* og *å* utover på 1900-talet.

I perioden 1900–04 er det 45,4 % som har eit *å*-namn (jf. tabell 2), og følgeleg har 54,6 % eit *aa*-namn. Dette er ein mye høgare *å*-andel enn den vi tidlegare har registrert på grunnlag av 1910-teljinga (2,8 % i den same femårsperioden). Den mest sannsynlege forklaring på dette er at dei som i 1910-teljinga var registrert med *aa*-namn, t.d. *Kaare* og *Aase*, på eit seinare tidspunkt, t.d. i 1920-åra, gjekk over til å skrive namnet sitt med *å*, dvs. *Kåre* og *Åse*. Eg vil gå grundigare inn på denne problematikken i pkt. 3.3, men fyrst vil eg kommentere nokre sentrale trekk ved kurveutviklinga i figur 1.

Frå ein start på 45,4 % i perioden 1900–04 aukar andelen av personar med *å*-namn uavbroti fram til 1955–59 (89,1 %), da kurva byrjar å flate ut. Vi ser at *å*-namna aukar mest frå perioden 1910–14 til 1930–34 da desse namna har

Figur 1. Personar med *aa/å* i fornamnet (prosent vist for *å*-namn) over femårsperiodar (1900–2007).

ein vekst på mellom 5 og 7 prosentpoeng for kvar femårsperiode. Auken i dette tidsrommet er sterkare enn i femårsperiodane etter 1938. Det ser altså ut til at 1917-reforma har vori viktigare for bruken av *å* i namn enn 1938-reforma. Eg vil likevel vera forsiktig med å trekke sikre konklusjonar, for vi veit ikkje når t.d. ein som heitte *Aage Berg*, fødd i 1912, gjekk over til å skrive seg for *Åge Berg*. Det vi veit sikkert, er at han brukte stavemåten *Åge* i 1960, men det er usikkert når han endra frå *Aage* til *Åge*. Var det som 20-åring i 1932 eller som 30-åring i 1942? Problemet her er at det førebels ikkje finst landsomfattande digitalisert materiale som er registrert i t.d. 1920, 1930, 1940 og 1950. Ein digitalisert versjon av 1910-folketeljinga vart tilgjengeleg i 2010, men pga. den såkalla 100-årsregelen må vi vente til 2020 før 1920-folketeljinga ligg føre i digitalisert versjon. Og enda lenger må vi vente på seinare folketeljingar.

For tida etter 1940 er vi på tryggare grunn når vi skal vurdere kurva i figur 1 – jf. det landsomfattande 1960-registeret. Ei jente som t.d. var fødd i t.d. 1943 og var 17 år i 1960, måtte i den alderen⁹ ha godkjenning frå foreldra om ho ville

⁹ Det er interessant at både namneloven av 1923 og 1964 opererer med ei 18-årsgrense for endring av namn, mens den allmenne myndighetsaldereren fram til 1969 var 21 år (og deretter 18 år).

endre stavemåte frå *Aase* til *Åse* viss ho syntest at stavemåten *Aase* var gammaldags. Om t.d. forma *Aase* er oppført for henne i 1960-registeret, kan vi gå ut frå at det var denne forma foreldra ville ha, t.d. ved oppkalling etter ei bestemor eller oldemor til jenta.

Figur 1 viser at kurva byrjar å flate ut frå og med perioden 1955–59 (89,1 %). Deretter er det ein svak opptur fram til toppen i 1975–79 (92,8 %). Etter dette toppnivået går kurva litt nedover før ho frå og med 1990–94 blir liggende rett under 90 %. Om det ikkje hadde vori for det frekvente namneparet *Håkon–Haakon*, ville *å*-andelen ha legi rundt 94 % frå og med perioden 1975–79. Det er altså forma *Haakon* som fører til nedgang for *å*-namna – og ein tilsvarende auke for *aa*-namna frå og med denne perioden. Etter alt å dømme er det populariteten til nåverande kronprins Haakon Magnus (fødd 1973) som har ført til denne auken. Frå perioden 1975–79 ville kurva ha vori temmeleg flat om namneparet *Håkon–Haakon* ikkje hadde vori med. Om vi ser bort frå dette namneparet, er det altså berre 6 % av namneberarane som har fått *aa*-namn etter 1975.

Når namn med *aa* framleis er brukt, vil eg – i tillegg til kronprins Haakon Magnus – nemne to andre grunnar til dette. De eine er den nyare tendensen til å ta i bruk namn på oldeforeldre og tippoldeforeldre, noko som særleg gjeld kvinnenamn (Alhaug 2011 s. 419), t.d. *Agnes*, *Alma* og *Augusta*. Såleis kan t.d. *Aase* vera brukt som oppkalling etter ei oldemor. Ein annan grunn til å bruke *aa* dei siste tiåra, i t.d. *Haavard*, kan vera at internasjonalt orienterte foreldre vil unngå at barnet skal få problem med den spesielle bokstaven *å* utafor Skandinavia (Alhaug 2013 s. 52).

Eg vil leggja til at prosentane i dei siste femårsperiodane bygger på atskilleg færre namneberarar enn t.d. midt på 1900-talet. Dette kjem av at dei nordiske namna har gått tilbake frå slutten av 1900-talet (Alhaug 2015 s. 315), og bokstaven *å* finst fyrst og fremst i nordiske namn (sjå tabell 5). Ein må derfor leggja mindre vekt på *aa/å*-resultata for dei siste periodane enn i tidlegare periodar – jf. perioden 1950–54 som baserer seg på totalt 11 566 namneberarar med *aa/å*-namn – mot berre 3833 i perioden 2000–2004.

3.3. Perioden 1900–09 – jamføring av to materialtypar

Etter at eg har kommentert sentrale trekk ved fordelinga *aa/å* utover på 1900-talet med utgangspunkt i figur 1, står det att å gå grundigare inn på den påfallande forskjellen i fordelinga *aa/å* i 1910-teljinga og 1960-registeret innanfor tidsrommet 1900–09. Tabell 1 for 1910-teljinga viser altså ein *å*-andel på 2,8 % (1900–04) og 3,1 % (1905–09) – mot heile 45,4 % og 47,7 % for dei same periodane når vi baserer oss på 1960-registeret. Korleis kan denne store forskjellen forklarast? Det viser seg at stavemåten i mange fornamn er endra –

frå *aa* til *å*. Ein og same person kan vera oppført som *Haakon Bang* i 1910-teljinga, men som *Håkon Bang* i 1960-registeret. Eg vil nå gå nærmare inn på korleis det kan dokumenterast at t.d. Haakon Bang i 1910-teljinga og Håkon Bang i 1960-registeret er same person.

Eg har valt å utelukke kvinner frå denne samanlikninga, og grunnen til det er at dei aller fleste kvinnene som gifta seg, endra etternamn etter giftarmålet. Ei som heitte t.d. *Aase Helgesen*, fødd 1905, kunne etter giftarmålet i 1930-åra heite *Åse Dahl*. På grunnlag av dei to registera (1910-teljinga og 1960-registeret) er det da svært vanskeleg å fastslå om Aase Helgesen og Åse Dahl er same person. Dette er derimot muleg for menn, t.d. Haakon Bang i 1910-teljinga og Håkon Bang i 1960-registeret (med same fødselsår, 1908). Ved identifiseringa av menn i dei to registera har eg lagt vekt på desse kriteria:

- A. Identisk fødselsår
- B. Identisk fødestad
- C. Identisk etternamn (gjeld mindre brukte etternamn)
- D. Identisk dobbeltnamn

Fødselsår er oppgitt for alle personar i begge registera, og eg har sett likt fødselsår som eit minimumskrav for identifisering. Fødestad er konsekvent oppført i 1910-teljinga, men berre sporadisk i 1960-registeret (for 1124 av totalt 5260 menn). Riktig nok har 1960-registeret informasjon om bustad-kommune i 1960, men ofte er dette ein annan kommune enn den der personen er fødd, og bustadkommune er derfor eit usikkert kriterium ved identifiseringa.

Dei som har eit vanleg etternamn, t.d. *Hansen*, er vanskelegare å identifisere enn dei som har eit mindre vanleg etternamn (kriterium C), t.d. *Bang*. Haakon Bang i 1910-teljinga er såleis same person som Håkon Bang i 1960-registeret (med 1908 som fødselsår i begge registera). Derimot er det problematisk å identifisere ein som er oppført som *Håkon Hansen* (43 menn i 1960-registeret).

Når ein person har fleire fornamn (kriterium D), t.d. *Kaare Ragnvald*, men eit forholdsvis vanleg etternamn, t.d. *Halvorsen*, kan dette dobbeltnamnet bidra til identifiseringa. I begge registera finn vi såleis *Kaare Ragnvald Halvorsen*, f. 1908. Han har altså haldi på stavemåten *Kaare*.

Det er naturleg nok ein del fleire personar (fødd 1900–09) som inngår i 1910-teljinga enn i 1960-registeret. Dette har fyrst og fremst samanheng med at nokre av dei som er fødd 1900–09, ikkje levde i 1960. Det som har størst interesse for vårt formål, er – med utgangspunkt i *aa/å*-namn i 1960-registeret – å oppspore så mange som muleg i 1910-teljinga. Eg har da sett bort frå nokre feiloppføringar i fornamnskolonnen i 1960-registeret, t.d. mellomnamn som *Baardsen* og *Pålsen*. Vi står da att med 5260 menn som har eit *aa/å*-fornamn i 1960-registeret.

Tabell 3. Identifisering av menn i 1960-registeret (fødd 1900–09) ved samanlikning med 1910-teljinga.

Ev. endring / identifisering	Menn	%
<i>aa = aa</i>	1084	20,6
<i>å = å</i>	49	0,9
<i>aa > å</i>	783	14,9
<i>å > aa</i>	20	0,4
Usikker identifisering	129	2,5
Ikkje identifisert	3195	60,7
Totalt	5260	100,0

I tilknytning til tabell 3 vil eg fyrst nemne dei to marginale kategoriane som berre omfattar dei som har haldi på *å* (49 menn), og dei som noko overraskande har gått over frå *å* til *aa* (20 menn). Eit døme på dette siste er Åsmund Nirisrud, fødd 1907 i Nissedal, som i 1960-registeret står oppført som *Aasmund Nirisrud*. Det kan verke noko underleg om det er namneberaren sjølv som har stått bak denne endringa. Meir sannsynleg er det at det var nedskrivaren som i 1910-teljinga brukte den på den tida sjeldne stavemåten *Åsmund* (sjå pkt. 3.1 om påverknad frå nedskrivaren).

Tabell 3 viser at det er 3195 menn (60,7 %) i 1960-registeret som det ikkje har vori muleg å identifisere ved samanlikning med 1910-teljinga. Den viktigaste grunnen til dette er – som tidlegare nemnt – at opplysningar om fødestad ofte manglar i 1960-registeret. Ved hjelp av kriteria A–D har eg likevel klart å identifisere ein god del menn – jf. dei fire fyrste kategoriane i tabell 3 som til saman omfattar 1936 menn, dvs. 36,8 % av dei 5260 mennene som inngår i tabell 3. Dei identifiseringane som er usikre (129 menn), gjeld særleg dei tilfella der det er ein viss avstand mellom den kommunen der personen er fødd, og der han bur i 1960. Eit døme på dette er Kaare Danielsen, fødd 1905 i Elverum, og som i 1960 er busett i Hamar, 30 km. unna. I og med at eg ikkje er sikker på om denne mannen busett i Hamar i 1960 er den same som han som er fødd 1905 i Elverum, har eg klassifisert Kaare Danielsen i kategorien for usikker identifisering.

For kategoriane med sikker identifisering viser det seg at den mest vanlege typen er dei som har haldi på *aa* i fornamnet (1084 menn), t.d. Aasulv Austad, fødd 1901. For vårt formål er det særleg interessant å samanlikne denne typen (har haldi på *aa*) med dei som har endring frå *aa* til *å*, 783 menn. Av dei totalt 1867 mennene i desse to kategoriane (1084 + 783) utgjør dermed dei med *å*-namn 41,9 %. Dette er ein litt lågare prosent enn den eg tidlegare har registrert – jf. figur 1 der *å*-andelen er 45,4 % for perioden 1900–04 og 47,7 % for 1905–09. Eg har altså ikkje klart å identifisere så mange menn med overgangen frå *aa* til *å* til at eg kjem opp i ein andel på ca. 46 % for dei som har overgangen *aa* til *å* i tidsrommet 1900–09. Ein viktig grunn til denne forskjellen er at det er mest proble-

matisk å identifisere dei som har hatt overgangen *aa* til *å*. Det viser seg nemleg at ein del av dei som har hatt denne endringa, også har fått endring i etternamnet sitt (sjå tabell 4). Dermed er det meir problematisk å oppspore dei.

Det har vist seg at dobbeltnamn (kriterium D ovafor) har vori spesielt godt eigna til å fange opp dei som har endra etternamn. Når eg avgrensar meg til dei 48 med dobbeltnamn som har endra frå *sen*-etternamn, viser det seg at heile 37 av desse 48 også har endra fornamn frå *aa* til *å* (sjå tabell 4) – mot berre 11 som har uendra *aa* i fornamnet. Det har med andre ord vori større endringsvilje blant dei som har fått overgangen *aa* til *å*: Dei har i større grad også endra etternamnet sitt – frå den gamle etternamnstypen, dvs. opphavlege patronym på *-sen* – og oftast til nyare etternamn med opphav i stadnamn, t.d. *Fosshaug*, *Fugleberg* og *Myrvoll*. Blant kvenane i Troms og Finnmark finn vi også døme på at etternamn på *-sen* har vorti endra til finske etternamn, t.d. *Haakon Amandus Jensen* til *Håkon Amandus Aho*. Han er fødd i Lyngen i 1909.

Ein av dei i tabell 4 som eg har informasjon om gjennom private kontaktar, er Åge Torgeir Ravnum, fødd 1905. Han er i 1910-teljinga oppført som *Aage Torgeir Nilssen*. Far hans var stortingsmannen Magnus Nilssen (1871–1947). Han representerte Arbeidarpartiet og var visepresident i Stortinget 1935–40. Han hadde *Nilssen* som etternamn heile livet, men barna hans fekk endra etternamnet frå *Nilssen* til *Ravnum*. Det var svigermora til denne politikaren som hadde *Ravnum* som etternamn (Ingeborg Ravnum fødd 1830), og Åge Torgeir Ravnum (fødd Nilssen) hadde altså etternamnet *Ravnum* etter mormora si.¹⁰

Tabell 4 viser at det berre er tre menn av dei 37 i tabellen som har endring til eit anna *-sen*-namn: *Olafsen* > *Gundersen*, *Kristensen* > *Gabrielsen*, *Bernhardsen* > *Nilsen*. Alle dei andre (34 menn) har altså endra til ein annan etternamnstype. I det heile har det vori ei sterk utskifting av *-sen*-namn. Om vi avgrensar oss til dei med *aa/å*-fornamn fødd 1900–09, viser det seg at andelen *-sen*-namn har gått ned frå 57,5 % i 1910-teljinga (3945 av 6857) til 35,4 % i 1960-registeret (1862 av 5260).

I tillegg til tabell 4 kunne eg også ha presentert tabellar for dei som har haldi på *aa* i fornamnet (1084 menn), og for dei som har fått endringa *aa* til *å* (746 menn). (I det siste talet har eg da ikkje inkludert dei 37 som eg har kunna identifisere på grunnlag av dobbeltnamn i tabell 4.) Ein tilsvarande dokumentasjon i tabellformat for 1084 og 746 menn ville ta stor plass i denne artikkelen, og eg har derfor ikkje dokumentert dette.

For dei som er fødd seinare enn 1900–09, t.d. i periodane 1910–14 og 1915–19, er det pga. materialsituasjonen ikkje muleg å kartlegga i kva grad personane sjølve på eit seinare tidspunkt har endra stavemåten frå *aa* til *å*, slik vi kunne for dei som er fødd 1900–09 (jf. prosentforskjellane mellom tabell 1 og 2 for

¹⁰ Opplysningane om politikaren Magnus Nilsen og familien hans, har eg fått frå sonesonen Ivar Magnus Ravnum, f. 1939, som altså var oppkalla etter farfaren sin (jf. *Magnus*).

Tabell 4. Menn med dobbeltnavn (37) som har endra både etternavn (frå -sen-navn) og fornavn (aa > å).

Fornamn 1910-telj.	Etternamn 1910	Nytt etternavn 1960	Føds.-år	Føds.kommune 1910	Bustadkommune 1960
Baard Ingemann	Gustavsen	Flakk	1906	Birkenes	Birkenes
Haakon Albert Emil	Isaksen	Kjerreng	1902	Sørreisa	Sørreisa
Haakon Amandus	Jensen	Aho	1909	Lyngen	Storfjord
Haakon Berg	Jakobsen	Myrvoll	1905	Sørfold	Steigen
Haakon Bernhart	Henriksen	Angell	1909	Skjervøy	Skjervøy
Haakon Ingmar	Eriksen	Kviltén	1907	Øvre Rendal	Engerdal
Haakon Johannes	Karlsen	Bjørnli	1906	Skjerstad	Skjerstad
Haakon Julius	Martinsen	Størholdt	1906	Aremark	Aremark
Haakon Julius	Olsen	Skogly	1908	Snertingdal	Nordre Land
Haakon Jørgen	Halvorsen	Moen	1903	Stavanger	Forsand
Haakon Kristian	Hansen	Bakken	1907	Nøtterøy	Nøtterøy
Haakon Marius	Ditløfsen	Finnestrand	1907	Kolvereid	Nærøy
Haakon Otelius	Hansen	Bergmo	1901	Malangen	Balsfjord
Haakon Torgeir	Andersen	Heie	1909	Sarpsborg	Borge
Haakon Werner	Hansen	Bråthen	1900	Sarpsborg	Borge
Johan Kaare	Pedersen	Moflag	1906	Lurøy	Lurøy
Kaare Adolf	Karlsen	Fosshaug	1908	Bardu	Bardu
Kaare Alf	Olafsen	Gundersen	1902	Åmot	Åmot
Kaare Alfred	Gulbrandsen	Panhoff	1907	Oslo	Oslo
Kaare Brynjard	Andersen	Audum	1909	Oslo	Oslo
Kaare Evald August	Olaisen	Fugleberg	1905	Ibestad	Trondheim
Kaare Fredrik	Johansen	Joh. Jordbekken	1909	Nes på Romerike	Oslo
Kaare Gerhard	Heede Hansen	Heede	1907	Halden	Fredrikstad
Kaare Halvdan	Olsen	Grinseng	1909	Oslo	Nesodden
Kaare Ingvald	Kristensen	Gabrielsen	1906	Vefsn	Vefsn
Kaare Joh. Edv.	Johannesen	Sommersten	1907	Bergen	Bergen
Kaare Leonhard	Andreassen	Vestby	1909	Eidsvoll	Eidsvoll
Kaare Martin	Pedersen	Westby	1908	Sorum	Sorum
Kaare Rolf	Olsen	Kollen	1902	Bardu	Bardu
Kaare Valter	Hansen	Weberg	1908	Oslo	Oslo
Paaske A.	Pedersen	Nordvik	1907	Fauske	Rana
Svend Haaken	Svendsen	Raddum	1907	Ø. Toten	Ø. Toten
Aage Emil	Gundersen	Grosås	1907	Iveland	Iveland
Aage Johannes	Olsen	Kastellet	1904	Skedsmo	Skedsmo
Aage Normann	Bernhardsen	Nilsen	1905	Onsøy	Onsøy
Aage Torgeir	Nilssen	Ravnum	1905	Oslo	Oslo
Aasmund Magne	Jensen	Bech	1908	Hemnes	Hemnes

Forklaring til kolonnane i tabell 4:

Etternamn 1910	Etternamn i 1910-teljinga
Nytt etternavn 1960	Etternamn i 1960-registeret
Føds.år	Fødselsår oppgitt både i 1910-teljinga og 1960-registeret
Føds.kommune 1910	Fødselskommune i 1910-teljinga (i nokre tilfelle også oppgitt i 1960-registeret)
Bustadkommune 1960	Bustadkommune i 1960-registeret (ofte same kommune som fødselskommunen eller kommune som ligg nær fødselskommunen)

periodane 1900–04 og 1905–09). I utgangspunktet kan vi skilje mellom A) staveform som foreldra har valt, t.d. *Aase*, og B) staveform som namneberaren sjølv, ev. i samråd med foreldra eller andre, har endra til *Åse* på eit seinare tidspunkt. Type B vil eg nedafor omtala som *sjølvendring*.

For dei som er fødd 1905–09, viser tabell 1 ein *å*-andel på 3,1 % (1910-teljinga) mot 47,7 % *å* i 1960-registeret. Her må vi rekne med at den sterke auken for *å* er eit resultat av sjølvendring etter at 1917-reforma begynte å gjelde. Når vi så går vidare til dei som er fødd 1910–14, aukar *å*-andelen til 55,2 %. Også her, dvs. før 1917-reforma, må ein stor del av auken tilskrивast sjølvendring. Frå og med 1920-åra er det meir problematisk å uttala seg om kva omfang sjølvendringar har hatt. Da hadde jo 1917-reforma begynt å bli kjent, men foreldra kunne likevel gi dottera namnet *Aase*, som ho på eit seinare tidspunkt kunne endre til *Åse* om ho syntest *Aase* var gammaldags. Måtte da dottera, frå ho var 18 år gammal (sjå fotnote 9), kontakte offentlege instansar for å få godkjent endringa frå *Aase* til *Åse*? Dette reiser spørsmålet om kor viktig ei staveendring som *aa* til *å* er i namnejuridisk samanheng. Treng ein gå til eit offentlig kontor for å få godkjent ei så lita endring? Det er grunn til å tru at mange gjekk over til *å*-alternativet meir uformelt, dvs. utan å få det godkjent av offentlege myndigheiter, men her trengst det meir forskning. Sjølv om ei kvinne fødd i 1925 hadde fått namnet sitt skrivi *Aase* i dåpsboka, var det neppe til hinder for at ho – utan søknad – kunne bruke forma *Åse* på eit seinare tidspunkt, t.d. i det registeret som eg omtaler som 1960-registeret. I denne samanhengen er det interessant å vise til § 6 i den siste namneloven (av 2002) som begynner slik: «En endring av stavemåten av et etternavn som bringer stavemåten nærmere den alminnelige uttalen av navnet eller nærmere skriftspråket for øvrig, regnes ikke som å ta et annet navn.» Denne paragrafen gjeld vel å merke etternamn, men etter mitt syn bør paragrafen også kunne omfatte fornamn, t.d. ei ortografisk endring frå *aa* til *å* (*Kaare* > *Kåre*).

3.4. *Råger*, men ikkje *Raager* – nokre trekk ved vanlege namn med *aa/å* i tidsrommet 1900–2007

Det vil ha interesse å få ein presentasjon av forholdsvis vanlege namn med *aa/å* i tidsrommet 1900–2007. Korleis er t.d. fordelinga mellom *Njaal* og *Njål*? For at tabell 5 ikkje skal bli for omfattande, har eg valt å avgrense meg til namnepar der den eine varianten har minst 10 namneberarar, t.d. *Påske* (16 menn) og *Paaske* (7 menn). Som ein vil sjå av tabell 5, finst det også døme der parallellforma ikkje er brukt, t.d. *Målfryd* (10 kvinner), men ingen *Maalfryd*.

For enkeltheits skyld er alle namna i tabell 5 oppført med *å*-form, men dei to følgjande kolonnane gjør det klart kor mange personar som har namn med *aa* eller *å*. I nokre tilfelle har eg standardisert stavemåten for namneformer som

Tabell 5. Vanlege fornamn med *aa/å* i perioden 1900–2007.

Kjønn	Namn	<i>aa</i>	<i>å</i>	Totalt	% <i>å</i>
m	Bård	524	4557	5081	90
k	Dårdi	2	24	26	92
k	Gunvår	1	17	18	94
k	Gurå	2	28	30	93
m	Gård	2	12	14	86
m	Hågen	86	218	304	72
m	Håkan	3	87	90	97
m	Håken	53	33	86	38
m	Håkon	4580	21578	26158	82
m	Hårek	16	115	131	88
m	Håvald	22	54	76	71
m	Håvard	328	11649	11977	97
k	Jorån	8	25	33	76
m	Jånn	1	31	32	97
k	Kåra	1	27	28	96
m	Kåre	4357	30368	34725	87
k	Kårhild	3	75	78	96
m	Kårstein	0	38	38	100
m	Mangår	8	83	91	91
k	Målfrid	129	4279	4408	97
k	Målfryd	0	10	10	100
m	Måns	0	11	11	100
m	Mård	1	15	16	94
m	Mårten	40	79	119	66
m	Njål	63	744	807	92
m	Njård	1	16	17	94
m	Pål	1089	10256	11345	90
m	Påske	7	16	23	70
m	Råger	0	12	12	100
m	Råmund	0	16	16	100
k	Solvår	8	607	615	99
m	Styrkår	3	11	14	79
m	Stål	21	62	83	75
m	Ståle	143	5324	5467	97
m	Såmund	4	28	32	88
m	Såve	0	13	13	100
k	Såve	5	11	16	69
m	Såvi	1	16	17	94
m	Tåle	15	27	42	64
m	Tårn	0	10	10	100
k	Tåve	3	19	22	86
m	Vrål	6	17	23	74
k	Vår	22	181	203	89

Kjønn	Namn	aa	å	Totalt	% å
k	Vårin	5	272	277	98
k	Øllegård	8	30	38	79
k	Øyvår	2	10	12	83
k	Ådel	34	39	73	53
m	Ådne	167	1114	1281	87
k	Ådny	8	17	25	68
m	Åge	5294	10888	16182	67
k	Ågesine	5	26	31	84
m	Ågne	6	17	23	74
k	Ågot	2663	2425	5088	48
m	Åke	30	458	488	94
m	Åmund	62	130	192	68
m	Åne	12	23	35	66
m	Ånen	75	145	220	66
m	Ånon	53	57	110	52
m	Ånund	73	281	354	79
k	Årlaug	11	18	29	62
k	Årny	13	6	19	32
m	Årstein	38	120	158	76
k	Åsa	207	566	773	73
k	Åsbjörg	29	75	104	72
m	Åsbjørn	24	97	121	80
k	Åse	9806	15359	25165	61
k	Åselill	2	11	13	85
k	Åsfrid	6	49	55	89
m	Åsgeir	5	59	64	92
k	Åsgerd	2	10	12	83
k	Åshild	634	3973	4607	86
k	Åsine	15	30	45	67
k	Åslaug	179	571	750	76
m	Åsmund	996	3446	4442	78
k	Åsne	151	661	812	81
k	Åsny	13	22	35	63
k	Åsrun	5	26	31	84
k	Åsta	1610	1972	3582	55
k	Åste	93	182	275	66
m	Åstein	4	27	31	87
m	Åsolv	30	98	128	77
m	Åsvald	11	32	43	74
k	Åsveig	15	37	52	71
m	Åvald	5	17	22	77
m	Åvar	1	16	17	94
Totalt	85 namn	33960	134211	168171	80

har ein annan ortografi, t.d. *Ågoth* til *Ågot*. Frekvensen for *Ågoth* inngår da i *Ågot*.

Når eg har den avgrensinga som eg har gjort greie for ovafor (minst 10 namneberarar), viser det seg at det til saman er 33 960 personar som har eit namn med *aa*, og 134 211 med *å* (av totalt 168 171 personar). Dette gir ein andel på 79,8 % for *å*-namna og følgjeleg 20,2 % for *aa*-namna. Som ein ser, er det fleire mannsnamn enn kvinnenamn i tabell 5, og eg vil komma nærmare inn på kjønnsdimensjonen i pkt. 3.6.

I tabell 5 er det berre tre namnepar der det er overvekt for *aa*-forma: *Aarny* (68 %), *Haaken* (62 %) og *Aagot* (52 %). Desse to kvinnenamna – og den spesielle varianten *Haaken* av *Haakon* – var mest populære tidleg på 1900-talet, og ettersom *aa*-formene så tidleg var meir brukt enn *å*-formene (jf. figur 1), kan overvekta for *aa*-former i desse tre namna forklarast på denne bakgrunnen.

I den andre enden av skalaen – med minst 90 % dominans for *å*-former – finn vi 29 namnepar. Her fører eg berre opp *å*-formene: *Bård*, *Dårdi*, *Gunvår*, *Gurå*, *Håkan*, *Håvard*, *Jånn*, *Kåra*, *Kårhild*, *Kårstein*, *Mangår*, *Målfryd*, *Målfryd*, *Måns*, *Mård*, *Njål*, *Njård*, *Pål*, *Råger*, *Råmund*, *Solvår*, *Ståle*, *Såve*, *Såvi*, *Tårn*, *Vårin*, *Åke*, *Åsgeir*, *Åvar*. Blant desse namna finst det også namn som ikkje har parallellform på *aa*: *Kårstein*, *Målfryd*, *Måns*, *Råger*, *Råmund*, *Såve* og *Tårn*. Når *å*-formene dominerer blant desse 29 namnepara, kan dette bl.a. forklarast på bakgrunn av at nokre av namna har vorti populære i siste halvdel av 1900-talet, t.d. *Bård*, *Håvard*, *Pål*, *Ståle* og *Vårin*. På det tidspunktet, dvs. nokre tiår etter 1938-reforma, var alternativet med *aa* mindre aktuelt, t.d. *Vaarin*. Nokre av namna er dessutan nylaga og vart tekne i bruk fyrst litt ut på 1900-talet, t.d. *Kårstein* og *Åsrún*.

For ein del av dei andre 29 namna ovafor med *å* ville ei alternativ form med *aa* verke påfallande, t.d. *Raager* (som ikkje finst i materialet) ved sida av *Råger* (fyrste gong 1948, siste 1968). Det engelske *Roger*, som fyrst vart populært frå midten av 1900-talet, fekk altså alternativ stavemåte med *å*, noko som i og for seg var logisk fordi namnet er uttalt med lang *å*-lyd (jf. *Ståle*). Men i og med at namnet vart populært så seint som midt på 1900-talet, ville det ikkje vera noko aktuelt alternativ å bruke *Raager*-forma. Det same gjeld *Jånn* ovafor som truleg kan sjåast på som ein norsk stavemåte av det engelske *John*. Vi har her sett døme på at *o* i dei innlånte namna *Roger* og *John* har fått alternativ stavemåte med *å*. Til liks med *Roger* og *John* er *o* dominerande i *Morten* og *Mons*, men når vi her har fått alternativ stavemåte med *å*, *Mårten* og *Måns*, kan dette sjåast på som påverknad frå svensk der desse to *å*-formene dominerer. Allén & Wåhlin (1995) har ikkje *Mons* i namneboka si – derimot er det 2022 menn som har *Måns*. For *Morten* er det berre oppgitt 150 namneberarar mot 5470 for *Mårten*. I tillegg til dei svenskpåverka stavemåtane *Måns* og *Mårten* kan også

dominansen for *å* – og minimal bruk av *aa* – i *Håkan* og *Åke* tilskrivast svensk påverknad.

I tillegg til dei svenske og engelske formene ovafor som normalt har *o* i norsk, t.d. *Morten* og *Roger*, finst det nokre andre former som oftast har *o*, men som kan ha *å* som alternativ (sjeldnare *aa*): *Dårði* (til *Dordi*), *Gurå* (til *Guro*), *Njård* (til *Njord*). Og etterleddet *-vår* (svært sjeldan *-vaar* – jf. tabell 5) er brukt som alternativ til *-vor* i *Gun(n)vår*, *Solvår* og *Øyvår*.

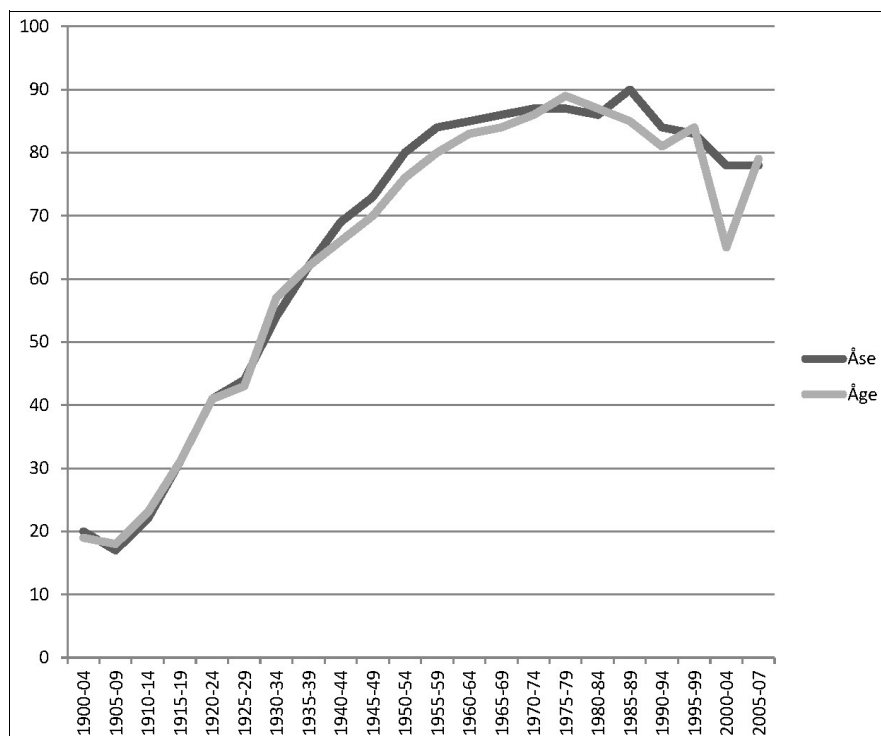
Eg har nå kommentert dei fleste av dei 29 namnepara med minst 90 % dominans for *å*-former, og dessutan dei tre namneformene med mest bruk av *aa* (*Aarny*, *Aagot* og *Håken*). Det ville føre for langt å kommentere dei andre namnepara i tabell 4, dvs. dei som har ein *å*-andel mellom 50 % og 90 %.

3.5. Frekvente namnepar

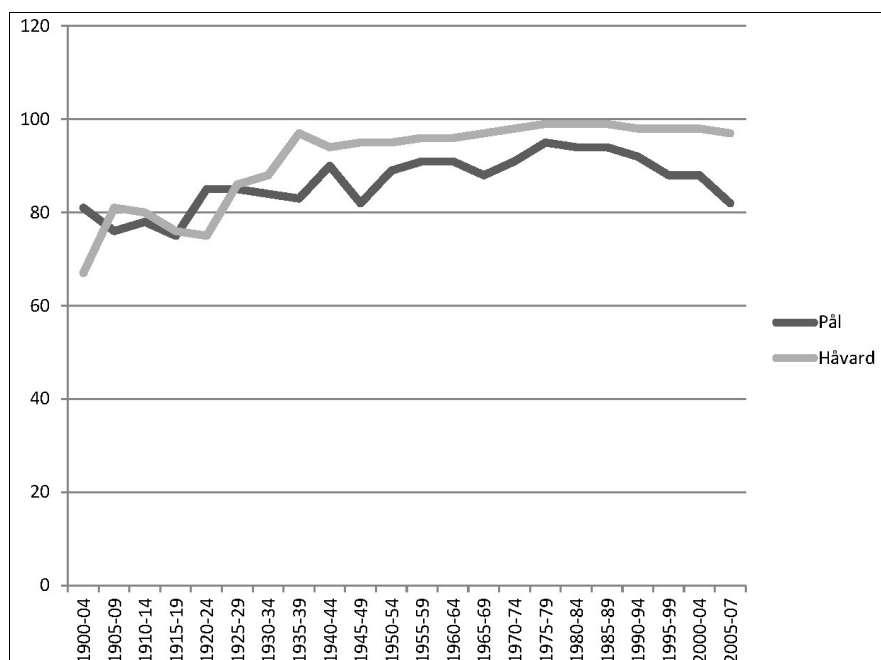
I tabell 5 er det seks namnepar som skil seg ut som særleg frekvente (over 10 000 namneberarar): *Kaare/Kåre* (34 725), *Haakon/Håkon* (26 158), *Aase/Åse* (25 165), *Age/Åge* (16 182), *Haavard/Håvard* (11 977) og *Paal/Pål* (11 345). Deretter er det eit markant hopp ned til *Staale/Ståle* på 7. plass (5 476). Blant dei seks mest frekvente namna er det altså fem mannsnamn og eitt kvinnenamn (*Aase/Åse*). Dei seks mest frekvente namnepara har til saman 125 552 namneberarar, dvs. 74,7 % av totalt 168 171 i tabell 5. Dei omfattar dermed hovudtyngda av namneberarane. Det vil ha interesse å presentere fem-årskurver for fordelinga *aa/å* i desse namnepara. Viss desse namnepara hadde vorti presentert i same figur, ville det ha vorti vanskeleg å følgje utviklinga for dei enkelte namnepara («samanfiltrering» av kurver). Eg har derfor funni det mest praktisk å fordele desse seks namnepara på tre figurar: figur 2 (*Aase/Åse* og *Age/Åge*), figur 3 (*Haavard/Håvard* og *Paal/Pål*) og figur 4 (*Haakon/Håkon* og *Kaare/Kåre*).

I figur 2 er det nokså samanfallande kurver for namnepara *Aase/Åse* og *Age/Åge*. I motsetning til figur 3 og 4 begynner desse kurvene på ein forholdsvis låg *å*-prosent (*Åge* 19 % og *Åse* 20 %). Deretter har dei nesten same kurveutvikling fram til 2000-talet. Knekket for *Age/Åge* i perioden 2000–04 legg eg lite vekt på, for i denne perioden er det berre 40 menn som har namneparet *Age–Åge* – mot t.d. 1910 menn i perioden 1945–49. Med så lite talgrunnlag på 2000-talet er det meir rom for at tilfeldigheter kan gi utslag i ei hakkete kurve, t.d. for *Age–Åge*.

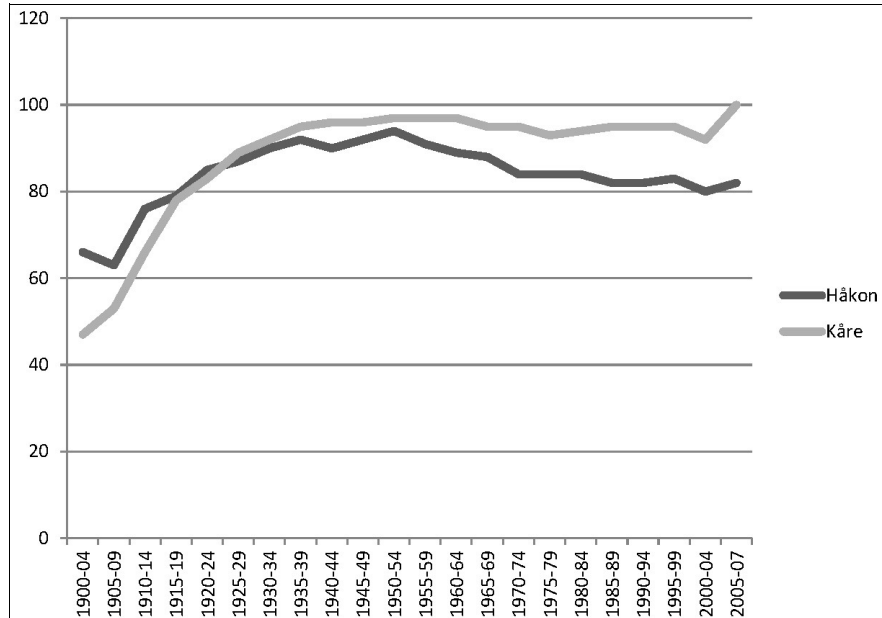
Når dei to namnepara i figur 2 begynner på ein nokså låg *å*-prosent (rundt 20), har dette samanheng med at *Aase* og *Age* var populære namneformer tidleg på 1900-talet, og *å*-variantane var da mindre brukt. *Åse* og *Åge* er det som i fonologien er kalla eit minimalt par, for det einaste som skil mellom dei er

Figur 2. Fordelinga aa/å (prosent for å-namn) – Åse/Åse og Åge/Åge.

Figur 3. Fordelinga aa/å (prosent for å-namn) – Haavard/Håvard og Paal/Pål.

Figur 4. Fordelinga aa/å (prosent for å-namn) – Haakon/Håkon og Kaare/Kåre.

/s/ og /g/, men det er neppe dette fonologiske fellestrekket som har ført til at dei har så lik kurveutvikling.

Når vi så går vidare til figur 3 (*Haavard–Håvard* og *Paal–Pål*), kan vi registrere ei noko anna kurveutvikling enn i figur 2. Begge namnepara begynner med ein forholdsvis høg å-prosent (*Håvard* 67 % og *Pål* 81 %), og frå 1930-talet ligg begge namnepara i intervallet mellom 80 % og 100 % for å-former. Dei har altså ikkje den markante stigninga som vi ha registrert for *Aase–Åse* og *Aage–Åge*. Grunnen til dette er at både *Pål* og *Håvard* har vori mest populære i siste halvdel av 1900-talet (Kristiansen & Ouren 1998 s. 80 og s. 93), og på eit så seint tidspunkt var alternativa *Paal* og *Haavard* mindre aktuelle.

Eg går så over til figur 4 (*Haakon–Håkon* og *Kaare–Kåre*). Kurveutviklinga for *Kaare–Kåre* har nokre fellestrekk med *Aase–Åse* og *Aage–Åge*. *Kaare–Kåre* begynner litt høgare (47 % med å-former) enn dei to namnepara i figur 2, og når også eit høgare å-nivå enn *Aase–Åse* og *Aage–Åge* med 95 % (1935–39) da kurva flatar ut. Og i den siste perioden (2005–07) er det ingen som har fått forma *Kaare*.

Eg har tidlegare (pkt. 3.1) kommentert utviklinga for *Haakon–Håkon* tidleg på 1900-talet. Når *Haakon* går litt opp i perioden 1905–09 (og *Håkon* tilsvarende ned, frå 66 % til 63 %), kan dette ha samband med at *Haakon* 7. vart konge i 1905. Deretter går *Håkon*-forma fram til kurva begynner å flate ut på

1930-talet. Frå 1980-talet legg kurva seg på rundt 80 %. Dette inneber at *Haakon* ligg på rundt 20 %, noko som er ein høgare *aa*-prosent på denne tida enn for t.d. *Haavard* og *Paal*. Eg ser ikkje bort frå at kronprins Haakon Magnus kan ha bidratt til at *Haakon* har haldi seg godt frå 1980-talet.

3.6. *aa/å*-namna i eit kjønnsperspektiv

Som nemnt i pkt. 3.4 er det fleire mannsnamn (49) enn kvinnenamn (36) blant dei 85 namnepara i tabell 5. Dette gir ein andel på 57,6 % for mannsnamna og 42,4 % for kvinnenamna. Ettersom mannsnamna jamt over er meir frekvente, blir forskjellen ein god del større når vi legg til grunn talet på namneberarar (sjå tabell 6). Av totalt 168 171 namneberarar er det 120 781 menn (71,8 %) og 47 390 kvinner (28,2 %). Denne større kjønnsforskjellen når vi legg til grunn talet på namneberarar, kom også til uttrykk i førre punkt der eg viste at fem av dei seks mest frekvente namnepara er mannsnamn.

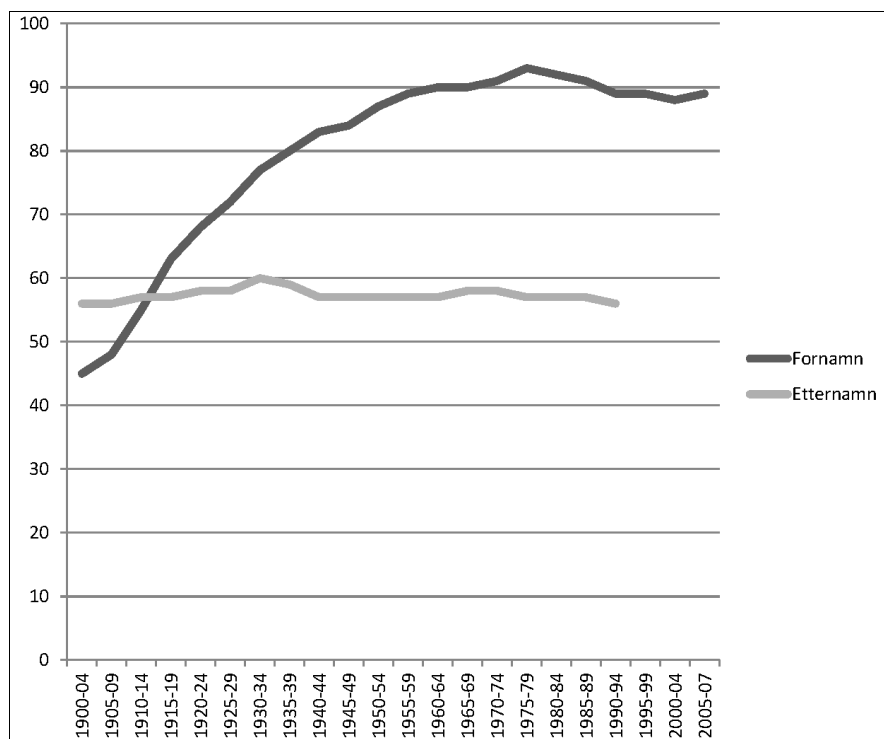
Tabell 6. Fordelinga *aa/å* for kvinner og menn.

	<i>aa</i>	<i>å</i>	Totalt	% <i>å</i>
Kvinner	15700	31690	47390	66,9
Menn	18260	102521	120781	84,9
Totalt	33960	134211	168171	79,8

Kvifor er det mannsnamn som dominerer blant namna med *aa* og *å*? Grunnen til dette er at *aa* og *å* fyrst og fremst er brukt i nordiske namn, og blant dei nordiske namna er det klart flest mannsnamn (Alhaug 2004 s. 134). Blant namna på *aa/å* er det altså få innlånte namn, t.d. *Ågot* og *Ådel* (med opphav i *Agate* og *Adelheid*). Som nemnt ovafor har mannsnamna ein høgare *å*-prosent enn kvinnenamna, og det er særleg dei høgfrekvente *Håvard* (97 % *å*) og *Pål* (90 % *å*) som bidrar til dette.

4. Fordelinga av *aa* og *å* i etternamn

I innleiinga har eg brukt *Aase/Åse* som eit døme på eit namn som både kan vera fornamn og etternamn. I heilt sjeldne tilfelle kan ein person ha det same fornamnet og etternamnet, og dette gjeld t.d. *Åse Aase* (busett i Haugesund) som eg har funni i den elektroniske telefonkatalogen på nettstaden 1881. Det var Gudlaug Nedrelid (2015 s. 122) som fyrst gjorde meg merksam på dette spesielle namnet. Den kvinna som eg fann i telefonkatalogen, er kanskje ikkje den same som Nedrelid nemner, for «hennes» kvinne kom til grenda *Åse* i Eigersund, og det fulle namnet hennes + adresse vart: *Åse Aase, Åse*.

Figur 5. Fordelinga *aa/å* (prosent for *å*-namn) – etternamna samanlikna med fornamna.

Når det gjeld etternamna, vil eg ikkje gå like detaljert til verks som for fornamna. I så fall ville artikkelen bli for lang. Her vil eg konsentrere meg om det mest interessante – fordelinga mellom *aa* og *å* utover på 1900-talet. Figur 1 viste store endringar i fordelinga *aa/å* for fornamna utover på 1900-talet. Kan vi så påvise tilsvarende endringar for etternamna? Nei. Etternamnskurva i figur 5, som bygger på 1960-registeret og seinare namnemateriale (til og med 1994), viser at det er små endringar på 1900-talet, og kurva for fordelinga *aa/å* er nærmast flat og ligg heile tida litt under 60 % for *å*-namn (i intervallet 56,1 % – 59,7 %). Dette står da i sterk kontrast til kurva for fornamna som er teikna inn i den same figuren.

Kva kan så vera grunnen til at kurva for etternamna er flat? Dette heng nok saman med at familiane vil vise slektskontinuitet gjennom stavemåten i etternamna. Om førre generasjon skreiv etternamnet sitt som *Aasen*, vil truleg neste generasjon kjenne lojalitet til denne stavemåten og halde fram med *Aasen*. Etternamna kan på ein måte sjåast på som eit slags slektsmerke som går i arv frå generasjon til generasjon (fyrst og fremst på mannssida). I dag er det truleg få nordmenn som vil endre etternamnet sitt frå t.d. *Aasen* til *Åsen*, sjølv om nord-

menn – som følgje av rettskrivingsreformene (1917 og 1938) – skriv *ås*, ikkje lenger *aas*.

Den stabiliteten som vi kan påvise for etternamna i figur 5, gjeld vel å merke dei som finst i 1960-registeret og seinare materiale. Når vi derimot legg til grunn 1910-teljinga (avgrensa til dei som er fødd 1900–09), får vi eit heilt anna resultat: 4,6 % *å*-namn i 1910-teljinga (sjå tabell 7). Noko tilsvarande har eg tidlegare påvist for fornamna (sjå tabell 1 og 2): 2,8 % for *å*-namn har vorti til 45,4 % (perioden 1900–04) og 3,1 % til 47,7 % (perioden 1905–09). Både for fornamna og etternamna kan vi altså påvise ei svært stor endring for dei som er fødd 1900–09.

Tabell 7. Fordelinga *aa/å* i etternamn i 1910-teljinga (perioden 1900–09).

Periode	aa	å	Totalt	% å
1900-04	9925	487	10412	4,7
1905-09	9854	477	10331	4,6
Totalt	19779	964	20743	4,6

I 1910-teljinga er det heilt naturleg at *aa*-etternamna dominerer – jf. den tilrådde endringa frå *aa* til *å* som kom seinare, dvs. med rettskrivingsreforma av 1917. Men etter 1917 kan det i mange familiar ha vori gjort ei endring frå *aa* til *å*, t.d. *Haaland* til *Håland*. Også noko anna enn rettskrivingsreforma kan ha bidratt til auken for *å*-etternamn. Noreg fekk sin fyrste namnelov i 1923, og frå da av skulle alle nordmenn ha eit fast etternamn. Mange hadde da eit etternamn på *-sen*, t.d. *Larsen*, men etter 1923 skifta fleire ut *-sen*-etternamnet med eit etternamn av gardsnamntypen, t.d. *Håland*. Ettersom gardsnamna skulle følgje offisiell rettskriving, ville da *Håland* – ikkje *Haaland* – te seg som eit naturleg val om familien budde på garden Håland.

Eg har tidlegare (pkt. 3.3) nemnt at Aage Torgeir Nilssen (fødd 1905) står oppført som Åge Torgeir Ravnum i 1960-registeret. Inntil det ligg føre eit omfattande digitalisert namnemateriale for mellomkrigstida, t.d. folketeljingar, er det vanskeleg å fastslå i kva grad overgangen til andre etternamnstypar har bidratt til auken for *å*-etternamna. I utgangspunktet er det altså desse to endringstypene som har ført til ein auke for *å*-etternamna:

- A. Endring frå *aa* til *å* i etternamnet: *Haaland* > *Håland*
- B. Utsifting av *-sen*-namn til ein annan etternamnstype, bl.a. med *å*: *Larsen* > *Håland*

Som eg har vist i pkt. 3.3, gjekk andelen av etternamn på *-sen* kraftig tilbake – frå 57,5 % i 1910-teljinga til 35,4 % i 1960 registeret for dei som var fødd 1900–09. (Desse prosentane gjeld berre dei som hadde fornamn på *aa/å*.) Det som er vanskeleg å fastslå før det ligg føre eit større digitalisert namnemate-

riale frå mellomkrigstida, er når endringa til *å*-etternamn skjedde. Det er mulig at mange gjorde denne endringa litt ut på 1920-talet, dvs. etter rettskrivingsreforma (1917) og den fyrste namneloven (1923).

Sjølv om etternamnskurva i figur 5 er temmeleg flat og dermed viser at det har vori lita endring i fordelinga *aa/å* (for dei som finst i 1960-registeret og seinare namnemateriale), er det likevel få etternamn som ligg rundt gjennomsnittet på 57 % (i intervallet 55 % – 59 % i kurva i figur 6): *Håland*, *Håvik* og *Søgård*. Dette går også fram av tabell 8 der eg har presentert 125 namnepar. For dette utdraget av namnepar har eg sett som krav at den eine varianten må vera brukt av minst 200 personar. Dette gir da namnepar som *Haarberg* (235 personar) og *Hårberg* (113 personar). For enkeltheits skyld har eg i namnekolonnen (venstre kolonne) ført opp namna med *å*-form, mens det i dei to følgjande kolonnane er oppgitt kor mange som har variant på *aa* og *å*. I nokre få tilfelle kan prinsippet med *å*-form i namnekolonnen føre til at temmeleg uvante former står i den kolonnen, t.d. *Dåe* – ikkje *Daae*. Ja, i eitt tilfelle, *Åss*, finst ikkje denne forma i materialet (som potensiell parallellform til *Aass*).

Som tidlegare nemnt er det berre tre etternamn (*Håland*, *Håvik* og *Søgård*) som ligg nær gjennomsnittet på 57 % *å*-former i figur 5. Det er altså svært stor spreiding for namnepara i tabell 8. Mest interessant er det å sjå nærmare på dei namna som ligg i ytterkanten, dvs. dei med minst 90 % *aa*-former (A) og minst 90 % *å*-former (B):

- A. *Daae*, *Haarr*, *Waage*, *Waler*, *Aagaard*, *Aalberg*, *Aarum*, *Aarø*, *Aas*, *Aase*, *Aass*.
- B. *Bjorkås*, *Bjørnå*, *Brattås*, *Flatås*, *Grønås*, *Honningsvåg*, *Kråkenes*, *Langåker*, *Lervåg*, *Nybråten*, *Prestegård*, *Skråmestø*, *Tømmerås*, *Vågenes*, *Vårdal*.

Som ein kunne vente, har nokre av namna med *å*-dominans kort tradisjon som etternamn. Såleis finst ikkje desse etternamna i 1910-teljinga – verken med *aa* eller *å*: *Brattås*, *Langåker*, *Skråmestø* og *Vågenes*. Og nokre av dei er svært sjeldsynte i 1910-teljinga, t.d. *Bjorkås*, *Flatås*, *Honningsvåg*, *Nybråten* og *Vårdal*. (Somme av desse har både *aa* og *å*.) På den andre sida har namna med *aa*-dominans lang tradisjon i Noreg. Såleis finn vi alle dei 11 namna under A ovafor i 1865-folketeljinga. Desse funna stadfester det vi kunne vente: Namn med lang tradisjon har helst *aa*, og dei med kort har *å*.

Det er elles interessant at så mange som sju av dei 11 etternamna under A har forbokstavsekvensen *Aa*-. Heilt allment er det ein klar tendens til at *Aa*- har prioritet framfor *Å*-. Alle namna med *Aa*- står samla på slutten av tabell 8, og det er dermed unødvendig å føre dei opp att her. Når vi ser namna med *Aa*-/*Å*- under eitt, viser det seg at andelen *Aa*-former er så høg som 82 %. Og motsett er det altså 18 % av namneberarane som har forbokstav på *Å*-. I tillegg til nam-

Tabell 8. Frekvente namnepar med *aa/å* (etternamn).

Namn	<i>aa</i>	<i>å</i>	Totalt	% <i>å</i>
Almås	169	732	901	81
Aspås	231	163	394	41
Bjerkås	73	219	292	75
Bjorkås	25	233	258	90
Bjørnå	8	208	216	96
Brattås	20	202	222	91
Bråten	726	2637	3363	78
Bråthen	1158	2823	3981	71
Bårdsen	318	688	1006	68
Dæ	263	7	270	3
Eikås	136	234	370	63
Flatås	19	217	236	92
Flå	241	90	331	27
Flåten	144	406	550	74
Granås	98	337	435	77
Grønås	33	409	442	93
Gårder	488	68	556	12
Gåsland	49	225	274	82
Haukås	250	664	914	73
Honningsvåg	8	224	232	97
Hågensen	660	780	1440	54
Håheim	111	337	448	75
Håkonsen	345	1167	1512	77
Håland	1648	2162	3810	57
Hårberg	235	113	348	32
Hårr	235	14	249	6
Hårstad	154	399	553	72
Håve	458	70	528	13
Håvik	318	443	761	58
Kolås	96	243	339	72
Kråkenes	28	289	317	91
Kvalvåg	134	297	431	69
Kvål	264	136	400	34
Kvåle	174	588	762	77
Kårstad	83	252	335	75
Kåsa	703	403	1106	36
Langåker	0	241	241	100
Langås	211	379	590	64
Lervåg	35	307	342	90
Lillegård	61	231	292	79
Lilleås	112	213	325	66
Lysgård	65	230	295	78
Løkås	41	279	320	87

Namn	aa	å	Totalt	% å
Løvås	487	783	1270	62
Melgård	121	230	351	66
Midtgård	97	251	348	72
Negård	59	219	278	79
Nergård	318	758	1076	70
Nordgård	184	846	1030	82
Nordås	74	397	471	84
Nybråten	16	267	283	94
Nygård	2631	5473	8104	68
Nås	213	43	256	17
Overå	50	215	265	81
Prestegård	27	264	291	91
Roksvåg	57	224	281	80
Råen	353	85	438	19
Rånes	145	234	379	62
Råstad	252	40	292	14
Selvåg	70	243	313	78
Sirevåg	81	259	340	76
Sjåstad	137	323	460	70
Skråmestø	1	224	225	100
Skår	1338	1111	2449	45
Skåre	176	204	380	54
Slåen	92	279	371	75
Slåtten	63	203	266	76
Solås	130	334	464	72
Storås	139	225	364	62
Søgård	184	228	412	55
Sørgård	129	496	625	79
Såstad	230	35	265	13
Tømmerås	33	299	332	90
Utgård	43	200	243	82
Vedå	45	204	249	82
Venås	67	315	382	82
Våge	384	984	1368	72
Vågen	128	709	837	85
Vågenes	27	297	324	92
Vårdal	18	276	294	94
Westgård	402	408	810	50
Wåge	1145	98	1243	8
Wåler	371	32	403	8
Ødegård	1920	3720	5640	66
Ødegården	65	294	359	82
Østerås	74	215	289	74
Østgård	219	484	703	69

Namn	<i>aa</i>	<i>å</i>	Totalt	% <i>å</i>
Øvergård	199	472	671	70
Øverås	110	425	535	79
Åberg	303	92	395	23
Ådland	385	265	650	41
Ågård	250	14	264	5
Åkre	616	200	816	25
Åkvik	281	78	359	22
Åland	254	54	308	18
Ålberg	368	17	385	4
Åmodt	1503	203	1706	12
Åmot	287	140	427	33
Ånensen	351	181	532	34
Ånes	305	67	372	18
Ånestad	264	167	431	39
Ånonsen	499	86	585	15
Årdal	355	313	668	47
Århus	335	93	428	22
Årnes	503	203	706	29
Årrestad	231	60	291	21
Årseth	642	202	844	24
Årskog	237	37	274	14
Årsland	207	79	286	28
Årstad	450	129	579	22
Årum	224	14	238	6
Årvik	378	244	622	39
Årø	310	11	321	3
Ås	4883	202	5085	4
Åsbø	388	102	490	21
Åse	1959	174	2133	8
Åsebø	292	165	457	36
Åsen	3565	604	4169	14
Åserud	488	75	563	13
Åsgård	370	102	472	22
Åsheim	1194	791	1985	40
Åsland	799	248	1047	24
Åslund	269	66	335	20
Åss	432	0	432	0

na under A ovafor (minst 90 %) finn vi desse med minst 80 % *Aa*:- *Aaland* (82 %), *Aamodt* (88 %), *Aanes* (82 %), *Aanonsen* (82 %), *Aarskog* (86 %), *Aasen* (86 %), *Aaserud* (87 %), *Aaslund* (80 %).

Denne klare tendensen til å bruke *Aa*- som forbokstav er særleg interessant å vurdere i dei få tilfella der etternamnet inneheld både *aa* og *å*. Det er såleis

42 personar som har forma *Aagård*, men ingen den motsette forma *Ågaard*. Og tilsvarande er det 65 som har forma *Aasgård*, men ingen *Åsgaard*.¹¹ Forbokstaven i namnet har ein meir prominent posisjon enn ein bokstav lenger ut, og det har tydelegvis vori viktig for mange å ha *Aa*- som eit slags slektsmerke, for *Aa*- som forbokstav i etternamn har mye lengre tradisjon enn *Å*- har. Ved data-maskinell sortering av etternamn kan namna på *Aa*- komma saman med dei på *A*-. Dette avheng av kva for sorteringsprogram som er brukt, men eit ev. ønske hos ein del personar om å komma fyrst i alfabetet kan ikkje forklare dominansen for forbokstaven *Aa*, for denne dominansen kan påvisast lenge før elektroniske sorteringsprogram vart tatt i bruk. Elles er det interessant å merke seg at namna på *Aa*- kjem saman med dei på *A*- i Norsk etternamnleksikon (Veka 2000). Dermed blir det stor avstand i dette leksikonet mellom opplysningane for t.d. etternamna *Aaland* og *Åland*.

I *aa*-namna er det oftare enn i *å*-namna brukt såkalla dekorativ stavemåte, og dette gjeld bl.a. desse namna under A-oppstillinga ovafor: *Daae* (⟨e⟩ blir ikkje uttalt), *Waage* og *Waler* (⟨W⟩ i staden for ⟨V⟩ og *Aass* (⟨ss⟩ uttalt /s/, dvs. same uttale som i ⟨Aas/Ås⟩). Det er elles ingen som har forma *Åss* som parallellform til *Aass* (sjå tabell 8). I det heile vil nok mange sjå på t.d. *Waage* som eit «finare» namn enn *Våge*. Namn med prydbokstavar kan ha høgare sosial status, og den høgare førekomsten av *aa* i slike namn kan dermed ha bidratt til at også etternamn med *aa* har fått høgare status enn dei med alternativet *å*. Eg vil likevel leggja til at materialet for 1900-talet ikkje er eigna for sosioonomastiske undersøkingar, bl.a. fordi det ikkje er yrkesopplysningar om namneberarane i dette materialet.

Blant namna med sterk *å*-dominans (sjå opplistinga i B ovafor) finst det nokre namn med etterleddet *-ås*: *Bjørkås*, *Brattås*, *Flatås*, *Grønås* og *Tømmerås*. Desse kan reknast som forholdsvis nye etternamn, for det er svært få personar som har desse etternamna i 1910-teljinga. Eit anna ledd med sterk tendens til *å* er *våg* – både som forledd og etterledd. I B-oppstillinga ovafor finn vi såleis *Honningsvåg*, *Lervåg* og *Vågenes* – og dessutan desse med *-våg*-namn i intervallet 80 % – 90 %: *Kvalvåg*, *Sirevåg*, *Selvåg* og *Roksvåg*. I denne undersøkinga har eg i liten grad kommi inn på den geografisk dimensjonen, men i samanheng med namna som har etterleddet *-våg*, vil eg nemne at ordet *våg* særleg er brukt på Vestlandet og i Nord-Noreg. Såleis seier NRO bl.a. dette under oppslagsordet *våg*: «liten bukt, forholdsvis smal vik (mest brukt om forh. vest og nord i landet)».

Frå ein sosioonomastisk synsvinkel kan det vera interessant å trekke inn ein annan namnetype, dvs. bindestreksnamn som *Aas-Hansen*. Dei har ikkje så høg frekvens at dei kan inngå i tabell 8. Det er til saman 78 bindestreks-

¹¹ Denne spesielle namnetypen med *aa* og *å* i same namn har eg ikkje tatt med i tabellane da dei ville komplisere statistikken, dvs. «styrkeforholdet» mellom former med *aa* og *å*.

namn av typen *Aas-Hansen*. Her inneheld altså fyrste delen av namnet *aa* eller *å*, mens siste delen er eit namn med etterleddet *-sen*. Når ein familie har valt å ta i bruk eit bindestreksnamn, vil det i slike tilfelle vera uttrykk for eit ønske om å skilje seg ut frå andre *Hansen*-er, *Olsen*-er og *Jensen*-er. Kva for alternativ har dei da valt – *aa* eller *å* i det fyrste namnet? Det viser seg å vera ein sterk dominans for *aa* i det fyrste namnet. Sett under eitt er det 84 % som har *aa* i det fyrste namnet mot berre 16 % med *å*. Særleg interessant er eit fyrstenamn som *Nygaard/Nygård* i bindestreksnamn, t.d. *Nygaard-Andersen*. Som tabell 8 viser, er *å* mest vanleg: *Nygård* (68 %). Men kva har dei som har laga seg eit bindestreksnamn, brukt: *Nygaard* eller *Nygård*? Det viser seg at berre varianten *Nygaard* er valt i *Nygaard-Andersen* (25 personar).¹² Dette bindestreksnamnet finst ikkje i 1910-teljinga, og eg har ikkje registrert nokon med eit slikt bindestreksnamn før i 1930-åra. At det er *aa*-alternativet som er valt på eit så seint tidspunkt – her og i mange andre tilfelle – kan tyde på at *aa*-forma i nyare tid er oppfatta som berar av høgare sosial status enn *å*-forma i etternamn.

5. Sluttord

Det har vori fleire rettskrivingsreformer i Noreg på 1900-talet, og til og med 1959-reforma har det vori eit viktig mål for den statlege reformpolitikken å føre dei to skriftspråksvariantane bokmål og nynorsk nærmare kvarandre. Til tider har det vori sterk motstand mot denne tilnærmingspolitikken (også kalla samnorskpolitikken) frå dei som har stått på den konservative sida i språkstriden (både innafor bokmål og nynorsk). Ein slik motstand kan ikkje registrerast mot vedtaket om å gå over frå *aa* til *å* (tilrådd i 1917-reforma, obligatorisk i 1938-reforma). Riktig nok vart *aa* lengst brukt blant konservative språkbrukarar, men fordi endringa frå *aa* til *å* var ei reint ortografisk endring – og ikkje var eit element i den statlege samnorskpolitikken – vart det lite strid om denne endringa.

Eit interessant trekk ved endringa frå *aa* til *å* var at det var heilt frivillig for nordmenn å følgje reformvedtaket i stavemåten av personnamn. Mens dei etter reforma i 1938 måtte skrive *år* – ikkje lenger *aar*, kunne dei framleis bruke *aa* i personnamn, t.d. *Aage* og *Nygaard*. Det viser seg at *å* fekk sterkt gjennomslag i fornamna, og blant dei som er fødd etter 1960, har fordelinga mellom varian-

¹² Etter den nye namneloven (av 2002) kan ektefellar kombinere etternamna sine til eit bindestreksnamn, t.d. *Nygård-Andersen*. Eg har med vilje avgrensa meg til etternamn fram til 1994 (jf. figur 5), for før 2002 var det inga formulering i namneloven som opna for den nye typen av bindestreksnamn (på grunnlag av etternamna til ektefellane).

tane *aa* og *å* vori slik at rundt 90 % av namneberarane har hatt *å* og 10 % *aa*. Vi kan dermed slå fast at reformvedtaket om endringa frå *aa* til *å* har vori vellykt: *å* har i stor grad fått gjennomslag i fornamna. Når *aa* framleis har vori brukt etter midten av 1900-talet, har det ofte vori av oppkallingsgrunnar: Barnet kan ha fått ei *aa*-form, t.d. *Aase*, fordi ho er oppkalla etter ei bestemor eller oldemor som hadde stavemåten *Aase*.

For etternamna kan det ikkje påvisast same dynamikk som for fornamna. Som figur 5 viser, er kurva for etternamna nesten flat utover på 1900-talet – med ei fordeling på ca. 57 % for *å* (t.d. *Håland*) og ca. 43 % for *aa* (*Haaland*). Det viser seg likevel at det er stor variasjon frå gjennomsnittet på 57 % for *å*, for nokre etternamn har sterk dominans for *aa* (*Aas*), andre for *å* (*Bjørkås*). Etternamn som har lang tradisjon, tenderer til *aa* (*Daae*, *Aaagaard*), mens forholdsvis nye etternamn helst har *å* (*Bjørkås*, *Brattås*). I eit sosioonomastisk perspektiv er det interessant at dei som tidlegare har hatt eit vanleg *-sen*-namn t.d. *Andersen*, helst har valt *aa*-varianten når dei med eit bindestreksnamn har vilja skilje seg ut frå dei mange med *-sen*-etternamn, t.d. *Nygaard-Andersen*, ikkje *Nygård-Andersen*. Grunnen må ha vori at dei har oppfatta varianten *Nygaard* som «finare» enn *Nygård*. Dermed kan *aa*-varianten i etternamn i nokre tilfelle karakteriserast som berar av høgare sosial status enn *å*-varianten. Dette gjeld også dei namna der *aa* er kombinert med såkalla prydbokstavar, t.d. *Waage*, for ein prydbokstav som *w* er oppfatta som «finare» enn alternativet *v*. Dermed blir t.d. *Waage* – *Våge* eit interessant par der dei to stavevariantane gir ulike sosiale assosiasjonar.

I denne undersøkinga har eg påvist at mange nordmenn fødd 1900–09 har endra stavemåten frå *aa* til *å* (både i fornamn og etternamn), men eg har ikkje kunna seia noko sikkert om når dei gjorde denne endringa. Grunnen til dette er at det førebels ikkje finst tilgjengeleg eit stort digitalisert namnemateriale, t.d. folketeljingar, for mellomkrigstida. Likevel må dei aller fleste, som er fødd i tiåret etter 1910, ha fått ei endring frå *aa* til *å* litt etter at 1917-reforma tok til å gjelde. Elles viser det seg at auken i bruken av *å*-namn er meir markant før enn etter 1940 (sjå kurva i figur 1 for dei som er fødd 1910–39). Ut frå dette ser det ut til at 1917-reforma innebar ein sterkare impuls til bruk av *å* i fornamn enn 1938-reforma.

I dansk ortografi kom endringa frå *aa* til *å* i 1948. Det ville vera interessant om ein frå dansk side kunne undersøke om denne ortografiske endringa har fått like sterkt gjennomslag i Danmark som i Noreg. Diskusjonen dei seinaste åra om stavemåtar som *Aarhus/Århus* og *Aalborg/Ålborg* kan tyde på at det i Danmark er større motstand enn det har vori i Noreg mot bruken av *å* i namn.

Litteratur og kjelder

- 1881 [Elektronisk telefonkatalog]. <http://www.1881.no/> (2016-07-02).
- Alhaug, Gulbrand, 2004: Fornamn i Noreg frå 1900 til 1975 – med vekt på endringar i namnemønsteret. Oslo: Novus. (Tromsø-studier i språkvitenskap 23.)
- 2011: 10 001 navn. Norsk fornavnleksikon. Oslo: Cappelen Damm.
- 2013: *Åse og Sæbjørn* – unngår dagens norske foreldre å gi barna namn med <æ>, <ø> og <å>? I: Frå Sturlungu til West Venture. Heiðursrit til Anfinn Johansen á 60 ára degnum, red. av Zakaris Svabo Hansen et al. Tórshavn: Fróðskapur/Faroe University Press. S. 40–54.
- Alhaug, Gulbrand & Saarelma, Minna, 2015: Møte mellom to ulike namnesystem – det finske og det norske. I: Namn i det fleirspråklege Noreg. Red. av Gulbrand Alhaug & Aud-Kirsti Pederesen. Oslo: Novus. S. 187–215.
- Allén, Sture & Wählin, Staffan, 1995: Förnamnsboken. De 10 000 vanligaste förnamnen. 3, utökade och reviderade upplagan. Stockholm: Norstedt.
- Folketeljing. 1801, 1865, 1900, 1910. www.digitalarkivet.no/ (2016-07-02).
- Den nye rettskrivning. I. Riksmål. II. Landsmål. Regler og ordlister utarbeidet ved den departementale rettskrivningskomite. Kristiania: Mallings. 1918.
- Hansen, Maurits, 1836: Forsøg til en Grammatik i Modersmaalet. 5. udg. Kristiania.
- Jahr, Ernst Håkon, 2002: Fra *Haakon* til *Håkon* til *Haakon* igjen. Noen momenter til diskusjonen om skrivemåten *Haakon* 7. og *Haakon Magnus*. I: Venneskrift til Gulbrand Alhaug. Red. av Tove Bull, Endre Mørck & Toril Swan. Tromsø: Universitetet i Tromsø. S. 84–87.
- Kristiansen, Jan Erik & Ouren, Jørgen, 1998: Fornavn i Norge. Navnemoter og motenavn. Oslo: Ad notam Gyldendal.
- Lov av 9. februar 1923 om personnavn (med seinare endringar).
- Lov av 29. mai 1964 om personnamn (med seinare endringar).
- Lov av 7. juni 2002 om personnavn (med seinare endringar).
- Nationalencyklopedin. 1989–1996. Band 1–20. Höganäs: Bra böcker.
- Nedrelid, Gudlaug, 2015: Vidar Jacob og Laila Aase. Førenamnslike etternamn av ymse slag. I: Navne og skel – Skellet mellem navne. Rapport fra Den femtende nordiske navneforskerkongres på Askov Højskole 6.–9. juni 2012. Redigeret af Birgit Eggert og Rikke S. Olsen under medvirken af Bent Jørgensen. Uppsala: NORNA-förlaget. (NORNA-rapporter 91.) S. 119–138.
- NRO = Norsk riksmålsordbok. Utgitt av Riksmålsvernet. Utarbeidet av Trygve Knudsen m.fl. 1937–1995. Oslo: Aschehoug.
- Nygaard, Rolf R., 1945: Fra dansk-norsk til norsk riksmål. Rettskrivningsstrevet i bokmålet inntil 1907. Oslo: Grundt Tanum.
- Rask, Rasmus, 1826: Forsøg til en videnskabelig dansk rettskrivningslære. København.
- Skard, Sigmund, 1932: Norsk Ordbok. Historie – plan – arbeidsskipnad. Oppattrykt i: Livet er æve, og evig er ordet. Festskrift til Norsk Ordbok 1930–2016. Red. av Helene Urdland Karlsson, Lars S. Vikør & Åse Wetås. Oslo: Samlaget. S. 40–67.
- SNL = Store Norske Leksikon. www.snl.no (2017-02-21).
- Veka, Olav, 2000: Norsk etternamnleksikon. Norske slektsnamn – utbreiing, tyding og opphav. Oslo: Det Norske Samlaget.

Summary

GULBRAND ALHAUG

Aase or *Åse* – to what extent has the Norwegian orthographic change *aa* > *å* influenced the use of *aa* and *å* in personal names?

The aim of this article is to study to what extent the orthographic change from *aa* to *å* in Norwegian has influenced the use of those letters in personal names. While Norwegians have to follow the orthographic rules for the general lexicon, for example write *år* 'year' and not *aar*, when it comes to personal names they are free to choose between *aa* and *å*. So which of the alternative forms of first names such as *Aase* and *Åse* is used most, or of surnames such as *Nygaard* and *Nygård*? Both variants of written Norwegian used in the 19th century, Dano-Norwegian and Landsmål (from 1929 known as New Norwegian) had inherited *aa* from the orthographic system of Danish. Swedish, on the other hand, had used *å* since as early as the 15th century. A Scandinavian orthography meeting in Stockholm in 1869 agreed, among other things, to introduce *å* in both Denmark and Norway, but the meeting had no official status and therefore the spelling decision made there was not binding. Not until the Norwegian orthographic reform of 1917 was the use of *å* recommended instead of *aa*, and a subsequent reform in 1938 made its use obligatory. It was thus no longer possible to write *aar*, only *år*.

Among people born in the period 1870–99, i.e. the decades immediately after the Stockholm meeting of 1869, little use was made of *å*: of those with an *aa* or *å* in their names, 7 per cent had a first name spelt with *å*, and 93 per cent one with *aa*. Somewhat unexpectedly, the proportion of 'å-names' decreased (to 3 per cent) over the period 1900–09, and a closer study has been made of the possible reasons for this. For the latter period, the 1910 census has been used as a source. Another corpus, known as the 1960 register, also includes most of those born between 1900 and 1909: it lists individuals born during that period (and others) and still alive in 1960. A comparison of first names spelt with *aa* or *å* in the two corpora shows that many of the people recorded with *aa*-names in the 1910 census appear with *å*-names in the 1960 register. The individuals concerned have thus changed the spelling of their names, e.g. someone by the name of *Aage Berg* has changed to *Åge Berg*. Among those born in 1900–09, there has been a large-scale shift from *aa*- to *å*-names. Tables 1 and 2 show an increase in the proportion of people born in that period who have *å*-names from 3 per cent (1910 census) to just over 45 per cent (1960 register). It is difficult, though, to establish *when* the spellings were changed, since there is currently no extensive digitised corpus of names from the interwar years, for example in the form of censuses. Nonetheless, there is reason to believe that most of the changes (including for people born in the decades immediately after 1910) occurred from the spelling reform of 1917 to around 1940. Figure 1 also shows that there was a comparatively sharp rise in the use of *å* up to 1940, but that the increase was subsequently less marked. This would suggest that the 1917 reform provided a stronger impetus to start using *å* in first names than the reform of 1938. Among children born after 1960 with an 'aa-' or 'å-name', some 90 per cent have names with an *å*-spelling and 10 per cent names spelt with *aa*.

Most of this article relates to first names, and the shift from *aa* to *å* in surnames has not been studied in as much detail. As with first names, we find – based on the 1960 register – a sharp increase in the use of *å*-names among those born in 1900–09. Many families have thus changed their name, for example from *Haaland* to *Håland*. Although

there was a large-scale shift from *aa* to *å* in surnames following the 1917 spelling reform, it is important to note that, in Figure 5 (which compares surnames and first names), the curve for surnames is almost flat. This, it should be noted, is the picture that emerges on the basis of the 1960 register. The people entered in that register (including those born, say, between 1900 and 1909) are recorded with the name forms they had in 1960, e.g. *Aasen* and *Håland*. From that point (1960) on, families have clearly found it important to express their family identity by the way they spell their surname, using, for example, *Aagaard* rather than *Ågård*. Only small changes have thus occurred in the distribution of *aa* and *å* in the surnames used by those included in the 1960 register, with the result that the curve has almost levelled off.

The main conclusion from the study is that the orthographic change from *aa* to *å* has had a major influence on the spelling of personal names, but with somewhat different outcomes for first names and surnames. Although they are free to choose between *aa* and *å* in personal names, Norwegians have to a large extent started to use *å*. In Danish, *å* was introduced in a spelling reform in 1948, and it would be interesting to study whether that reform has had as great an impact on personal names as the Norwegian one.

KARIN HAGREN IDEVALL

Kön, sexualitet och nationalitet i nordiska namnlagar

En studie av normer och diskriminering

Studia anthroponymica Scandinavica 34 (2016), 61–80.

Karin Hagren Idevall, Department of Scandinavian Languages, Uppsala University: Gender, sexuality and nationality in Nordic personal names legislation: A study of norms and discrimination.

Abstract

This article examines and compares the Personal Names Acts of Sweden, Norway, Denmark, Finland and Iceland. The aim is to study norms and discrimination based on gender, sexuality and nationality. Personal names, as well as the laws governing naming, are viewed as social practices which constitute and maintain perceptions about individuals and society. The study identifies norms concerning gender and sexuality which exclude transgender people and same-sex parents. The acts also reproduce ideas about the names and culture of a nation, as well as about foreign names and cultures. How the legislation deals with foreign names is discussed from an integration perspective.

Keywords: banal nationalism, discrimination, gender, heteronormativity, integration, name law, personal names, sexism.

1. Inledning

Personnamn talar om så mycket mer för oss än vad någon kallas. Namnen kan tala om för oss vilket kön en person tillskrivs och de ger oss föreställningar om etnisk, nationell och social bakgrund (Hayn 2015 s. 103). Personnamn är också kulturbärare som berättar om det land där namnet används och det språk i vilket det förekommer. Namnskicket betraktas ofta som »en oskiljaktig del av språket» (NLU s. 15).

Det finns alltså en tydlig koppling både mellan namn och individer och namn och samhälle. I denna undersökning avser jag att angripa sambandet mellan namn och samhälle utifrån den konstruktivistisk-pragmatiska utgångspunkten att benämningar är en språkhandling som både formar och formas av samhället och de strukturer som bygger upp det och som positionerar männi-

skor i relation till varandra (jfr Hayn 2015). Jag är i synnerhet intresserad av att studera vilka normer om kön, sexualitet och nationalitet som kommer till uttryck genom de lagar som reglerar personnamnsskicket i de nordiska länderna, samt hur sådana normer verkar exkluderande för vissa grupper. Därmed är det i denna studie inte namnen i sig som analyseras utan personnamnslagarna.

Det övergripande syftet är att undersöka hur normer och diskriminering utifrån kön, sexualitet och nationalitet reproduceras i namnlagarna i Sverige, Danmark, Norge, Finland och Island. *Diskriminering* definieras här som ett medvetet eller omedvetet negativt särskiljande som reproducerar normaliserande och hierarkiserande föreställningar (se till exempel de los Reyes & Wingborg 2002 s. 11, 75; Idevall 2016 s. 19 f.). Som metod för att studera diskriminering utifrån kön och sexualitet används *genderismmodellen* (Hornscheidt 2015), som presenteras nedan. Denna kompletteras med analyser av hur nationalitet konstrueras i lagtexterna.

De frågor som studien avser besvara är följande: 1) Vilka explicita och implicita normer om kön, sexualitet och nationalitet reproduceras i de nordiska ländernas personnamnslagar? och 2) Hur kan lagtexterna verka diskriminerande? Jag kommer i studien även att diskutera likheter och skillnader mellan de nordiska ländernas lagar, framförallt hur de äldre lagtexterna förhåller sig till de nyare. En jämförelse mellan den nu rådande svenska personnamnslagen och den nya, som träder i kraft första juli 2017, kommer också att göras.

2. Namn, genus och diskriminering

Sambandet mellan namn och genus har inom språkvetenskapen framförallt studerats antingen med fokus på namnens utformning (Brylla 2007, Aldrin 2014) eller med fokus på hur namnet formar individens könsidentitet (Aldrin 2014, 2016). Utifrån det sistnämnda perspektivet betraktas namn som en social handling som kan konstruera både könstillhörighet generellt och en viss typ av kvinnlighet och manlighet. Emilia Aldrin (2014) har i en enkätstudie undersökt hur föräldrar motiverar valet av namn till sina barn och hur föreställningar om kvinnligt och manligt återspeglas, men även förhandlas, i deras motiveringar. Flicknamn och pojknamn associeras till olika egenskaper, ageranden och roller som Aldrin (2014 s. 188) menar är förknippade med vissa förväntningar. Exempelvis motiveras valen av flicknamn av att de är »söta» och »mjuka», medan pojknamn motiveras av att de är »starka» och »kraftfulla» (ibid).

Perspektivet att namn förhåller sig till könsnormer återfinns även i Linnea Gustafssons (2012) studie av hur förhållningssättet till könsmarkerande och könsneutrala namn har förändrats, med utgångspunkt i den svenska namnlagen

från 1982. Gustafsson diskuterar bland annat hur lagens förbud mot olämpliga namn, som tidigare tolkats som ett förbud mot att ge pojkar namn som traditionellt ges till flickor och vice versa, kommit att omtolkas genom praxis där domar har gett transpersoner rätt att byta namn från ett manligt kodat till ett kvinnligt, och tvärtom. Dessa prejudicerande domar har lett till en radikalt ny hållning från Skatteverket och numera finns en enhetlig rättspraxis som möjliggör för individer att välja sitt namn oberoende av könsidentitet.

Lagar som reglerar namnskicket kan bidra till att exkludera exempelvis transpersoner och förespråka könsnormer som i praktiken leder till diskriminering av dem som inte förkroppsligar normerna. Evelyn Hayn (2015) anlägger detta perspektiv i sin undersökning av svenska och tyska personnamnsdiskurser. Hayn (2015 s. 118) menar att traditionellt namnskick, i synnerhet med avseende på kön men även nationalitet, kan ha diskriminerande effekter. Hayn diskuterar också hur namnskick som utmanar det konventionella påverkar och utmanar rådande normer, vilket exemplifieras dels av icke-könande namn, dels av hur namn som betraktas som icke-svenska behandlas och tar plats i en svensk namnkultur (Hayn 2015 s. 119 ff.). Att byta bort ett utländskklingande namn till ett svenskklingande kan å ena sidan vara ett sätt att stärka sin position och undvika diskriminering, å andra sidan en påtvingad handling som bidrar till att framställa utländskklingande namn som icke-svenska avvikelser.

Forskning har också visat att personer med utländskklingande namn ofta diskrimineras på arbets- och bostadsmarknaden (Arai m.fl. 2006 s. 6 ff.). Det är dock skillnad på namn med olika nationellt och kulturellt ursprung; Märit Frändén (2014 s. 38) skriver att ett namn som signalerar att en person har sin härkomst från exempelvis Storbritannien eller Frankrike väcker positiva associationer, medan personer med namn som härstammar från Östeuropa eller muslimska länder behandlas med mer negativa attityder.

3. Namnlagar i Norden

Jag har i denna undersökning valt att studera de lagar som reglerar personnamnskicket i Sverige, Norge, Danmark, Finland och Island. Jag analyserar enbart lagtexterna, och studien fokuserar därmed på de normer och föreställningar som kommer till uttryck i de skrivna akterna. Lagarna får dock även sin betydelse i relation till den praxis som har utvecklats genom prövningar i domstol. Jag kommer där det är relevant att diskutera mina resultat utifrån gällande praxis, i synnerhet i jämförelserna mellan lagarna.

Den svenska namnlagen (hädanefter förkortad SV82) utfärdades 24 juni 1982 och ersatte därmed 1963 års lag. Lagen har 52 paragrafer som behandlar

efternamn, mellannamn, förnamn, gårdsnamn, förfaranden vid ärenden och internationella förhållanden. Ett förslag till ny personnamnslag lämnades i april 2016 till Lagrådet. Även detta lagförslag (hädanefter förkortad SV17) har analyserats och kommer att diskuteras i relation till den nu gällande lagen. Förslaget antogs av riksdagen under hösten 2016 och träder i kraft första juli 2017.

Utöver den svenska namnlagen analyseras namnlagarna i Norge, Danmark, Finland och Island. Dessa lagar innehåller samma delar som den svenska namnlagen, med undantag för gårdsnamnen, som enbart omnämns i svensk och norsk lag. Den danska *navneloven* (hädanefter förkortad DK05) utfärdades 25 juni 2005 och den norska *navneloven* (hädanefter förkortad NO02) utfärdades 7 juni 2002. Dessa båda lagar är, förutom den nya svenska namnlagen, de senast tillkomna. Den isländska namnlagen, *Lög um mannanöfn* (hädanefter förkortad IS96), utfärdades 17 maj 1996.¹ Den finska namnlagen (hädanefter förkortad FI85) utfärdades 9 augusti 1985.² Tilläggas bör att det i Finland för närvarande pågår ett arbete med att revidera den över trettio år gamla lagen.

Samtliga lagar har vid olika tillfällen ändrats genom tillägg, lagändringar eller strykningar. I materialet ingår de versioner av lagarna som var aktuella vid tidpunkten för analysen, våren 2016.

4. Teoretiska utgångspunkter och metod

I likhet med Hayn (2015) och Aldrin (2014) anlägger jag ett konstruktivistiskt perspektiv på namn, där utgångspunkten är att benämningar är en form av kategoriserande språkhandling som bidrar till att skapa könsidentiteter och nationell identitet, samt normer och föreställningar om kön och nationer. Såväl själva benämningarna som de normer och föreställningar som är knutna till dem formar det vi uppfattar som kvinnligt, manligt, svenskt, utländskt och så vidare.

Den konstruktivistisk-pragmatiska synen härrör från en poststrukturalistisk idétradition, som fått genomslag inom språkvetenskaplig forskning om språk och diskriminering (se t.ex. Hornscheidt & Landqvist 2014, Wojahn 2015, Idevall 2016). En central utgångspunkt är Foucaults (1980) teorier om hur en viss kunskap (om exempelvis kön) formas, upprätthålls och kommer att betraktas som sanning under en bestämd tid och i en viss kontext. I denna undersökning lägger jag fokus på hur framställningar i lagtexterna skapar vissa normativa kön, sexualiteter och nationaliteter som säger något om hur samhället ser på (eller tidigare har sett på, i de fall lagtexterna är äldre) kön, sexualitet och na-

¹ Jag analyserar den engelska översättningen av den isländska namnlagen.

² Jag analyserar den svenska versionen av FI85.

tionalitet. Jag diskuterar också hur sådana framställningar bidrar till att vissa grupper av människor diskrimineras.

Jag utgår från att diskriminering är ett strukturellt fenomen, vilket innebär att de föreställningar och handlingar som missgynnar vissa grupper av människor är systematiska och återkommande. Hornscheidt & Landqvist (2014 s. 60) skriver om *strukturell diskriminering* att »den sociala strukturella nivån i ett samhälle kommer till uttryck och blir förverkligad på andra nivåer, dvs. i de konkreta handlingar som utförs av personer i olika situationer. Strukturer kan också uttryckas i lagar, regler, föreskrifter, policyer etc». En analys av lagtext kan med detta som utgångspunkt visa på normerande praktiker som särskiljer människor utifrån exempelvis kön, sexualitet och nationalitet och som verkar exkluderande för vissa grupper. Diskriminering kan ta sig ett flertal uttryck, men i denna undersökning studeras enbart diskriminering som sker genom språket i lagtexterna.

Jag använder i undersökningen en analysmodell för könsrelaterad strukturell diskriminering, *genderismmodellen* (Hornscheidt 2015). Modellen har tillämpats på svenskspråkigt material av bland annat Daniel Wojahn (2015) som i sin avhandling använder den för att se hur feministiskt motiverade språkliga interveneringar utmanar normer och diskriminering utifrån kön och sexualitet. Modellen har ett inbyggt *intersektionellt* perspektiv, då den gör det möjligt att studera hur konstruktioner av kön och sexualitet görs i samspel med varandra. Utifrån ett intersektionellt perspektiv konstrueras kön alltid i relation till andra grunder, exempelvis sexualitet, för såväl diskriminering som privilegiering (Hornscheidt & Landqvist 2014 s. 93). *Privilegiering* innebär att personer som uppfyller rådande normer får fördelar och gynnas, vilket sker i relation till den diskriminering som samtidigt pekar ut och missgynnar avvikelser.

Genderismmodellen anger fem olika sätt på vilka diskrimineringen kommer till uttryck. Modellen presenteras i tabell 1, med exempel hämtade från analysen.

Utöver analysen av könsrelaterad diskriminering studerar jag hur namn i namnlagarna framställs som nationsbetingade, det vill säga som svenska, norska, danska, isländska, finska eller utländska. Med utgångspunkt i att människor diskrimineras på arbets- och bostadsmarknaden på grund av utlänsskklingande namn (Arai m.fl. 2006) är det relevant att se hur lagen konstruerar namn utifrån föreställningar om nationen. Sociala praktiker som skapar och upprätthåller nationella gemenskaper och de föreställningar som finns om dem benämns av Michael Billig (1995) *banal nationalism*. Sådana sociala praktiker kan exempelvis vara språkhandlingar eller lagstiftning.

Jag har gjort närläsningar av namnlagarna och analyserat samtliga delar som tar upp kön, familjerelationer och nationella och internationella förhållanden

Tabell 1. Genderismmodellen (enligt Hornscheidt 2015 och Wojahn 2015)

Diskrimineringsform	Förklaring	Exempel
<i>Andro-könande</i>	Mannen reproduceras som universell norm och kvinnan som »den andra».	Generiskt <i>han</i> används för samtliga.
<i>Två-könande</i>	Föreställningen att alla människor är antingen män eller kvinnor.	»Fadern och modern» och »hon och han» signalerar att kvinna och man är de enda könen.
<i>Cis-könande</i>	Kön reproduceras som något statiskt och över tid oföränderligt.	Förbud mot att som man ta ett kvinnonamn och vice versa exkluderar transpersoner.
<i>Hetero-könande</i>	Reproduktionen av heterosexualitet som utgångspunkt och norm.	En mening som »fastställs inte faderskapet inom tre månader efter födelsen, anses barnet vid födelsen ha förvärvat moderns efternamn» exkluderar samkönade föräldrar.
<i>Repro-könande</i>	Förväntningen på reproduktion, föräldraskap och familjebildning som norm.	Benämningar som »moder», »fader», »morföräldrar», »farföräldrar» osv. bidrar till att skapa normer kring familjebildning.

för att se om och hur de olika diskrimineringsformerna reproduceras i text, både explicit och implicit. Kommentarer till lagarna har beaktats men ingår inte i analysen.

5. Resultat

I de följande sex avsnitten redogörs för resultatet av analysen, uppdelat utifrån de olika diskrimineringsformerna som introducerades ovan.

5.1. Andro-könande

I en andro-könande realisering sätts mannen som norm, exempelvis genom användandet av generiskt *han*. Andro-könande förekommer enbart på ett fåtal ställen i de nordiska namnlagarna. Till stor del används formuleringar som antingen är könsneutrala, så som *personen*, *foreldrar* eller *vedkommende* (NO02), eller så markeras både det kvinnliga och det manliga, som i *han eller hon*, *fadern och modern*, *-son eller -dotter* (SV82). I den svenska lagens for-

mulering *han eller hon* ställs dock alltid det maskulina pronomenet *han* först, vilket också är fallet då *fadern och modern* och *-son eller -dotter* förekommer som en fras. Detta gäller även för det nya lagförslaget (SV17). I den svenska versionen av den finska lagen används generiskt *han*.³

Ytterligare ett exempel på andro-könande benämningar är den danska lagens val av det maskulint kodade *patronymnavne* som benämning för både patro- och metronymikon. Detta kan jämföras med den norska lagens val av *parentonymikon*, som inkluderar föräldrar av alla kön, vilket också gör den inkluderande för samkönade föräldrar. I den svenska namnlagen förekommer också den generiska och manligt appellerande formen *make* för både kvinnor och män (SV82 och SV17). Eftersom svenskan saknar en könsneutral benämning synonym med *make* hade det krävts omskrivningar för att undgå andro-könandet.

Många av de paragrafer som förekommer i lagtexterna reproducerar normer genom sin tillämpning, även om språkhandlingarna är neutrala. Lagtexterna är en del av vårt samhälle och kan inte isoleras från strukturer och normsystem som historiskt sett präglat samhället. Exempelvis kan paragrafen i den svenska namnlagen som säger att du enbart kan ha ett efternamn bidra till att upprätthålla andro-könande praktiker, då det av tradition är mannens efternamn som tas som det gemensamma vid giftermål och till eventuella barn. Idag är dock inte den traditionen lika stark som den tidigare varit, och enligt det nya lagförslaget ska det bli tillåtet att ha dubbla efternamn (SV17, 19§), vilket tar bort kravet på att välja det ena namnet. Lagändringen kan ses som en följd av att ett mer jämställt samhälle har förändrat människors praktiker vad gäller exempelvis val av namn, men förändringen i lagtexten kan också bidra till att upprätthålla denna jämställdhet.

5.2. Två-könande

De språkliga framställningar som på olika sätt reproducerar föreställningen om att det (enbart) finns två kön, kvinnor och män, är två-könande. I de nordiska namnlagarna finns det gott om exempel på denna realiseringsform. När kvinnor och män reproduceras som de enda könskategorierna exkluderas alla icke-binära transpersoner, det vill säga personer med en könsidentitet som inte definieras som kvinna eller man, eller på väg att bli kvinna eller man. Två-könande framställningar är ofta intersektionellt uppbyggda och reproducerar normer som också har att göra med sexuell orientering och familjebildning. När kvinnor och män framställs som de enda könskategorierna blir också hetero-, homo- och bisexualitet de enda sexuella orienteringar som inkluderas.

³ På finska görs dock ingen skillnad mellan *hon* och *han* utan könsneutralt pronomen används, varför den finska versionen varken andro-könar eller två-könar i den bemärkelsen.

När kvinnor och män, eller mödrar och fäder, nämns tillsammans reproduceras också det heterosexuella förhållandet och föräldraskapet som norm (se avsn. 5.4).

Det tydligaste exemplet på två-könande är uppdelningen i pojknamn och flicknamn. Denna uppdelning visar sig bland annat i det explicita förbudet mot att ge pojkar kvinnligt kodade förnamn och flickor manligt kodade förnamn. Ett sådant förbud finns formulerat i de danska, finska och isländska lagarna: »Et fornavn må ikke betegne det modsatte køn i forhold til den, der skal bære navnet» (DK05 13§ 2 st.), »Girls shall be given women's names and boys shall be given men's names. A forename may not be such as to cause its bearer embarrassment» (IS96, 5 §, se även Kvaran 2012 s. 166) och »såsom förnamn kan inte utan skäl som nämns i 3 mom. godkännas [...] kvinnonamn för pojkar eller mansnamn för flickor» (FI85, 32b§). Både i Danmark och på Island finns listor över godkända namn för flickor respektive pojkar. Lerche Nielsen (2007) skriver om den danska lagen att man »skal vælge et navn, der svarer til barnets eller personens køn, og som udgangspunkt vælges et godkendt navn fra en liste over godkendte drenge- eller pigenavne» (Lerche Nielsen 2007 s. 108).

Två-könande reproduceras också i de kategoriseringar som görs, bland annat genom pronomen och substantiv. I den svenska lagtexten (SV82 och SV17) används genomgående pronomina *han* och *hon*, vilket exkluderar icke-binära transpersoner. I de danska och norska lagarna används inte pronomen alls, utan den benämnda skrivs ut: *foreldrar*, *far*, *mor*, *person*. Benämningar som *föräldrar* och *person* är könsneutrala. Kategorier som *far* och *mor* reproducerar därmedot två-könande normer eftersom en mor avser en kvinna och en far avser en man.

Två-könandet reproduceras även i bruket av patro- och metronymika eftersom dessa alltid benämner antingen manligt kön (*-son*) eller kvinnligt kön (*-dotter*). Bruket är mer eller mindre utbrett i de nordiska länderna, men allra vanligast på Island där alla personer är ålagda att bära ett patro- eller metronymikon om de inte har ett släktnamn (IS96, 8§). Kvinnor ska då bära föräldrarnas namn med ändelsen *-dóttir* och en man lägger till ändelsen *-son*. I den danska lagen finns ett uttryckligt förbud mot att skapa parentonymikon där en kvinna bildar ett efternamn utifrån en förälders namn och *-søn*, och en man gör det samma med ändelsen *-datter* (DK05, 7§ 2 st.). I nuvarande lag står att dessa efternamn enbart kan bildas om det finns särskilda skäl och under förutsättning att det inte går emot andra bestämmelser för antagandet av nya efternamn, men praxis har under flera års tid varit att godkänna namnen. I förslaget till en ny svensk personnamnslag tillåts också patro- och metronymika och det finns heller inga utskrivna regleringar för hur kvinnor respektive män får bilda sådana namn.

5.3. Cis-könande

Cis-normativitet handlar om föreställningen att alla människor föds med ett kön (kvinntligt eller manligt) som sedan är konstant under hela livet (Wojahn 2015 s. 30). Cis-normer reproduceras i den svenska namnlagen (även SV17) då enbart kvinnor och män omtalas; transpersoner nämns inte.

Cis-normativitet är nära knutet till tvåkönsnormer; om enbart kvinnor och män accepteras som könsidentiteter exkluderas de personer som inte identifierar sig som män eller kvinnor, som både-och eller någon som är i övergången mellan man och kvinna. Uppdelningen i flick- och pojknamn samt förbudet mot att ta ett namn som inte motsvarar det kön en person antas ha bidrar till diskriminering mot transpersoner. Som förra avsnittet visade finns sådana explicita förbud i den danska, finska och isländska lagen. I den danska lagen finns dock ett förtydligande som säger att transsexuella personer kan undantas från bestämmelsen (13§ 2 st.). Det finns också ett flertal⁴ förnamn som anses vara könsneutrala och som kan väljas av vem som helst.

I de svenska och norska lagarna har förbudet tolkats in i formuleringar som de följande: »som förnamn får inte godkännas namn som kan väcka anstöt eller kan antas leda till obehag för den som skall bära det eller namn som av någon annan anledning uppenbarligen inte är lämpligt som förnamn» (SV82, 34§) och »en melding om å ta, endre eller sløyfe navn [skal] ikke godtas dersom vedkommendes personnavn eller kan bli til vesentlig ulempe for vedkommende eller andre sterke grunner tilsier det» (NO02, 10§). Som olämpligt avses att ge ett barn ett namn som är allmänt känt för att benämna det kön som barnet inte tillskrivs (NLU s. 126, Utne 2012 s. 75). Genom vägledande domar har dock tolkningen ändras. I Sverige finns sedan 2009 en praxis som gör det möjligt att ta, eller ge, ett namn som traditionellt bärs av personer med ett visst kön (se t.ex. Brylla 2010, Skatteverket, Dnr 131 873272-09/111, Regeringsrätten mål 2893-09). I betänkandet om en ny namnlag framgår att frågan om namnlagens diskriminering mot transpersoner har varit uppe till debatt i riksdagen ett flertal gånger sedan 1999 till följd av motioner som lämnats in (NLU s. 224 ff.). I det nya lagförslaget har införts en förändring som gör att du kan byta ditt förnamn hur många gånger du vill (SV17, 27§), vilket underlättar för transpersoner med en föränderlig könsidentitet. Några särskilda bestämmelser för transpersoner nämns annars inte i lagförslaget, där paragrafen om förbud mot »olämpliga namn» står kvar (SV17, 28§). Namnlagskommittén anser praxis vara så väletablerad att en sådan formulering fortfarande är funktionell (NLU s. 460).

Inte heller i den norska lagen omnämns transpersoner specifikt, och tolkningen av formuleringen »vesentlig ulempe» har som sagt varit att pojknamn

⁴ I nuläget finns 878 könsneutrala namn som är godkända (<https://ast.dk/born-familie/navne/navnelister/godkendte-fornavne/#?published&gendermask=4>, hämtad 2017-02-09).

inte kan väljas som namn på flickor och tvärtom. Däremot finns det praxis som säger att detta inte gäller för »personer som är i färd med en könsbytesprocess och som har påbörjat en hormonbehandling samt för personer med transsexuell identitet» (NLU s. 68).

Den danska lagstiftningen har, som förra avsnittet visade, listor för pojk- respektive flicknamn, och det är förbjudet att ge flickor namn från listan med pojknamn och vice versa. Detta gäller även bildningen av patro- och metronymika. Transpersoner kan dock undantas från dessa bestämmelser, vilket framgår av 4§, 7 § och 13§ där transsexuella nämns explicit. Undantagen görs efter beslut i familjestyrelsen och efter att en bedömning har gjorts på Rigshospitalets sexologiske klinik (NLU s. 53). Med transpersoner avses här enbart binära transpersoner som identifierar sig som ett av könen kvinna eller man.

Både den finska och den isländska lagen har, i likhet med den danska, tydligt uttalade regler mot användningen av namn som anses stå i motsättning till det kön personen tillskrivs. Ingen av dessa lagar nämner transpersoner.

Eftersom ingen av de nordiska lagarna gör förnamn könsneutrala exkluderas icke-binära transpersoner i texterna, även om det i praktiken är möjligt att välja något av de förnamn som anses vara könsneutrala.

5.4. Hetero-könande

Det finns i de nordiska namnlagarna ett flertal exempel på paragrafer som reproducerar heterosexualitet som underförstådd norm för parbildning och föräldraskap. Den svenska namnlagen ger redan i första paragrafen en bild av att alla barn har en mamma och en pappa: »fastställs inte faderskapet inom tre månader efter födelsen, anses barnet vid födelsen ha förvärvat moderns efternamn» (SV82, 1§). I förslaget till ny personnamnslag har denna paragraf ändrats och lyder: »Om det inte görs någon ansökan inom den tid som anges i första stycket, förvärvat barnet den födande förälderns efternamn» (SV17, 3§). I Sverige är det sedan 2005 möjligt för ett lesbiskt par att genom assisterad befruktning få barn tillsammans och bli barnets juridiska föräldrar. Liksom för heterosexuella par måste dock den kvinna som inte fött barnet fastställa föräldraskap om kvinnorna inte är gifta. Enligt lagens nuvarande formulering finns inga riktlinjer för hur namn tilldelas om detta föräldraskap inte fastställs inom tre månader, medan den nya lagen även inkluderar dessa föräldrapar.

I de danska, finska och norska namnlagarna är paragraferna om valet av namn för nyfödda könsneutralt formulerade: »de eller den, der har forældremyndigheden over et barn, skal senast 6 måneder efter barnets fødsel vælge et efternavn, som barnet er berettiget til» (DK05, 1§), »senast når barnet fylder seks måneder, skal den eller de som har foreldreansvaret for barnet, sende melding om hvilket navn barnet skal ha» (NO02, 2§) och »Har föräldrarna inte ge-

mensamt släktnamn, får barnet det släktnamn som föräldrarna anmäler såsom barnets släktnamn och som någondera av föräldrarna har när anmälan görs» (FI85, 2§). I dessa formuleringar specificeras inte föräldrarnas kön och därmed inte heller deras sexuella orientering, vilket gör lagen inkluderande också för samkönade föräldrapar. Formuleringen *den eller de som har foreldreansvaret* inkluderar dessutom både biologiska och adoptivföräldrar samt de familjer där barnet har fler än två föräldrar.⁵

Ofta reproduceras heteronormativa föreställningar även i bestämmelser om äktenskap. I den isländska lagen sker det exempelvis i en paragraf om barn och styvfäder: »if the mother of a child whose paternity has not been established marries, the child may be given a name based on the name of its stepfather» (IS96, 14§). Här förutsätts det dels att alla barn har en pappa (även om faderskapet inte alltid kan fastställas), dels att modern om hon gifter sig gör det med en man. Ett liknande antagande görs i följande formulering i den finska lagen: »Har faderskap upphävts, kan domstolen på yrkande av mannen besluta att barnet skall vara skyldig att anta det släktnamn som dess mor hade när barnet föddes» (FI85, 23§). En mer inkluderande formulering förekommer i det nya svenska lagförslaget (SV17, 21§): »En talan enligt första stycket som grundar sig på att ett faderskap eller föräldraskap enligt 1 kap. 9§ föräldrabalken har hävts [...]». Här inkluderas även samkönade föräldrar.

Bestämmelser om bildandet av patro- och metronymikon är också ofta hetero-könande, då de lyfter fram moderns eller faderns namn som grund för bildandet. Detta sker både i den svenska lagen (SV82, 14§) och i den isländska. »Patronymics and metronymics shall be formed as follows: after a person's forename or forenames, and family name, as appropriate, shall stand the name of his or her father or mother, in the genitive case, with the suffix *son* in the case of a man or *dóttir* in the case of a woman» (IS96, 8§). Även om lagen inte hindrar ett barn från att ta den ena av sina mödrars namn så finns det ingenting i formuleringen som gör gällande att ett barn kan ha två mammor eller två pappor. En mer inkluderande formulering finns i de danska och norska lagarna som helt enkelt väljer benämningen *föräldrar* (NO02, 4§; DK05, 7§). Samma inkluderande benämning återfinns i SV17 (7§ 4 st.).

5.5. Repro-könande

Normföreställningen om att människor ska reproducera sig är återkommande i de nordiska namnlagarna. Tillsammans med andro-, två-, hetero- och cis-könande formas också en föreställning om hur släktskap kan se ut och ordnas.

⁵ Dock kan enbart två föräldrar vara juridiska föräldrar, liksom i övriga Norden. Här är det förmodligen den eller de juridiska föräldrarna som avses även om formuleringen öppnar för en bredare tolkning.

Som jag redan varit inne på förutsätts barn ofta ha två föräldrar, en mamma och en pappa, vilket riskerar att exkludera familjer med enbart en förälder, med två mammor eller två pappor, med två mammor och två pappor och så vidare. Samtliga namnlagar tar upp släktskapets betydelse för rätten att ta efternamn och mellannamn. Adoptivbarns efternamnsskick behandlas i samtliga lagar i egna avsnitt. Även om anledningen till det är att skydda barnens rätt till sitt ursprungsnamn, blir det språkliga markerandet något som pekar ut adoption som avvikande från normen, i behov av särskilda bestämmelser. Detta återspeglas även i benämningar som *adoptivföräldrar* och *adoptivmoder* som alltså är något annat än *föräldrar* och *moder*. Det omarkerade föräldraskapet förutsätts vara biologiskt.

Benämningar som *moder*, *fader*, *föräldrar*, *syskon*, *styvfar*, *farföräldrar*, *morföräldrar* och så vidare bidrar till att skapa de normer som gäller för familjebildning och släktskap. Bär du ett patro- eller metronymikon är släktskapet dessutom synligt i själva namnets form. Rätten att bära ett namn är alltid knuten till föräldrarna och ibland även till far- och morföräldrar. Såväl den norska och danska som den isländska lagen framhäver att ett efternamn kan tas om det bärs eller har burits som efternamn av »en af ansøgerens forældre, bedste-forældre, oldeforældre eller tipoldeforældre» (DK05, 4§, se även NO02, 4§ och IS96, 6§). I vissa särskilda fall kan barn få en styvförälders efternamn (IS96, 14§) och i både Danmark och Norge har du som ogift rätt att byta till din sambos efternamn (NO02, 4§; DK05, 5§).

Att (biologiskt) släktskap är förutsättningen för att få ha ett namn synliggörs också i de paragrafer som handlar om förlusten av efternamn. Om det visar sig att den förälder vars efternamn du bär inte är din biologiska förälder kan denne kräva att du byter efternamn (SV82, 16§; FI85, 23§).

5.6. Banal nationalism i namnlagarna

Nationalism förstås i denna undersökning som de vardagliga, återkommande praktiker som upprätthåller nationer och föreställningarna om dem, det som Billig (1995) kallar för *banal nationalism*. Att hissa flaggan, att benämna något som svenskt och att heja fram ett landslag är exempel på sådana praktiker. Att benämna något svenskt är en praktik som ofta reproducerar föreställningar om etnicitet och pekar ut vilka utseendemässiga och kulturella kännetecken som är »normala» eller »avvikande» för dem man menar är svenskar.

Nedan kommer jag analysera hur banal nationalism reproduceras genom de lagar som reglerar namnsskick. Lagar är i sig ett typexempel på hur nationer upprätthålls; genom bestämmelser för vad som gäller för dem som befinner sig i en viss stat skapas gränser utåt mot andra stater och inåt mot de personer som klassificeras som nationens medborgare. Namnlagar säger alltså inte enbart

något om en persons släktskap och personliga förhållanden utan även om hur nationen avgränsas och utmärks kulturellt. Det framgår inte minst av lagtexternas återkommande hänvisningar både till den egna och till andra nationer och dess medborgare: *her i riket, utlendske statsborgere, Icelandic nationality, svenska medborgare, andra utländska medborgare, i Sverige, här i landet, her i landet, i en främmande stat, i Finland, namnets främmande ursprung* och så vidare. Sådana formuleringar både skapar den egna nationen och pekar ut vad som är »främmande», vilka som är de »andra» i relation till den egna nationen och det egna folket.

I analysen av namnlagarna står det klart att namn betraktas som en del av en nations kultur. Det görs också kopplingar till språklig form, och därmed reproduceras också själva språket i sig som en del av kulturen. Att namnen regleras efter vad som är brukligt i nationen och nationens språk framgår av följande utdrag (mina kursiveringar):

Som nybildat efternamn får inte godkännas [...] namn som till bildning, uttal eller stavning har en sådan språklig form att det inte är lämpligt som efternamn här i landet (SV82, 12§ 1 st.).

En udenlandsk statsborger kan efter ansøgning få navneændring [...]. Et navn kan dog ikke tages i medfør af 1. pkt. hvis det er upassende eller kan vække anstød, eller hvis det er uegnet til at blive anvendt som navn her i landet (DK05, 24§).

Forenames shall be capable of having *Icelandic genitive endings* or shall have become *established by tradition in the Icelandic language*. Names may not conflict with the linguistic structure of Icelandic. They shall be written in accordance with the ordinary rules of Icelandic orthography unless another orthography is established by tradition (IS96, 5 §).

Såsom nytt släktnamn kan inte utan synnerliga skäl godkännas namn som 1) i fråga om form eller skrivsätt står i strid med namnskicket här i landet (FI85 11§).

Lagtexternas föreskrifter är alltså att namn, i synnerhet de nybildade, ska anpassas efter de inhemska språken och det kulturella och språkliga namnskicket som råder. Praxis kan dock många gånger vara att godkänna de flesta förslag till nybildade efternamn. Detta är fallet i Sverige, där det inte längre finns någon hänvisning till språkliga former (SV 17, 13§).

För befintliga efternamn finns ofta ett säkerställt skydd, och det gäller även för utländska namn som av tradition i andra kulturer utformas på vissa sätt. I norska lagen står det till exempel att du som efternamn kan ta »navn som er eller har vært en av foreldrenes eller besteforeldrenes fornavn, når navnet har en tradisjon i en kultur som ikke skiller mellom fornavn og etternavn» (NO02 4§). Namn erkänns som viktiga kulturbärare oavsett vilken kultur det är.

Samtliga analyserade lagar har mer eller mindre utförliga bestämmelser för hur utländska namn behandlas i landet – om de kan, får eller bör anpassas. På Island är anpassningsstrategin genomgående, och gäller både för den som migrerar till Island och den som föds på Island av en förälder med ett utländskt namn: »If a person wishes to bear, or to have his or her child bear, a surname derived from a foreign parent's forename, the Personal Names Committee may make a ruling adapting the surname to the Icelandic language» (IS96 8§). Även islänningar som i annat land tagit en partners efternamn måste vid hemkomsten till Island överge detta (IS96 9§).

Att ha ett namn som anpassats till en nations »traditionella» namnskick kan vara ett sätt att inkluderas i kulturen och undvika att bli diskriminerad. Personer som har eller tillskrivs migrationsbakgrund diskrimineras ofta på arbets- och bostadsmarknaderna, och svensk forskning har visat att personer som byter bort sitt efternamn till ett efternamn som låter mer svenskt har en bättre löneutveckling än de som inte gör det (Arai m.fl. 2006). Möjligheterna att byta namn varierar dock mellan de nordiska länderna och förutsättningarna är bäst i de isländska, norska och danska lagarna. I Danmark och Norge finns så kallade fria efternamn som vem som helst kan ta. I Danmark är alla efternamn med fler än 2000 bärare fria (DK05, 2§) och i Norge gäller detsamma för alla namn som fler än 200 personer bär (NO02, 3§).

I både Danmark och Norge kan alltså en person med ett utländskklingande namn anpassa sig till majoritetsnamnskicket i landet genom att byta namn till det vanligaste danska eller norska efternamnet. I Sverige finns inte denna möjlighet, eftersom alla befintliga efternamn är skyddade (SV82 13§), och den enda möjligheten i nuläget för en person som vill ta ett svenskklingande efternamn och inte har ett sådant i släkten är att bilda ett nytt eller gifta sig till ett. Detta är dock en av de saker som kommer att ändras när den nya lagen träder i kraft. Den nya lagen stadgar att namn som över 2 000 personer bär är fria för vem som helst att ta (SV17, 15§). Denna åtgärd lyfts fram som positiv för integrationsarbetet (NLU s. 16).

Samtidigt som den svenska namnlagen gör det krångligt för den som vill byta till ett svenskklingande efternamn så stöter även den på hinder som tvärtom vill framhäva sin nationalitet genom sitt namn. Det gäller för barn som har föräldrar med olika nationellt ursprung. Eftersom det enligt svensk lag (till skillnad från exempelvis dansk och norsk) bara är möjligt att ha ett efternamn så kan barnet endast bära den ena förälderns efternamn. Enda möjligheten att visa den dubbla kulturella eller etniska identiteten är att ta den andra förälderns efternamn som mellannamn. Även detta är något som ändras i den nya lagen, så att alla kan bära dubbla efternamn (SV17, 19§).

Avslutningsvis framgår det av framförallt den svenska och finska lagen att det finns särskilda bestämmelser för medborgare från andra nordiska länder el-

ler att dessa medborgare nämns specifikt (se till exempel SV82 51§; FI85 26§). En nordisk gemenskap upprättas genom dessa språkhandlingar, där inte enbart nationalism reproduceras utan också vad som kunde kallas för regionalism, där det görs skillnad på utländska nordiska och utländska »andra». Den nordiska gemenskapen förstärks också av likheterna mellan lagarna. Denna likhet var ett direktiv som Namnlagskommittén fick av regeringen inför beredningen av den nya lagen: »Vikt ska fästas vid intresset av nordisk rättslikhet» (NLU s. 544, se även Leibring 2014 s. 81).

6. Avslutande diskussion

I denna undersökning har jag studerat de nordiska namnlagarna, inklusive den nya svenska namnlag som träder i kraft 1 juli 2017. Syftet har varit att undersöka hur normer och diskriminering utifrån kön, sexualitet och nationalitet reproduceras i lagtexterna. Analyserna har visat att lagarna reglerar mer än bara namnskicket; genom de normer som kommer till uttryck reglerar namnlagarna även kategoriseringar av kön, sexualitet, familjerelationer, nationalitet och kultur. Normerna skapar föreställningar som verkar inkludera eller exkludera för olika grupper av människor. Vilken exkluderande effekt lagarna faktiskt har på människor i praktiken styrs även av den praxis som blivit utfallet av rättsliga prövningar av olika paragrafer i lagen. Denna studie har dock inte fokuserat på lagarnas tillämpning, utan på hur de normer som kommer till uttryck i språkliga formuleringar kan verka diskriminerande.

Ytterligare en aspekt att ta i beaktande är att namnlagarnas utformning styrs av de kontexter där de verkar – dels den juridiska kontexten med dess genrekrav på språklig utformning, dels den samhälleliga kontexten som avgör vilka lagar som behövs och hur de ska formuleras för att passa det aktuella samhällsklimatet. Eftersom samhället, och det sätt vi pratar om sociala praktiker och fenomen, hela tiden utvecklas, gäller detsamma för lagarna.

Det kan till viss del förklara skillnaderna mellan de nyare och de äldre lagarna, där de nyare (NO02, DK05 och SV17) är mer liberala och i större utsträckning använder ett inkluderande och könsneutralt språk. Av motiveringarna till revideringarna av de norska, danska och svenska namnlagarna framgår också att det funnits en ambition att modernisera och liberalisera lagarna (Utne 2012 s. 71, Nielsen 2008 s. 11, Leibring 2013 s. 147). De nya lagarna är mer anpassade till ett samhälle där många medborgare har namn med annat ursprung än traditionellt svenskt, norskt eller danskt och många föräldrapar är samkönade. Att lagtexterna trots det fortfarande inte är helt inklude-

rande kan delvis bero på att det tar tid innan nya ord och uttryck, som exempelvis det svenska könsneutrala pronomenet *hen*, etableras i så pass stabila texter som lagar.

Föreliggande undersökning har visat att namnlagarna varken är könsneutrala eller nationalitetsneutrala. Även om de nyare lagarna är mer inkluderande för personer som inte är heterosexuella eller bildar biologiska kärnfamiljer är tvåkönsmodellen som utgångspunkt för kategoriserandet av kön, sexualitet och släktskap stark i alla fem namnlagarna. Gemensamt för samtliga är att transpersoner osynliggörs (i synnerhet icke-binära transpersoner) eller särbehandlas. Även om länderna har utvecklat praxis som ger transpersoner rätt att byta namn så är det enbart i den danska namnlagen som detta finns explicit utskrivet.

Att lagarna inte är nationsneutrala kan förstås förklaras av att lagstiftning är en social praktik som har en mycket central roll i upprätthållandet och avgränsandet av nationer. Stiftandet och efterlevandet av lagarna och de namnskick som de naturaliserar kan betraktas som *banal nationalism* (Billig 1995). Genom att följa lagarna upprätthålls namnskicket och föreställningarna om vad som är exempelvis ett svenskt namn och hur namn tas och ärvs i Sverige. Att denna banala nationalism bygger på föreställningar om vad som är svenskt och vad som inte är det blir framförallt tydligt i mötet mellan personer med utländska namn och lagen. Samtliga namnlagar har paragrafer som hanterar detta möte, och utländska namn kan både skyddas, anpassas och bytas ut. I ett större perspektiv är frågan en del av integrationspolitiken, där det också handlar om en avvägning mellan att anpassa och homogenisera eller att erkänna heterogenitet. Om vi ser på det utifrån den strukturella diskriminering som personer med migrationsbakgrund möter så kan ett namnbyte ha positiva effekter för den enskilda individ som exempelvis söker jobb eller bostad. Dessa positiva effekter har också påvisats av tidigare forskning (Arai m.fl. 2006). I förlängningen kan det också minska ojämlika strukturer och skapa en heterogen arbetsmarknad. Chansen att få ett jobb och undkomma diskriminering kan för enskilda individer bli ett incitament för att överge sitt namn, ett slags »forced assimilation» (Hayn 2015 s. 119) där assimileringen till det som anses vara svenskt blir belönande; du undviker att bli diskriminerad genom att anpassa dig. Detta riskerar dock att diskriminering kopplas till individen, och att det blir individens ansvar att själv välja om hen vill bli diskriminerad eller inte. För att synliggöra och motverka strukturell diskriminering kan bördan aldrig läggas på enskilda individer (Rihani 2012 s. 38).

Ett namnbyte motverkar heller inte den strukturella diskriminering som reproduceras. Det kan rentav vara tvärtom. Skulle bytena av utländska efternamn öka, skulle det inhemska namnskicket bli starkare och de utländska efternamn

som finns kvar skulle avvika mer. Om människor i Sverige behåller sina utländskklingande namn vidgas gränserna för vad som kan vara ett svenskt namn. Det är heller ingen liten grupp vi talar om; nästan var femte svensk medborgare är född utomlands eller har föräldrar som är det, och väldigt många svenskar har därmed efternamn med utländsk härkomst (Frändén 2014 s. 31). Å andra sidan kan ett namnbyte utmana de rådande föreställningarna och normativa kopplingarna mellan vissa kroppar och vissa namn, exempelvis vita kroppar och namnet Svensson (Rihani 2012). Vilken strategi som bäst motverkar diskriminering är omöjligt att säga, men jag kan utifrån denna undersökning konstatera att lagarna i större eller mindre utsträckning möjliggör den ena eller den andra. De senast tillkomna lagarna, de norska och danska (samt förslaget till ny svensk namnlag), är de som lämnar utrymme för störst valmöjligheter; i dessa lagar finns utrymme både för att byta till ett inhemskt efternamn och att behålla sitt/sina egna. Även den isländska lagen möjliggör för personer med utländska namn att anpassa namnen till isländskan. Något som kan vara värt att fundera på är om sådana möjligheter främst syftat till att underlätta integrationen för migranter eller till att stärka och bevara den egna kulturen och det egna språket. Enbart en analys av personnamnslagarna kan inte besvara den frågan.

Lagtexter

DK05 = Lov 2005:524. Navnelov. Utfärdad 24-06-2005.

FI85 = Lag 1985:694. Namnlag. Utfärdad 09-08-1985.

IS96 = Lag 1996:45. Lög um mannanöfn (MNL). Utfärdad 17-05-1996.

NO02 = Lov 2002:19. Lov om personnavn (navneloven). Utfärdad 2002-06-07.

SV82 = SFS 1982:670. Namnlag. Utfärdad 1982-06-24.

SV17 = Prop. 2015/2016:180. En ny lag om personnavn. Träder i kraft 01-07-2017.

Litteraturförteckning

- Arai, Mahmood, Schröder, Lena, Skogman Thoursie, Peter & Thoursie, Anna, 2006: Måste alla heta som Svensson? En empirisk studie av namnbyten och inkomster. Stockholm: Landsorganisationen.
- Aldrin, Emilia, 2014: Förmamnsvalet som resurs för förhandling av könsidentiteter och könsgärser. I: SAS 32. S. 169–191.
- 2016: Names and identity. I: The Oxford handbook of names and naming. Ed. by Carole Hough. Oxford: Oxford University press. S. 382–394.
- Billig, Michael, 1995: Banal nationalism. London: Sage.

- Brylla, Eva, 2007: "A boy named Sue". Om flicknamn och pojknamn. I: Språk och kön i ett nutida och historiskt perspektiv. Studier presenterade vid Den sjätte nordiska konferensen om språk och kön, Uppsala 6–7 oktober 2006. Red. av Britt-Louise Gunnarsson, Sonja Entzenberg & Maria Ohlsson, Maria. Uppsala: Universitetet. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk 71.) S. 191–197.
- 2010: Han får heta *Madeleine*. En dom i Regeringsrätten. I: SAS 28. S. 151–154.
- De los Reyes, Paulina & Wingborg, Mats, 2002: Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige. En kunskapsöversikt. Norrköping: Integrationsverket.
- Foucault, Michel, 1980: Truth and power. I: Power/Knowledge. Selected interviews and other writings 1972–77. Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf.
- Frändén, Mårit, 2014: Nittio och ett år av namninvandring: Något om Sveriges invandrade efternamn. I: SAS 31. S. 31–41.
- Gustafsson, Linnea, 2012: A reinterpretation of male and female first names in Sweden. Some socio-ideological changes and some linguistic traits relevant to a reinterpretation of the Swedish Name Law. I: *Onoma* 47. S. 101–117.
- Hayn, Evelyn, 2015: »Du är vad du heter?» A critical approach towards a structuralist perception of personal names. I: Könskonstruktioner och språkförändringar. Rapport från den åttonde nordiska konferensen om språk och kön. Red. av Jenny Magnusson, Karin Milles & Zoe Nikolaidou. Huddinge: Södertörns högskola. (Text- och samtalsstudier från Södertörns högskola 3.) S. 103–128.
- Hornscheidt, Lann, 2015: Trans_x_ing linguistic actions and linguistics. I: Könskonstruktioner och språkförändringar. Rapport från den åttonde nordiska konferensen om språk och kön. Red. av Jenny Magnusson, Karin Milles & Zoe Nikolaidou. Huddinge: Södertörns högskola. (Text- och samtalsstudier från Södertörns högskola 3.) S. 29–46.
- Hornscheidt, Lann & Landqvist, Mats, 2014: Språk och diskriminering. Lund: Studentlitteratur.
- Idevall, Karin Hagren, 2016: Språk och rasism. Privilegiering och diskriminering i offentlig, medierad interaktion. Uppsala: Uppsala universitet. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk 97.)
- Kvaran, Guðrún, 2012: Icelandic laws concerning personal names and their influence. I: *Onoma* 47. S. 163–179.
- Leibring, Katharina, 2013: [Rec. av:] En ny lag om personnamn. Betänkande av namnlagskommittén. I: SAS 31. S. 147–150.
- Leibring, Katharina, 2014: Nova-Li och Odesnö – om det nya förslaget till personnamnslag och om nya personnamn i Sverige. I: NN 31. S. 80–91.
- Lerche Nielsen, Michael, 2007: Et år med den nye danske navnelov. I: SAS 25. S. 95–117.
- Nielsen, Dorrit Sylveste, 2008: Dansk navnelov – en success? I: Sprog i Norden. S. 9–21.
- NLU = En ny lag om personnamn. Betänkande av namnlagskommittén. Stockholm. 2013. (SOU 2013:35.) Tillgänglig på Internet: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/217935> (2016-07-07).
- Regeringsrätten, Stockholm, 2009-09-08. Mål 2893-09.
- Rihani, Izabella, 2012: Från främling till tvekydig svensk. Masteruppsats, Centrum för genusvetenskap, Uppsala universitet.
- Skatteverket, 2009-12-14: Prövning av förnamns lämplighet. Dnr 131 873272-09/111.
- Utne, Ivar, 2012: Ti år med den norske navneloven. I: SAS 30. S. 71–121.
- Wojahn, Daniel, 2015: Språkaktivism. Diskussioner om feministiska språkförändringar i Sverige från 1960-talet till 2015. Uppsala: Uppsala universitet. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk 92.)

Summary

KARIN HAGREN IDEVALL

Gender, sexuality and nationality in Nordic personal names legislation: A study of norms and discrimination

Personal names not only indicate what a person is called. They can also indicate the gender attributed to the person and tell us about their national, ethnic and cultural background. A clear relationship exists between names, individuals and societies. Personal names are social practices that constitute and maintain norms and perceptions about individuals. In addition, laws that regulate naming practices indicate existing societal perceptions and norms concerning, for example, gender, sexuality and nationality. In this article, I examine what norms are expressed, explicitly or implicitly, in the Personal Names Acts of Sweden, Denmark, Norway, Finland and Iceland, and how those norms discriminate against certain groups of people.

Five types of sexism are analysed: androgendering, binary gendering, cis-gendering, heterogendering and reprogendering (see Hornscheidt 2015 and Wojahn 2015). These focus, respectively, on the discursive construction of men as the norm, the perception that there only exist two gender categories (men and women), that those gender categories are essential and consistent, that heterosexuality is taken for granted and positioned as universal, and that reproduction and parenthood are a normal and expected part of a person's life. In addition, I analyse how nations and national name cultures are described in the texts of the laws and how they deal with so-called foreign names.

The study shows how norms of gender and sexuality exclude transgender people and same-sex parents. For example, girls' and boys' names are clearly distinguished from each other, and in three of the acts there are explicit prohibitions against taking a boy's name if you are considered a girl, and vice versa. Categorisations of mothers and fathers also reproduce binary gendering, as well as cis- and heterogendering. Transgender people are mostly invisible in the acts, with the Danish one the sole exception: there, transgender individuals are exempted from the requirement to choose a name according to the biological gender they were assigned at birth. In practice, however, transgender people in Sweden and Norway are also allowed to change their names to any other name.

Heteronormativity is reproduced in the legislation when parents are referred to as mothers and fathers. There are sections in the Swedish and Icelandic acts, for example, that provide for a child to be given their mother's name if paternity cannot be established. In the other acts, gender-neutral words such as *parents* or *guardians* are used, which include same-sex parents.

The Personal Names Acts also reproduce ideas about the nation's own names and culture, as well as ideas about what are considered foreign names and cultures. Names are regulated in relation to the traditions and customs of the country concerned, and their linguistic forms in relation to the country's language. It is implied that names are important bearers of culture, but this also applies to foreign names that gain protection under the law.

From an integration perspective, I discuss how the legislation deals with changes of name. Under the Norwegian, Danish and Icelandic acts, there are what are called free surnames, which anyone can take. This means that a person with a foreign name can change to a name that is more common in the country. Since many people with foreign

names experience discrimination in the labour and housing markets (Arai et al. 2006), name assimilation could be a strategy for integration. At the same time, such a strategy places the responsibility for reducing discrimination on the individual and limits their personal freedom of choice and scope to express their identity.

Comparing the five acts, the study concludes that the Norwegian and Danish ones, passed in 2002 and 2005, are more inclusive of same-sex couples and people with foreign names. In Sweden, a new Personal Names Act will come into effect in 2017, and this law, too, has a more inclusive and liberal configuration. Nevertheless, binary-gendered norms are strong in all the legislation analysed, and transgender people are not explicitly mentioned, which gives them less legal protection.

MÄRIT FRÄNDÉN

Hemmingsson och Thomsson

Lokalt vanliga svenska *-son*-namn

Studia anthroponymica Scandinavica 34 (2016), 81–99.

Märit Frändén, Institute for Language and Folklore, Department of Onomastics, Uppsala: *Hemmingsson* and *Thomsson*: Locally common Swedish names in *-son*.

Abstract

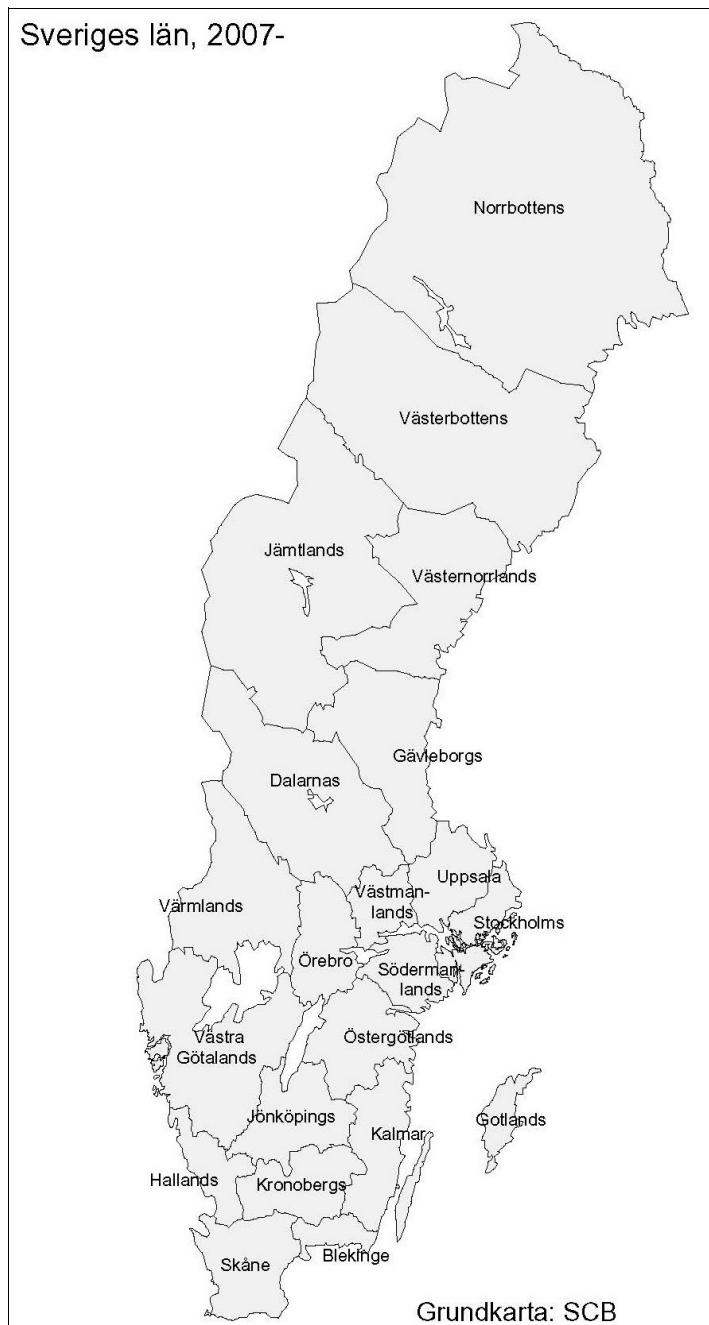
This article is a study of Swedish surnames in *-son* or *-sen* in terms of their local frequency of occurrence. It takes as its starting point the 100 commonest surnames in each county of Sweden. The frequencies of names ending in *-son* or *-sen* are investigated, in the country as a whole and in the different counties. Where the frequency per head of population in one or more counties is at least four times the national frequency, the name is considered to be regional in character. The 32 names, all in *-son*, that meet this criterion are commented on with regard to their geographical distribution and the occurrence of the first names they are formed from.

Keywords: surnames, personal names, secondary patronymics, Sweden, name statistics, naming practices, regional patterns, regionality.

1. Inledning

Även om den geografiska rörligheten i dagens Sverige är stor, och många människor söker sig till andra orter för studier, arbete eller familjebildning, är det trots allt också många som bor kvar i samma område som sina släktingar. Därmed finns det anledning att undersöka om det finns regionala mönster bland svenska efternamn, som ju normalt ärvs inom familjen. Här har jag undersökt om det bland efternamn på *-son* och *-sen* finns sådana som är lokalt vanliga och alltså kan sägas ha regional prägel.

Grundmaterialet utgörs av Statistiska Centralbyråns uppgifter om de efternamn som den 31 december 2013 hade minst 11 bärare i Sverige. Antalet bärare anges dels för riket som helhet, dels för vart och ett av landets 21 län (se karta i figur 1). Även uppgifterna för enskilda län har den undre gränsen 11 bärare.

Figur 1. Karta över Sveriges länsindelning. Källa: http://www.scb.se/Grupp/Produkter_Tjanster/Verktyg/_Dokument/Lan_Namn.pdf (2015-10-26).

Jag har utgått från de 100 vanligaste efternamnen i varje län, excerperat de namn som slutar på *-son* eller *-sen* (utan accent, alltså inte t.ex. *Rosén*) och där- efter undersökt förhållandet mellan dessa namns frekvenser i olika län respek- tive i riket som helhet. Frekvenserna har beräknats i förhållande till folkmäng- den i riket och i varje län samma datum. Mina urvalskriterier i den här under- sökningen är att efternamnen ska

- finnas med på 100-i-topplistan i minst ett län
- sluta på *-son* eller *-sen*
- i minst ett län uppvisa en frekvens som är minst 4 gånger högre än riks- frekvensen.

Begränsningen till varje läns 100 vanligaste efternamn ger ett hanterbart men ändå rikstäckande material, medan kriteriet fyra gånger så hög frekvens är förnuftigt i förhållande till hur kvoterna mellan högsta länsfrekvens och riks- frekvens fördelar sig (se vidare tabell 1).

Jag har valt att summera antalet bärare för *-son* och *-sson* respektive *-sen* och *-ssen* (där *-sson* och *-sen* är det absolut vanligaste). I övrigt har stav- ningsvarianter behandlats som skilda namn. De fall då det aktuella namnet ingår i ett dubbelt efternamn, med eller utan bindestreck, har räknats in. Re- sultaten redovisas i avsnitt 2, medan diskussioner av resultat och metoder förs i avsnitt 3.

Tidigare undersökningar om svensk efternamnsgeografi har presenterats främst i ett förslag till ny svensk personnamnslag, publicerat 1960 (Förslag till namnlag). Uppgifter från denna kommer att sättas i relation till mina resultat i avsnitt 2.1. Geografiska mönster för namn av olika språktill- hörighet hos Sveriges samiska befolkning presenteras i Frändén 2010 s. 152 ff. Från andra länder finns t.ex. den finska Suomalainen sukunimi- kartasto (Pöyhönen 1998, 2003) och det tyska arbetet Deutscher Familien- namenatlas (2009–2013), presenterat i Nübling & Kunze 2006 s. 55 ff. Båda dessa verk visar att det i Finland respektive Tyskland finns stora regi- onala skillnader för efternamn av olika slag.

Eftersom svensk efternamnsgeografi hittills är föga undersökt, syftar denna artikel främst till att redovisa vissa mönster, och kommer endast i mindre grad att diskutera tänkbara förklaringar till mönstren. Förhoppningsvis kan ämnet fördjupas i kommande studier.

2. Resultat

På de 21 länens 100-i-topp-listor finns 348 olika efternamn, varav 104 slutar på *-son* eller *-sen*. Av dessa uppfyller 32 namn de uppställda kriterierna.¹

Namnen presenteras i tabell 1. För överskådlighetens skull anger tabellen endast de länsfrekvenser som visar var ett namn har tydligt förhöjda värden. Kvoten mellan den högsta frekvensen i ett län och namnets frekvens i riket kan enkelt uttryckt sägas vara ett mått på hur lokalt särpräglat namnet är.

Som tabell 1 visar är runt hälften av namnen mellan fyra och fem gånger så vanliga lokalt som i riket som helhet. Ungefär en femtedel av namnen uppvisar i stället lokala frekvenser som är mer än 10 gånger så höga som namnens riksfrekvens. Inga namn på *-sen* uppfyller undersökningens kvotkriterium.

Namnen med högst kvoter har ofta hög frekvens i något enda län. Extremfallet är namnet *Thomsson*, som har 974 bärare i landet som helhet, varav 216 bor på Gotland. I Gotlands län var *Thomsson* år 2013 det 19:e vanligaste efternamnet. Stavningen *Thomson*, med ett *s*, hade samma år 231 bärare i riket, men ingen enda på Gotland. Dessa finns i stället främst i Stockholms, Västra Götalands och Skåne län.

Hemmingsson är 18 gånger vanligare i Jämtlands län än i riket som helhet (1,8 ‰ mot 0,10 ‰). Näst efter Jämtlands län kommer Kalmar län med frekvensen 0,38 ‰, medan de övriga länens frekvenser ligger under eller på nivå med riksnittet. Det nordiska förnamnet *Hemming* var, uppger Roland Otterbjörk (1979 s. 97) under medeltiden vanligt i östra Sverige, men kom så småningom att utkonkurreras av det ursprungligen tyska *Henning*. Otterbjörk uppger att *Hemming* är vanligast i Jämtland och Härjedalen, vilket också är rimligt i förhållande till sekundärpatronymikonets utbredning.

Förnamnet *Gumme* är en smekform för *Gudmund*, belagd sedan runsvensk tid. Otterbjörk (1979 s. 94) uppger att det »förr» var ett mycket vanligt namn i östra Småland och på Öland. Eftersom *Gummesson* har sitt absolut starkaste fäste i Blekinge län (frekvensen 1,1 ‰), följt av Kronobergs län (0,45 ‰) och Kalmar län (0,18 ‰), är detta ett tydligt exempel på hur ett regionalt förnamn kan föra över sin regionalitet till ett sekundärpatronymikon. Det är också i Ble-

¹ De *-son-* och *-sen-*namn som finns med på 100-i-topp-listorna, men inte uppfyller kvotkriteriet, är *Abrahamsson, Adolfsson, Alexandersson, Alfredsson, Andersen, Andersson, Andreasson, Antonsson, Aronsson, Arvidsson, Augustsson, Axelsson, Bertilsson, Carlsson, Christensen, Claesson, Danielsson, Davidsson, Edvardsson, Eliasson, Elofsson, Emanuelsson, Ericsson, Eriksson, Erlandsson, Fredriksson, Gunnarsson, Gustafsson, Gustavsson, Göransson, Hansen, Hansson, Henningsson, Henriksson, Hermansson, Hjalmarsson, Ivarsson, Jacobsson, Jakobsson, Jansson, Jensen, Johannesson, Johansson, Johnsson, Jonsson, Karlsson, Knutsson, Kristensson, Kristiansson, Larsen, Larsson, Lennartsson, Magnusson, Martinsson, Mattsson, Mårtensson, Nielsen, Niklasson, Nilsson, Olausson, Olsson, Oskarsson, Ottosson, Paulsson, Pedersen, Persson, Rasmusson, Robertsson, Samuelsson, Simonsson, Svensson* och *Torstensson*. Totalt har drygt 4 600 databas-sökningar genomförts i samband med denna undersökning.

Tabell 1. De i studien ingående namnen, sorterade efter fallande kvot mellan högsta länsfrekvens och riksfrekvens. Uppgifterna gäller den 31 december 2013 och är en summering av *-son* och *-sson*. De värden som anges i tabellen är avrundade.

Namn	Antal bärare i riket	Riksfrekvens	Län med högsta frekvens(er)	Kvot mellan högsta läns- och riksfrekvens
Thomsson	974	0,10 ‰	Gotlands län (3,8 ‰)	37,4
Hemmingsson	941	0,10 ‰	Jämtlands län (1,8 ‰)	18,1
Mattisson	1 336	0,14 ‰	Blekinge län (2,1 ‰)	15,2
Gummesson	742	0,077 ‰	Blekinge län (1,1 ‰), Kronobergs län (0,45 ‰)	13,9
Matsson	1 743	0,18 ‰	Dalarnas län (2,2 ‰)	12,3
Enarsson	790	0,082 ‰	Blekinge län (0,94 ‰), Jämtlands län (0,40 ‰)	11,5
Halvarsson	2 474	0,26 ‰	Jämtlands län (2,4 ‰), Dalarnas län (1,8 ‰)	9,4
Zakrisson	1 455	0,15 ‰	Jämtlands län (1,3 ‰), Norrbottens län (0,60 ‰), Västerbottens län (0,51 ‰)	8,8
Olovsson	1 718	0,18 ‰	Norrbottens län (1,3 ‰), Västerbottens län (1,2 ‰), Jämtlands län (0,69 ‰)	7,4
Holgersson	3 622	0,38 ‰	Blekinge län (2,6 ‰), Kalmar län (1,3 ‰), Kronobergs län (0,9 ‰)	7,0
Salomonsson	3 391	0,35 ‰	Kronobergs län (2,3 ‰), Jämtlands län (1,6 ‰)	6,7
Isaksson	13 048	1,35 ‰	Norrbottens län (8,9 ‰)	6,6
Håkansson	15 445	1,60 ‰	Blekinge län (10,4 ‰)	6,5
Brorsson	2 174	0,23 ‰	Blekinge län (1,2 ‰), Hallands län (0,66 ‰)	5,5
Kristoffersson	2 712	0,28 ‰	Jämtlands län (1,5 ‰), Västerbottens län (0,72 ‰), Västernorrlands län (0,65 ‰)	5,2
Petersson	31 187	3,23 ‰	Kalmar län (16,3 ‰), Blekinge län (15,6 ‰), Kronobergs län (15,4 ‰)	5,0
Bengtsson	33 807	3,51 ‰	Hallands län (17,3 ‰)	4,9
Jeppsson	3 108	0,32 ‰	Skåne län (1,6 ‰), Blekinge län (1,3 ‰)	4,8
Klasson	3 901	0,40 ‰	Jönköpings län (1,9 ‰), Gotlands län (1,2 ‰)	4,8
Israelsson	2 762	0,29 ‰	Västerbottens län (1,4 ‰), Örebro län (0,96 ‰)	4,7
Olofsson	24 489	2,54 ‰	Jämtlands län (12,0 ‰), Gotlands län (9,3 ‰), Västerbottens län (8,5 ‰)	4,7
Jönsson	31 770	3,29 ‰	Skåne län (13,8 ‰), Blekinge län (8,9 ‰), Jämtlands län (6,2 ‰)	4,7
Berntsson	4 717	0,49 ‰	Hallands län (2,3 ‰), Blekinge län (1,4 ‰), Västra Götalands län (1,4 ‰)	4,7
Åkesson	9 075	0,94 ‰	Blekinge län (4,3 ‰), Skåne län (2,8 ‰)	4,6
Pålsson	5 843	0,61 ‰	Jämtlands län (2,8 ‰), Skåne län (2,1 ‰)	4,6
Josefsson	7 875	0,82 ‰	Jönköpings län (3,7 ‰)	4,5
Pettersson	63 546	6,59 ‰	Gotlands län (29,7 ‰)	4,5
Fransson	13 931	1,44 ‰	Kronobergs län (6,5 ‰), Jönköpings län (5,2 ‰), Kalmar län (4,6 ‰)	4,5
Börjesson	7 514	0,78 ‰	Hallands län (3,5 ‰), Västra Götalands län (2,1 ‰)	4,4
Månsson	9 336	0,97 ‰	Blekinge län (4,3 ‰), Skåne län (3,5 ‰)	4,4
Jonasson	8 945	0,93 ‰	Jämtlands län (3,9 ‰), Blekinge län (3,7 ‰)	4,3
Turesson	2 567	0,27 ‰	Kronobergs län (1,1 ‰), Blekinge län (0,89 ‰)	4,1

kinge län som *Mattisson* har sitt centrum, med en frekvens på 2,1 ‰ mot rikets 0,14 ‰. Bortsett från i Blekinge län finns de högsta värdena i Kronobergs län och Kalmar län, men frekvenserna där, 0,29 ‰ respektive 0,23 ‰, ligger långt under Blekinges.

Matsson stavat med ett *t* är ett utpräglat dalanamn, med frekvensen 2,2 ‰ i Dalarnas län mot rikssnittet 0,18 ‰. Det län som kommer näst i ordningen är Uppsala län, dock bara med 0,40 ‰. Eftersom Uppsala län har stor inflyttning, bl.a. från det näraliggande Dalarnas län, är det möjligt att en del av dessa namnbärare härstammar därifrån. *Mattsson* med två *t* (som ligger utanför den här undersökningen) är väsentligt vanligare, med en riksfrekvens på 1,9 ‰, och har högst frekvenser i Blekinge län (5,8 ‰), Uppsala län (4,2 ‰) och Jämtlands län (4,0 ‰). I Dalarnas län är frekvensen 2,5 ‰ för *Mattsson* med två *t*, alltså något över rikssnittet men inte anmärkningsvärt högt.

De båda efternamnen *Zakrisson* och *Olovsson* har en klart nordlig utbredning. *Zakrisson* är vanligast i Jämtland med 1,32 ‰, följt av Norrbottens län med 0,60 ‰, Västerbottens län med 0,51 ‰ och Västernorrlands län med 0,44 ‰. I landet som helhet är frekvensen 0,15 ‰. *Olovsson* med *v* har ett rikssnitt på 0,18 ‰ och högst lokala frekvenser i Norrbottens län (1,3 ‰) och Västerbottens län (1,2 ‰), följda av Jämtlands län (0,69 ‰), Gävleborgs län (0,30 ‰) och Västernorrlands län (0,26 ‰). *Olofsson* stavat med *f* är vanligast i Jämtlands län (12,0 ‰), följt av Gotlands län (9,3 ‰) och Västerbottens län (8,5 ‰). I Norrbottens län är frekvensen för *Olofsson* 5,9 ‰, alltså en bit över rikssnittet 2,5 ‰, men inte alls på nivå med *Olovsson* med *v*, där norrbottensfrekvensen är drygt sju gånger högre än riksfrekvensen. *Isaksson* har hög frekvens i Norrbottens län (8,9 ‰ mot rikets 1,4 ‰) men är inte alls lika vanligt i de övriga norrlandslänen. Något förhöjda värden finns i Västerbottens län (2,6 ‰) och Jönköpings län (2,4 ‰), men i Jämtlands och Västernorrlands län ligger namnet på nivå med rikssnittet. Otterbjörk (1979 s. 102) uppger att förnamnet *Isak* i vad han kallar »senare tid» har varit vanligast i övre Norrland.

Kristoffersson är nordligt på så sätt att det har högst frekvenser i Jämtlands län (1,5 ‰), Västerbottens län (0,72 ‰), Västernorrlands län (0,65 ‰) och Norrbottens län (0,50 ‰), men har också en del bärare i Gotlands län (0,47 ‰) och Skåne län (0,46 ‰). *Israelsson* är vanligast i Västerbottens län (1,4 ‰) men ligger också över rikssnittet i Örebro län (0,96 ‰) och Kalmar län (0,68 ‰). Otterbjörk uppger att förnamnet *Israel* under medeltiden varit ett uppländskt stormansnamn, men senare varit vanligast i övre Norrland (Otterbjörk 1979 s. 102).

Halvarsson kan sägas ha en västlig och mellannorrländsk prägel. Namnet är vanligast i Jämtlands län (2,4 ‰) och Dalarnas län (1,8 ‰), följt av Gävleborgs län (0,85 ‰), Värmlands län (0,57 ‰) och Västernorrlands län (0,46 ‰).

Pettersson är Sveriges elfte vanligaste efternamn, och det är därför anmärkningsvärt att det ändå uppfyller kriteriet att i något län ha en frekvens som är minst 4 gånger så hög som riksfrekvensen. På Gotland är namnets frekvens 4,5 gånger så hög som i landet som helhet. *Pettersson* är Gotlands vanligaste efternamn och bärs där av 30 ‰ av befolkningen – alltså av 3 av 100 gotlänningar.

Många namn i min undersökning har sydlig utbredning. *Månsson* och *Åkeson* är vanligast i Blekinge och Skåne län, *Brorsson* i Blekinge och Hallands län, *Turesson* i Kronobergs och Blekinge län, *Petersson* i Kalmar och Blekinge län, *Jeppsson* i Skåne och Blekinge län, *Holgersson* i Blekinge och Kalmar län och *Fransson* i Kronobergs och Jönköpings län. Flera av de förnamn som ingår i *-son*-namnen visar sig också ha eller ha haft sydlig prägel. Otterbjörk (1979) uppger att *Måns*, sidoform till *Magnus*, är vanligast i Sydsverige (s. 112), att *Åke* under medeltiden var vanligast i södra och sydöstra Sverige (s. 137), att *Bror* under medeltiden var »rätt vanligt» i Syd- och Västsverige (s. 81), att *Ture* äldst har använts i Danmark och Sydsverige (s. 131) och att *Holger* har traderats i Sydsverige, men i övrigt har varit ett nytt namn på 1800-talet (s. 99 f.). Till de sydliga *-son*-namnen kan man kanske också räkna *Klasson*, som ligger högst i Jönköpings län (1,9 ‰) och Gotlands län (1,2 ‰) men som också har förhöjda värden i Södermanlands län (0,76 ‰), Västra Götalands län (0,72 ‰) och Kalmar län (0,70 ‰).

De båda namnen *Håkansson* och *Bengtsson* har frekvenser över rikssnittet i flera län i södra Sverige, men har också tydliga lokala toppar. *Håkansson* bärs av 1,6 ‰ av befolkningen i riket som helhet, av 3,1–3,8 ‰ i Kronobergs, Skåne och Kalmar län, men av 10,4 ‰ i Blekinge län. *Bengtsson* bärs av 3,5 ‰ av landets befolkning, av runt 7 ‰ i Kronobergs, Blekinge och Skåne län, men av hela 17,3 ‰ i Hallands län. Eftersom *Bengtsson* har så pass hög frekvens i riket som helhet (landets 15:e vanligaste efternamn 2013) är det, precis som med *Pettersson* som diskuterades ovan, imponerande att frekvensen i ett enskilt län ändå kan vara så pass mycket högre.

Josefsson (rikssnitt 0,82 ‰) har en lokal topp i Jönköpings län, där frekvensen är 3,7 ‰, men är också generellt sydvästligt, med förhöjda frekvenser i Kalmar och Västra Götalands län (båda 1,6 ‰) och Hallands län (1,3 ‰). Det är också i södra och sydvästra Sverige man hittar flest *Börjesson* och *Berntsson*. *Börjesson* bärs av 3,5 ‰ i Hallands län och 2,1 ‰ i Västra Götalands län (mot rikets 0,78 ‰), medan *Berntsson* bärs av 2,3 ‰ i Hallands län och 1,4 ‰ i Blekinge och Västra Götalands län (rikssnitt 0,49 ‰). Om förnamnet *Börje* skriver Otterbjörk (1979 s. 82) att det förr var mest använt som »bondenamn» i Väst- och Sydsverige, vilket stämmer bra överens med dagens utbredning av sekundärpatronymikonet.

Några namn förekommer dels i Jämtlands län, dels i södra Sverige. *Enarsson* bärs av 0,082 ‰ i riket som helhet, av 0,94 ‰ i Blekinge län och av

0,40 ‰ i Jämtlands län; *Salomonsson* av 0,35 ‰ i riket, av 2,3 ‰ i Kronobergs län och av 1,6 ‰ i Jämtlands län; *Pålsson* av 0,61 ‰ i riket, av 2,8 ‰ i Jämtlands län och av 2,1 ‰ i Skåne län och *Jonasson* av 0,93 ‰ i riket, av 3,9 ‰ i Jämtlands län och av 3,7 ‰ i Blekinge län. Hit kan kanske också föras namnet *Jönsson*, som bärs av 3,29 ‰ i riket, av 13,8 ‰ i Skåne län, av 8,9 ‰ i Blekinge län men också av 6,2 ‰ i Jämtlands län. Otterbjörk (1979) skriver att mansnamnet *Pål* i nyare tid mest varit använt i Skåne och Jämtland (s. 117), att *Jonas* förr var vanligast i Skåne och Norrland (s. 104) samt att *Enar* i äldre tid varit mest använt i norra och västra Sverige och bevarats i norra Jämtland.

Man kan notera att några av de sydliga namnen har höga frekvenser i flera län, men inte i Skåne län. Det gäller t.ex. *Petersson*, *Turesson*, *Holgersson*, *Brorsson* och *Fransson*, som har höga frekvenser i län som Blekinge, Halland, Kronoberg, Kalmar och Jönköping, men vars frekvenser i Skåne län ligger på nivå med eller under rikssnittet.

2.1. Mina resultat i relation till frekvensutredningen i SOU 1960:5

I samband med förarbetet till en ny personnamnslag publicerades 1960 en undersökning om svenska efternamnsfrekvenser. Utgångspunkt togs i de efternamn som i något av landets dåvarande län eller i Stockholms eller Malmö städer hade en frekvens på minst 0,75 ‰. Av totalt runt 125 000 efternamn i landet uppfyllde 718 namn detta kriterium. 154 namn uppnådde denna frekvens i riket som helhet, medan de övriga betraktades som lokalt högfrekventa. De aktuella namnen presenteras på dels en »rikslista» över de namn som var vanliga i landet som helhet, dels 26 listor över lokalt vanliga efternamn i Sveriges län samt i Stockholms stad och Malmö stad. I enlighet med det grundmaterial som användes i utredningen är stavningsvarianter i stort sett summerade. (Förslag till ny namnlag 1960 s. 75 f., 269.)

Eftersom undersökningen gjordes under 1950-talet fanns naturligtvis inte samma statistiska möjligheter som idag. Primärmaterialet innehåller ett antal osäkerheter: Uppgifterna är från 1950-talet men från något olika tidpunkter, dels vad gäller skilda områden, dels vad gäller områdenas antal namnbärare och totala befolkning. Större delen av materialet finns på namnkort, och beräkningen av antalet bärare har gjorts genom mätning av kortbuntarnas tjocklek, vilket naturligtvis är en felkälla. Vidare ingår för Stockholms stad endast personer över 16 år, och Göteborgs stad ingår över huvud taget inte. (A.a. s. 267 ff.) Man kan alltså inte förvänta sig exakta uppgifter, men icke desto mindre kan det vara intressant att jämföra mina resultat med uppgifterna i denna undersökning.

Områdeslistorna tar upp de namn som i det aktuella området har en frekvens på minst 0,75 ‰, men som samtidigt inte finns upptagna på Rikslistan. Områdeslistorna omfattar mellan 19 namn (Kalmar län) och 120 namn (Gotlands

län). Uppgifter finns om antal namnbärare, frekvens i det aktuella området (men inte riksfrekvens), län med högsta respektive lägsta frekvens och andra län där frekvensen är minst 0,75 ‰ (dock utan uppgift om dessa frekvensers storlek). Rikslistan ger uppgifter om antal namnbärare och namnets riksfrekvens samt om län med högsta och lägsta frekvens (men inga uppgifter mellan dessa). Totalt innehåller frekvensutredningen 27 sidor med namnlistor. Dessa innehåller mycket information men är tämligen svåröverblickbara.

I tabell 2 har de efternamn som ingår i min undersökning ställts upp parallellt med de uppgifter som finns om samma namn i den äldre frekvensundersökningen. Uppgifterna skiljer sig åt på flera sätt: SOU 1960:5 räknar upp samtliga områden med frekvenser på minst 0,75 ‰ medan jag endast tar upp de län som har tydligast avvikelser från riksfrekvensen; SOU 1960:5 summerar i princip stavningsvarianter medan jag gör det endast i fråga om *-son* och *-sson*; slutligen har också länsindelningen förändrats mellan de båda undersöknings-tillfällena.

Det finns en generell skillnad mellan frekvensnivåerna i den äldre och den yngre undersökningen. Detta kan i många fall bero på summerade stavningsvarianter i den äldre, vilket förstås ger högre frekvensvärden. *Olovsson* ingår sannolikt i *Olofsson*, liksom *Peterson* i *Pettersson*. Däremot finns både *Halvarsson* och *Halvardsson* med på områdeslistan för Värmland (Förslag till ny namnlag 1960 s. 290), vilket visar att det är svårt att definiera vad som är stavningsvarianter respektive skilda namn (se diskussion i Frändén 2010 s. 132 f.). Dessutom har namnbeståndet under de dryga 50 år som passerat mellan undersökningstillfällena berikats med många nya efternamn, både genom invandring och genom nybildning. Man kan också anta att det är bärare av högfrekventa efternamn som är mest benägna att antingen anta nybildade namn eller byta efternamn vid giftermål.

Tolv av namnen i min undersökning finns med på den äldre undersökningens Rikslista, vilket inte medger att de samtidigt finns med på en områdeslista. Detta har jag i viss mån kompenserat genom att uppge det område som anges ha den högsta frekvensen. Den metod som använts i min undersökning, att sätta lokala frekvenser i relation till riksfrekvensen, möjliggör en mer komplett bild av den geografiska spridningen även för högfrekventa namn som t.ex. *Bengtsson* och *Jönsson*.

De skillnader som finns mellan områdena med högst frekvenser i den äldre respektive den yngre undersökningen får i fråga om *Matsson* och *Olofsson* antas bero på att den äldre undersökningen har räknat in även andra stavningar. Min tidigare genomgång har visat att *Matsson* och *Mattsson* respektive *Olofsson* och *Olovsson* har delvis olika utbredning. *Pålsson*, som i den äldre undersökningen har sammanförts med *Paulsson*, har i min undersökning högst frekvens i Jämtlands län följt av Skåne län, medan den äldre anger högst frekvens

Tabell 2. De i studien ingående namnen (här i alfabetisk ordning) och de uppgifter som anges för samma namn i Förslag till ny namnlag 1960 s. 274–300. GoB = Göteborgs och Bohus län utom Göteborgs stad, Mhus = Malmöhus utom Malmö stad, ÖG = Östergötlands län, Vb = Västerbottens län, Nb = Norrbottens län, Vnorrl = Västernorrlands län.

Namn	Riks-frekvens 31 dec 2013	Län med högsta frekvens(er) i min undersökning	Förekomst på listor i SOU 1960:5 (län, Sthlms och Malmö stad, alt. Rikslista och uppgift om län med högsta frekvens)
Bengtsson	3,51 ‰	Halland (17,3 ‰)	Riks (5,67 ‰); högsta frekv. Halland (43,38 ‰)
Berntsson	0,49 ‰	Halland (2,3 ‰), Blekinge (1,4 ‰), Västra Götaland (1,4 ‰)	GoB (8,65 ‰), Halland (4,23 ‰), Blekinge (2,76 ‰), Älvsborg (1,40 ‰), Kristianstad (0,76 ‰)
Brorsson	0,23 ‰	Blekinge (1,2 ‰), Halland (0,66 ‰)	–
Börjesson	0,78 ‰	Halland (3,5 ‰), Västra Götaland (2,1 ‰)	Halland (7,59 ‰), GoB (4,91 ‰), Älvsborg (3,27 ‰), Skaraborg (0,87 ‰)
Enarsson	0,082 ‰	Blekinge (0,94 ‰), Jämtland (0,40 ‰)	Blekinge (1,10 ‰)
Fransson	1,44 ‰	Kronoberg (6,5 ‰), Jönköping (5,2 ‰), Kalmar (4,6 ‰)	Riks (2,23 ‰); högsta frekv. Kronoberg (14,85 ‰)
Gummesson	0,077 ‰	Blekinge (1,1 ‰), Kronoberg (0,45 ‰)	Blekinge (2,05 ‰)
Halvarsson	0,26 ‰	Jämtland (2,4 ‰), Dalarna (1,8 ‰)	Jämtland (3,82 ‰), Kopparberg (2,47 ‰), Gävleborg (1,27 ‰), Värmland (0,79 ‰)
Hemmingsson	0,10 ‰	Jämtland (1,8 ‰)	Jämtland (2,79 ‰)
Holgersson	0,38 ‰	Blekinge (2,6 ‰), Kalmar (1,3 ‰), Kronoberg (0,9 ‰)	Blekinge (3,25 ‰), Kronoberg (0,79 ‰)
Håkansson	1,60 ‰	Blekinge (10,4 ‰)	Riks (2,44 ‰); högsta frekv. Blekinge (18,04 ‰)
Isaksson	1,35 ‰	Nb (8,9 ‰)	Riks (1,79 ‰); högsta frekv. Nb (10,50 ‰)
Israelsson	0,29 ‰	Vb (1,4 ‰), Örebro (0,96 ‰)	Vb (2,10 ‰), Örebro (2,00 ‰), Kopparberg (0,87 ‰), Nb (0,86 ‰), Kalmar (0,86 ‰)
Jeppsson	0,32 ‰	Skåne (1,6 ‰), Blekinge (1,3 ‰)	Mhus (3,34 ‰), Malmö stad (3,00 ‰), Kristianstad (2,72 ‰), Blekinge (2,03 ‰)
Jonasson	0,93 ‰	Jämtland (3,9 ‰), Blekinge (3,7 ‰)	Riks (1,46 ‰); högsta frekv. Kronoberg (7,89 ‰)
Josefsson	0,82 ‰	Jönköping (3,7 ‰)	Riks (1,08 ‰); högsta frekv. Älvsborg (5,02 ‰)
Jönsson	3,29 ‰	Skåne (13,8 ‰), Blekinge (8,9 ‰), Jämtland (6,2 ‰)	Riks (7,19 ‰); högsta frekv. Mhus (43,03 ‰)
Klasson	0,40 ‰	Jönköping (1,9 ‰), Gotland (1,2 ‰)	Riks (1,80 ‰); högsta frekv. Jönköping (8,01 ‰)
Kristoffersson	0,28 ‰	Jämtland (1,5 ‰), Vb (0,72 ‰), Vnorrl (0,65 ‰)	Jämtland (1,97 ‰), Malmö stad (1,37 ‰), Vnorrl (1,30 ‰), Mhus (1,17 ‰), Vb (1,11 ‰), Kronoberg (0,97 ‰), Gotland (0,93 ‰), GoB (0,91 ‰), Halland (0,82 ‰), Kristianstad (0,80 ‰)
Matsson	0,18 ‰	Dalarna (2,2 ‰)	Riks (3,00 ‰ inkl. Mattsson); högsta frekv. Blekinge (9,88 ‰)
Mattisson	0,14 ‰	Blekinge (2,1 ‰)	Blekinge (4,22 ‰)

Månsson	0,97 ‰	Blekinge (4,3 ‰), Skåne (3,5 ‰)	Kristianstad (8,93 ‰), Blekinge (7,06 ‰), Mhus (6,70 ‰), Malmö stad (4,96 ‰), ÖG (2,10 ‰), Jämtland (2,07 ‰), Halland (1,60 ‰), Kronoberg (1,48 ‰)
Olofsson	2,54 ‰	Jämtland (12,0 ‰), Gotland (9,3 ‰), Vb (8,5 ‰)	Riks (3,91 ‰); högsta frekv. Vb (16,57 ‰)
Olovsson	0,18 ‰	Nb (1,3 ‰), Vb (1,2 ‰), Jämtland (0,69 ‰)	—
Petersson	3,23 ‰	Kalmar (16,3 ‰), Blekinge (15,6 ‰), Kronoberg (15,4 ‰)	—
Pettersson	6,59 ‰	Gotland (29,7 ‰)	Riks (20,88 ‰); högsta frekv. Gotland (63,58 ‰)
Pålsson	0,61 ‰	Jämtland (2,8 ‰), Skåne (2,1 ‰)	Riks (1,72 ‰ inkl. Paulsson); högsta frekv. Kristianstad (8,76 ‰)
Salomonsson	0,35 ‰	Kronoberg (2,3 ‰), Jämtland (1,6 ‰)	Kronoberg (4,35 ‰), Jämtland (1,72 ‰), Jönköping (1,00 ‰), Halland (0,82 ‰), Vb (1,04 ‰)
Thomsson	0,10 ‰	Gotland (3,8 ‰)	Gotland (4,64 ‰)
Tureson	0,27 ‰	Kronoberg (1,1 ‰), Blekinge (0,89 ‰)	Blekinge (0,96 ‰), Kalmar (0,88 ‰), GoB (0,79 ‰), Kristianstad (0,78 ‰)
Zakrisson	0,15 ‰	Jämtland (1,3 ‰), Nb (0,60 ‰), Vb (0,51 ‰)	Jämtland (1,60 ‰), GoB (1,19 ‰), Halland (1,14 ‰), Älvsborg (0,83 ‰), Vb (0,82 ‰), Nb (0,79 ‰)
Åkesson	0,94 ‰	Blekinge (4,3 ‰), Skåne (2,8 ‰)	Kristianstad (5,25 ‰), Mhus (5,21 ‰), Blekinge (5,18 ‰), Malmö stad (3,88 ‰), Halland (1,54 ‰), Kronoberg (1,53 ‰)

i Kristianstads län (som nu ingår i Skåne län). En undersökning av *Paulssons* moderna utbredning visar att det bärs av 1,40 ‰ i Skåne län och av 1,38 ‰ i Jämtlands län (mot riksfrekvensen 0,55 ‰) och alltså uppvisar samma regionala mönster som *Pålsson*. Detta var antagligen fallet även på 1950-talet, men den äldre metoden att bara ange en enda hög frekvens för namn på Rikslistan visar inte detta. Även vad gäller avvikelser i fråga om *Jonasson* (i min undersökning 3,9 ‰ i Jämtlands län och 3,7 ‰ i Blekinge län; i den äldre högsta frekvens i Kronobergs län, 7,89 ‰) saknar man uppgifter om hur spridningen under 1950-talet såg ut i andra områden än de två län med högst respektive lägst frekvenser.

I övrigt överensstämmer den äldre och den yngre undersökningens områdesuppgifter ganska väl. Främst två namn uppvisar skillnader, nämligen *Zakrisson*, som i den äldre undersökningen är vanligt även på västkusten, och *Kristoffersson*, som i den äldre har även en sydlig utbredning. Sannolikt kan dessa skillnader förklaras med att stavningar som *Zachrisson* och *Christoffersson* är inräknade i den äldre undersökningen. *Brorsson* saknas i den äldre undersökningen, vilket kanske kan bero på att namnet är relativt lågfrekvent.

Med hänsyn tagen till de skilda undersökningsmetoderna, tycks de undersökta namnen sammantaget uppvisa i stort sett samma regionala mönster idag som de gjorde i slutet av 1950-talet.

3. Diskussion

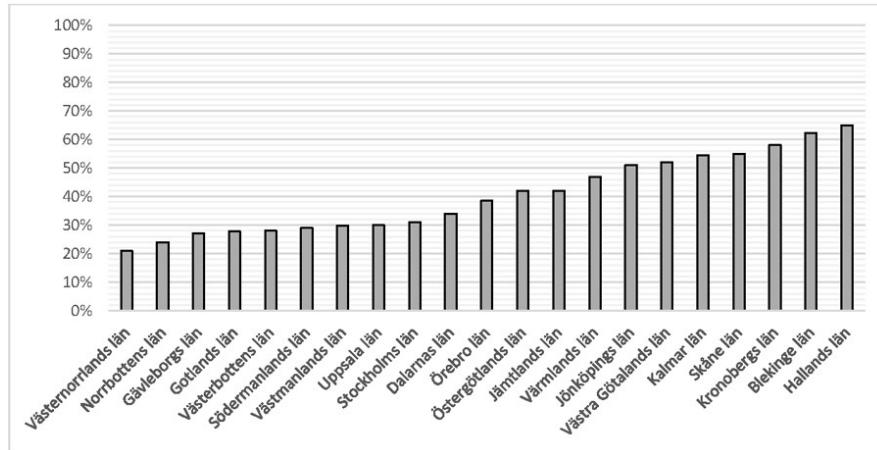
3.1. Om undersökningens premisser

Eftersom den namndatabas som ligger till grund för min undersökning inte anger antalet bärare om det är 10 eller färre, lämpar den sig inte för undersökningar av alltför lågfrekventa efternamn. Det är framför allt i län med liten befolkning som sökningarna kan bli missvisande (eftersom 10 bärare i t.ex. Gotlands län utgör en större andel än 10 bärare i t.ex. Stockholms län). I den här undersökningen är emellertid flera av länen med minst befolkning (Gotlands län, 57 161 personer den 31 december 2013; Jämtlands län, 126 461; Blekinge län, 152 757, och Kronobergs län, 187 156) hemvist för de ovanligaste namnen. Detta potentiella problem tycks alltså inte ha påverkat resultaten i någon högre grad.

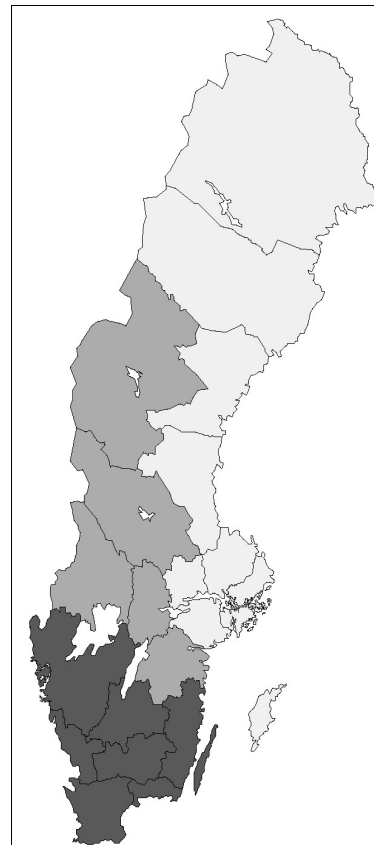
Ett namns möjligheter att synas i statistiken blir förstås större i ett län med liten befolkning. De mest befolkningstunga länen, Stockholms län (2 163 042 personer), Västra Götalands län (1 615 084) och Skåne län (1 274 069) omfattar dessutom storstäder med mycket inflyttning, där i synnerhet Stockholm har inflyttning från stora delar av Sverige. Under sådana betingelser är det givetvis svårare för ett namn med lokal prägel att få genomslag, eftersom befolkningen i länet som helhet är stor. Många län kan också ha stora inbördes skillnader, t.ex. Västra Götaland, som omfattar både landets näst största stad och stora, mer rurala områden. Eftersom statistiken har län som minsta område, är det svårt att urskilja eventuella lokalt vanliga namn på t.ex. den västgötska landsbygden. För att undersöka detta skulle man behöva ett grundmaterial med finare geografisk indelning.

Vilka län som har benägenhet att ha regionalt vanliga *son*-namn beror naturligtvis också på hur vanligt det generellt är med *-son*-namn i de olika länen. Skillnaderna är nämligen stora. Bland de 100 vanligaste efternamnen 2013 varierar andelen *-son/-sen*-namn mellan 21 % i Västernorrlands län och 65 % i Hallands län. Andelen *-son/-sen*-namn i samtliga län visas i figur 2. (De *-sen*-namn som ingår är sju i Skåne län, tre i Hallands och Kronobergs län, två i Blekinge och Värmlands län och ett Södermanlands och Västra Götalands län.)

Som framgår av figur 2 finns ett sydsvenskt område, från Skåne och upp till och med Västra Götalands, Jönköpings och Kalmar län, där andelen *-son-* och *-sen*-namn bland de 100 vanligaste efternamnen ligger över 50 %. I ett stort område i norra och östra Sverige (Norrbottens, Västerbottens, Västernorrlands, Gävleborgs, Uppsala, Stockholms, Västmanlands, Södermanlands och Gotlands län) är andelen under en tredjedel. Ett mellanområde finns i mellersta och västra Sverige (Jämtlands, Dalarnas, Värmlands, Örebro och Östergötlands län), där andelen ligger mellan 34 % och 47 %. Den geografiska fördelningen visas i figur 3.

Figur 2. Andelen-son- och -sen-namn bland de 100 vanligaste efternamnen i Sveriges län den 31 december 2013.

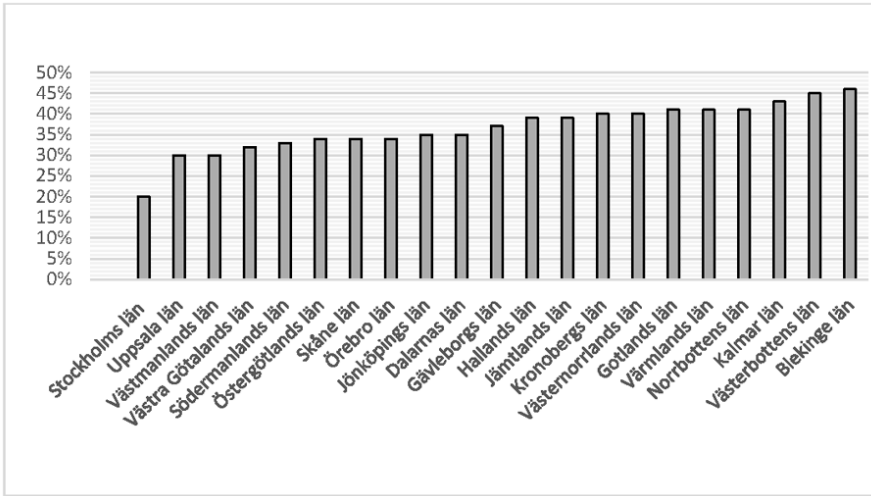
Figur 3. Geografisk fördelning av andelen -son- namn bland de 100 vanligaste efternamnen i Sveriges län den 31 december 2013. Mörkgrått 51–65 %, mellan-grått 34–47 %, ljusgrått 21–31 %. Bearbetning av grundkarta från SCB, <http://www.scb.se/sv/Hitta-statistik/Regional-statistik-och-kartor/Regionala-indelningar/Kartor-over-indelningar/> (2015-10-26).

De allra flesta av dagens *-son*-namn har uppstått ur tidigare primärpatronymika, som stelnade till ärftliga släktnamn decennierna kring sekelskiftet 1900. Men detta berörde endast de grupper som vid den tiden saknade släktnamn av annat slag. Om man hade ett ärftligt släktnamn eller inte, berodde på både sociala och geografiska faktorer. Det var ofta den rurala befolkningen som saknade tidigare släktnamn, och därför förde *-son*-namnen vidare. (Ryman 2013 s. 122 f.)

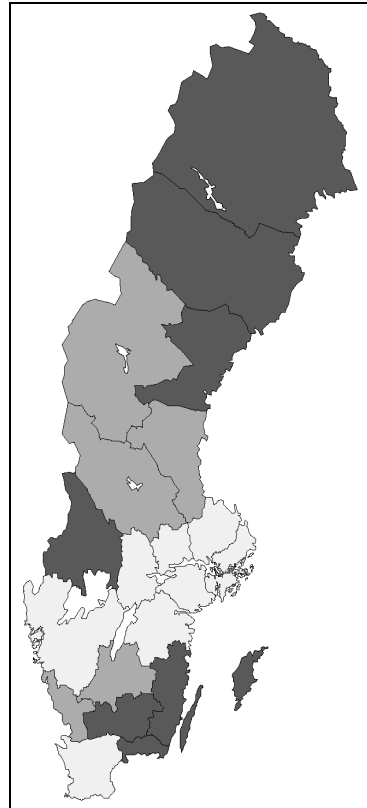
De områden som i figur 3 har lägst andel *-son*-namn, Stockholmsområdet och framför allt östra Norrland, uppvisar detta mönster även i historiska undersökningar. Arne Jarrick och Johan Söderberg har studerat namnskicket i Storkyrkoförsamlingen i Stockholm vid tre perioder under 1700-talet, och konstaterar att patronymika var ovanliga under samtliga dessa tre perioder. De bedömer att genombrottet för ärvda släktnamn skedde under det sena 1600-talet. (Jarrick & Söderberg 1994 s. 131.) Gudrun Utterström har undersökt släktnamnstillkomst i norrländska kuststäder, från Gävle i söder till Torneå i norr, från 1600-talets mitt till 1800-talets början. Hon visar att släktnamn började ärvas i mitten av 1600-talet i städernas högre samhällsskikt, och att denna praxis runt 100 år senare hade spritt sig även till socialt lägre grupper. (Utterström 1985 s. 77.) Jarrick & Söderberg hänvisar också till ekonom-historikern Carl-Johan Gadd, som har visat att det under 1800-talet fanns skillnader i släktnamnsskick mellan öst- och västsvenska områden. Medan urbana efternamn bars av tre av fyra lantantverkare i Stockholms län, och av 90 % i Uppsala län, låg samma nivå i Skaraborgs län strax över 50 %. (Jarrick & Söderberg 1994 s. 134 f.) Ärftliga släktnamn har alltså i många områden redan tidigt haft en stark ställning.

SCB:s namnstatistiker Inge Göransson har undersökt nutida förekomst av vad han kallar »naturnamn», definierat som (svenskspråkiga) efternamn där minst ett namnled har anknytning till naturen, t.ex. *Lindberg*, *Holm* eller *Ekman*. De tio svenska kommuner som har flest sådana efternamn ligger alla i Norrland; i Malå, Arvidsjaurs och Skellefteå kommuner uppges runt 60 % av befolkningen bära naturnamn. Bland de 30 kommuner som ligger i topp bland naturnamnen är det bara Ekerö, Vaxholm och Värmdö som inte tillhör norrlandslänen. (Göransson 2015 s. 24.) Det mönster för *-son*-namn som finns i figur 3 stämmer alltså väl överens med andra undersökningar av efternamnstyper.

Eftersom mina undersökningar har tagit utgångspunkt i de 100 vanligaste efternamnen i varje län, har det också relevans hur stor del av länens befolkning som bär något av dessa namn. Även graden av namnvariation skiljer sig åt mellan olika områden. De 100 vanligaste efternamnen bärs i Stockholms län av 20 % av länets befolkning, medan samma värde för övriga län ligger mellan 30 % (Uppsala län, Västmanlands län) och 46 % (Blekinge län). I figur 4 visas hur stor andel av varje läns befolkning som bär något av länets 100 vanligaste efternamn. Den geografiska fördelningen visas i figur 5.

Figur 4. Andel av varje läns befolkning som den 31 december 2013 bar något av länets 100 vanligaste efternamn.

Figur 5. Geografisk fördelning av andelen som bär något av varje läns 100 vanligaste efternamn. Ljusgrått 20–34 %, mellangrått 35–39 %, mörkgrått 40 % eller mer. Bearbetning av grundkarta från SCB, http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Regional-statistik-och-kartor/Regionala-indelningar/Kartor-over-indelningar/ (2016-04-08).

Skillnaderna i namnspridning sammanfaller i stor utsträckning med områden för centrum respektive periferi. Flera faktorer kan tänkas påverka fördelningen, t.ex. befolkningstäthet (eftersom en tätare befolkning kräver större namnvariation för att namnen ska vara särskiljande) och grad av inflyttning från andra regioner och länder. I båda dessa fall utgör förstuds huvudstadsregionen ett särfall, vilket också siffrorna bekräftar. För områden med mindre namnvariation förstärks de mönster som framgått av figurerna 2 och 3. Blekinge län, som ligger näst högst vad gäller antal *-son*-namn bland de 100 vanligaste efternamnen och allra högst vad gäller andel av befolkningen som bär något av de 100 vanligaste efternamnen, har alltså verkligen många efternamn på *-son*. Västerbottens län, där endast 28 av de 100 vanligaste efternamnen är *-son*-namn och 45 % av befolkningen bär något av de 100 vanligaste namnen, har i stället stor koncentration kring efternamn av annat slag.

De skilda nivåerna av namnspridning och förklaringar till dessa bör undersökas vidare i andra sammanhang, liksom mönster för andra efternamnstyper än *-son*-namn.

3.2. Vad undersökningen kan visa

Som nämnt uppstod dagens *-son*-namn i allmänhet ur äldre primärpatronymika. Vilka förnamn *-son*-namnen innehåller, kan därför i viss mån spegla vilka mansnamn som var vanliga i de grupper som saknade ärftliga släktnamn i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Som vi har sett ovan kan det finnas överensstämmelser mellan var ett visst förnamn uppges ha varit vanligast, och var motsvarande sekundärpatronymikon är vanligast idag.

I vissa fall kan sekundärpatronymika bevara förnamn som annars är mindre i bruk. En jämförelse mellan antalet bärare av förnamn och motsvarande *-son*-namn den 31 december 2014 visar att *Hemming* bars av 347 män (varav 49 som tilltalsnamn) men *Hemming(s)son* av 948 personer, *Gumme* av 7 (1 tilltalsnamn) men *Gumme(s)son* av 734, *Halvar* av 622 (76 tilltalsnamn) men *Halvarsson* av 2 474, *Israel* av 308 (100 tilltalsnamn) men *Israel(s)son* av 2 726 och *Salomon* av 734 (170 tilltalsnamn) men *Salomon(s)son* av 3 403. På så sätt kan sekundärpatronymika fungera som ett slags fristad för förnamn som har gått ur modet, och kanske bidra till att de inte glöms bort utan med tiden tas i bruk igen.

De län som uppvisar högst *-son*-namnsandel i figur 2 och som har högst frekvenser för flest enskilda namn i tabell 1 sammanfaller till stor del. Blekinge län har 62 % *-son*-namn och högst frekvens för 8 av namnen i tabellen, Hallands och Kronobergs län högst frekvens för 3 namn vardera och 65 % respektive

tive 58 % *-son*-namn. Jämtlands län har 42 % *-son*-namn på 100-i-topplistan, alltså runt medelvärdet för de olika länen. I förhållande till detta är det anmärkningsvärt att samma län har högst frekvens för hela 7 namn i tabellen, vilket är det näst högsta värdet efter Blekinge läns 8 namn. Detta betyder alltså att Jämtlands län uppvisar högst grad av regionala *-son*-namn i förhållande till den generella *-son*-namnsnivån i länet.

Skilda stavningar har i en del fall olika utbredning. *Matsson* med ett *t* är starkt kopplat till Dalarnas län, medan detta inte är fallet med *Mattsson* med två *t*. *Olovsson* skrivet med *v* är vanligast i Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län, men för *Olofsson* med *f* är det i stället Jämtlands, Västerbottens och Gotlands län som ligger i topp. *Pettersson* är lokalt mycket vanligt på Gotland, medan *Petersson* i stället har högst frekvenser i Kalmar, Blekinge och Kronobergs län. Detta visar att det finns goda skäl att i undersökningar av samtida namn behandla stavningsvarianter som skilda namn.

Undersökningen som helhet visar också att det, trots den nutida mobiliteten, finns skäl till fortsatta undersökningar av regionala mönster i svenska efternamn.

Källor

- Deutscher Familiennamenatlas 1–4. 2009–2013. Hrsg. von Konrad Kunze & Damaris Nübling. Berlin: Walter de Gruyter.
- Frändén, Märit, 2010: »Att blotta vem jag är». Släktnamnsskick och släktnamnsbyten hos samer i Sverige 1920–2009. Uppsala: Institutionen för nordiska språk. (Namn och samhälle 23.)
- Förslag till namnlag. Betänkande avgivet av namnrättskommittén. 1960. Stockholm. (SOU 1960:5.)
- Göransson, Inge, 2015: De naturliga efternamnen. I: Valfärd nr 4. S. 23–25. http://www.scb.se/Statistik/Publikationer/LE0001_2015K04_TI_A05TI1504.pdf (2016-04-11).
- Jarrick, Arne & Söderberg, Johan, 1994: Namnskick och individualisering i Stockholm under 1700-talet. I: Människovärdet och makten. Om civiliseringsprocessen i Stockholm 1600–1850. Red.: Arne Jarick & Johan Söderberg. Stockholm: Stockholmia förlag. (Stockholmsmonografier 118.) S. 113–137.
- Nübling, Damaris & Kunze, Konrad, 2006: New perspectives on *Müller, Meyer, Schmidt*. Computer-based surname geography and the German Surname Atlas project. I: SAS 24. S. 53–85.
- Otterbjörk, Roland, 1979: Svenska förnamn. Kortfattat namnlexikon. 3 uppl. Stockholm: Almqvist & Wiksell. (Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 29.)
- Pöyhönen, Juhani, 1998: Suomalainen sukunimikartasto. Atlas of Finnish surnames. Helsinki: Suomalainen kirjallisuuden seura. (Suomalainen kirjallisuuden seuran toimituksia 693.)
- 2003: Suomalainen sukunimikartasto. 2. Karjalassa esiintyneet nimet. Atlas of Finnish surnames. 2. Karelian names. Helsinki: Suomalainen kirjallisuuden seura. (Suomalainen kirjallisuuden seuran toimituksia 922.)
- Ryman, Lennart, 2013: Framväxten av ett släktnamnssystem till 1901. I: Namn och namnforskning. Ett levande läromedel om ortnamn, personnamn och andra namn. Red. Staffan Nyström

& al. Version 1 (2013-02-19). Digitalt publicerad på <https://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:606610/FULLTEXT01.pdf>. S. 119–123.

Statistiska Centralbyrån: Kartor över indelningar. http://www.scb.se/sv/_Hitta-statistik/Regional-statistik-och-kartor/Regionala-indelningar/Kartor-over-indelningar/ (2015-10-26).

Statistiska Centralbyrån: Uppgifter angående antalet namnbärare den 31 december 2013 i riket och länsvis. Databas på Institutet för språk och folkminnen.

Statistiska Centralbyrån: Uppgifter angående antalet namnbärare den 31 december 2014. Sökningar på http://scb.se/sv/_Hitta-statistik/Statistik-efter-amne/Befolkning/Amnesovergripande-statistik/Namnstatistik/30903/Namnsok/ (september 2015).

Utterström, Gudrun, 1985: Släktnamn. Tillkomst och spridning i norrländska städer. Umeå: Skytteanska samfundet. (Kungl. Skytteanska samfundets handlingar 29.)

Summary

MÄRIT FRÄNDÉN

Hemmingsson and Thomsson:

Locally common Swedish names in *-son*

This article investigates whether there are Swedish surnames (family names) in *-son* or *-sen* that are regional in character. It takes as its starting point the 100 commonest surnames in each of Sweden's 21 counties. These top-100 lists include 348 different surnames, 104 of which end in *-son* or *-sen*. The frequencies per head of population of these 104 names have been studied, in the country as a whole and in the individual counties. Names whose frequency in one or more counties is at least four times that in Sweden as a whole are considered to be regional in character.

It emerges that 32 surnames, none of them ending in *-sen*, meet this criterion. For each of these 32 names, the national frequency per head of population and the absolute number of name bearers are presented, together with information on the county or counties with appreciably higher frequencies than the country as a whole. Regional patterns are commented on, certain names turning out to have a northern, and others a southern or south-western distribution. Strikingly, the names with the greatest differences between their local and national frequencies are often common in just one or two counties.

Some of the first (given) names incorporated in the *-son* names can be shown to have, or have had, a similar regional distribution to the corresponding surnames. 'Secondary patronymic' names in *-son* emerged in the decades around 1900, when what had once been primary, or 'true', patronymics became fixed as hereditary surnames. To some extent, therefore, the present stock of names in *-son* may reflect the first names in use at that time among sections of the population that did not already have hereditary surnames of some other kind. It is noted that some of these first names have far fewer bearers in Sweden today than the corresponding *-son* names, but that the latter may help to prevent the first names being forgotten. It is also observed that different spellings, such as *Matsson* and *Mattsson*, can exhibit distinct regional patterns, pointing to a need, in studies of the modern-day personal name stock, to consider each such spelling on its own, rather than lumping variants together as a single name.

In connection with the discussion, information is also given on how large a proportion of the 100 commonest surnames in each county is made up of *-son/-sen* names. Names in *-son* turn out to be most common in southern and south-western Sweden (with shares of over 50 per cent, in Blekinge and Halland counties over 60 per cent). In northern and eastern Sweden, *-son* names are less dominant, making up less than a third of the top 100. The smallest proportion of names in *-son*, 21 per cent, is to be found in Västernorrland county.

EMILIA ALDRIN

Ungdomars språkliga tilltal. En litteraturstudie

Studia anthroponymica Scandinavica 34 (2016), 101–122.

Emilia Aldrin, School of Education, Humanities and Social Sciences, Halmstad University: Young people's linguistic forms of address: A review of the literature.

Abstract

This article presents a systematic review of published research on adolescents' use of proper names and other forms of address in their interaction with one another. The aim is to identify both central issues and gaps within the field, as the basis for a future research project. In all, 45 Scandinavian and English-language publications, dated between 1970 and 2015, are identified and analysed. The review reveals a number of recurring themes: *playfulness*, *power and resistance* and *identity*. Several gaps in existing research are also identified, the most important of which are: combinations of data, theories and methodologies from both onomastics and interactional research; forms of address in digital communication, especially with regard to power issues; and finally young people's perceptions of different ways of being addressed and how these influence their identity, power relations and well-being.

Keywords: youth, naming, nicknames, forms of address, identity, power, interaction, digital, well-being.

1. Inledning

I den offentliga debatten i Sverige under senare år har barns och ungdomars sätt att tilltala varandra lyfts fram som ett växande problem. Användandet av tilltalsord som exempelvis *hora*, *bög* och *blatte* har i tidningarna uppmålats som ett problem i svenska skolor som medför att alltför många ungdomar bemöts på ett kränkande sätt i sin vardag (se t.ex. Olsson 2015, Boisen 2013, Utter 2010). Parallellt har man också diskuterat hur svenska ungdomars generella psykiska välmående tycks sjunka allt mer (se sammanställning i Ahrén 2010), och den svenska regeringen har annonserat satsningar på totalt 280 miljoner inom detta område under de närmaste åren (Proposition 2015/16:1).

Vi vet från tidigare forskning att språket fyller en viktig roll i uppkomsten av mobbning och kränkande behandling bland unga (se t.ex. Bliding 2004,

Evaldsson 2005, 2007). Det är också välbelagt att den språkliga interaktionen är viktig för ungdomars identitetsskapande (Almér 2011) och förhandling av maktrelationer (Jonsson 2007). Men vad vet vi mer specifikt om betydelsen av ungdomars bruk av namn och andra tilltalsformer gentemot varandra? I denna artikel presenteras en litteraturstudie kring ungdomars bruk av i första hand personnamn (förnamn, efternamn, smeknamn, öknamn), men i andra hand även andra icke-propriella benämningar i tilltalsfunktion (sociala kategoriseringar och andra personbeskrivningar, inklusive skällsord). Begreppet »tilltal» kommer att användas i artikeln som en övergripande term för att inkludera både namn och icke-propriella benämningar som används i tilltalsfunktion.

2. Litteraturstudiens upplägg

Denna artikel undersöker det samtida skandinaviska och engelskspråkiga forskningsläget kring ungdomars bruk av namn och benämningar i direkt tilltal gentemot varandra. Syftet är att identifiera centrala forskningsteman och luckor inom området för att därigenom skapa underlag för ett planerat projekt om svenska ungdomars tilltalsmönster. Jag har därför genomfört en s.k. systematisk litteraturstudie (eng. *systematic review* eller *research synthesis*). Denna metod innebär att man utnyttjar systematiska sökningar i forskningsdatabaser för att kunna sammanställa, analysera och väga samman tidigare publicerat material, ofta med fokus på resultat, metoder, teorier eller tillämpningar (Cooper, Hedges & Valentine 2009 s. 4). Eftersom resultatet av denna typ av litteraturstudie till stor del är avhängigt den valda sökmetoden redogör jag i detta avsnitt för de tillvägagångssätt som tillämpas här.

De databaser som användes för litteratursökningarna är dels Libris (de svenska bibliotekens gemensamma katalog, vilken drivs av Kungliga biblioteket – där hittar man främst böcker och antologier) och dels MLA (Modern Language Association International Bibliography – en internationell databas för litteratur- och språkvetenskap där man hittar artiklar, böcker och vissa opublicerade avhandlingar)¹. Eftersom studiens syfte är att kartlägga forskning från de senaste decennierna har jag nöjt mig med dessa båda sökdata-baser, trots att de inte ger så god täckning för äldre publikationer. Inför sökningen formulerades ett antal nyckelord på svenska, danska, norska och engelska, vilka databaserna sökt efter i publikationernas titlar och abstract när sådant finns (framför allt i MLA). För att säkra träffar på olika böjnings-

¹ Sökningarna genomfördes i december 2015 med kompletterande sökningar i maj och oktober 2016.

former av orden användes så kallad trunkering i Libris (t.ex. ger sökordet »nicknam» träffar på publikationer som innehåller »nicknames», »nicking» etc.). Detta behövdes dock inte i MLA där näraliggande böjningsformer inkluderas automatiskt i sökningen. I Libris finns också möjlighet att söka på sökkoder (såsom ämneskategorier), men detta valde jag att inte göra för att kunna använda samma sökmetod i båda databaserna och därigenom kunna jämföra resultaten. Endast publikationer från perioden 1970–2015 togs med.

Litteratursökningen gjordes i flera steg. I ett första steg gjordes en specificerad onomastisk sökning med nyckelorden *ungdom/skola* – *ungdom/skole* – *youth/adolescent/school* i kombination med nyckelorden *namn/smeknamn/binamn* – *navn/øgenavn/kælenavn/kallenavn* – *name/nickname/byname*. Två sökord användes alltså samtidigt och båda dessa var tvungna att finnas med i publikationens titel eller i annan inlagd information (såsom abstract) för att generera en träff. I den svenska biblioteksdata-basen Libris gav detta fyra relevanta² träffar (bland totalt 816 svenskspråkiga, 799 engelskspråkiga, två norska och en dansk träff). En bredare sökning på bara *smeknamn/öknamn/binamn* – *kallenavn/kælenavn/øgenavn* – *nickname/byname* gav ytterligare fem relevanta träffar (bland totalt 104 svenskspråkiga, 158 engelskspråkiga, fyra norska och noll danska träffar). I den internationella artikeldatabasen MLA gav en sökning med samma kombination av nyckelord som ovan åtta relevanta träffar. En ytterligare sökning på enbart *nicknames* respektive *bynames* i denna databas gav ytterligare fem relevanta träffar (bland totalt 464 respektive 36 träffar). Genom de specificerade onomastiska sökningarna i Libris och MLA kunde alltså totalt 22 relevanta publikationer identifieras.

I ett andra steg genomfördes två bredare lingvistiska sökningar i syfte att ringa in vetenskapliga studier där analyser av namn och benämningar i tilltalsfunktion skulle kunna ingå som en liten del av materialet. Först gjordes en sökning på nyckelorden *social kategorisering/personreferens/tilltal* – *social kategorisering/personreferans/personreference/tiltale* – *social categorization/person reference/address* ensamt och i kombination med nyckelorden *internet/digital/sms/mail/chat/text message*. I den svenska biblioteksdata-basen Libris gav detta en relevant träff³ (bland de totalt 2 293 träffarna). I

² Publikationernas relevans har bedömts med utgångspunkt i den information som ges av titel, förrekommande abstract och ämneskategorisering. Exempelvis har skönlitteratur, lexikon och andra böcker enbart bestående av namnlistor utesluts, liksom titlar med formuleringen »i någots namn» samt alla publikationer som uppenbart inte fokuserar på ungdomars språkbruk. Studier där ungdomars språkbruk utgör en integrerad del av materialet och inte kan urskiljas som separat empiri har inte tagits med. I tveksamma fall har publikationerna beställts fram och genomsökts.

³ Eftersom de bredare lingvistiska sökningarna genererade väldigt många träffar med oklar relevans har endast publikationer som tydligt fokuserar på språklig interaktion mellan ungdomar beställts fram och genomsökts. Av dessa har endast publikationer med exempel på tilltalsformer tagits med i litteraturstudien.

den internationella databasen MLA gav det däremot 4 relevanta träffar (bland de totalt 135 träffarna). Därefter gjordes en sökning på nyckelorden *ungdom/youth/adolescent* i kombination med nyckelorden *språk/interaktion* – *sprog/interaksjon* – *interaction*. Denna sökning gjordes endast i Libris, eftersom mängden motsvarande artikelträffar antogs bli ohanterligt omfattande. Även i Libris gav sökningen en mängd träffar (522). Bland träffarna som gavs av de skandinaviska nyckelorden var dock endast 13 relevanta (dvs. behandlade forskning om interaktion inklusive tilltal mellan ungdomar, snarare än t.ex. språkundervisning eller ungdomars interaktion med forskare och andra vuxna). Med de motsvarande engelska nyckelorden gavs 19 relevanta träffar, men flera av dessa hade redan identifierats genom tidigare sökningar och endast tre var nya. Genom de bredare lingvistiska sökningarna i Libris och MLA kunde därför totalt 23 relevanta publikationer identifieras, vilket tillsammans med de 22 relevanta publikationerna från de specificerade onomastiska sökningarna gav ett sammanlagt antal om 45 publikationer till litteraturstudien.

Naturligtvis kan en sådan här systematisk litteratursökning inte garantera att all relevant skandinavisk och engelskspråkig forskning identifieras. Tvärtom måste man utgå från att det förekommer fler relevanta publikationer som inte har kunnat nå genom den här valda metoden. Urvalet som beskrivs här är begränsat av: a) de valda databasernas innehåll och täckning, b) de formulerade sökorden och deras relation till de begrepp som används i olika publikationer och ämnesområden, samt c) den mänskliga faktorns potentiella inverkan under genomgången av sökträffarna och bedömningen av deras relevans. Inskränkningen till sökord på skandinaviska språk och engelska innebär att publikationer på andra språk inte har kommit med, vilket begränsar studiens generaliserbarhet för det internationella forskningsläget. Det gör också den praktiska svårigheten med att manuellt försöka gå igenom den stora mängden internationella publikationer om ungdomars språk generellt där namn och benämningar potentiellt kan ingå som en del av analyserna. Risken för missade publikationer är särskilt stor gällande icke-propriella benämningar, eftersom där förekommer användning av flera parallella begrepp. För en fullständig bild av forskningsläget måste alltså ytterligare eftersökningar göras. Icke desto mindre tror jag att de publikationer som studeras i denna artikel kan ge en god inledande bild av det skandinaviska och engelskspråkiga forskningsläget gällande ungdomars tilltalsbruk.

3. Beskrivning och inledande kategorisering av publikationerna

I detta avsnitt ges en inledande beskrivning av de 45 publikationer som ingår i studien och som kommer att användas som utgångspunkt för diskussionen i kommande avsnitt. Av dessa behandlar 28 namn och 17 icke-propriella benämningar. En relativt stor andel av publikationerna (12 av 45) innehåller endast enstaka iakttagelser om namn/benämningar. Fyra publikationer är teoretiska artiklar som inte redovisar någon systematisk analys av empiriskt material.

Tabell 1 ger en översikt över publikationernas utgivningsår. Jag har här gjort en åtskillnad mellan studier som fokuserar på namn respektive icke-propriella benämningar. Som visas i tabellen är majoriteten av de publikationer som behandlar namn utgivna under 1990- och 2000-talet, medan de flesta publikationer som behandlar benämningar är från 2000-talet. Forskningsintresset för ungdomars namnbruk tycks alltså ha väckts något tidigare än motsvarande intresse för ungdomars bruk av andra benämningar i tilltal.

Tabell 1. Översikt över publikationernas utgivningsår.

	1970-tal	1980-tal	1990-tal	2000-tal	2010–2015
Namn i fokus	1	2	10	8	5
Icke-propriella benämningar i fokus	-	–	1	15	3

Jag har också kategoriserat publikationerna utifrån deras innehållsmässiga fokus. För det första finns det, som redan nämnts, dels publikationer som fokuserar på ungdomars bruk av namn och dels publikationer som fokuserar på ungdomars bruk av icke-propriella benämningar. För det andra kan man skilja på publikationer som fokuserar på fysisk interaktion respektive digital interaktion⁴. När dessa olika innehållsmässiga fokus kombineras skapas fyra olika fält inom forskningsområdet, vilket illustreras i diagram 1 nedan. Varje punkt i diagrammet representerar här en publikation. En studie (Quist 2008) innehåller dock enstaka exempel på såväl namn som icke-propriella benämningar och förekomster i såväl fysisk som digital interaktion och har därför placerats i samtliga fält. De fyra fälten i diagrammet utgör grunden för diskussionen i artikelns kommande avsnitt.

⁴ Begreppet »fysisk interaktion» syftar här på all den interaktion som sker utanför digitala arenor. Även interaktionen i digitala miljöer kan ibland ha en »fysisk» eller »rumslig» dimension, men det är alltså inte det som avses här.

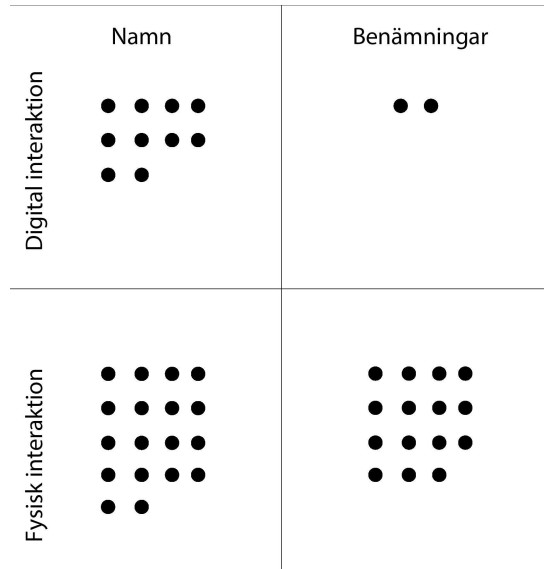

Diagram 1. Fyra fält inom forskningen om ungdomars tilltalsbruk.

Diagrammet visar att publikationerna är ganska jämnt spridda över de två fält som berör fysisk interaktion, medan det finns färre publikationer i de två fält som berör digital interaktion. Ett av fälten innehåller bara två publikationer: fältet som fokuserar på ungdomars icke-propriella benämningar i digital interaktion.

Tabell 2 visar en mer noggrann kategorisering av publikationernas innehållsmässiga fokus. Här framgår även hur många studier som fokuserar på språkbruk i Sverige respektive andra språkkulturer. Bland de studier som fokuserar på språkbruk i andra länder än Sverige finns en stark tonvikt på engelskspråkiga länder såsom Storbritannien, USA, Australien och Sydafrika⁵, men i urvalet finns även studier som fokuserar på Danmark, Norge, Tyskland, Grekland, Kuwait och Taiwan. Vidare görs en ytterligare kategorisering utifrån huruvida publikationerna främst behandlar form/bildning, bruk, enstaka empiriska iakttagelser eller teoretiseringar utan systematisk empiri.⁶

⁵ Engelska är ett av flera officiella språk i Sydafrika.

⁶ Varje publikation har endast placerats i en av dessa kategorier. Publikationer som endast behandlar enstaka empiriska iakttagelser eller teoretiseringar utan systematisk empiri, har inte kategoriserats vidare utifrån fokus på form/bildning eller bruk.

Tabell 2. Översikt över publikationernas innehållsmässiga fokus.

	Språkbruk i Sverige			Språkbruk i andra kulturer		
	<i>Fysisk inter- aktion</i>	<i>Digital inter- aktion</i>	<i>Totalt</i>	<i>Fysisk inter- aktion</i>	<i>Digital inter- aktion</i>	<i>Totalt</i>
Namns form/bildning	1	2	3	10	2	12
Namnbruk	–	1	1	2	2	4
Iakttagelse om namn	1	–	1	–	3	3
Teori om namn	–	–	–	4	–	4
Benämningars form/bildning	1	–	1	–	–	–
Bruk av benämningar	7	–	7	1	–	1
Iakttagelse om benämningar	4	2	6	2	–	2
Teori om benämningar	–	–	–	–	–	–
Totalt	14	5	19	19	7	26

En första viktig iakttagelse som kan göras utifrån tabellen är att den forskning som behandlar namn i de flesta fall fokuserar på namnens form och bildningsbakgrund, medan det situerade bruket är mycket lite studerat. Det finns endast en studie på svenskt språkmaterial och fyra studier på språkmaterial från andra kulturer som handlar om ungdomars faktiska bruk av namn i konkret interaktion. Trots den relativt stora mängden identifierade publikationer om ungdomars namn i denna litteraturstudie (28) är det alltså bara en liten del av dem som studerar det situerade namnbruket.

En annan iakttagelse som låter sig göras är att svenska forskare främst har studerat ungdomars icke-propriella benämningar (14 av 19 publikationer). Vidare har en stor andel av studierna som behandlar benämningar (6 av 14) egentligen ett annat forskningsfokus och innehåller endast enstaka iakttagelser om ungdomars benämningar. Forskare på andra språkområden förefaller istället tvärtom främst ha studerat ungdomars namn (23 av 26 publikationer), men detta resultat kan vara en följd av sökförfarandet.

I artikelns kommande avsnitt fortsätter jag att utgå från de fyra fälten som presenterades i diagram 1. Inom varje fält identifierar jag centrala forskningsteman och luckor och sammanfattar nyckelresultat. Först diskuterar jag de publikationer som handlar om namn och behandlar här först namn i fysisk interaktion (avsn. 4) och sedan namn i digital interaktion (avsn. 5). Därefter övergår jag till att diskutera publikationerna som handlar om benämningar och gör även här en åtskillnad mellan benämningar i fysisk respektive digital interaktion (båda behandlas i avsn. 6).

4. Namn i ungdomars fysiska vardagsinteraktion

En genomgång av samtliga publikationer som på något sätt behandlar namn bland ungdomar visar att tre centrala teman återkommer: *lek*, *makt* och *identitet*. Dessa behandlas nedan i tur och ordning.

Det första återkommande temat i forskningen om ungdomars namnbruk är namnens lekfulla och humoristiska funktion. De Klerk & Bosch (1997a, b) har gjort en analys av de smeknamn som sydafrikanska 18-åringar uppger att de känner till om sig själva och sina vänner. Forskarna finner att namnen tycks ha bildats på flera sätt, både genom språkinterna faktorer (såsom genom förkortningar, fonetiska blandningar, suffigering, allitteration och rim) och genom språkexterna faktorer (såsom händelser, förebilder i populärkultur och utifrån bärarens utseende, personlighet eller relationer). De menar vidare att det ofta förekommer inslag av lekfullhet i alla dessa bildningsmönster (de Klerk & Bosch 1999). Även Liao (2000) finner i en studie av ungdomars och unga vuxnas smeknamn i Taiwan att den viktigaste drivkraften bakom namnbildningen tycks vara humoristisk eller retfull. Neethling (2012 s. 28) har analyserat smeknamn bland sydafrikanska studenter och finner att flera av de insamlade namnen framstår som tillfälliga och relativt arbiträra bildningar där namngivaren inte haft någon stark motivation för sitt lingvistiska val. Oavsett namnets form och bildning kan även själva bruket av ett namn få en humoristisk funktion. Detta visar Lytra (2003) som har gjort en samtalsanalytisk studie av interaktionen i en grupp grekisk/turkiska flerspråkiga ungdomar. Hon finner (a.a. s. 55) att ungdomarna använder ett flertal lingvistiska strategier för att signalera om namnbruket i en viss situation är lekfullt eller kränkande menat. Samtidigt menar hon (ibid.) att det är den tilltalades tolkning av och reaktion på namnanvändningen som avgör namnets status ur detta hänseende.

Hur ungdomar använder namn i kränkande och maktutövande syfte utgör det andra centrala forskningstemat. Redan 1979 lyfte Morgan, O'Neill & Harré fram att bruket av binamn kan bidra till att skapa en social ordning i en ungdomsgrupp och bli ett sätt för ungdomarna att upprätthålla social kontroll över varandras identiteter och agerande. De lyfter också fram att eftersom ungdomars inofficiella namn ofta är semantiskt genomskinliga (för brukarna) kan de användas för att markera och stigmatisera det som anses onormalt. En brittisk enkätundersökning utförd av Crozier & Dimmock (1999) har visat att detta bruk kan utgöra en påtaglig del av ungdomars vardag. Så många som 20 % av de skolbarn som där tillfrågades upplevde att de blev tilltalade/omtalade med elaka öknamn varje dag och nästan 80 % upplevde att så skedde varje vecka. Studier av form och semantik i negativt laddade öknamn bland ungdomar visar att namnen ofta antyder något om personens utseende (Crozier & Dimmock 1999 s. 510, Haggan 2008), och det har föreslagits att detta främst gäller ök-

namn som riktas till flickor (Busse 1983, Phillips 1990), men andra studier motsäger detta (de Klerk & Bosch 1996). Lundström (1998) har i en studie av kollektiva ortsboöknamn funnit att dagens ungdomar använder sådana i betydligt mindre utsträckning än tidigare generationer, men att det fortfarande skapas förenklande och stereotypa negativa kollektiva öknamn för att beteckna personer från landsbygden, vilket tolkas som att mer specifika geografiska identiteter inte längre ses som särskilt viktiga. Namnens maktutövande funktion blir naturligtvis särskilt tydlig i bruket av negativt laddade öknamn, men Adams (2009) påpekar att även bruk av positivt laddade smeknamn kan innebära en form av maktutövning och kan visa vem som har makt att bestämma över hur andra ska identifieras och beskrivas. Både att ge och ha smeknamn och öknamn kan alltså ge social status i ungdomsgruppen. Harré (1980 s. 81) har även visat att valet att *inte* använda smeknamn och öknamn om någon kan bli ett sätt att utesluta och nedgradera denna i ungdomsgruppen. Busse (1983) har också visat att det omvända förhållandet gäller; en del öknamn som för en utomstående kan förefalla kränkande kan i själva verket vara omtyckta av de ungdomar som själva bär namnen. Busse (a.a. s. 306) pekar också på behovet av att utreda hur bärarens självuppfattning påverkas av negativa öknamn, vilket jag menar utgör ett viktigt tema som ännu ej tycks ha studerats.

Detta leder in på det tredje återkommande temat i publikationerna, nämligen den identitetsskapande funktionen i ungdomars namnbruk. De Klerk & Bosch menar (1997a s. 98) att bruket av smeknamn bidrar till att skapa positiv gruppidentitet och känsla av samhörighet i ungdomsgruppen samt ett nära band mellan namnbärare och namnbrukare. Hur detta upplevs av namnbärare och namnbrukare i konkreta situationer är däremot något som man ännu inte studerat. Genom att stärka samhörigheten inom en grupp skapas också en tydligare avgränsning mot omgivningen. Detta har noterats av Lytra (2003 s. 67) som finner att ungdomar använder smeknamn och namngivningsmönster som är väl etablerade inom den egna gruppen för att signalera gruppidentitet och särskilja dem från såväl yngre som äldre barn och ungdomar. På ett liknande sätt finner Bierbach & Birken-Silverman (2008 s. 125) att en grupp unga italienska immigranter använder smeknamn och språklekar med officiella namn för att etablera en gruppidentitet som unga hip-hoppare och distansera sig från en mer traditionell italiensk bakgrund. Detta samhörighetsskapande bruk av inofficiella namn tycks inte endast uppstå i situationer som är positivt laddade för gruppen. Pichler (2006) har gjort enstaka iakttagelser om att även namnbruk som sker på ett retfullt sätt inom gruppen och i en negativt laddad kontext kan bidra till att stärka gruppens samhörighet. Hur ungdomars namnbruk påverkar gruppidentiteten är alltså relativt väl studerat, men däremot är namnens koppling till den personliga identiteten hos ungdomar betydligt mindre studerat. Endast Neethling (2012) och Starks m.fl. (2012) tar upp detta tema. Neethling redovi-

sar (2012 s. 26 f.) enkätresultat som tyder på att »ett förvånansvärt högt antal» (min övers.) upplever en stark koppling mellan de egna namnen och den egna identiteten, särskilt gällande inofficiella binamn. Starks m.fl. (2012 s. 136) påpekar att smeknamn och öknamn också skapar förväntningar om individens identitet inom gruppen. Detta skulle också kunna antas gälla förväntningar om könsidentiteter, vilket i så fall ger ett nytt tolkningsperspektiv på de studier som visar skillnader i namnens form och semantik utifrån namnbärarens kön. Phillips (1990) visar i en studie av amerikanska tonåringars smeknamn att dessa bidrar till att återskapa traditionella könsstereotyper genom att pojkarnas smeknamn konnoterade bland annat styrka, tuffhet och mognad medan flickornas smeknamn konnoterade skönhet, vänlighet och godhet. Haggan (2008) visar liknande resultat gällande smeknamn bland tonåringar i Kuwait, där det dessutom visade sig att flickornas smeknamn var mer förankrade i lokal kultur, medan pojkarnas smeknamn var mer påverkade av internationella och främmande influenser. Hur ungdomar upplever och hanterar de förväntningar på identiteten som deras inofficiella namn skapar, i den omedelbara situationen eller ur ett längre perspektiv, har däremot inte studerats i någon av publikationerna.

5. Namn i ungdomars digitala interaktion

Dagens ungdomar kommunicerar inte bara med varandra ansikte mot ansikte, utan även skriftligen i olika digitala medier (såsom sms, chatt, sociala medier och interaktiva datorspel på nätet). För många blir dessa delar av livet likvärdiga och sammansmälta (Thomas 2007 s. 3). I digitala medier skapas dock förutsättningar för en annan typ av kommunikation och möjligen en annan typ av namnbruk. Kommunikationen sker ofta med en fysisk distans mellan avsändare och mottagare och i en miljö som är dold från vuxenvärlden, vilket ökar anonymiteten och minskar kravet på eftertanke och försiktighet. Budskapet kan samtidigt upplevas särskilt allvarligt av mottagaren när det sätts på pränt och därmed blir varaktigt, och dessutom ofta kan läsas av en stor publik i kamratkretsen (Kowalski m.fl. 2012 s. 2 f.). Hur namn används på den digitala arenan berörs i ett antal av de studerade publikationerna som, med undantag av Bechar-Israeli (1995), samtliga har genomförts på 2000-talet. I samtliga studier är dock enbart självvalda användarnamn (i studierna benämnda *nicknames*, *nicks* eller *tags*) som står i fokus, medan andra digitala namnformer som används i mer direkt tilltal alltså inte har studerats. Jag har utifrån publikationerna även här identifierat tre centrala teman, vilka delvis känns igen från föregående avsnitt: *betydelse för agerande och interagerande; lekfullhet och*

visualitet; samt *identitet*. Intressant nog föreligger inga publikationer som explicit analyserar det digitala namnbruket ur maktperspektiv.

Det första temat rör alltså namnets betydelse för agerande och interagerande på den digitala arenan. Flera forskare lyfter fram att ett användarnamn ofta är nödvändigt för att alls kunna agera i en digital kontext och därför inte är helt valfritt. Ibland beskrivs valet av digitala användarnamn till och med som en rituellt handling (se t.ex. Tingstad 2003 s. 213). En viktig skillnad som har lyfts fram mellan de digitala användarnamnen och den fysiska världens personnamn är dock att användarnamnen väljs av namnbäraren själv, medan omgivningen namnger personer i den fysiska världen (Gatson 2011 s. 224). En annan skillnad är att medan namn i den fysiska världen ofta är ett av många sätt att identifiera, särskilja och känna igen individer, så är namn i den digitala världen ofta det enda eller främsta medlet (Hagström 2012 s. 85). De digitala användarnamnen tycks också kunna få en reell påverkan på hur människor väljer att interagera med varandra. Hagström (2008) har studerat hur spelare i det interaktiva datorspelet *World of Warcraft* resonerar kring sina egna och andras användarnamn. Hon finner att det finns en mängd olika attityder till olika slags användarnamn och att spelarna utifrån användarnamnen drar slutsatser om hur olika individer ser på spelet, vilket påverkar vilka spelare de väljer att chatta, interagera och gruppera sig med. På liknande sätt finner Tynes, Reynolds & Greenfield (2004 s. 675) i en studie av ungdomars interaktion i några olika chattrum att etniskt markerade användarnamn påverkar andras bemötande och ibland ger upphov till konflikter och diskussioner om etnicitet.

Det andra centrala temat är de digitala namnens lekfulla och visuella uttryck. I princip samtliga av de fåtal publikationer som rör ungdomars digitala namn vittnar om stor kreativitet och lekfullhet. Quist (2012 s. 347–355) redovisar i en studie av danskt ungdomsspråk ett intressant enstaka exempel på hur några gymnasietjejer spånar kring lämpliga användarnamn med hjälp av namngeneratorer och sökverktyg. Det blir tydligt att de navigerar i en balansakt där de strävar efter en namnbildning som kan uppfattas som kreativ och cool, utan att bli »crazy». Det skriftliga mediet innebär också att större fokus hamnar på de digitala namnens stavning och visuella intryck än vad som är fallet med namnbruket i den fysiska världen (se Bechar-Israeli 1995, Hagström 2012, Aarsand 2008). Det har emellertid noterats att det också förekommer att ungdomar använder sitt riktiga namn eller delar av det som användarnamn och därmed väljer att inte utnyttja möjligheten till nyskapande och lekfullhet (Bechar-Israeli 1995). Jacobson (1996 s. 469) tolkar detta som ett sätt att signalera närhet till den fysiska världen och ett ramskifte från den digitala arenan, där andra värden blir viktiga. Ätminstone bland vuxna kan det dock också ibland uppfattas som okreativt och tråkigt (Lindholm 2013 s. 443).

Det tredje återkommande temat i dessa publikationer är de digitala namnens koppling till identitet. Tvärt emot vad som var fallet för studier om ungdomars namn i fysisk interaktion, visar det sig här att det främst är den personliga identiteten som fokuserats. Flera forskare lyfter fram att det självvalda användarnamnet kan visa hur namnbäraren vill presentera sig i den aktuella kontexten. Genom valet av användarnamn lyfts således en del av identiteten fram som är relevant för det sammanhang där personen vill agera. Tingstad finner (2003 s. 215 f.) i en studie av ungdomars interaktion i norska chattrum att många av ungdomarna lyfter fram betydelsen av ett »cool» användarnamn som avgörande för att nå framgång i den digitala interaktionen. Liknande beskrivningar görs av Subrahmanyam m.fl. (2004 s. 659) i en studie av tonåringars interaktion i chattrum och Gatson (2011) i en studie av unga vuxnas användarnamn i ett chattrum. De föreliggande publikationerna visar att ungdomar använder digitala användarnamn för att skapa en mängd olika slags identiteter relaterade till sina intressen och livsstilar (Gatson 2011, Tingstad 2003), men också till fysiskt utseende (Bechar-Israeli 1995), kön och sexualitet (Subrahmanyam, Greenfield & Tynes 2004, Tingstad 2003, Bechar-Israeli 1995) och etnicitet (Tynes, Reynolds & Greenfield 2004). Gatson (2011) finner dock att vare sig ålder eller etnicitet uttrycks i användarnamnen som studeras. I stället förekommer bland annat referenser till geografisk hemhörighet i den fysiska världen och referenser till faktiska relationer i den fysiska världen. Eftersom det enbart är användarnamn som studerats i publikationerna, är det främst namnens betydelse för självrepresentation som har kunnat studeras och inte identitetsskapande i samspel med omgivningen. Inte heller har man studerat i vilken mån en och samma individ skapar olika bilder av sig själv genom val av användarnamn i olika digitala kontexter (om detta se även Aldrin 2016) eller i vilken mån ungdomar använder samma eller liknande användarnamn över tid. Tingstad (2003 s. 218 f.) noterar dock att många ungdomar i hennes studie byter användarnamn för ett och samma forum med jämna mellanrum, och tolkar detta ur identitetsperspektiv som att ungdomarna laborerar med varaktiga och flyktiga identiteter.

De digitala namnens betydelse för den sociala gruppidentiteten är mindre utforskat. Hagström har dock i studier av användarnamn i spelet *World of Warcraft* (2008) och användarnamn i tematiska diskussionsforum (2012), visat att det ofta finns en koppling mellan namnets semantik och kontextens tematik. Hon menar att detta stärker gruppidentiteten mellan dem som använder liknande namn i den aktuella kontexten. På ett liknande sätt har Stommel (2008) visat att många av användarnamnen som förekommer i ett chattforum för unga med ätstörningar lyfter fram egenskaper som anses positiva eller typiska just i förhållande till ätstörningar, såsom lätthet, litenhet och deppighet. Samtidigt kan det, i alla fall bland vuxna, också finnas ett motstånd mot att

sådan grupptematik speglas i användarnamnet, vilket kan uppfattas som prentiöst eller nördigt (Lindholm 2013 s. 451). Slutligen kan noteras att digitala användarnamn ibland också används i fysisk interaktion (Bechar-Israeli 1995, Jacobson 1996 s. 473 f.), men detta fenomen är föga utforskat. Sammanfattningsvis kan konstateras att namnbruk i digital interaktion, precis som namnbruket i den fysiska interaktionen, kan skapa såväl personliga som sociala identiteter, liksom identiteter på såväl diskursiv mikronivå som bred makronivå. Hur dessa varierande identiteter hanteras av en och samma individ är däremot hittills outforskat.

6. Andra tilltalsformer i ungdomars vardag

Det är inte bara personnamn som används när människor tilltalar varandra, utan även pronomen, sociala kategoriseringar, beskrivande fraser och negativa personbeskrivningar kan användas i direkt tilltal. Begreppet *social kategorisering* introducerades av Sacks (1992) i analysmodellen *membership categorization analysis* och innebär att inordna en individ i ett socialt fack såsom *tjej, kille, ung, gammal, svensk, invandrare, kompis, bästis* etc. Därmed lyfter talaren fram en enda av alla möjliga kategoriseringar av individen och skapar både likhet med andra inom samma kategori och åtskillnad från individer i andra kategorier (Billig 1996). Följaktligen kan sociala kategoriseringar som tilltalsformer utgöra resurser för att skapa såväl samhörighet som avståndstagande mellan samtalsdeltagare. En del sociala kategoriseringar som ungdomar använder såsom *bög, psyko, blatte, svenne* etc. är negativa eller rent av stötande. Grönros (2005) definierar begreppet *negativa personbeskrivningar* som sådana uttryck som medvetet används i syfte att håna, medan *stötande personbeskrivningar* kan uppfattas som hånande utan att avsikten varit sådan. Denna glidning mellan positiv och negativ laddning i avsikt respektive perception gör bruket av tilltalsmönster bland ungdomar lika komplicerat att studera som bruket av propriella smeknamn och öknamn (se Gustafsson 2016).

Studiet av personreferenser utgör ett stort fält inom samtalsanalys och pragmatik, men där är det framför allt vuxnas interaktion samt personreferensernas funktion i omtal av icke-närvarande personer som har studerats, vilket gör att dessa arbeten inte inkluderas här. En del studier av ungdomsspråk i Sverige och på andra håll har dock även uppmärksammat ungdomars användning av icke-propriella benämningar i tilltalsfunktion. Det handlar då främst om ungdomarnas tilltalsformer i fysisk interaktion, medan tilltalsformer i den digitala interaktionen är betydligt mindre utforskat. En genomgång av de identifierade publikationerna visar två återkommande teman: *identitet* respektive *makt och*

motstånd. Det första temat, om identitet, tydliggörs i ett flertal svenska avhandlingar som studerat ungdomars interaktion i fysiska samtal. Resultaten visar att ungdomar använder sig av sociala kategoriseringar för att organisera sina identiteter och skapa allianser med varandra i pågående samtal (Engblom 2004). De kan också användas för att skapa samhörighet, nära relationer och en viss könsidentitet i ungdomsgruppen (Jonsson 2007). Dessutom kan de användas aktivt av ungdomarna vid förhandlingar om sina identiteter i förhållande till normförväntningar (Kahlin 2008). De identitetstyper som tas upp i dessa publikationer är etniska och könsrelaterade samt i viss mån kompisrelaterade och klassrelaterade. Hur ungdomarna upplever det att bli tilltalade på olika sätt och vilken betydelse det får för självuppfattningen behandlas däremot inte i denna forskning.

Nästan alla identifierade publikationer framhäver att det finns en nära koppling mellan identitet och maktperspektiv, och ofta är det maktperspektivet som ges störst utrymme. Samtidigt som de sociala kategoriseringarna kan bidra till ungdomarnas personliga identiteter och känslan av gruppidentitet på ett positivt sätt, kan de också få en exkluderande eller nedvärderande funktion. Kahlin (2008) beskriver hur sociala kategorier används av ungdomar för att göra en åtskillnad mellan ett *vi* och ett *dom*. Jonsson (2007) beskriver hur tilltalsord kan sära och begränsa individers handlingsutrymme i skolan. Det tycks dock inte vara så att enskilda tilltalsord är knutna till antingen positiv eller negativ användning. Bliding (2004 s. 237 ff.) visar att sociala kategoriseringar av olika slag kan användas omväxlande i såväl inneslutande som uteslutande praktiker. På ett liknande sätt visar Evaldsson (2005, 2007) att negativa personbeskrivningar kan användas på ett sätt som samtidigt både skapar positiva identiteter och bidrar till att upprätthålla en moralisk ordning i kamratgruppen. Detta konstaterar även Quist (2012 s. 349), som finner få förekomster av negativt laddade skällsord i sin studie av danskt ungdomsspråk men ger exempel på hur de används för att på en gång tillrättavisa och markera samhörighet med den tilltalade. Quist & Jørgensen (2008 s. 104) påpekar också att de skällsord som används ofta bland ungdomarna med tiden blir mindre verkningsfulla. Slutligen har även Svahn (1999 s. 17 ff.), i en studie av ungdomars kännedom om skällsord, påpekat att dessa kan fungera som utlopp för ilska och frustration i affekterade situationer eller som medveten makthandling för att utöva kontroll och trycka ner en person, men att de också kan vara ett sätt att uttrycka bland annat humor och intimitet.⁷ Det som för en utomstående kan tyckas vara ett negativt laddat tilltalsord behöver alltså inte alltid uppfattas så av de inblandade ungdom-

⁷ Ungdomars och vuxnas rapportering av vilka skällsord de känner till har analyserats i ett flertal ytterligare studier, men eftersom det då inte rör sig om benämningar som används specifikt gentemot ungdomar, utan snarare deras generella kännedom om benämningar, kommenterar jag inte dem ytterligare.

marna, vilket är ett resonemang som påminner om det som förts rörande öknamn och smeknamn (se avsn. 4).

Forskare har även lyft fram att användningen av tilltalsord kan påverka mottagarens identitet på ett negativt sätt. Jonsson (2007 s. 265) framhäver att även till synes neutrala kategoriseringar som *kille* inte alls är neutrala, utan skapar förväntningar som påverkar den tilltalade i termer av vad personen kan respektive inte kan säga och göra i situationen därefter (a.a. s. 29). På ett liknande sätt menar Goodwin (2002), i en studie från utländskt språkområde, att verbala tilltalsformer som används i ungdomsgrupper för att utesluta eller degradera någon också tvingar in denna person i en viss identitet. Samtidigt lyfter flera studier fram att ungdomar har tillgång till olika strategier för att aktivt protestera mot att bli förknippade med en benämning som placerar dem i en negativ position (Ambjörnsson 2004 s. 190, 196 f; Engblom 2004 s. 145; Lundgren 2000 s. 107, 115). Det har också påpekats att själva bruket av nedsättande personbenämningar ibland i sig är en offensiv respons på ett tidigare socialt påhopp (Tholander 2002 s. 123). Såväl identitetstemat som makttemat är alltså väl utvecklade och studerade gällande ungdomars bruk av icke-propriella tilltalsformer. Däremot tycks icke-propriella benämningars funktion för att uttrycka lekfullhet, kreativitet och humor vara betydligt mindre utforskat.

Ungdomars bruk av icke-propriella tilltalsformer i digitala medier har, till skillnad från bruket i fysisk interaktion, studerats i mycket liten utsträckning. En av anledningarna till detta är troligen att mottagaren ibland är underförstådd genom kontexten, vilket minskar behovet av explicita tilltalsformer. Samtidigt är det tydligt att tilltalsformer av olika slag förekommer även här. Endast två av de identifierade publikationerna berör det digitala bruket. Bellander (2010 s. 130, 184) har i en avhandling om gymnasieungdomars kommunikation ur verksamhetsperspektiv vid några tillfällen noterat att ungdomarna använder val av tilltalsformer i sms och chatt som ett sätt att etablera, förhandla och manifesterar olika relationer. Även Hård af Segerstad (2002) ger i sin avhandling om digitalt språkbruk några exempel på intressanta icke-propriella tilltalsformer som förekommer i ungdomars sms, men analyserar dem inte vidare. Detta område tycks därför i stort behov av vidare forskning.

7. Slutsatser

I den här artikeln har jag redovisat en litteraturstudie av 45 publikationer, publicerade mellan 1970 och 2015, som behandlar hur ungdomar använder namn och benämningar när de tilltalar varandra. Publikationerna identifierades utifrån ca 3 000 träffar i Libris och MLA. Undersökningen har pekat på flera cen-

trala teman, som återkommer i såväl studier av namn som av benämningar: *lekfullhet* (11 publikationer), *makt och motstånd* (17 publikationer) och *identitet* (25 publikationer)⁸. Genomgången har också uppmärksammat ett antal luckor inom det skandinaviska och engelskspråkiga forskningsfältet, varav de viktigaste luckorna listas och kommenteras här:

- Det situerade bruket av namn bland ungdomar, i synnerhet med en kombination av data, teorier, metoder, kunskaper och erfarenheter från såväl namnforskning som interaktionsforskning.
- Tilltal i digital interaktion, både vad gäller namn och benämningar, i synnerhet i förhållande till maktperspektiv.
- Bärarens upplevelse av de namn och benämningar som används gentemot henom, liksom de förväntningar dessa skapar, och eventuell påverkan på exempelvis känslan av identitet, relationer och välmående i vardagen.

Den första och kanske viktigaste slutsatsen som kan dras av denna litteraturstudie är att det bland de identifierade publikationerna är mycket få studier som studerar det situerade tilltalsbruket bland ungdomar. I nuläget tycks den onomastiska forskningen, såväl i Sverige som på det internationella engelskspråkiga området, främst vara koncentrerad på analyser av namnens form och bildningsbakgrund, vilka metodologiskt i första hand baseras på enkätundersökningar. Detta innebär att studierna förlitar sig på självrapportering och därmed informanternas egen uppfattning om vad som utgör t.ex. ett smeknamn, deras medvetenhet om hur de tilltalas av andra i olika sammanhang och minne av hur de tilltalats av andra över tid – vilket torde innebära att främst frekvent återkommande eller särskilt viktiga namnformer inkluderas. Vidare innebär det att man inte har kunnat studera de sociala och kommunikativa funktioner och konsekvenser namnen fyller i konkreta språksituationer. Den forskning om ungdomars bruk av icke-propriella benämningar som har studerats, liksom enstaka studier om namn såsom Lytra 2003 och Bierbach & Birken-Silverman 2008, visar att med andra metoder kan helt andra resultat uppnås. Här finns ett starkt fokus på analyser av de situerade betydelser, funktioner och konsekvenser som saknas inom namnforskningen. Dessa studier saknar däremot de teoretiska och metodiska (onomastiska) verktyg som krävs för en djupgående analys av personnamns betydelse, form och funktion och uppmärksammar endast undantagsvis förekomsten av sådana i interaktionen. (En intressant kombination av samtalsanalytisk och onomastisk analys finns däremot i Pepin 2009, som dock studerar lärares tilltal av skolungdomar och därför inte ingår i denna litteraturstudie.) Dessutom har studierna om ungdomars bruk av icke-propriella benämningar ofta genomförts i utpräglat multietniska miljöer och fokuserat på inter-

⁸ En del publikationer behandlar flera teman.

sektionell samverkan mellan framför allt etniskt relaterade och könsrelaterade uttryck, vilket innebär att det är väldigt specifika grupper och tilltalsmönster som har uppmärksammats. Det finns inte någon studie bland de identifierade publikationerna som kombinerar erfarenheter från namnforskning och interaktionsforskning och därmed tar ett helhetsgrepp om alla tilltalsformer (såväl namn som benämningar) som ungdomar använder gentemot varandra, samt inkorporerar de befintliga teorier, analysmetoder, kunskaper och erfarenheter som utvecklats inom respektive fält. Därmed har man endast kunna skapa en fragmentarisk bild av hur ungdomar identifierar och benämner varandra i språklig interaktion och vilka funktioner och konsekvenser detta skapar.

En andra slutsats som kan dras av denna litteraturstudie är att majoriteten av de studerade publikationerna berör ungdomars tilltal i fysisk interaktion, medan tilltalsmönster i digital interaktion framstår som betydligt sämre utforskat, åtminstone när det gäller de skandinaviska och engelskspråkiga studier som har omfattats här. Detta gäller både bruk av namn (utöver användarnamn som är förhållandevis väl studerat) och icke-propriella benämningar i tilltalsfunktion. Genomgången har inte lyckats identifiera en enda studie som på något systematiskt sätt studerar både fysiskt och digitalt tilltalsbruk, vilket innebär att man inte har kunnat studera vilka likheter och skillnader, möjligheter och begränsningar som de olika kommunikationsformerna medför för ungdomarnas tilltalsmönster. Med ett undantag (Gatson 2011) fokuserar de undersökningar om ungdomars digitala namnbruk som ringats in i den här litteraturstudien på användarnamn eller tilltalsformer inom en specifik digital kontext (oftast ett visst diskussionsforum), snarare än de olika namn och benämningar som en individ brukar i olika sammanhang. Bruk av tilltalsformer i sms, mejl och sociala medier har knappt studerats alls i de studier som kommit fram här. Däremot finns det bland studierna om digitala användarnamn något fler studier som kombinerar djupgående onomastisk analys med analys av det situerade bruket (genom exempelvis etnografisk metod eller CA-analys). Det har också visat sig att forskningen om det digitala bruket till stor del saknar maktperspektiv, som är ett viktigt tema inom forskningen om ungdomars bruk av namn och benämningar i fysisk interaktion. Maktperspektivet är emellertid lika relevant gällande det digitala tilltalsbruket. Även på den digitala arenan skapas och förhandlas hierarkier genom namnbruk och tilltalsformer, och även här förekommer social kontroll, inkludering och exkludering.

En sista viktig slutsats är att man i de studier som framkommit här inte tycks ha studerat hur ungdomar upplever det att bli tilltalade på olika sätt (med smeknamn, öknamn, sociala kategoriseringar, skällsord eller andra benämningar) och vilken eventuell påverkan det har på exempelvis självuppfattning och upplevda förväntningar på identitet och relationer. Eftersom man inte har tagit något helhetsgrepp om bruket i fysiska och digitala miljöer, har man inte heller

kunnat studera i vilken mån det förekommer mångfald, fragmentarisering eller kontinuitet i de identiteter och maktrelationer som skapas och hur detta hantearas av enskilda individer. Inte heller vet vi i nuläget i vilken mån tilltalsbruket kan få konsekvenser (positiva eller negativa) för ungdomars känsla av välmående, trots att detta har antytts i den offentliga debatten. Det är också högst troligt att det finns ett sammanhang mellan namn, benämningar och välmående, med tanke på deras stora betydelse för identitetsskapande och maktperspektiv.

För att få en fullständig bild av forskningsläget kring ungdomars tilltalsbruk måste ytterligare eftersökningar göras. Den här litteraturstudien har endast ringat in skandinaviska och engelskspråkiga publikationer under perioden 1970–2015 utifrån begränsade sökstrategier, vilket medför vissa luckor både på nordiskt och internationellt område. Trots detta ger översikten viktiga insikter i återkommande teman, liksom antydningar om förbisedda luckor, på ett sätt som jag menar ger starka incitament för fortsatt forskning om detta samhällsrelevanta ämne.

Referenser

Källor

- Adams, Michael, 2009: Power, politeness, and the pragmatics of nicknames. I: *Names* 57. S. 81–91.
- Ambjörnsson, Fanny, 2004: *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasietjejer*. Stockholm: Ordfront.
- Bechar-Israeli, Haya, 1995: From <Bonehead> to <cLoNehEAd>. Nicknames, play, and identity on internet relay chat. I: *Journal of Computer-Mediated Communication* 1:2.
- Bellander, Theres, 2010: *Ungdomars dagliga interaktion. En språkvetenskaplig studie av sex gymnasieungdomars bruk av tal, skrift och interaktionsmedier*. Uppsala: Uppsala universitet. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 84.)
- Bierbach, Christine & Birken-Silverman, Gabriele, 2008: Names and identities, or: How to be a hip young Italian migrant in Germany. I: *Style and social identities. Alternative approaches to linguistic heterogeneity*. Ed: Peter Auer. Berlin: de Gruyter. (Language, power and social process 18.) S. 121–154.
- Bliding, Marie, 2004: Inneslutandets och uteslutandets praktik. En studie av barns relationsarbete i skolan. Göteborg: Göteborgs universitet. (Göteborg studies in educational sciences 214.)
- Busse, Thomas V, 1983: Nickname usage in an american high school. I: *Names* 31. S. 300–306.
- Crozier, W. Ray & Dimmock, Patricia S, 1999: Name-calling and nicknames in a sample of primary school children. I: *British Journal of Educational Psychology* 69. S. 505–516.
- Engblom, Charlotte, 2004: *Samtal, identiteter och positionering. Ungdomars interaktion i en mångkulturell miljö*. Stockholm: Almqvist & Wiksell. (Stockholm studies in Scandinavian philology. N.S. 34.)
- Evaldsson, Anna-Carita, 2005: Staging insults and mobilizing categorizations in a multi-ethnic peer group. I: *Discourse and society* 16. S. 763–786.

- 2007: Accounting for friendship. Moral ordering and category membership in preadolescent girls' relational talk. I: *Research on language and social interaction* 40. S. 377–404.
- Gatson, Sarah N, 2011: Self-Naming Practices on the Internet: Identity, Authenticity, and Community. I: *Cultural Studies <=> Critical Methodologies* 11. S. 224–235.
- Goodwin, Marjorie Harness, 2002: Exclusion in girls' peer groups. Ethnographic analysis of language practices on the playground. I: *Human Development* 45. S. 392–415.
- Haggan, Madeleine, 2008: Nicknames of Kuwaiti teenagers. I: *Names* 56. S. 81–94.
- Hagström, Charlotte, 2008: Playing with names. Gaming and naming in World of Warcraft. I: *Digital culture, play and identity. A World of Warcraft reader*. Eds: Hilde Corneliussen & Walker Rettberg. Cambridge: MIT Press.
- 2012: Naming me, naming you. Personal names, online signatures and cultural meaning. I: *Names and identities*. Eds: B. Helleland, C.-E. Ore & S. Wikström. Oslo. (Oslo Studies in Language 4:2.) S. 81–93.
- Harré, Rom, 1980: What's in a nickname? I: *Psychology today* 13:8. S. 78–84.
- Hård af Segerstad, Ylva, 2002: Use and adaptation of written language to the conditions of computer-mediated communication. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Jacobson, David, 1996: Contexts and cues in cyberspace. The pragmatics of naming in text-based virtual realities. I: *Journal of Anthropological Research* 52. S. 461–479.
- Jonsson, Rickard, 2007: Blatte betyder kompis. Om maskulinitet och språk i en högstadieskola. Stockholm: Ordfront.
- Kahlin, Linda, 2008: Sociala kategoriseringar i samspel. Hur kön, etnicitet och generation konstitueras i ungdomars samtal. Stockholm: Stockholms universitet. (Stockholm studies in Scandinavian philology. N.S. 44.)
- De Klerk, Vivian & Bosch, Barbara, 1996: Nicknames as sex-role stereotypes. I: *Sex roles* 35. S. 525–541.
- 1997a: Nicknaming among Xhosa-speaking children and adolescents. I: *South African Journal of African Languages* 17:3. S. 95–99.
- 1997b: Nicknames of English Adolescents in South Africa. I: *Names* 45. S. 101–118.
- 1999: Nicknames as evidence of verbal playfulness. I: *Multilingua – Journal of cross-cultural and interlanguage communication* 18. S. 1–12.
- Leslie, Paul L. & Skipper, James K. Jr, 1990: Toward a theory of nicknames. A case for socio-onomastics. I: *Names* 38. S. 273–282.
- Liao, Zhaozhi, 2000: A sociolinguistic study of Taiwan-Chinese personal names, nicknames and English names. Feng Chia University.
- Lindholm, Loukia, 2013: The maxims of online nicknames. I: *Pragmatics of computermediated communication*. Eds: Susan C. Herring, Dieter Stein & Tiuja Virtanen. Berlin: De Gruyter Mouton. (Handbooks of pragmatics 9.) S. 437–461.
- Lundgren, Anna Sofia, 2000: Tre år i g. Perspektiv på kropp och kön i skolan. Umeå: Symposium. (Etnologiska skrifter 23.)
- Lundström, Ulf, 1998: Skivsjöskiren och bushmän – om gränsen mellan »vi» och »dom» i de kollektiva öknamnen. I: »Vi» och »dom» i norra Sverige. Nutida identifikationsmönster och moderniseringsstrategier i ord och sak 1. Red: Kristina Kram. Umeå: Kulturgräns norr. (Kulturens frontlinjer 12.) S. 39–67.
- Lytra, Vasiliki, 2003: Nicknames and teasing. A case study of a linguistically and culturally mixed peer-group. I: *Discourse construction of youth identities*. Eds: Jannis Androutsopoulos & Alexandra Georgakopoulou. Amsterdam: John Benjamins. (Pragmatics & beyond. N.S. 110.) S. 48–74.
- Morgan, Jane, O'Neill, Christopher & Rom Harré, 1979: Nicknames. Their origins and social consequences. London: Routledge & Kegan Paul.

- Neethling, Bertie, 2012: Bynames as an expression of identity. A student profile at the University of the Western Cape. I: *Binamn. Uppkomst, bildning, terminologi och bruk. Handlingar från NORNA:s 40:e symposium i Älvkarleö, Uppland, 29/9–1/10 2010*. Red. av: Staffan Nyström (huvudred.) m.fl. Uppsala: NORNA-förlaget. (NORNA-rapporter 88.) S. 23–37.
- Phillips, Betty S, 1990: Nicknames and sex role stereotypes. I: *Sex Roles* 23. S. 281–289.
- Pichler, Pia, 2006: Multifunctional teasing as a resource for identity construction in the talk of British Bangladeshi girls. I: *Journal of sociolinguistics* 10. S. 225–249.
- Quist, Pia, 2012: Stilistisk praksis. Unge og sprog i den senmoderne storby. Københavns universitet: Museum Tusculanum.
- Quist, Pia & Jørgensen, Normann J., 2008: Unges sprog. København: Hans Reitzel.
- Rostvik, Allan, 1999: *Spracha och Baxter : två binamn i skolmiljö*. I: *I hast hälsar – festskrift till Göran Hallberg på 60-årsdagen den 7 oktober 1999*. Red: Stig Isaksson m.fl. Lund: Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund. (Skrifter utgivna av Språk- och folkminnesinstitutet, Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund 9.) S. 200–201.
- Starks, Donna, Leech, Kerry-Taylor & Louisa Willoughby, 2012: Nicknames in Australian secondary schools. Insights into nicknames and adolescents views of self. I: *Names* 60. S. 135–49.
- Subrahmanyam, Kaveri, Greenfield, Patricia M. & Tynes, Brendesha, 2004: Constructing sexuality and identity in an online teen chat room. I: *Applied Developmental Psychology* 25. S. 651–666.
- Svahn, Margareta, 1999: *Den liderliga kvinnan och omanlige mannen. Skällsord, stereotyper och könskonstruktioner*. Stockholm: Carlsson.
- Tholander, Michael, 2002: Doing morality in school. Teasing, gossip and subteaching as collaborative action. Linköping: Tema, univ. (Linköping studies in arts and science 256.)
- Tingstad, Vebjørg, 2003: *Children's chat on the Net. A study of social encounters in two Norwegian chat rooms*. [Elektronisk resurs.] Trondheim: Norwegian University of Science and Technology.
- Tynes, Brendesha, Reynolds, Lindsay & Greenfield, Patricia M., 2004: Adolescence, race, and ethnicity on the Internet. A comparison of discourse in monitored vs. unmonitored chat rooms. I: *Applied Developmental Psychology* 25. S. 667–684.
- Aarsand, Pål André, 2008: Frame switches and identity performances. Alternating between online and offline. I: *Text & Talk* 28. S. 147–165.

Övriga referenser

- Ahrén, Jennie, 2010: *Skolan och ungdomars psykosociala hälsa*. Stockholm: Fritze. (Rapport från Delegationen för jämställdhet i skolan 10. SOU 2010:80.)
- Aldrin, Emilia, 2016: Names and identity. I: *The Oxford Handbook of names and naming*. Ed. by Carole Hough. Oxford: Oxford University Press. S. 382–394.
- Almér, Elin, 2011: *Att tala om vem man är. En språkvetenskaplig studie av transitivity, agentivity och engagemang i unga kvinnors erfarenhetsberättelser*. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Andersson, Thorsten, 1996: *Onomastiska grundfrågor*. I: *Den ellefte nordiske navneforskerkongressen, Sundvollen 19.–23. juni 1994*. Red. av Kristoffer Kruken. Uppsala: NORNA-förlaget. (NORNA-rapporter 60.) S. 15–41.
- Barak, On, 2006: *Names without faces. From polemics to flirtation in Islamic chat-room nicknaming*. Uppsala: Uppsala universitet. (Studies on inter-religious relations 23.)
- Billig, Michael, 1996: *Arguing and thinking. A rhetorical approach to social psychology*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Boisen, Frida, 2013: När blev Sverige ett land där nioåriga tjejer kallas hora? I: GT Expressen, 23 november 2013.
- Cooper, Harris, Hedges, Larry V., 2009: Research synthesis as a scientific process. I: The Handbook of Research Synthesis and Meta-Analysis. Ed. by Harris Cooper, Larry V. Hedges, & Jeffrey C. Valentine, Jeffrey C. New York: Russel Sage Foundation.
- Grönros, Eija-Riitta, 2005: Nedsättande uttryck i ordböcker. I: Nordiske studiar i leksikografi. Rapport frå konferanse om leksikografi i Norden, Volda 20.-24. mai 2003. Redigert af Ruth Vatvedt Fjeld og Dagfinn Worren. Volda: Nordisk forening for leksikografi. (Skrifter utgitt av Nordisk forening for leksikografi 8.) S. 149–155.
- Gustafsson, Linnea, 2016: Moderna, vardagliga binamn i Sverige. Uppsala: Uppsala universitet. (Namn och samhälle 29.)
- Kowalski, Robin M., Limber, Sue & Agatston, Patricia W, 2012: Cyberbullying. Bullying in the digital age. 2nd ed. Malden: Wiley-Blackwell.
- Olsson, Sarah, 2015: En av fyra homo- och bisexuella unga mobbas. I: Fria tidningen, 21 september 2015.
- Pepin, Nicolas, 2009: Proper Names in Second Language Classroom Interaction. An Initial Investigation into the Use of First Names in Instruction Sequences. I: Names in Multi-Lingual, Multi-Cultural and Multi-Ethnic Contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences. August 17–22, 2008, York University, Toronto, Canada. Ed. by Wolfgang Ahrens et al. Toronto. S. 800–810.
- Proposition 2015/16:1. Budgetpropositionen för 2016. Regeringen. Stockholm.
- Sacks, Harvey, 1992: Lectures on conversation 1. Ed. by Gail Jefferson. Oxford: Blackwell.
- Thomas, Andrea, 2007: Youth online. Identity and literacy in the digital age. New York: Peter Lang.
- Utter, Helena, 2010: »Bög» och »lebb» skällsord bland unga. I: Aftonbladet, 4 oktober 2010.

Summary

EMILIA ALDRIN

Young people's linguistic forms of address: A review of the literature

This article presents a literature review of 45 publications, appearing between 1970 and 2015, that deal with adolescents' use of names and non-proper designations when addressing one another. The publications were identified on the basis of some 3,000 hits in Libris and MLA searches. The review highlighted several key themes that recur in studies of both names and designations: *playfulness* (11 publications), *power and resistance* (17), and *identity* (25; some of the publications cover more than one of these themes). The review also drew attention to a number of gaps in this field of research in Scandinavia and the English-speaking world, the most important of which are:

- The situated use of names among young people, especially drawing on a combination of data, theories, methodologies, knowledge and experience from both onomastics and interactional research.
- Forms of address in digital interaction, including both names and designations, especially in relation to power issues.
- Bearers' perceptions of the names and designations used in relation to them, as

well as the expectations they create, and the potential impact on such things as their sense of identity, relationships and everyday well-being.

The first and perhaps most important conclusion to be drawn from this review of the literature is that the publications identified include very few studies of the situated use of forms of address among young people. They thus provide no basis for exploring the social and communicative functions and consequences of names in concrete linguistic situations. The research that has been done on adolescents' use of non-proper designations (along with a few studies of names, such as Lytra 2003 and Bierbach & Birken-Silverman 2008) shows that, using other methods, other results can be achieved. However, these studies lack the theoretical and methodological (onomastic) tools required for an in-depth analysis of the meaning, form and function of personal names, and only in exceptional cases do they examine the occurrence of names in interaction. Judging from the publications studied, research has thus, up to now, only been able to offer a fragmentary picture of how young people identify and name one another in linguistic interaction, and of the functions and consequences of the forms of address used.

A second conclusion that can be drawn from the review is that most of the publications studied are concerned with forms of address among youngsters involved in face-to-face interaction, with far less research done, it would seem, on patterns of address in digital interaction. This is true of the use of both names (apart from user names, which are comparatively well studied) and non-proper designations with an address function. It also emerges that the research that has been done on digital use of forms of address largely lacks a power perspective, which is an important theme in work on adolescents' use of names and designations in face-to-face interaction.

A third key conclusion, finally, is that the research identified here does not appear to have studied how young people perceive being addressed in different ways (by a pet name, nickname, social categorisation, term of abuse or other designation), or the impact which this could have, for example, on their self-image and perceived expectations regarding identity and relationships. As no overall study has been made of the use of address in both face-to-face and digital settings, it is not possible, either, to explore to what extent there is diversity, fragmentation or continuity in the identities and power relations that are created, or how this is handled by individuals.

To gain a comprehensive picture of existing research on the use of forms of address among young people, further searches are necessary. The present review has only identified Scandinavian and English-language publications over the period 1970–2015, based on limited search strategies, with the result that there are certain gaps as regards both Nordic and international work. Despite this, the review offers important insights into recurring themes, as well as indications of areas that have been overlooked, providing, in my view, a strong incentive for further research on this societally relevant subject.

MÄRIT FRÄNDÉN

»Det är ju så vi alltid har uttalat det»

Om ursprungliga och försvenskade uttal av några invandrade efternamn

Studia anthroponymica Scandinavica 34 (2016), 123–147.

Märit Frändén, Institute for Language and Folklore, Department of Onomastics, Uppsala: 'That's how we've always pronounced it': On original and adapted pronunciations of some immigrant surnames in Sweden.

Abstract

This is a report on part of an ongoing research project on 'Surnames in the melting pot', which is studying how surnames introduced from other countries are adapted when they are used in Sweden. This particular article is concerned with pronounced forms of surnames from Finnish, Serbian/Bosnian/Croatian, Turkish and Vietnamese. The data consist of interviews with name bearers, and the article discusses how these individuals relate to the original pronunciations of their names, how and when Swedish pronunciations of the names arose, when and why these forms are used, the name bearers' own views on the different pronunciation forms, and what they think will happen to these forms in the future.

Keywords: surnames, immigration, pronunciation, adaptation, integration, Sweden.

1. Inledning

I dagens Sverige talas många språk, inte minst tack vare de senaste decenniernas invandring. Lingvisten Mikael Parkvall uppskattar att det idag finns mellan 150 och 200 språk i Sverige och att 13 av dessa, förutom svenska, talas av mer än 50 000 personer (Parkvall 2015 s. 14, 225). Han (a.a. s. 183 f.) konstaterar emellertid också att det är mycket sällsynt att språket hos en invandrad grupp bibehålls i längden. Detta kan sättas i relation till Folke Hedbloms undersökningar av svenskbygder i USA, där han påpekar att många av de tidigare svenska invandrarnas svenskspråkiga efternamn »nu ingår som en ej obetydlig del

av den stora amerikanska nationens personnamnsförråd, och där utgör [...] vårt utan jämförelse största och mest bestående bidrag till landets språk» (Hedblom 1984 s. 87 f.). Med andra ord, enligt Parkvall: Om inte talargrupperna fylls på genom nyinvandring, kan man tänka sig att många av de språk som talas i Sverige idag med tiden kommer att minska och kanske till och med försvinna – men, som parallell till Hedblom: Man kan också tänka sig att just efternamn från de invandrade språken kan komma att bli de mest livskraftiga språkliga elementen. Om nu invandrade efternamn kommer att leva kvar, är förstås frågan i vilken form de lever kvar. Kommer uttalet att anpassas till svenska, eller behålls ett originaluttal? Eller används båda delarna, i skilda sammanhang?

Bland annat detta undersöker jag i forskningsprojektet Släktnamn i smältdegeln, finansierat av Riksbankens jubileumsfond (se projektpresentation i Frändén 2015). Min utgångspunkt är personer som själva bär språkligt icke-svenska efternamn. Materialet består av intervjuer med namnbärare och innehåller alltså dessas egenrapportering om sitt och andras namnbruk.

Projektet är treårigt och hittills har ungefär en tredjedel genomförts. Denna artikel innehåller därför inga slutgiltiga resultat eller övergripande analyser, utan ska ses som en delrapport från ett pågående arbete. Syftet är främst att visa vilka tendenser som finns i det nuvarande materialet och belysa dessa med exempel. Artikeln behandlar enbart namnens uttalsformer. Skriftliga former kommer att behandlas i andra sammanhang, liksom frågor om namn och identitet, namn och bemötande osv.

I dagsläget har jag intervjuat 23 personer vars efternamn kommer från albanska, finska, serbiska/bosniska/kroatiska, turkiska och vietnamesiska. Namn från ytterligare språk kommer att tillkomma (om språk- och namnurval, se Frändén 2014 s. 36 ff.). Samtliga informanter är fast bosatta i Sverige. En majoritet, 16 personer, är födda i landet medan de återstående 7 är inflyttade, som barn, unga eller vuxna. De födelse- och uppväxtorter som ligger i Sverige är spridda över stora delar av landet, från Skåne till södra Norrland (dock inte mellersta eller norra Norrland). 14 informanter är kvinnor, 9 är män. Vid tiden för intervjuerna, våren och hösten 2015, var informanterna mellan 20 och 72 år. De yngre åldersgrupperna dominerar i materialet: Medelåldern var 30 år och de flesta befann sig i spannet mellan 20 och 35 år. I vissa fall har jag intervjuat flera personer med samma efternamn för att kunna jämföra deras upplevelser och uttalsformer. Inga informanter är dock släkt med varandra. Eftersom jag ännu bara har gjort två intervjuer med informanter vars efternamn är albanskspråkiga, och båda dessa efternamn råkar ha samma uttal på albanska och svenska, kommer inga exempel från dessa intervjuer att tas upp i den här artikeln.

Uttrycket »invandrade efternamn» omfattar här efternamn som helt saknade namnbärare i Sverige den 1 januari 1920, men som hade minst 100 bärare folkbokförda i landet den 31 december 2010 (om denna avgränsning, se Frändén 2014 s. 32 f.) Jag använder begreppet »original(-)» för att omtala det som gäller ett namn i ett land där det är inhemskt. Med »originaluttal» avses alltså t.ex. ett normalt turkiskt uttal av ett turkiskspråkigt namn i Turkiet.

Eftersom intervjuerna genomförs med fokus på innehåll snarare än på samtalsstruktur, har jag i återgivandet av informantcitat gjort vissa mindre korrigeringar utan betydelse för sammanhanget. Jag har valt att omtala samtliga informanter med det könsneutrala pronominet *hen*, i syfte att minska risken att någon av dem ska kunna identifieras.

Det är naturligtvis önskvärt att i så hög grad som möjligt kunna presentera informanternas verkliga efternamn, eftersom det är just dessa som står i fokus för undersökningen. I de fall ett namn har relativt många bärare i Sverige har jag också angivit det faktiska efternamnet. I fall då efternamnet har färre svenska bärare har jag dock valt att uttrycka mig på andra sätt för att kunna skydda informanternas anonymitet. Uppgifter om antal namnbärare i Sverige har hämtats från Statistiska centralbyråns namnstatistik »Sök på namn – Hur många heter ...?» och gäller folkbokförda i Sverige den 31 december 2015 (exklusive personer med skyddad identitet).

I intervjuцитaten används fetstil för att markera betoning. Hakparentes används för markering av t.ex. pauser och skratt, och snedstreck för alla typer av uttalsangivelser. Uttalsformerna anges med IPA-tecken (se t.ex. Pullum & Ladusaw 1996). Transkriptionen är enkel och syftar främst till att återge de drag som skiljer ett originaluttal och ett svenskt uttal från varandra. För vissa namn återges strukturen enligt en enkel schematisk modell där C står för konsonant och V för vokal.

1.1. Förutsättningar för skilda uttalsformer

För att en person som möter ett nytt namn ska kunna uttala det i enlighet med originaluttalet, måste flera förutsättningar uppfyllas. Om man ser namnet i skrift, måste man ha kännedom om både vilket språk namnet kommer ifrån och vad detta språk har för uttalsprinciper. Om man hör namnet sägas, måste man ha förmåga till perception av namnet, dvs. att kunna uppfatta och avkoda vilka språkljud som ingår. Detta kan låta enkelt, men det är välkänt att man i första hand uppfattar de språkljud som finns i det egna modersmålet, medan de flesta kan ha svårt att med örat uppfatta fonetiska skillnader som man inte själv har haft behov av att särskilja (se t.ex. Engstrand 2004 s. 275). Oavsett om utgångspunkten är skriftlig eller muntlig måste man sedan ha förmåga att själv producera ett visst uttal. Inte heller detta är en självklarhet, eftersom man vid

språkinläring under barndomen lär sig att producera vissa språkljud men inte andra. Även detta är förstås styrt av vilka ljud man använder i sitt eget språkbruk.

Det är därför en helt normal process att ett originaluttal anpassas. Det gäller i synnerhet när namnet ingår i en språklig kontext som är en annan än namnets ursprungliga, t.ex. ett vietnamesiskspråkigt namn i en svenskspråkig talström. Den ungerske namnforskaren Tamás Farkas (2009 s. 366) skriver, om anpassning av utländska efternamn i Ungern:

Changes in surnames of foreign origin regularly include the movement towards increasing the efficiency of the spoken and written language by lessening the difficulties of the everyday use of certain names. Other factors are subjectively motivated – such as trying to conform to a language which is perceived as being prestigious, or an aversion to a language that is strange and unusual due to a feeling that it is unpleasant and unattractive.

Att ett namn anpassas till en ny omgivning är alltså i mångt och mycket en typ av språklig effektivisering, jämförbar med anpassning av importord. Vad gäller personnamn som används i det svenska samhället, av och om personer bosatta i Sverige, kan man också se en försvenskning som en del av en integrationsprocess: Genom att försvenska ett namn gör man det till en naturlig del av det svenska namnbeståndet. Motsvarande anpassningar av personnamn har skett överallt och i alla tider. Samtidigt kan man förstås alltid hävda att ett originaluttal är mer korrekt eller mer respektfullt – men det gäller under förutsättning att namnbäraren själv använder och identifierar sig med detta uttal. I valet mellan ett originaluttal och en svenskare uttalsform av ett invandrat namn finns det, enligt mitt sätt att se på saken, inget generellt »rätt» eller »fel», eftersom namnbärare kan ha väldigt olika syn på vad som är »rätt» namnform för just dem själva.

1.2. Användning av efternamn

Hur ofta man använder sitt efternamn kan variera från person till person, beroende på t.ex. ålder och sysselsättning. En vuxen och yrkesverksam person har givetvis fler anledningar att använda sitt efternamn än t.ex. ett förskolebarn. Men även vuxna har delvis möjlighet att påverka om de vill uppge förnamn, efternamn eller båda delarna vid enkla ärenden som exempelvis att beställa en taxi eller boka bord på en restaurang. Vilken praxis var och en har i sådana fall kan bero på hur vanliga eller svåruppfattade både för- och efternamn är. Användningen av efternamn är på så sätt delvis beroende av hur namnet upplevs och bemöts i vardagliga situationer.

2. Informanternas relation till originaluttalet

En avgörande fråga för om namnbärarna själva använder ett originaluttal eller ett försvenskat uttal av sitt efternamn, är förstås vars och ens kännedom om och relation till originaluttalet. Jag inleder mina intervjuer med att be informanterna presentera sig och berätta lite om sin bakgrund. Därefter återvänder jag till namnet och ställer en fråga på temat »När du presenterade dig i början, var det på samma sätt som namnet skulle ha uttalats i [namnets ursprungsland]?», eller »... var det på samma sätt som din pappa/farfar skulle ha uttalat det?», beroende på informantens bakgrund och egna språkkunskaper.

En informant med det turkiska efternamnet *Yılmaz*, där <ı> står för den bakre, orundade höga vokalen /u/, har inledningsvis presenterat sig som /jɯlmaz/. Hen besvarar frågan:

Exempel 1. Det är ett i utan en prick.

- Inf.: Näe. Näe. Eh ... På turkiska så säger man /jɯlmaz/.
 MF: Mm
 Inf.: Och det är ett i utan en prick. Som man uttalar /u/.
 /jɯlmaz/.
 MF: Mm. Okej.
 Inf.: Men en bokstav som inte finns, då, i det svenska alfabetet, så då ... då blir det ofta med i.
 MF: Med, alltså, i med prick?
 Inf.: Ja. Och då, då uttalar man det därefter, och sen zätat blir ofta som ett s. Att man säger, enklast att säga /jɯlmas/.
 MF: Mm. För det är det du säger ... i Sverige normalt. Eller?
 Inf.: Ska man va petig så blir det nog ofta ett mellanting, att ... jag får med ... /u/:et ... men det blir inte /z/ på slutet, utan med s, så att det blir mer /jɯlmas/, i stället för /jɯlmaz/.

Denna informant, som är född och uppväxt i Sverige och själv turkisktalande, uppvisar en hög metaspråklig medvetenhet. Hen beskriver både de teoretiska skillnaderna mellan svenskt och turkiskt uttal och sin egen uttalsform, som ligger mitt emellan.

En annan informant med samma efternamn har en turkisk far och en mor från ett arabisktalande land. Informanten är född och uppväxt i Sverige, men talar ingen turkiska, eftersom familjen har talat svenska och arabiska. Hen presenterar sig som /jɯlmas/. Samma fråga från mig ger här ett annat svar:

Exempel 2. Ingen skillnad vad jag hör i alla fall.

- Inf: Vad jag **vet** så uttalas det på samma sätt.
 MF: Mm
 Inf.: För när jag är i Turkiet och ... mina kusiner säger det så säger dom också /jɯlmas/, så att ... ungefär på samma sätt vad jag har märkt.

MF: Jaa, mm. Ehm ... Hur, säger, säger du och din pappa
 ... likadant?
 Inf.: Jag och min pappa?
 MF: Mm
 Inf.: Jaa
 MF: Mm
 Inf.: Så att. Ingen skillnad vad jag hör i alla fall.

Det är mycket möjligt att informantens pappa använder samma svenska uttalsform som informanten själv, men det förefaller osannolikt att kusinerna i Turkiet skulle göra det. I informantens uttal har den bakre vokalen /u/ ersatts av den främre vokalen /i/. Men turkiskan är ett språk med vokalharmoni, och namnet *Yılmaz* har en bakre vokal i andra stavelsen. Uttalet /jilmas/ strider därmed mot vokalharmonin – och sannolikt är det just därför som informanten i exempel 1 bevarar vokalen /u/ även i sitt svenska uttal. Det är intressant att en turkisktalande namnbärare bibehåller originalets /u/, medan en icke-turkisktalande inte registrerar skillnaden, utan uppfattar uttalen som likadana. Dessa två informanter bär alltså samma efternamn men representerar två skilda ståndpunkter i sin relation till namnets originaluttal: Den första ser originaluttalet som det rätta, den andra känner inte till någon annan form än den svenska.

Nästa informant uppfattar att det finns en skillnad mellan originaluttalet och det svenska uttalet, men använder själv enbart det svenska. Efternamnet är finskspråkigt och kortstavigt, med strukturen VCV (alltså samma struktur som i t.ex. det finska ordet *yli* 'över'). Kortstavighet fanns i fornsvenskan, men har i det moderna svenska standardspråket utvecklats till stavelsestrukturen V:C eller VC:, alltså med en förlängning av antingen vokalen eller konsonanten. Personer med svenska som modersmål kan ofta ha svårt att producera kortstavighet. Namnet i nedanstående exempel har det svenska uttalet V:CV. Informantens farföräldrar flyttade till Sverige när informantens pappa var liten. Informanten själv är född i Sverige och talar inte finska.

Exempel 3. Farmor skulle nog sagt det på lite annorlunda sätt.

MF: Ditt efternamn, då.
 Inf.: Mm
 MF: När du presenterade dig här i början
 Inf.: Ja
 MF: Vet du om det var på samma sätt som namnet skulle ha låtit ... i Finland?
 Inf.: Jag **tror** inte att det är på samma sätt.
 MF: Jaa
 Inf.: Det är nog det sättet som **jag** ... alltid har sagt det. Också mina föräldrar alltid har använt det. Men jag vet ju, jag tror att farmor, min farfar dog innan jag föddes, så jag träffade aldrig honom men, men som farmor skulle nog sagt det på lite annorlunda sätt.
 MF: Mm

Inf.: Och man vet när man ... även ... ja, när det har ringt
nån ... som har frågat efter så här, då, då kan det
låta lite annorlunda.
MF: Mm. Alltså kan du beskriva det?
Inf.: Ja alltså ... det är väldigt ... det är mycket med
uttal som är, att säga »/V:CV/».
MF: Mm
Inf.: Det lå-, det låter ju ... [skratt] svenskt, om man
säger.
MF: Mm
Inf.: Men sen snarare, hade kanske nånting lite kortare, så
här »[VC:V]». Eller som att ...
MF: Mm, ja, okej
Inf.: Läger lite olika betoning på vo-, vokalerna, så.
MF: Jaa
[---]
Inf.: Så det, jag kan tänka mig att det var så det lät från
början.

Som intervjuutdraget visar är informanten alltså medveten om att det finns en skillnad mellan det egna uttalet och farmoderns uttal. Men när jag ber hen berättat hur farmoderns uttal låter, har hen svårt att efterlikna det helt. När informanten kortar namnets inledande vokal, förlänger hen samtidigt, helt i enlighet med svensk stavelsestruktur, den efterföljande konsonanten och presenterar därför uttalet VC:V.

En annan informant bär det vietnamesiska efternamnet *Nguyen*. Detta namn är mycket högfrekvent i Vietnam, och har i Sverige närmare 4 000 bärare. Originaluttalet /ɲwiən/ ligger långt från svensk fonotax och det kan vara svårt att hitta en smidig försvenskning av uttalet. Trots det vietnamesiska efternamnet har den aktuella informantens båda föräldrar kinesisk bakgrund; efternamnet antogs under en period då faderns släkt var bosatt i Vietnam. Informanten är född i Sverige och talar inte vietnamesiska, eftersom familjen har talat primärt svenska och kantonesiska. På frågan om det egna uttalet är detsamma som skulle användas i Vietnam, svarar informanten:

Exempel 4. Inte så jättebra koll på hur det uttalas.

Inf.: Jag tror inte det.
MF: Näe
Inf.: Jag har faktiskt inte så jättebra koll på hur det uttalas, om jag ska va ärlig. Jag har ju haft, jag har fått ganska många frågor på hur man uttalar efternamnet och jag har inte kunnat svara ordentligt. Så. Då har jag dragit till med nånting, jaa, det ... så som min ... så som jag **tror** att min pappa säger det, säger jag det.

Här är situationen alltså den att informanten inte behärskar namnets språk och därför känner sig osäker på namnets originaluttal. Dessutom kan det för just detta namn vara svårt att hitta en självklar försvenskning, vilket skapar hinder för informanten att bli trygg med en egen, svensk namnform.

Dessa fyra intervjuutdrag ger exempel på fyra skilda förutsättningar när det gäller namnets uttal:

- ha god kännedom om originaluttalet
- uppfatta det svenska uttalet som identiskt med originaluttalet (även när så inte är fallet)
- uppfatta en uttalsskillnad, men inte själv kunna producera den
- vara osäker på namnets uttal.

3. Hur och när uppstod den svenskare namnformen?

Hur ett namn av icke-svenskt upphov ska uttalas »på svenska» är inte självklart. Man kan föreställa sig att många av de språkljud som saknas i svenskan eller i för svenskar välkända språk byts ut, men ibland försvinner även sådant som teoretiskt sett borde ha varit oproblematiskt för svenskar att uttala.

En informant som är född i Sverige av föräldrar från turkiska Kurdistan har ett turkiskspråkigt efternamn. Namnets svenska uttal skiljer sig mycket från originaluttalet. Icke desto mindre borde det turkiska uttalet ha kunnat användas utan problem även i Sverige. Namnet är kort och tvåstavigt och innehåller fonem som finns i svenskan, med undantag för affrikatan /tʃ/, som ändå bör vara bekant från ord som t.ex. det engelska *church*. Affrikatan /tʃ/ skrivs på turkiska med <ç>, som i svensk skrivning har blivit ett <c> och i informantens svenska namnform uttalas /k/. Hens egen kommentar till detta är att »/tʃ/-ljudet finns ju liksom inte i Sverige, så det har inte varit något alternativ». Om uppkomsten av den svenska namnformen berättar hen:

Exempel 5. Det var ju inte dom själva som bestämde.

Inf.: Min pappa kom till Sverige när han gifte sig med min mamma. Och, då bytte ju min mamma också efternamn till [efternamnet med svenskt uttal]. Och, jag tror inte att det var **dom** själva som bestämde att det skulle uttalas [svenskt uttal] utan det var liksom att ... när dom gick ut och skulle ... ja men till myndigheter och så. Och skulle skriva efternamnet så ... Dom första reagerade nog på att man skulle uttala det [svenskt uttal] och sen har det blivit [svenskt uttal].

MF: Mm

Inf.: Så det var ju inte dom själva som bestämde, för jag pratade med mina föräldrar om detta, hur det kommer sig att vi uttalar det [svenskt uttal] och inte ... [annat tänkbart svenskt uttal där <c> uttalas som /s/ eller något annat. Men då var det väl det att första

reaktionen var »[svenskt uttal]» på efternamnet i Sverige. Så sen dess har dom presenterat det som [svenskt uttal].

Informantens pappa, som alltså var den som förde med sig efternamnet, kom till Sverige i slutet av 1980-talet. Både informanten själv och föräldrarna talar turkiska vid sidan om kurdiska och svenska, och använder det turkiska uttalet av efternamnet när de befinner sig i turkiskspråkig miljö. Men det är enbart det etablerade svenska uttalet som används i det svenska samhället.

En informant som är uppväxt i Vietnam och kom till Sverige i vuxen ålder, har två uttalsformer av efternamnet *Nguyen*.

Exempel 6. Naturligt att göra som en svensk skulle göra.

- MF: Men dom här, dom här olika uttalsformerna som, som du har, den mer ... mer vietnamesiska och den mer anpassade.
Inf.: Mm
MF: Hur ... Har du alltid haft den växlingen?
Inf.: Jag kommer inte ihåg när det blivit så att ... men, men, på något sätt så tyckte jag att det var naturligt att, att göra som ... som en svensk skulle göra.
MF: Jaa
Inf.: Eftersom, jag uttalar det precis ... när jag hör andra försöka uttala mitt namn, så jag försöker göra det också så, det blir ju lättare.

Samma strategi, att efterlikna svenska uttalsförsök, används av en informant med det turkiska efternamnet *Doğan*. Grafemet <ğ> står för ett mjukt g, som i den här ställningen i turkiskan oftast är stumt (Göksel & Kerslake 2005 s. 7 f.). Det svenska namnuttalet har i stället ett fullt hörbart /g/. Informanten kom till Sverige i femtonårsåldern och lever här sedan drygt 20 år.

Exempel 7. Man tar efter det svenska uttalet.

- Inf.: Man tar efter det svenska uttalet helt enkelt.
MF: Mm
Inf.: Anpassar det.
MF: Mm. Har du provat nån gång att ... presentera dig med turkiskt uttal?
Inf.: Kanske i början när jag var ny i Sverige.
MF: Jaa
Inf.: Men ... inte vad jag minns.
MF: Mm
Inf.: Dom senaste åren har jag absolut inte gjort det, utan det är /Du:gan/ som gäller.
MF: Mm
Inf.: Eh, men i början gjorde jag nog det. För jag ... jag var inte riktig medveten om skillnaden, kanske.
MF: Mm
Inf.: Då blev det /Do:an/ i stället för /Du:gan/. Men nu är det /Du:gan/ som gäller. Utan tvekan.

Som exemplen visar tycks de svenska namnformerna ofta uppstå genom att namnbärarna tar upp svenskars namnuttal, vilket i sin tur i princip skapas genom att samtliga diakritiska tecken utesluts och man sedan läser upp namnet som vore det ett svenskt ord. Att döma av de informanter jag har träffat hittills verkar de svenska formerna ha uppstått tidigt och därefter i de flesta fall ha varit stabila.

4. Användning av parallella uttal

För de informanter som har två muntliga namnformer i sin repertoar föreligger det fenomen jag kallar *parallella uttal*, där två uttalsformer existerar vid sidan av varandra. Det kan emellertid vara stora skillnader på hur frekventa de båda formerna är. I detta avsnitt ges några exempel på i vilka sammanhang de används och vad namnbärarna har för syn på de respektive uttalen.

4.1. När och varför används den svenska uttalsformen?

De informanter som har två uttalsformer i sin repertoar, kan välja när de använder den ena eller den andra formen. Valet kan ofta vara praktiskt betingat, som hos nedanstående informant med ett kroatiskspråkigt efternamn. Efternamnet både börjar och slutar på <ć>, på kroatiska uttalat /tɕ/. Detta har i det svenska uttalet ersatts med /k/, varför det svenska och det kroatiska uttalet skiljer sig avsevärt från varandra.

Exempel 8. Ingen rimlig poäng.

Inf.: Det är ju så svårt ... att säga mitt efternamn i sammanhang ... när det är med en främling, för oftast när det är en främling som vill veta vad jag heter i efternamn då är det som myndighetspersoner, liksom. Antingen över telefon eller nåt, nån ska slå in nånting, på datorn.

MF: Ja. Ja.

Inf.: Då finns ju ingen rimlig poäng för mig att säga [efternamnet med kroatiskt uttal], för dom har ju ingen aning hur jag skulle skriva, det är ju inte som att jag säger »Andersson», liksom.

MF: Mm

Inf.: Dom har ju **ingen** aning om hur dom ska få ner det här på papper, »[kroatiskt uttal]», ska det va t s, eller, liksom ... vad är det för ljud, liksom? Så det blir alltid att jag säger »[svenskt uttal]» och sen bokstaverar jag mitt namn direkt efter, för att jag vet att dom inte har nån aning om hur dom ska skriva ut det.

MF: Mm

Inf.: Det är aldrig **nån** som har [skratt]

MF: Jaa

Inf.: Det, det är i **såna** fall som jag kan tycka att det är lite ... jobbigt, nästan, att säga det, för jag blir så här, »Åh, nu måste jag förklara mig igen», och så.

Denna informant kom till Sverige som barn och är kroatisktalande. Hen konstaterar att de tillfälliga kontakter då man behöver uppge sitt efternamn ofta är med myndighetspersoner som ska slå in namnet på en dator, och att det i dylika situationer inte finns någon »rimlig poäng» med att använda originaluttalet, eftersom detta (i svenska ögon) ligger längre från stavningen än det svenska uttalet.

Hos andra kan det anpassade uttalet dominera nästan helt. En sverigefödd informant bär det vietnamesiska efternamnet *Tran*, vars originaluttal, som vi ska se, skiljer sig mycket från den svenska formen. Informanten talar både svenska och vietnamesiska.

Exempel 9. Aldrig presenterat mig med vietnamesiskt uttal.

MF: Ditt namn, då, när du presenterade dig här i början
...
Inf.: Då, alltså, då säger man ju ... det svenska uttalet är ju /trɑ:n/.
MF: Ja
Inf.: Jag tror, jag tror jag aldrig har presenterat mig, alltså med vietnamesiskt uttal.
MF: Näe. Hur skulle det bli, alltså vet du hur det låter?
Inf.: Alltså, det är ju, svenskt är ju /trɑ:n/, och sen på vietnamesiska blir det /tʃɑn/.
MF: Aha!
Inf.: Så det är, så här, folk blir så här »vänta vad **sa** du?», då känns det mycket bättre att ta det på svenska i stället, mycket enklare att uttala.
[---]
MF: Men du sa att du har aldrig använt den ...?
Inf.: Nej jag har aldrig behövs presentera mig, alltså så här, på vietnamesiska.
MF: Mm
Inf.: Det ... näe. Det, det blir väl, om jag någonsin sagt mitt efternamn på vietnamesiska är väl när jag typ ... skäller ut min bror och säger hela hans fulla namn. Eller, sånt där.
MF: Jaa
Inf.: Jag har aldrig så här ... »hej», liksom, »jag heter ...»
MF: »Hej, jag heter det här», näe.
Inf.: Aldrig

Efternamnet *Tran* bärs av ytterligare två informanter, som jag har intervjuat samtidigt. De känner varandra väl men är inte släkt.

Exempel 10. Nej men så kan det ju inte va.

MF: Men det här, vietnamesiska namnet, eller uttalet.
Inf. 1: Jaa
MF: Använder ni det nån gång i Sverige?

- Inf. 2: Inte riktigt ... Det är inte riktigt nån som säger mitt efternamn.
 MF: Näe
 Inf. 1: Det blir ju så jobbigt också när, vad heter det ... om man säger ... eh, om nån säger /trɑ:n/ och så »näe jag heter inte /trɑ:n/, jag heter /tʃɑŋ/», och så blir dom så här ... »va, nej men så kan det ju inte va», typ så, som om **jag** inte vet hur mitt efternamn uttalas.

Den ena informanten påpekar att efternamn inte används så ofta, medan den andra tar upp problematiken att ett originaluttal kan ifrågasättas. Skillnaden mellan det svenska uttalet /trɑ:n/ och det vietnamesiska /tʃɑŋ/ är stor; uppenbarligen så stor att det kan väcka kommentarer som »så kan det ju inte vara». Man förstår att informanten i sådana situationer kan känna sig ifrågasatt – »som om **jag** inte vet hur mitt efternamn uttalas». Det är fullt begripligt att hen under sådana omständigheter väljer att använda det svenska uttalet, inte bara för att underlätta kommunikationen utan också för att slippa ett ifrågasättande.

Informanten Doğan i exempel 7 ovan använder både det svenska och det turkiska uttalet:

Exempel 11. När det råder svenska förhållanden.

- MF: Men i vilka sammanhang använder du det svenska uttalet? /du:gan/.
 [paus]
 Inf.: När jag ... När det råder svenska förhållanden [skratt]. I skolan,¹ på jobbet, och så.
 MF: Mm
 Inf.: Men hemma är det fortfarande /do:an/.
 MF: Mm
 Inf.: Men, i övrigt, i det övriga samhället, när jag kommer i kontakt med myndigheter eller när jag är i skolan och så ... eller på jobbet, så blir det /du:gan/.

En sverigefödd informant med samma efternamn har vid intervjuens start presenterat sig med sitt turkiska uttal /doan:/ (som alltså skiljer sig en aning från den tidigare informantens uttal). När jag senare ställer min vanliga fråga om detta var på samma sätt som namnet skulle ha uttalats i Turkiet, svarar hen:

Exempel 12. För enkelhetens skull.

- Inf.: Jaa.
 MF: Mm
 Inf.: Eh ... ja, alltså, ibland så brukar jag ju för enkelhetens skull säga, uttala det så som det stavas. »/du:gan/». Efternamnet. Eh, men g:et uttalas inte, så, det blir /doan:/, blir det då.
 MF: Mm

¹ Flera universitetsstuderande informanter använder uttrycket »skolan» om universitetet.

Inf.: Så.
MF: Hur ... du säger, när du »för enkelhetens skull» ...
Inf.: Mm
MF: Är det ... [skratt] kan du ge exempel på en situation?
Inf.: Ja men när man ska ringa till nån eller så här, vid
nån myndighet eller liksom ska förklara vad man heter.
Så att det blir lätt att bokstavera och så. Så.
MF: Mm
Inf.: Och så. Och sen även, så här, folk som inte är så
bekanta vid mitt efternamn ... för deras skull också,
för skulle man se det i skrift så hade man kanske
trött att det var två helt olika namn. /doan:/ och
/du:gan/.

Informantens första formulering är att hen »ibland» brukar uttala efternamnet som det stavas, men det visar sig under samtalet att den svenska formen kanske ändå är den vanligaste. Informanten vet förstås i stora drag vad min undersökning handlar om och presenterar sig, kanske just därför, för mig med turkiskt uttal. Men när jag frågar hur hen annars presenterar sig för nya människor svarar hen:

Exempel 13. Uttalar det fel.

Inf.: Då säger jag ju ... /du:gan/.
MF: Ja
Inf.: Uttalar det fel. Så, så blir det.
MF: Ja
Inf.: Men det beror ju på, alltså, ibland så ... vet jag
liksom att nån, nån ... nån kanske kan turkiska, eller
har ... kunskaper i det turkiska språket, så, så ...
säger jag ju /doan:/. Men ... Som sagt för enkelhetens
skull, så att folk förstår och så där.

Informanten omtalar den svenska formen som »fel» och svarar spontant att denna används »ibland» och då »för enkelhetens skull», exempelvis vid myndighetskontakter per telefon. När vi talar mer om bruket av de olika uttalsformerna kommer hen i stället till slutsatsen att det är den svenska formen som används »oftast». Man får intrycket att informanten erkänner detta, både för mig och för sig själv, en aning motvilligt.

En informant med ett turkiskt, trestavigt och för svenskar relativt komplicerat efternamn säger:

Exempel 14. I stället för att få det där »förlåt?».

Inf.: Jag får alltid, »förlåt?» när jag uttalar mitt
riktiga, alltså fullständiga ... ordentliga namn
liksom. Det riktiga, men ... Ja, i stället för att få
det där »förlåt?» flera gånger ... så säger jag bara
på svenska. Men det blir aldrig rätt, för att, alltså
i det, dom kan aldrig stava rätt. Eller aldrig liksom
säga rätt, uttala rätt heller.

Informanten är född i Sverige och har talat turkiska och svenska under uppväxten. Hen har både den svenska uttalsformen och det turkiska originaluttalet i sin repertoar, och på frågan i vilka sammanhang hen använder de olika formerna, blir svaret:

Exempel 15. Då skäms man ju lite.

Inf.: Ja men som jag sa, det ... I skolan. När jag ringer på ärenden. På banken, läkare. Allt som har med Sverige att göra. Då uttalar jag det på ett svenskt sätt. [---] I svenska sammanhang så anpassar jag mig alltid till Sverige. Och det är ... ja, för att man inte, liksom orkar få det där »förlåt?», »va?». Då skäms man ju lite, för att det är ju långt efternamn, det är ju komplicerat för dom också och jag känner liksom »varför ska jag komplicera det för, för dom andra?» I stället för att bara göra det enkelt.

MF: Mm

Inf.: Då blir det både enkelt för mig och den personen också.

MF: Ja. Men den turkiska formen, den använder du ... med dom som pratar turkiska, eller?

Inf.: Ja. Med dom som pratar turkiska, och dom som **vill** ... få reda på ... hur det låter.

MF: Mm

Inf.: Om jag träffar på nån kompis och ba »hördu, hur uttalar man ditt efternamn, det låter fett coolt», liksom. Ja, då säger jag, »ja, [turkiskt uttal]». Men ... ja, det är i turkiska sammanhang. I Turkiet, bland släktingar och så. Men annars använder jag det sällan, faktiskt.

Förutom att ge en bild av när de skilda formerna används tar informanten här upp en viktig aspekt, nämligen den att hen som namnbärare »skäms lite» för att med sitt långa och komplicerade namn skapa besvär för andra. En liknande strategi för att förebygga problem för andra finns hos en informant med ett serbiskt/bosniskt/kroatiskt efternamn. På frågan hur hen själv normalt brukar presentera sig, svarar hen:

Exempel 16. För att dom inte ska känna sig dumma.

Inf.: Jag brukar säga [svenskt uttal] för enkelhetens skull. Eh, för att dom inte ska känna sig dumma när dom försöker uttala det, liksom. För att, jag tror många brukar känna sig lite förlägna när dom inte kan säga ett namn. Att så hära ... det är ungefär som, med många som har utländska förnamn också, att man ... man vill ju så gärna säga det rätt, man vill ju inte förpesta någons namn, liksom.

MF: Mm

Inf.: Eh, så jag försöker att undvika den obekvämligheten genom att bara säga att det är okej, liksom. Att dom **får** uttala det så.

Valet av uttalsform kan i många fall också följa det språk som talas. En informant som bär ett finskspråkigt efternamn, och som själv talar både svenska och finska, säger att hen uttalar namnet lite olika beroende på vilket språk hen talar. Namnet har på finska stavelsestrukturen 'CVCVC:V, vilket avviker mycket från den svenska språkrytmen. När informanten talar svenska använder hen i stället strukturen 'CVCVCV, dvs. hen bibehåller första stavelsens huvudtryck och namnets korta stavelser, men förkortar den långa konsonanten i namnets sista stavelse.

4.2. Vad har namnbärarna själva för syn på de respektive uttalen?

De informanter som har två möjliga uttal av sitt efternamn väljer som vi har sett ofta en svenskare form för att förenkla kommunikationen för sig själv och andra. Men detta praktiskt motiverade namnbruk behöver förstås inte betyda att namnbäraren själv är tillfreds med den svenskare formen.

Den turkiskfödda informanten Doğan i exemplen 7 och 11 har ett svenskt namnuttal som växlar mellan /do:gan/ och /du:gan/ men som alltid, till skillnad från originaluttalet, innehåller ett /g/. Informanten kommenterar sin syn på det svenska respektive det turkiska uttalet så här:

Exempel 17. Nästan det mer naturliga.

Inf.: Jag har vant mig nu, så det, just nu känner jag inte
nån stor skillnad.
MF: Mm
Inf.: Utan det känns nästan ... det mer naturliga, än
/do:an/. Eh ... utan jag, jag använder alltid /do:gan/,
och det ... Det har funkat bra, så jag ... jag har
inte funderat så mycket kring ... kring den biten.
MF: Mm
Inf.: Och för mig är det inga konstigheter att det ... det
är /du:gan/, i stället för /do:an/.

Den informant som i exempel 9 berättade att hen aldrig hade presenterat sig med det vietnamesiska uttalet av sitt efternamn *Tran*, blir lite ställd inför min fråga hur hen uppfattar de båda uttalsformerna:

Exempel 18. Jag har aldrig tänkt på det.

MF: Hur tänker du inför formen /tra:n/?
Inf.: Just **formen** /tra:n/?
MF: Ja, eller uttalet /tra:n/.
Inf.: Alltså det ... [paus] Jag har aldrig tänkt på det,
tror jag. [paus] Egentligen, alltså, jag tror jag mer
så här ... har blivit van vid att säga bara /tra:n/ än
att liksom tänka på hur det riktiga, alltså hur det
uttalas på riktigt.
MF: Mm
Inf.: För det är, jag tror att det är både mer bekvä-,
alltså jag tror att man tänker på att det är mer
bekvämare för andra att kunna uttala det, och liksom

... Kunna höra det också. Än om man säger på vietnamesiska, då blir det så här bara »men va?», man bara, »men **det**», och så försöker dom säga det, »nej, nu är det fel», och så ... det händer så ofta, i Sverige. Så jag **väljer** ju, liksom ... /trɔ:n/.

MF: Mm. För att det är enklaste?

Inf.: Ja, det är enklast, liksom.

En informant med turkiskt efternamn använder det turkiska uttalet i kurdisk- eller turkisktalande miljö, men aldrig i Sverige:

Exempel 19. Det är ju här jag har använt efternamnet.

MF: Är det självklart att ... använda det svenska uttalet?

Inf.: Jaa. Eh, det är mer konstigt för mig att, eller främmande att säga [efternamnet med turkiskt uttal]. Än [efternamnet med svenskt uttal]. Just för att det är ju här jag har använt efternamnet, mest.

En informant med serbiskt/bosniskt/kroatiskt efternamn, som kom till Sverige som barn, säger att hen »brukar ha mycket överseende» just för att hen förstår att det kan vara svårt att producera språkljuden för dem som inte har dem med sig från sitt eget språk:

Exempel 20. Det visar på nån slags respekt.

Inf.: Jag kan ju inte kräva av någon som inte har kapaciteten att uttala mitt efternamn att **göra** det. Så jag har ju full förståelse för dom som inte kan uttala det. Däremot så tycker, känns det ändå viktigt för mig att mina vänner och närstående vet hur dom uttalar det, på nåt vis. Och jag vet inte vad det grundar sig i **alls**, jag tror det bara handlar om ... att vet dom hur mitt efternamn uttalas så ... så har dom på nåt sätt ... en koppling till mig, som ingen annan har, att ... dom känner mig så pass väl, och ... har lagt en ansträngning för att faktiskt kunna säga det rätt, det, jag tycker det visar på nån slags respekt ändå.

Informanten upplever alltså en skillnad på vem det är som uttalar efternamnet. Ett svenskt uttal från en person som inte står särskilt nära uppfattar hen som fullt förståeligt och utan större betydelse, medan ett originaluttal hos mer närstående personer blir ett tecken på respekt och på en närmare personlig koppling.

Det kan också vara skillnad på om det är för- eller efternamnet som påverkas. Bäraren av *Doğan* i exemplet 12 och 13 säger:

Exempel 21. Efternamn är inte nånting som man kallar någon för.

Inf.: Nej men alltså jag, när det kommer till efternamnen så har ju inte jag nåt problem med det, för att ... många efternamn uttalas ... fel och efternamn är inte nånting som man kallar någon för, typ ja-, när jag ska

prata med dig så säger jag ju inte jag, okej, alltså,
Frändén – heter du i efternamn?
MF: Ja, visst
Inf.: Eh, då säger ju inte jag »miss Frändén» eller nåt, vi
pratar ju inte på det sättet, men jag tror att det
hade varit mycket jobbigare om mitt förnamn ... eh,
hade uttalats fel. För då, man kallar ju en efter ens
förnamn, här.
MF: Mm, mm
Inf.: Eh, och då tror jag att det hade varit mycket
jobbigare.
MF: Mm
Inf.: Så. Men jag, jag har inga problem med efternamnet.

Denna informant har ett icke-svenskt men i Sverige relativt välkänt tilltalsnamn, som hen uppger oftast blir rätt. Som citatet visar upplever hen att en förändring av tilltalsnamnet vore jobbigare än den förändring som sker med efternamnet. En annan informant, vars både för- och efternamn är turkiska, uttrycker en viss frustration över hur hens namn behandlas:

Exempel 22. Det är skitjobbigt.

Inf.: Det är ju en nackdel, det ... nackdel, saker och ting
tar tid. Det blir fel. Alltså jag har ofta stött på
fel när det administrationen i mitt liv, alltså allt
sånt här pappersarbete och sånt, det har bara blivit
en massa fel. Och att jag behöver bokstavera, alltså
... Varför, alltså jag behöver bokstavera mitt **namn**,
alltså, det är, hur, hur roligt är det? Varför kan
inte jag bara »hej jag heter [för- och efternamn med
turkiskt uttal]», varför måste folk »VA?» tillbaka?
MF: Mm. Jaa.
Inf.: Det är ju, det tycker jag är jättesynd för jag kan
aldrig säga mitt riktiga namn, jag kan aldrig liksom
använda det. Utan att jag får »va?» tillbaka, utan ...
Då måste jag ändra på det och säga »ja jag heter [för-
och efternamn med svenskt uttal]». Jaha, okej. Det **går**
aldrig använda det.
MF: Näe
Inf.: Och det är skitjobbigt.

Man kan notera att denna informant pratar om kombinationen av för- och efternamn. Man kan föreställa sig att många upplever samma sak som den tidigare citerade informanten, att det spelar mindre roll om efternamnet förändras än om tilltalsnamnet gör det. Ytterligare ett exempel ur det nuvarande materialet är en informant med kroatiskt efternamn och ett förnamn som är omarkerat även i Sverige, som säger: »Jag hade nog tyckt annorlunda om det var mitt förnamn som var svåruttalat».

En informant som är född och uppväxt i Vietnam bor, efter ett par år i andra europeiska länder, sedan ett 40-tal år i Sverige. Här har hen bildat familj med en annan person med vietnamesisk bakgrund, men har ändå talat huvudsakligen svenska i hemmet. Yrkesmässigt har informanten dock en aktiv använd-

ning och behärskning av det vietnamesiska språket. Informanten bär efternamnet *Nguyen* som hen uttalar dels i original, med initialt /ŋ/, dels i försvenskad form, med initialt /n/ följt av /g/.

Exempel 23. Som om jag har bytt sida.

- MF: Vad tycker du om, om man tänker på efternamnet, dom här, dom här två uttalsformerna du har?
- Inf.: Eh, jag tror ... eller, eller jag kan dra mig till minnes, i början, det var lite störande. Att jag måste säga /ngwiən/ i stället för /ŋwiən/. Eh ... jag tycker, också en förvrängning och ... det känns jobbigt, i början. Men sen efter ett tag så ... Så i och med att jag kan mer och mer svenska ... så, på något sätt så, som om, som jag har bytt sida, jag står på andra sidan och tittar tillbaka, »jaha men det är normalt att säga /ngwiən/».
- MF: Ja
- Inf.: Men hu- ... Jo. Det är så. Men i början, så jag fortfarande står på den här vietnamesiska sidan. Jag inte känner mig som ... som jag är liksom, som svensk nog, va. Då, då var det störande.
- MF: Ja. Har du nån idé om hur länge det dröjde innan du ... bytte sida som du säger?
- Inf.: Näe, det är väl ... jag tror, hos mig var ett medvetet ... medveten process, att det ... att sluta att säga ellereller **tänka** att det ... »jag är en vietnames», utan jag försöker att tänka då att »ja men jag bor i Sverige, jag har rätt att ... att liksom känna mig som en svensk».
- MF: Mm
- Inf.: Och då började jag, och sen, när jag har kommit så långt så att 90- i början av 90-talet så åkte jag med en kollega och jobbade, till [land i Sydostasien] och jobbade med flyktingar där. Så en svensk kollega som bara ... han anmärkte att »Du ... du säger 'vietnameser' ... och du säger inte '**vi** vietnameser'». »Jaha! Okej.» [skratt] Så då, då vaknade jag till och sa »jaha, jag har kommit så långt, så att jag säger ... 'jag' och 'vietnameser'. Och jag säger inte '**vi**', längre».

I utdraget berättar informanten hur hen har »bytt sida», från att känna sig primärt som vietnames, och då uppfatta det svenska uttalet som en störande förvrängning, till att uppfatta att hen har »rätt att känna sig som svensk», och då också uppfatta det svenska uttalet som normalt. Man ser alltså hur accepterandet av en försvenskad namnform har gått hand i hand med att namnbäraren har tillåtit sig att känna sig som en del av Sverige.

Sammanfattningsvis är det slående att många informanter ser den svenska namnformen som oproblematiserad och naturlig – inte sällan mer naturlig än originaluttalet. Detta gäller i hög grad de informanter som inte talar namnets språk, men faktiskt också många av dem som gör det. Andra, speciellt den informant som får både för- och efternamn förändrade, kan uttrycka frustration

och sorg över att det man uppfattar som det riktiga namnet sällan går att använda utan ett ifrågasättande.

Det kan generellt tilläggas att många informanter spontant tar upp att de förstår att det är svårt att veta hur deras namn ska stavas och uttalas. Vissa berättar att de själva har arbetat inom serviceyrken och har egen erfarenhet av att hantera okända namn. Det finns alltså en stor och uttalad förståelse hos namnbärarna för att deras namn kan vara svårhanterliga. De är vana vid att möta allehanda uttal av sina namn, och de flesta uppger att de inte brukar korrigera felaktiga uttal.

5. Vad kan tänkas hända med uttalsformerna i framtiden?

Det faktum att de flesta av de informanter jag har hittills har träffat är väl tillfreds med de svenska namnformerna, talar för att det är primärt dessa former som kommer att traderas. Som påpekat i avsnitt 1.1, är också detta en helt naturlig språklig process. Under intervjuerna frågar jag ibland informanterna vad de själva tror kommer att hända med efternamnets uttal i Sverige i framtiden. Detta kan naturligtvis ingen veta, men det är intressant att höra hur namnbärarna själva resonerar kring saken.

I dubbelintervjun i exempel 10, där två informanter båda bär efternamnet *Tran*, tar jag upp frågan om vad som kan tänkas hända med namnet i framtiden.

Exempel 24. Det kanske blir ett svenskt efternamn.

- MF: Tror ni att efternamnet finns kvar?
 Inf. 1: Det finns det väl, så här.
 Inf. 2: Det finns kvar många i Vietnam, heter ju /tra:n/ i efternamn.
 Inf. 1: Ja exakt, och sen så kommer det hit nån och så blir det inte /tʃaŋ/ längre, det blir /tra:n/.
 MF: Ja, det var- ... Hur tänker du då? Med, liksom ... Alltså, du var inne på uttalet?
 Inf. 1: Ja, men, det är ju ... Men när dom kommer hit och så säger dom /tʃaŋ/ eller nåt sånt där då, och sen så när dom har anpassat sig till det viet-, eh, svenska språket, och så, så kommer ju alla säga /tra:n/ till slut.
 MF: Ja
 Inf. 1: Det kanske blir ett **svenskt** efternamn, eller kanske typ så här sss-
 [Inf. 2 skrattar]
 Inf. 1: Ja men typiskt så här, ja men /tra:n/, **jag** vet ju att det är vietnamesiskt. Alltså dom vet ju inte att det uttalas /tʃaŋ/.
 MF: Näe. Men det är möjligt att, liksom, det vietnamesiska uttalet försvinner?
 Inf. 1: Jag vet inte ... hur många som rättar folk som säger /tran/, och så bara »nejnejnej, jag heter

- /tʃaŋ/». Eller nåt sånt där, hur många som gör det, tro. Längre.
- MF: Jaa
- Inf. 2: Jag tror inte det är så många som brukar rätta.

Informant 2 börjar med att ta upp att efternamnet är vanligt i Vietnam, medan informant 1 lyfter fram att de som flyttar till Sverige anammar det svenska uttalet. Då »kommer ju alla säga /tra:n/ till slut», så att det »kanske blir ett svenskt efternamn». På min fråga om det är möjligt att det vietnamesiska uttalet försvinner i Sverige funderar informant 1 på hur många det är som fortfarande rättar det svenska uttalet till ett vietnamesiskt, varvid informant 2 kommenterar att hen inte tror att det är så många som brukar göra det.

En informant med ett serbiskt/bosniskt/kroatiskt efternamn på *-ić* gissar att just denna högfrekventa ändelse med tiden kommer att bli mer igenkänd och normaliserad – men däremot i svensk form. I stället för originalets <ć>, uttalat /tɕ/, tror hen att det kommer att både skrivas och uttalas på svenska, som <c> respektive /k/. Hen tillägger:

Exempel 25. Mycket har vi nog säkert Ibrahimović att tacka för.

- Inf.: Mycket har vi nog säkert Ibrahimović att tacka för liksom, att han har fällt ljus över vårt efternamns... situation, liksom, men ... Men jag tror att, jag tror inte det kommer bli så himla mycket vanligare med andra namn. Jag tror att man kanske kan uttala *-ić:et* i slutet [av Ibrahimović] för det **vet** man, det är vedertaget, men jag tror inte att folk kommer kunna uttala ens efternamn på rätt sätt i övrigt. Det tror jag inte.

Efternamnen på *-ić* utgör en intressant grupp dels därför att de är enormt högfrekventa, dels därför att det finns en mycket känd svensk namnbärare, fotbollsspelaren Zlatan Ibrahimović, vars efternamn i allmänhet brukar uttalas närmare originalets /tɕ/ än det försvenskade /k/. Man kunde tycka att detta skulle spilla över även på andra efternamn på *-ić*. Men det är åtminstone inte denna informants uppfattning.

En av mina informanter med turkiskspråkigt efternamn har ett namn som på turkiska inleds med bokstaven <ş>, uttalad /ʃ/. I det svenska uttalet av namnet har detta ersatts med /s/. Informanten är turkisktalande och är väl förtrogen med originaluttalet, men använder trots detta ett svenskt namnuttal både när hen talar svenska och när hen talar turkiska. Eftersom efternamnet är relativt ovanligt i Sverige anger jag det bara som /s-/, trots att informanten i nedanstående citat uppger hela namnformen.

Exempel 26. Jag tror att det fortfarande kommer att va /s-/.

- Inf.: Näe jag tror faktiskt att det fortfarande kommer va /s-/.
- MF: Mm

Inf.: I alla fall i Sverige, jo i Sverige ... det kommer nog
va, för att det är liksom ... lättast att säga det.
MF: Mm
Inf.: Och skriva det. Så slipper man liksom förklara,
liksom, »ja men ett s med ... fjång nertill», liksom.
MF: Mm
Inf.: Så jag tror att det fortfarande kommer va /s-/.

Informantens bruk av ordet »fortfarande» illustrerar en intressant perspektivförskjutning. Hen har uppenbarligen inte det turkiska uttalet som utgångspunkt, till vilken den svenska formen är sekundär. Uttrycket att man »fortfarande kommer att säga /s-/» signalerar i stället att det är den svenska formen som är informantens utgångspunkt, och att ett hypotetiskt framtida uttal med /ʃ-/ i hens ögon skulle vara närmast en novation.

Citatet i rubriken på den här artikeln, »det är ju så vi alltid har uttalat det», kommer från en informant med ett ursprungligen finskt efternamn. Informantens farföräldrar flyttade till Sverige när informantens pappa var liten. Informanten själv är uppväxt i Sverige och talar inte finska. Det finska och det svenska uttalet av efternamnet innehåller samma språkljud men har olika struktur. Ett finskt originaluttal följer mönstret 'CVCVC:V, medan informantens svenska form har strukturen 'CV:CVCV (uttalsförändringen är alltså parallell med om det finska efternamnet *Holappa* hade fått formen *Hoolapa*).

Exempel 27. Det är ju så vi alltid har uttalat det.

MF: När du presenterade dig här i början.
Inf.: Ja
MF: Var det på samma sätt som ... farmor och farfar skulle säga det?
Inf.: Så nära man kan komma [skratt] kan man väl säga. Eh, så nära jag har lärt mig att det kommer finskan i alla fall. Det är ju så vi uttalar vårt efternamn.
MF: Mm
Inf.: Sen är det väl lite mer ... vad ska man säga, finsk dialekt på ... den äldre släkten, men absolut, det är det ju.
MF: Tycker du att du hör skillnad när det kommer ur din mun och ur farfars mun?
Inf.: Ja. Jo men det gör jag ju. Eh, men han har ju sin finska i bakgrunden, så det är inte konstigt egentligen.
MF: Javisst, nej, det är inte konstigt.
Inf.: Eh ... och det hör jag ju skillnad på på pappa också, han har ju ändå sin finska bakgrund liksom, han kan ju finska fortfarande, han pratar ju finska. Eh ... så det hör man ju skillnad också, egentligen.
MF: Och han har ... han har ett mer finskt uttal av efternamnet?
Inf.: Jaa, eh ... nånstans mitt emellan, känns det som. Det är väl lite mera ... jag menar det typiskt finska uttalet kanske hos farfar, och så har man fått det **lite** mera ... jag menar ... pappa har ju alltid liksom ... svenskifierat det liksom men det blir ju ganska

tydligt att man inte använder det finska uttalet när man ... presenterar sig och sen bara fortsätter på svenska, det blir ju ... ja.

MF: Mm

Inf: Men, men [efternamnet med svenskt uttal] är nog ganska, det är ju ... det är ju vad jag har lärt mig att det ska uttalas i alla fall. Det är ju så vi alltid har uttalat det.

Informantens uttalande att »det är ju så vi alltid har uttalat det» syftar alltså inte på ett originaluttal, utan på en försvenskad form. Hen beskriver hur farfadern har »det typiskt finska uttalet» medan fadern alltid har »svenskifierat det», och hur detta har resulterat i familjens nuvarande uttal. Detta avslutande exempel får illustrera hur ett uttal som i ett perspektiv är »nytt», i ett annat perspektiv ändå kan utgöra det beständiga, det som »alltid» har använts.

6. Diskussion av hittillsvarande resultat

Även om det material som ligger till grund för den här artikeln är av begränsad omfattning, och informanterna har vitt skilda bakgrunder, finns ändå en relativt stor samstämmighet kring många frågor. Med undantag för namn vars originaluttal överensstämmer helt med svensk språkstruktur, kan man konstatera att svenska uttalsvarianter har utvecklats i många fall. Dessa former tycks ha etablerats tidigt och sedan varit stabila. I stor utsträckning är de svenska uttalen en imitation av svenskars uttal, som i sin tur tycks uppstå genom att diakritika utsluts och specialtecken substitueras med en svensk bokstav med grafisk likhet, varefter den skrivna formen uttalas som om den vore ett svenskt ord.

I många fall har namnbärare både ett svenskt uttal och ett originaluttal i sin onomastiska repertoar. Originaluttalen används dock mycket sällan i det svenska samhället, vilket namnbärarna motiverar framför allt praktiskt: Man vill underlätta kommunikationen och slippa vara till besvär för andra. Informanterna påpekar ibland själva att de förstår att deras namn kan vara svåra att uppfatta och uttala. Vid tillfälliga kontakter är det sällsynt att namnbärarna korregerar ett felaktigt uttal. Däremot tycks det kunna finnas en närhetsaspekt i namnbruket, som hos den informant som i exempel 20 menar att om en vän eller annan närstående person vet hur namnet ska uttalas, så visar det på en koppling till hen själv »som ingen annan har» och likaledes på ett slags respekt. Det verkar också vara vanligt att namnbärarens närmare vänner är intresserade av och frågar om hur namnet uttalas »på riktigt»; inte nödvändigtvis för att själva använda detta uttal, men kanske för att kännedom om originaluttalet signalerar att man har en personlig relation till bäraren.

Det finns också informanter som motiverar användandet av en svensk form med att de vill slippa ifrågasättas eller känna sig besvärliga. Här finns en tydlig parallell till Charlotte Hagströms (2006 s. 106) konstaterande att ett ifrågasättande av ett personnamn ofta upplevs som ett ifrågasättande av individen, och att den som har ett »krångligt» namn kan uppfattas som en »krånglig person». Detta gäller t.ex. informanten i exempel 15, som säger att hen »skäms lite» över att hens namn är så långt och komplicerat. Det är intressant att fundera över i vilken mån situationen som andragenerationssvensk påverkar denna känsla. Skulle en vit svensk utan invandrabakgrund, som bar samma efternamn som giftasnamn, reagera likadant? Många av mina sverigefödda informanter berättar om hur de, särskilt under uppväxten, kämpat för att »passa in» i det svenska samhället. Även om de också vittnar om att det är en rikedom att växa upp med dubbla kulturer, lever de i ett slags mellanförskap som kan innebära en utsatthet och en vilja att inte framstå som mer avvikande än nödvändigt. Det har förstås stor relevans att många informanter har ett utseende som gör att de, oberoende av att de själva kan vara uppväxta i t.ex. svenska småstäder och besitta full svensk språk- och kulturkompetens, schablonmässigt kan sorteras in som »invandrare».

Vad gäller namnbärarnas egen syn på de svenska uttalsformerna tycks de flesta vara bekväma med och identifiera sig med dessa. Många av dem har växt upp med denna namnform som den primära. Även om de vid sidan om svenska talar namnets språk och ofta kan ha hälsat på i föräldrarnas hemländer, påpekar flera att man vid dessa besök normalt bor hos och umgås med släktingar, där det inte finns så många skäl att använda sig av efternamnet. Här vore det intressant att kunna jämföra med en motsvarande syn på uttal av förnamn, vilka ju inom en familjekrets används mycket oftare. Informanter som själva har flyttat till Sverige kan uttrycka att identifikationen med den svenska formen inte kom omedelbart, t.ex. med formuleringar som »jag har vant mig nu» i exempel 17. Extra intressant är informanten i exempel 23, som är en av dem som kom till Sverige i vuxen ålder. Hen berättar hur hen i början upplevde det svenska uttalet som en »förvrängning» som var »lite störande». Under åren i Sverige har dock informanten dels lärt sig allt bättre svenska, dels medvetet arbetat med att inte se sig själv primärt som vietnames utan att tänka att hen bor i Sverige och »har rätt att känna sig som svensk». Informanten uttrycker det som att hen har »bytt sida» och nu kan stå på den svenska sidan och titta tillbaka, och då samtidigt uppfatta det svenska uttalet av namnet som »normalt». Att accepterandet av den svenska namnformen så tydligt löper parallellt med synen på sin egen tillhörighet och hemortsrätt är mycket intressant både ur socio-onomastiskt perspektiv och ur integrationssynvinkel.

Inledningens fråga om vilka namnformer som kan tänkas leva kvar och traderas till det framtida svenska namnbeståndet, verkar kunna besvaras med de

svenska formerna. Det är dessa namnformer som informanterna använder oftast, och inte sällan uppfattar som de viktigaste. Vi har sett formuleringar som att en informant gissar att namnet i framtiden »fortfarande» kommer att uttalas på det svenska sättet (exempel 26), att originaluttalet omtalas som hur namnet »lät från början» (exempel 3), eller att en sverigefödd informant tror att hen knappast någonsin har använt sig av originaluttalet (exempel 9). På frågor om vilka namnformer informanter lär sina barn eller planerar att lära sina framtida barn, svarar många av dem som har kunskap om originaluttalet att de gärna vill lära barnen både detta uttal och det aktuella språket. Man kan emellertid föreställa sig att om ett originaluttal används ganska sällan av första och andra generationens svenskar, kommer det att vara än mer sällsynt hos senare generationer. I de fall kunskap om originaluttalet traderas, kommer det kanske att vara just som en kunskap och inte som en i praktiken använd namnform, eventuellt med undantag för besök i land där språket talas eller i ett rent diasporaumgänge i Sverige (i den mån nu sådana kommer att bestå). Informanten i exempel 27 illustrerar, med sin formulering att det svenska uttalet är det sätt på vilket familjen »alltid har uttalat det», hur snabb övergången till ett nytt uttal kan vara och med vilken självklarhet den svenska formen kan bli allenarådande.

Referenser

- Engstrand, Olle, 2004: *Fonetikens grunder*. Lund: Studentlitteratur.
- Farkas, Tamás, 2009: Surnames of foreign origin in a language contact situation. The reasons and ways of their changes and their influence on the surname stock in Hungary. I: *Names in multi-lingual, multi-cultural and multi-ethnic contact. Proceedings of the 23rd International Congress of Onomastic Sciences, August 17–22 2008, York University, Toronto, Canada*. Eds.: Wolfgang Ahrens, Sheila Embleton & André Lapierre. Toronto: York University. S. 365–374.
- Frändén, Märit, 2014: Nittio och ett år av namninvandring. Något om Sveriges invandrade efternamn. I: *SAS 31*. S. 31–41.
- 2015: Gamla i världen men nya i Sverige. En projektbeskrivning av forskning om invandrade efternamn. I: *Innovationer i namn och namnmönster. Handlingar från NORNA:s 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013*. Red.: Emilia Aldrin, Linnea Gustafsson, Maria Löfdahl & Lena Wenner. Uppsala: NORNA-förlaget. (NORNA-rapporter 92.) S. 67–72.
- Göksel, Asli & Kerslake, Celia, 2005: *Turkish. A comprehensive grammar*. London: Routledge.
- Hagström, Charlotte, 2006: *Man är vad man heter Namn och identitet*. Stockholm: Carlsson.
- Hedblom, Folke, 1984: Svenska personnamn i Amerika. En aktuell forskningsuppgift. I: *SAS 2*. S. 87–105.
- Parkvall, Mikael, 2015: Sveriges språk i siffror. Vilka språk talas och av hur många? Stockholm: Språkrådet, Morfem. (Språkrådets skrifter 20.)
- Pullum, Geoffrey P. & Ladusaw, William A., 1996: *Phonetic symbol guide*. 2. ed. Chicago–London: The University of Chicago Press.
- Statistiska centralbyråns namnstatistik: Sök på namn – Hur många heter ...? <http://www.sverigei-siffror.scb.se/hitta-statistik/sverige-i-siffror/namnsok/?Length=5> (sökningar gjorda under våren 2016).

Summary

MÄRIT FRÄNDÉN

‘That’s how we’ve always pronounced it’: On original and adapted pronunciations of some immigrant surnames in Sweden

This is a report on part of an ongoing research project on ‘Surnames in the melting pot’, which is studying how immigrant surnames are affected in speech and writing when they are used in Sweden. The article is based on interviews with 23 informants whose surnames come from Albanian, Finnish, Serbian/Bosnian/Croatian, Turkish and Vietnamese, and deals with pronunciation forms of these names. It emerges that the informants differ widely in their ability to pronounce their surnames in the original manner, that is to say, in a way that is unmarked in the names’ countries of origin. While some name bearers are fluent in the language of the country concerned and well aware of the differences that exist between the original pronunciation and the form most commonly used in Sweden, others may be completely ignorant of the original form. The author discusses how and when the Swedish pronunciation forms arose, which often appears to have been soon after the bearers moved to Sweden. In many cases, the Swedish form is created by removing any diacritics and replacing any special characters with graphically similar Swedish letters, after which the name is pronounced as a Swedish word. Several informants point out that the Swedish form is an imitation of the way Swedes pronounce the name.

Informants who have two pronunciation forms in their repertoire, a Swedified and an original form, represent a phenomenon which I call parallel pronunciations. The interviews show that the name forms used in Sweden are above all the Swedish ones. Informants may comment, for example, that there is no ‘reasonable point’ in using the original form, that the Swedish form is used ‘for simplicity’, or that the original form can result in the name and its bearer being questioned or in the bearer feeling shame at having such a complicated name. The great majority appear to be happy with the Swedish form of their name. Some point out that it would be harder if it was their first name that was given a different pronunciation. One informant expressed the view that acceptance of the Swedish pronunciation had gone hand in hand with accepting a sense of being Swedish, and thus no longer regarding the Swedish pronunciation as a distortion of the original name.

Another question explored was how the informants’ names may end up being pronounced in Sweden in the future. Many informants believe that only the adapted forms will survive in the country, which is a reasonable assumption given their strong dominance. This is illustrated by the comment quoted in the title: ‘That’s how we’ve always pronounced it’, referring not to an original but to a Swedified form. It is noted that the transition to a new pronunciation can be rapid, and that after just a generation or so this new pronunciation may completely prevail.

Recensioner

Endre-boka. Postfestumskrift til Endre Mørck. Red. av Gulbrand Alhaug, Tove Bull & Aud-Kirsti Pedersen. 379 s. Oslo: Novus 2014. ISBN 978-82-7099-802-9.

Professor Endre Mørck ved Universitetet i Tromsø fylte 60 år den 20. desember 2012, og i den anledning arrangerte kollegene hans ved Institutt for språkvitenskap et seminar. De åtte bidragene på seminaret er publisert i første del av festskriftet, mens del to inneholder ni bidrag fra medlemmer i forskergruppa «Språk og samfunn» ved Fakultet for humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning. Boka innledes ellers av Aud-Kirsti Pedersens hyllest til jubilanten, Endre Mørck – 60 år og litt til, og avsluttes med to bibliografier, først over Endre Mørcks egne skrifter og deretter den imponerende Mellomnorsk bibliografi 1350–1525, utarbeidet av Ivar Berg.

Artiklene spenner vidt, fra Gammalt og nytt om Gulating (Erik Simensen), over Biografi og ballade – noko om dei gamle telemarkssongarane (Olav Solberg) til Flerspråk-lighetens rolle på det nordnorske arbeidsmarkedet: En stikkprøve (Florian Hiss). Her er også artikler av særlig interesse for navneforskere: Reidar Bertelsens artikkel Qmð og det nordligste Hålogaland – et nytt blikk på P.A. Munchs tanker, og Eira Söderholms *Kvænangen* og *Kvenvik* i Alta – forklaringer og bortforklaringer av forleddet *Kven-Kvæn*. For SAS' lesere er det to artikler som skal framheves.

I den første bolken presenterer historikeren Lars Ivar Hansen artikkelen Samisk navneskikk på 1500- og 1600-tallet (s. 47–67). Målet er å finne ut hva fordelingen av ulike navneformer av samisk, nordisk og østersjøfinsk opphav kan fortelle om kulturkontakt og språklige maktforhold. Materialet er hentet fra svenske og dansk-norske skattelister, så det dreier seg, naturlig nok, utelukkende om mannsnavn. Geografisk avgrenses undersøkelsen til «enkelte fjorder og innlandssiidaer i Finnmark, den tilstøtende Anár (Enare)-siidaen på finsk side og Astafjord-området i Sør-Troms» (s. 47). Artikkelen faller slik sett i to deler. Den mest omfattende tar utelukkende for seg samenes navn i Finnmark og Anár, den andre, om Astafjord, presenterer navnene til både nordmenn og kystsamer. Noen viktige kildekritiske synspunkt – for begge områdene – drøftes i et eget avsnitt (s. 48–52), der det bl.a. blir lagt vekt på Gustav Vasas befaling (1559) om å avskaffe samiske navn, og – ikke minst viktig – relasjonen mellom skatteoppkreverne og de skattlagte samene. «Ble de navnene som samene oppga, forvansket eller omskrevet av skatteoppkreverne for å få dem til å fremstå som nordiske?» (s. 51).

Undersøkelsen viser – ikke uventet – stor forskjell mellom kystområdene i Finnmark og innlandet. Mens andelen samiske navn – blant samene – i fjordstrøkene varierer mellom 11,5 % og 20,8 %, er andelen i Guovdageaidnu 34,1 %, i Ávjovárri 37,9 % og i Anár hele 79,5 %. Forskjellen skyldes ifølge Hansen påvirkning fra den norske befolkningen og kirka i kystområdene. Særstillingen til Anár-siidaen reflekterer «trolig» en sterkere kontaktflate med østersjøfinsk-talende folk, samtidig som de fleste skatteoppkreverne i Kemi lappmark «trolig» var finsttalende. Videre gir Hansen en oversikt over de samiske navneformenenes opphav: samisk, østersjøfinsk og nordisk i Porsanger, fjord-

strøket med færrest nordiske navn, samt de tre innlandsområdene. Igjen er det Anár som skiller seg ut med lite innslag av nordiske navn, men interessant nok er det en større andel nordiske navn i Ávjovárri enn i Porsanger. Og det er en klart større andel navn av samisk opphav i Porsanger og Guovdageaidnu enn i de to andre områdene. Men materialet er lite, og i alle de fire områdene som presenteres i tabell 3, er det en stor andel navn av usikkert opphav.

Rangeringen av nordiske navn (avsnitt 5) viser også interessante forskjeller, så vel mellom de ulike fjordstrøkene som mellom Altafjord i Vest-Finnmark og de tre innlandsområdene. Flere gamle nordiske navn står sterkere i innlandet enn i fjordene. Undersøkelsen av Astafjord i Troms skiller seg fra den foregående. Her er også nordmennenes navn registrert, og oppstillingen i tabell 7 viser interessante forskjeller. Her fører Hansen opp helgennavnene i tre kronologisk adskilte grupper. Mens de «yngre» helgennavnene hadde lav frekvens i Finnmark og Anár, var *Erik*, *Lars*, *Jakob*, *Henrik* og *Morten* mye brukt både blant nordmenn og samer i Astafjord. Den yngste gruppa (*Edias*, *Mikkel*, *Kristen*, *Mons* og *Jørgen*) forekom imidlertid bare blant nordmenn, mens *Rasmus* og *Kristoffer*, mye brukt blant nordmenn, var sjeldne blant kystsamene. Gamle nordiske navn, særlig *Sivert/Sjur*, *Svein* og *Einar*, ble utelukkende brukt av samer. Som det eneste av disse gamle navnene forekom *Amund* både blant samer og nordmenn; det er da sett bort fra helgennavnene *Olav* og *Erik*, som rangerte høyt i begge folkegrupper. Forklaringen på disse forskjellene finner Hansen i en sterk konservatisme blant samene. I forbindelse med «den første systematiske misjonsoffensiven» på 1300-tallet hadde samene tatt i bruk (eller kanskje heller blitt gitt?) gamle nordiske navn, de tidligste kristne navnene og de helgennavnene som da var populære. Hansen konkluderer med at samene framstår som mer konservative i navneskikken enn deres norske naboer. Undersøkelsen synes også å vise, mener Hansen, at Anár-siidaen hadde større kulturelle og språklige kontakter østover, til andre samegrupper og til østersjøfinske folkeslag.

Gulbrand Alhaug har skrevet artikkelen som drøfter jubilentens fornavn, men han setter det inn i en større sammenheng: *En-dre*, *Hen-d-ry* og *Is-t-rael* – om epentetisk *d* og *t* i namn (s. 155–173). Det er altså tale om et innskudd av en uhistorisk konsonant i etablerte navn. I *Endre* skjedde dette allerede i norrønt, idet *Eindriði* er nærmest enerådende, og *Einriði* kun opptrer sporadisk i de eldste kildene.

Alhaug tar utgangspunkt i at konsonantsekvensen */nr/* er svært sjelden i norsk og svensk; det gjelder likeledes */sr/*, som også trekkes inn i diskusjonen. En teori formulert av Theo Vennemann i 1988 skal gå ut på at den første konsonanten i en konsonantgruppe har svakere styrke enn den følgende, og Alhaug bruker denne teorien for å forklare lydutviklingen. Han stiller så spørsmålet «Kvifor er epentese meir vanleg i namn enn i ord?» (avsnitt 3 s. 158), og henviser i den forbindelse til en artikkel av Margit Harsson fra 1995, som drøfter *t*-innskudd i sammensatte gårdsnavn på *-rud*, f.eks. *Jonsrud* > *Jonstrud*, men viser at slike innskudd ikke, eller svært sjelden, forekommer i appellativ (*husrom*, ikke **hustrom*). Forklaringen finner Harsson i ulik grad av leksikalisering; stedsnavn er gjennomgående mer leksikalisert enn sammensatte appellativ. Alhaug understreker at når det gjelder personnavn, er graden av leksikalisering enda sterkere.

I de neste avsnittene gir Alhaug eksempler på – og forklarer – personnavn med innskutt konsonant: *Eindride*, *Gundro*, *Hendrik*, *Hendrikke/Hendrikka*, *Hendriette*, *Hendry* og *Kondrad* – det utbredte nordiske *Astrid* (av norrønt *Ásfríðr* og dermed ikke helt sammenliknbart) og det svært sjeldne, innlånte og spesielt nord-norske *Istraël*. Han trekker paralleller til andre språk, spesielt nederlandsk, og viser variasjonen i forekomsten av slike navn over tid og – i noen grad – geografisk. I eldre tid er forekomsten

vanskelig å tallfeste, men yngre folketellingsmateriale viser at fenomenet var særlig utbredt på slutten av 1700- og begynnelsen av 1800-tallet. «Mot slutten av 1800-talet gjekk epenteseformene sterkt tilbake, og på 1900-talet var dei så å seia utradert» (s. 170). Årsaken til tilbakegangen finner Alhaug i økende bevissthet om «korrektheit». Store geografiske skiller kan Alhaug ikke påvise, med ett, tidlig unntak, for *Hendrik* i Jemtland. Her kunne en sammenlikning med andre (nåværende) svenske landskap ha vært av interesse.

Avslutningsvis peker Alhaug på et levende eksempel på /'hændrik:/. Det er vel grunn til å tro at slike former har holdt seg lenger i talespråket enn i skrift, men det er neppe realistisk å etterlyse en større undersøkelse av uttaleformer av personnavn.

Tom Schmidt

Frá Sturlungu til West Venture. Heiðursrit til Anfinn Johansen á 60 ára degnum. Ritstjornað hava Zakaris Svabo Hansen, Jógvan í Lon Jacobsen, Tina K. Jakobsen, Kristin Magnussen & Turið Sigurðardóttir. 291 s. Tórshavn: Fróðskapur. Faroe University Press 2013. (Annales Societatis Scientiarum Færoensis. Supplementum 58.) ISBN 978-99918-65-61-4.

Festskriftet til den – synes det – evigt ungdommelige Anfinnur Johansen afspejler med sine 25 bidrag fordelt på 291 sider fødselarens store lokale og nordiske kontaktflade. Til sidstnævnte hører ikke mindst navneforskningen, hvor Anfinnur i næsten en menneskealder har været en aktiv og flittig deltager for Færøerne i NORNA, og samtidig har mange års erfaring fra sit arbejde med færøsk personnavnelovgivning. Festskriftet rummer otte bidrag fra Færøerne, to fra Island, seks fra Norge, fire fra Sverige og fire fra Danmark, samt et fra Finland. Festskriftbidragene er med undtagelse af et på engelsk affattet på de nordiske sprog med fyldige resumeer på engelsk, som åbner for en bredere læserskare.

Som titlen *Frá Sturlungu til West Venture* antyder, har festskriftet et bredere fagligt indhold end personnavneforskningen. Andre af Anfinnurs arbejdsområder og interesser er naturligvis repræsenteret i festskriftet, ikke mindst hans mangeårige engagement i store leksikografiske projekter på Færøerne samt tillidshvervet som klokker ved domkirken i Tórshavn.

Denne anmeldelse fokuserer mest på bidrag med relevans for navneforskningen, men først lidt om fire bidrag med leksikografisk, etnologisk, etymologisk eller grammatisk emne: Asgerd Gudiksens *Fra svingkærne til selvbinder*. Om nye ord i de danske ømål i perioden ca. 1850–1920 (s. 82–92) genopfrisker den moderne tids industrialisering af landbruget. Zakaris Svabo Hansens *Overva og overvan* (s. 117–119), der diskuterer to færøske ord, hvis etymologi viser tilbage til det forstærkende præfiks *ov-* (norrønt *of-*) og det norrøne verbum *erfiða* 'arbejde'. Hjalmar P. Petersen diskuterer i *Vera og hava + høvuðssagnorð*. Ein fyribilskanning (s. 195–206) distributionen af hjælpeverberne *være* og *have* i sammensatte verbalformer i færøsk. Til gruppen af »øvrige bidrag« hører også Jonna Louis-Jensens »Tað sær hvørt barn«. Om nogle af mælkebøtens danske og nordatlantiske navne (s. 177–181). Ifølge forfatteren sigter det færøske plantenavn *biðiskinn*, for den antageligt indførte mælkebøtte, *Taraxacum*, til skindstykke, der var låg på malkespandene i det traditionelle landbrug. Jákup Reinert Hansens

Og Jesus er hans dýra navn. Sparsom nýtsla av Jesu navni í tveimum føroyskum sál-mum (s. 108–116) kombinerer hymnologi og kristologi. Endelig falder Gudlaug Nedrelids bidrag Skalden Ragnvald jarl (s. 182–194) inden for den traditionelle norrønfilologi med fokus på kenningerne i det berømte skjaldedigt *Háttalykill*.

Festskriftets bidrag om stednavne er meget forskelligartede. Eivind Weyhe diskuterer i artiklen Skála, Skálabotnur og Skálafjørður (s. 278–284) navne fra Anfinnurs hjembygd. *Skáli* er i dag omautoriseret til *Skála*, mens der har været ønske om at ændre *Skálabotnur* til *Í Skálafirði*. Bygdenavnet *Skálafjörður* har været kritiseret, fordi det er navnet på fjorden ikke på bygden, selvom der er adskillige andre bygdenavne på Færøerne, som er navngivet efter fjorden, de ligger ved. Weyhe advokerer for, at geografiske kort bør angive dobbeltnavne, hvor det er muligt, men erkender, at standardisere navneformer let bliver normerende på bekostning af de lokale talesprogsvarianter.

Hanna Absalonsen har et lidt bredere sigte med Suðuroyar Kirkjubók 1745–1816. Nakrar hugleiðingar (s. 19–32). Hun viser, hvorledes især stednavneformerne i den ældste kirkebog, specielt perioden 1745–1757 er sprogligt værdifulde, fordi den danske præst stort set har nedskrevet stednavnene, som de er blevet udtalt i den lokale dialekt.

I *Støpulín* på Mykiness og *Ståbelen* i Rogaland. Nokre namn som er laga til norr. *støpull* m. (s. 261–270) viser Inge Særheim, at gruppen af færøske, islandske og norske stednavne som indeholder dette appellativ har topografiske fællestræk i form af høje og bratte fjeldformationer, fx *Støpulín* på Mykiness. En anden betydning af grundordet om 'noget der er opstallet' forekommer i forbindelse med *Støpulín* ved Viðareiði.

Svante Strandberg giver i *Sällinge* i Danmarks socken. Ett uppländskt bynamn (s. 226–237) et mønstereksempel på den kompleksitet, stednavnetolkningen er stillet overfor. I dette tilfælde står valget mellem efterleddet *-ling*, som går tilbage til den kollektive plantebetegnelse sv. *linge* med betydningen 'bestånd av bärris' eller alternativt en ældre *-ing-* eller *-ling-*afledning. Som forled overvejer Strandberg ordet fsv. *sædhe* 'utsæde' eller evt. fsv. *sadhul*, 'saddel', brugt om en terrænformation, hvilket imidlertid ikke rigtig passer med lokaliteten. Dermed lander forfatteren med et ånavn, **Sadhul(a)/*Sædhul(a)*, men vejen dertil er brolagt med sproghistoriske skarpsindigheder.

Per Vikstrands Finns det förkristna sakrala ortnamn på Färöarna? (s. 271–277) konkluderer forsigtigt, at i al fald de to navne med gudenavnet *Thor* som forled, *Tórshavn* og *Hósvík* på Streymoy må vurderes som teofore navne. Gårdsnavnet *Hov* på Suðuroy inkluderes i den teofore gruppe af ekstralingvistiske grunde, nemlig omtalen af gården i Færeyinga saga. Det er ikke helt klart for anmelderen, hvorfor disse navne anses for genuine, mens det flere steder forekommende naturnavn *Heljareyga* snarest menes at pege tilbage til »folklig berättartradition med rötterna i förkristen föreställningsvärld« (s. 275). Sammenligner man med Gudlaug Nedrelids litterære bidrag er det netop pointen, at Ragnvald Jarl samtidig med, at han i samtiden blev regnet for at være en kristen helgen, også er kendt for at benytte hedenske motiver og gudenavne i sin skjaldkunst. At gudinden Hel forbindes med naturformationer langs kysten, er vel som udgangspunkt ikke meget anderledes, end at Thor forbindes med en naturhavn og en vig? Vi ved fra norske runeindskrifter, at Odin og Thor i højmiddelalderen blev beskrevet som thurser, dvs. trolde/dæmoner, og stednavne, hvori gudenavnene indgår, kan sagtens være dannet efter deres »degradering« til den »lavere« religion og folkelige overtro.

Terhi Ainiala viser i Socioonomastik i Finland: Helsingfors slangnamn som eksempel (s. 33–39), at to slangord for Helsingfors har en klar demografisk differentiering: *Hesa* bliver primært brugt blandt finsktalende tilflyttere, mens *Stadi/Stadin* anvendes blandt

indfødte helsingforsbeboere. Samme forskel viser sig i de to slangnavnes kommercielle brug som virksomhedsnavne i Helsingfors. Det hyppigst forekommende af de to, *Stadi*, kombineres ofte med andre lokale slangord i virksomhedsnavne (s. 37).

Ole-Jørgen Johannessens bidrag *Havdrill* og *West Venture*. Navn og navnestrukturer på norske borefartøyer og andre oljeinstallasjoner 1973–2005 (s. 131–140) lægger sig smukt i kølvandet på forfatterens tidligere undersøgelser af navngivningen til søs. Denne gang er det navne knyttet til olieinstallationer på havet og de tilknyttede forsynings-skibe. *West Venture* er således navnet på den første norske borerig fra 1973. Navnematerialet er stærkt præget af kommerciel mønsternavngivning, og tendensen går i retning af engelsk navngivning på bekostning af norsk i et i øvrigt meget internationalt erhverv.

Jeg går herefter over til festskriftets artikler, som omhandler personnavne i bred forstand. Marjun Arge Simonsen analyserer i *Fólkanövn í staðarnövnnum* – uppruni og aldur (s. 213–225) i alt 296 stednavne på Suðuroy, som indeholder personnavneforled. Artiklen bygger på forfatterens utrykte afhandling fra 2000, der i anlæg og resultater ligner andre nordiske arbejder. Mængden af ikke-færøsk sekundærlitteratur er dog begrænset. Som dateringskriterium anvendes genitivkompositionstype og navnenes etymologi, hvor forfatteren når frem til, at 59 % af navneforleddene er kristne, om end de oftest optræder i færøsk sprogdragt. Opdelingen af norrøne, kristne og øvrige personnavne kunne sikkert diskuteres grundigere, og det er ikke tilstrækkeligt at anvende hjemmesiden <http://behindthename.com>. På den anden side leverer artiklen et fint navnestof til fremtidige, sammenlignende analyser. Desværre savner man en alfabetisk liste over de analyserede stednavne samt de artsled de fordeler sig på.

Gillian Fellows-Jensen sammenligner i *The elusive feminine personal names or When the saints go marching out* (s. 69–81) hyppigheden af kvindenavne i ældre tid på Færøerne med engelske kilder, først og fremmest skattemandtallet fra Lincoln 1258. Som forfatteren skriver, er kildesituationen hvad kvindenavne angår vanskelig, og artiklen diskuterer da også især de kristne helgenindenavne, i særdeleshed navnet *Gillian* samt dets færøske modsvar *G(j)iljanna*. Mængden af navne og historiske facts gør gennemgangen svær at overskue – ligeledes begrundelsen for valg af sammenligningsområdet. Et par af navnene kunne være forklaret mere tydeligt, fx hvorfor kvindenavnet *Langusa* i Lincoln 1258 vurderes som nordisk, men *Galina* antages at være russisk (s. 71) – sidstnævnte vel ud fra helt moderne navneforhold. Bidragets personlige og humoristiske udformning gør det til et vellykket festskriftbidrag.

Svavar Sigmundssons bidrag *Nokkur nöfn Íslendinga á miðöldum* (s. 251–260) opstiller to lister over personnavne, som burde medtages i kommende udgaver af *Nöfn íslendinga*, nemlig navne fra samtids sagaerne, henholdsvis sturlungesagaen, Sturlunga-safnið, og biskopssagaerne, biskupasögur. Listerne indeholder velkendte, nordiske navne som *Hrani*, *Óspakr*, *Svertingr* samt *Áli*, *Kolbrandr*, *Kollsveinn*, *Tófi* og *Tósti*. Selvom navnene ikke har haft stor udbredelse i Island, er der, som forfatteren pointerer, tale om navne med historisk forbindelse til Island.

Med *Tobias* i to bølger (s. 141–156) leverer Torodd Kinn et særdeles grundigt og velunderbygget studie over det gammeltestamentlige navn *Tobias* og dets to popularitetsbølger i Norge. Navnets pludselige popularitet omkring år 1800 i området omkring Lindenes, Norges sydligste punkt, sætter forfatteren i forbindelse med handelen med Nederlandene og Friesland. Kinn drager vigtige og relevante kulturhistoriske grunde ind for denne udvikling, nemlig reformationstidens interesse for den bibelske fortælling om Tobias helbredelse af sin blinde fader, ægteskabet med Sara og den selvpålagte kyskhedsperiode efter ægteskabets indgåelse, Tobiasnætterne, eller som det hedder lo-

kalt i Aust-Agder *sauenettene*, idet man mente, at overholdelse af kyskhedsidealet skulle være velsignende for fåreholdet.

Den statistiske bearbejdelse af kilderne og redegørelse for data er mønsterværdig og imponerende. Som et appendiks analyseres *Tobias* tillige som et moderne, nord-europæisk modenavn. Den markante fremvækst af *Tobias* i Norge i 1990'erne er ikke regionalt forankret, men ligner mere finsk og dansk navnemode. Tyskland og Sverige synes derimod at være ca. et årti tidligere ude, og her kunne det have været interessant at inddrage andre, populære fornavne, særligt andre gammeltestamentlige fornavne, som har fået en renæssance i disse år. Kinns bidrag er både elementært spændende og et godt eksempel på, at personnavnestudiers berettigelse øges, når de kobles med regional og almen kulturhistorie.

Gulbrand Alhaugs bidrag *Åse og Sæbjørn* – unngår dagens norske forældre å gi barna namn med <æ>, <ø> og <å>? (s. 40–54) analyserer indledningsvis distributionen af særtegnene æ, ø, og å i norske for- og efternavne i tidsrummet 1900 til 2007. En sammenligning mellem efternavnene og Bokmålsordboka, der ikke medtager navne, viser meget tydeligt, at der er stor overensstemmelse mellem det appellative ordstofs fordeling af særtegnene og efternavnene. Efternavnene er i mange tilfælde gårdsnavne, som ofte er oprindelige naturnavne. Bogstavet æ er af sproghistoriske og retskrivningshistoriske grunde kun lidt benyttet i norsk sammenlignet med svensk og dansk.

Alhaugs artikel er grundigere underbygget statistisk end hidtidige norske diskussionsbidrag. Som en vigtig pointe må fremhæves analysens femårsopdelte gennemgang af, hvornår æ, ø og å har haft størst udbredelse i den norske navnebestand. Her viser det sig, at kvindenavne med disse bogstaver daler i popularitet tidligere, mens drengenavne til gengæld falder mere brat. Analysen kompliceres af navne, der i popularitet overtrumfer de øvrige, især *Bjørn* og *Björg* (og sammensætninger som *Asbjørn*), *Håkon* og *Åsne*. Forfatteren overvejer, hvorfor den svenskfødte, norske kronprinsesse *Märtha* (1901–54) ikke har været mønsterdannende for brug af æ. En forklaring – set med dansk optik – kunne her være, at *ä* og *ö* særligt efter krigen blev forbundet med tysk retskrivning, men også måske det simple forhold, at de dataregistre, analysen bygger på, ikke nødvendigvis har understøttet så mange særtegn, som vi i dag tager for givet. Dette gælder i al fald det danske Centrale Personregister, CPR.

Alhaug gengiver tidligere forklaringer på tilbagegangen for æ, ø og å, nemlig at disse bogstaver ikke er »internasjonalt gangbare« eller, at navnene med disse bogstaver er »oppbrukte« med henvisning til Jørgen Ouren (s. 51). Alhaugs egen vurdering er dog, at udviklingen skyldes en generel tilbagegang for (gammel)nordiske fornavne i Norge. Der er flere punkter i artiklen, som efter anmelderens mening står lidt i modstrid med navnemoden i al fald for Danmarks vedkommende. Fravalget af æ, ø, å som udslag af internationalisering tror jeg er uomtvistelig, men de forskellige forklaringsrammer udelukker ikke hinanden, og desuden må der arbejdes mere med fornavne, der som det danske pigenavn *Lærke* og det norske *Bjørn* må betegnes som mønsterbrydende.

Birgit Eggert tager i bidraget *Carl eller Karl?* Stavevarianter i dansk fornavnemode (s. 55–68) fat på en moderne udvikling i dansk fornavnebrug, hvor variantformer af navne stavet med *c* (*cc*, *ch* og *ck*) generelt vælges frem for varianter med *k*. Talmaterialet er nyfødte fra årgangene 1985–2011. Hun gør korrekt opmærksom på, at navnevarianterne med *c* og *k* opfører sig forskelligt over tid, og at det derfor er problematisk, at de ofte er slået sammen i gængse navnehåndbøger, også selvom dette har sin årsag i pladshensyn. Artiklen er en lang opregning af procenter, og det ville have været nyttigt med en bredere sproglig og retskrivningshistorisk perspektivering: Er det, som det har været hævdet, særligt indlånte navne, hvor *c* vinder frem på bekostning af *k*? Er der evt.

forskel på oprindeligt græske navne med *χ*, *chi*, over for *κ*, *kappa*, så som *Christian* og *Catarina*? Endelig redegør artiklen ikke for det forhold, at *k*-formerne, fx i kongenavnet *Kristian/Christian* vandt frem i første halvdel af 1900-tallet som følge af normeringsforsøg. Det forklarer, hvorfor 1800-tallets *Carl* blev afløst af *Karl* nogle årtier ind i 1900-årene for så atter at svinge tilbage til *Carl* – dels som led i en international trend, dels som led i den tilbageskuende trend i navngivningen fra 1980'erne, som revitaliserede fornavne fra århundredeskiftet. Det er vigtigt, at navneforskningen hæver sig over den gølge materialefremlæggelse.

Agneta Sundström sammenligner navnekorpora med 500 års afstand i tid i *Ingevald Panka* och *Kalle Braxen*. Binamn i det medeltida Arboga och nutida Sigtuna (s. 238–250). Selvom tilnavne i Arboga stads tänkebok for perioden 1450–1500 og optegnelser af tilnavne i 1900-tallets Sigtuna kunne synes meget forskelligartede, viser Sundström, at tilnavnene for langt hovedpartens vedkommende kan inddeles i nogle få, semantiske kategorier: familiebaggrund og slægtsskab, herkomst og bopæl, erhverv, sociale omstændigheder, ydre egenskaber, indre egenskaber, beklædning og personligt udstyr samt vaner og konkrete begivenheder. Det er meget lovende at sammenføre de historiske studier med moderne navnestof, og man må håbe det med tiden kan bringe større klarhed over et område, der i dansk navneforskning ikke er terminologisk klart: tilnavne, kælenavne og øgenavne.

I Íslensk gælunöfn fyrr og nú giver Guðrún Kvaran (s. 93–107) en grundig oversigt over islandske kælenavne. Der er både tale om traditionelle, hypokoristiske navnedannelser som *Óli* af *Ólafur* og *Sigga* af *Sigríður*, men også uformelle navne som *Lilli* og *Diddi* (s. 93). Guðrún Kvaran gennemgår historiske navneeksempler fra Knytlinga saga frem til nutiden, og hun går herefter over til at drøfte navnegruppens stilling i forhold til moderne, godkendte fornavne i Island. Der er tale om en meget broget navneflokk, og den kan give et passende bidrag til de forskellige navnelovgivningers forsøg på at sondre mellem »egentlige fornavne« og »uegentlige fornavne«, hvortil kælenavne og uformelle navnedannelser regnes. Der er således tale om et meget vigtigt emne, og man må håbe, at der kan komme en længere version på et internationalt hovedsprog.

Kristoffer Krukens Slektsnamn i bruk som fornamn i Noreg – skisse av ei utvikling (s. 157–170) bringer væsentligt nyt om tidspunktet for – og årsagerne til –, at efternavne som *Angel*, *Beier*, *Bernhoff*, *Bonsak*, *Jæger* og *Parelius* (s. 165) tages i brug som fornavne i Norge i perioden 1740–1949. Navnegruppen dukker op spredt i Norge i begyndelsen af 1800-tallet for siden at blive specielt populær i Nordnorge, noget man hidtil ikke har været klar over. Forfatteren forklarer navnene primært som opkaldelsesnavne efter embedsmænd og finere folk, der typisk blev omtalt ved efternavn i daglig tiltale, men også som idolopkaldelse fx *Newton*, *Luther*, *Bolivar*. Og begge navnegrupper forklares som forsøg på at tilføre social kapital med den velkendte terminologi inspireret af Pierre Bourdieu. Som en dansk tilføjelse kan nævnes, at gårnavne også i visse områder af Danmark, især Nordjylland, er blevet drengenavne, fordi mænd i daglig omtale blev kaldt ved gårdens navn, men fænomenet kendes naturligvis mange andre steder. Der er tale om et vigtigt studie af en navnegruppe, der i forhold til godkendelse og moderne navnelovgivning er vanskeligt håndterbar.

En revision af den svenske navnelov efter norsk og dansk forbillede har været på vej siden 2010. Loven, som forventes at træde i kraft i 2017, beskrives af Katharina Leibring i *Nya efternamn och förslag till ny lag om personnamn i Sverige* (s. 171–176). Leibring diskuterer den nye lovs muligheder for at danne nye efternavne – noget som er sket i stor stil i Sverige de senere årtier. Det har ført til navne som *Åkerbris*, *Vilthjort*, *Drömhjärta* (s. 173) samt sammenskrivninger som *Bohlergäck* og palindro-

mer som *Nossroth* (af *Thorsson*). Som Leibring skriver medfører den nye lov en mere ensartet sagsbehandling og fremmer mulighederne for en sproglig granskning, og formentlig vil det fremover kunne undgås, at nydannede navne som kan forveksles med eksisterende, ligesom flere af de sproglige vildskud i den svenske navneflora vil kunne forhindres.

Jógvan í Lon Jacobsen giver i *Navnapurisma í føroyskum* (s. 120–130) et historisk rids over arbejdet med at integrere personnavne i den samlede færøske sprogpolitik, en proces som Anfinnur har været en aktiv del af igennem hele sin karriere. Selvom socialantropologen Mary Douglas citeres for sit udsagn om, at purisme står i modsætning til udvikling, forekommer den færøske navnelovgivning set udefra at kunne håndtere såvel det rimelige hensyn til at fremme det færøske sprog og færøsk navnekultur, som den stigende individualisering og ønsker om specielle navne i det moderne samfund. Selvom det i længden kan vise sig vanskeligt at fastholde en meget restriktiv linje, er det væsentligt at gøre navnebrugerne opmærksomme på, at navnevalget er en del af den samlede, nationale identitet og kulturarv.

Turið Sigurðardóttir tager i *Nøvn í føroyskum barnabókum, upprunaligum og týddum* (s. 207–212) fat på en beslægtet problemstilling i forbindelse med navne i nyudgivne færøske børnebøger. Der er eksempler på purisme, som når en nyudgave fra 1996 af Marianna Dahls ungdomsroman *Burtur á heiði* 1975 har udskiftet navne på tre af hovedpersonerne fra *Sofus*, *Ivan* og *André* til *Sakir* (af *Zakarias*), *Ívar* og *Atli*. Andre navne oversættes uændret som *Pinocchio*, men Ole Lund Kirkegaards danske børnebog om *Orla Frøsnapper* oversættes til *Orli Frøskasíkur*.

Samlet set er der tale om en fortjent og indholdsmættet fejring af Anfinnur Johansens runde fødselsdag i 2013. Så selvom denne anmeldelse er forsinket, har bidragene en blivende værdi, som gør dem værd at læse eller genlæse.

Michael Lerche Nielsen

Innovationer i namn och namnmönster. Handlingar från NORNAs 43:e symposium i Halmstad den 6–8 november 2013. Redigerade av Emilia Aldrin, Linnea Gustafsson, Maria Löfdahl & Lena Wenner. 338 s. (NORNA-rapporter 92.) Uppsala: NORNA-förlaget 2015. ISBN 978-91-7276-092-9.

NORNA-rapporter 92 indeholder 20 artikler som er skrevet på baggrund af foredrag afholdt ved NORNAs 43. symposium i Halmstad i november 2013. Alle artiklerne kredser om symposieemnet *Innovationer i navne og navnemønstre*, og rapportens artikler hænger derfor fint sammen som en helhed på trods af stor variation i de behandlede emner.

Som den eneste behandler Katharina Leibring navne på kæledyr i artiklen *Namn på sällskapsdjur*. *Nya mönster och strukturer* (s. 134–152) hvor hun sætter fokus på navngivningen af hunde og katte i Sverige som viser ret markante forskelle mellem navne til hundyr og handyr. Meget interessant er hendes hypotese om at gamle mandsnavne benyttes som dyrenavne i nogle år før de igen kommer i spil som babynavne, samt at anderledes og sjældne nye drenge- og pigenavne »afprøves« som dyrenavne før de bliver almindelige som personnavne i Sverige. Dette viser at dynamikken omkring personnavne og navngivning af babyer er meget kompleks, og at flere forskere nok burde ind-

drage navngivning af selskabsdyr for at få et samlet billede af de indvirkende faktorer ved navnevalg til nyfødte.

Flere artikelforfattere har fokus på kønsforskelle i personnavne. Emilia Aldrin belyser med sin interessante artikel *Att skapa kön. Könsmönster och könsroller i nyskapade förnamn* (s. 36–52) hvordan nydannede fornavne i Sverige for størstedelen bevarer en lydlig forskel mellem pige- og drengenavne. Med et nært beslægtet emne viser Damaris Nübling i *The phonetic gender score of German first names and pet names. Gendered first names versus de-gendered pet names* (s. 196–215) hvordan mands- og kvindenavnes struktur i Tyskland har nærmet sig hinanden siden 1945, og hun præsenterer et nyt skalasystem til at belyse lydlige forskelle mellem mands- og kvindenavne i Tyskland. Mens der kan påvises lydlige kønsforskelle mellem officielle fornavne, er der imidlertid en tendens til manglende lydlig kønsmarkering i kælenavne – især dem der benyttes inden for familiesfæren. Samme skalasystem til belysning af fornavnes lydlige indhold, er benyttet af Miriam Schmidt-Jüngst i artiklen *Naming choices of transgendered people in Germany* (s. 234–250). Her viser det sig at transkønnede mænd vælger mandsnavne som ligner mandsnavnene i den gennemsnitlige befolkning, mens transkønnede kvinder vælger fornavne som har flere feminine træk end hos gennemsnittet. Skalasystemet er et interessant bud på en måde at måle femininitet og maskulinitet i fornavne, og dermed også at kunne påvise variationer i præferencer i forbindelse med navnevalg over tid. Modellen skal nok tilpasses de enkelte sprog den bruges i, og kunne sikkert med godt resultat forfines, hvilket Nübling også understreger, men det er bestemt et skridt i en rigtig retning til beskrivelsen af fornavnevalg i dag som er påvirket af meget mere end fornavnenes oprindelse og påvirkning fra kendte navnebærere.

Forskelle mellem mands- og kvindenavne finder også Gudlaug Nedrelid i artiklen *Amfibakkiske dobbeltnamn på 1900-tallet* (s. 178–195). Her konkluderer hun at den store udbredelse af enstavede fornavne i Norge i 1900-tallet skyldes brugen af det hun kalder amfibakkiske navne, dvs. dobbeltnavne med ét hovedtryk bestående af et enstavet forstenavn og et tostavet andetnavn. Denne navnetype har været meget mere udbredt som mandsnavne end som kvindenavne. Eva Brylla har i *Innovationer i den svenska almanackans namnlängd? En balansgång* (s. 53–66) afdækket den svenske namnlængds baggrund og dens tilpasning i nutiden; mange vil gerne have deres navn med, men det er ikke hensigtsmæssigt at namnlængden bliver for omfangsrig; den skal være langtidsholdbart og ikke drukne i lavfrekvente navne.

Flere bidrag i rapporten handler om forskellige typer tilnavne. Linnea Gustafsson skriver *Om kontextens betydelse för förståelsen av smeknamn och öknamn* (s. 73–86) idet det kan synes mærkeligt at nogen kan forholde sig positivt til et kæle-/øge navn som for den udenforstående synes negativt, men en årsag til dette er at den kontekst som navnet blev givet i, opfattes positivt af navnebæreren. Minna Nakari konstaterer i *På jakt efter innovationer i skogsfinnarnas tillnamnsbruk* (s. 168–177) at skovfinnerne i Sverige i 1700- og 1800-tallet var ved at miste deres slægtsnavne til fordel for svenskklingende navne, men noget tyder på at de finske navne har levet videre i uofficiel navnebrug. Ikke-svenske efternavne er også omdrejningspunktet hos Märit Frändén, som i *Gamla i världen men nya i Sverige*. En projektbeskrivelse af forskning om invandrede efternavn (s. 67–72) kommer med de første betragtninger af sit nystartede projekt om hvordan immigranternes udenlandske navne tilpasses i Sverige.

Litterær onomastik ser ud til at være under opblomstring i Norden i disse år. Således findes to bidrag om dette emne i rapporten. Kristina Hermansson beskriver i *Genom*

pseudonymerna. Namn och identitet i Ninni Holmqvists Något av bestående karaktär (1999) (s. 104–113) hvordan hovedpersonen i romanen hele tiden kalder sig noget nyt og derved også skifter karakter. Benedicta Windt-Val giver i artiklen Rosens navn og teorien bak det (s. 306–327) en koncentreret indføring i tidligere nordisk litterær onomastik og redegør for hvor vigtig navnevalg i litteraturen er, og at det skal følge fortællingens genre. Hun understreger at den litterære onomastik kan bidrage til viden om navnes stilistik og funktion som sociale markører samt om motiver og navngivningsprocesser i forbindelse med navnevalg.

Ole-Jørgen Johannessen gennemgår i Innovationer i navnemønstre til sjøs og i luften (s. 114–133) hvordan forskellige selskaber har givet forskellige fartøjer navn. Artiklen giver et interessant indblik i hvilke navngivningsstrategier de forskellige selskaber har haft, men det havde været en god service for læseren hvis der havde været nogle billeder af bare nogle af de forskellige skibs-, båd- og flytyper som nævnes i artiklen så man havde en bedre chance for at holde rede på dem. Også Anita Schybergson har behandlet fartøjsnavne i sit bidrag Kognitiva mönster i namn på segelbåtar i Finland. Tradition och innovation (s. 251–268). Her viser hun at der findes en række traditionelle navne og navnekategorier som benyttes til skibe og både i Finland, men også at der i nutiden er en større tendens til nydannede navne end der var tidligere.

Rapportens stednavnebidrag omhandler temmelig forskellige navnematerialer. Dog giver både Sofie Laurine Albris og Krister SK Vasshus hvert sit interessante bud på hvordan man kan se på henholdsvis *lev*-navne (s. 9–35) og *lund*-navne (s. 291–305) i bredere perspektiv og giver på den måde nogle mere helstøbte billeder af navnetyperne. Vidar Haslum og Berit Sandnes behandler yngre stednavnefænomener. Haslum (s. 87–103) redegør for den bestemte artikel i stednavne som en midtskandinavisk innovation som ser ud til at have sit udgangspunkt i Trondheim, og Sandnes (s. 216–233) behandler yngre gårdnavne i Villands herred i Skåne – et emne der, som forfatterens også påpeger, er temmelig overset i den nordiske navneforskning. Nye elementer i navnene som fx flere kvindenavne og efterled bestående af abstrakter som *ro* og *minne*, kan ifølge forfatteren afspejle nye syn på familielivet. Maria Löfdahl, Sofia Tingsell og Lena Wenner har i Lexikon, onomastikon och flerspråkighet (s. 153–167) undersøgt hvordan flersprogede børn og voksne lærer og anvender navne i forhold til det øvrige sprog, og viser at man har behov for at »erobre« sine omgivelser for at føle tilhørighed, hvilket kan gøres gennem nynavngivning og gennem kendskab til eksisterende navne. Annette Torenshjög præsenterer en anden form for navnekendskab i sin artikel om Ortnamnsinsamling i går och i dag. Ny teknik, nya metoder? (s. 283–290). Nye stednavneindsamlingsmetoder fx ved hjælp af en app til smartphones kan nemlig via crowd sourcing resultere i store mængder indsamlede navne, og man kan ved hjælp af åbne indberetningssider på nettet få belæg på navne man ellers ikke kendte til.

Paula Sjöblom kobler i Kognitionsteori som grund för nya perspektiv på namnssemantik (s. 269–282) metoder fra den kognitive sprogteori med navneforskningen hvilket giver meget lovende perspektiver for fremtidig forskning. Den fremtidige forskning er også omdrejningspunktet i Staffan Nyströms korte bidrag Innovationer i namn och namnforskning. En framåtblickande paneldiskussion (s. 328–330) hvor han præsenterer en skitse for mulighederne for innovationer i navneforskningen som er lavet som et oplæg til diskussion på NORNA-symposiet i Halmstad. Det må have været en interessant diskussion, som det havde været spændende at høre, men det har forståeligt nok ikke været muligt at bringe diskussionen i rapporten.

NORNA-rapporter 92 er helt igennem en god symposierapport som bringer en lang række fremragende artikler med interessante og ikke mindst fremadskuende emner som

giver idéer, inspiration og perspektiver til fremtidig navneforskning. Rapporten kan varmt anbefales alle der vil have ny, god inspiration til deres egen forskning, ligesom enhver navneinteressert læser vil få nye indsigter.

Birgit Eggert

Linguistik der Familiennamen. Friedhelm Debus, Rita Heuser & Damaris Nübling (Hrsg.). 512 s. Hildesheim–Zürich–New York: Georg Olms Verlag 2014. (Germanistische Linguistik 225–227.) ISBN 978-3-487-15205-9.

Dette er eit stort verk på 512 sider, der ulike sider av europeisk, særleg tysk, slektnamnsskikk blir handsama frå ulike synsvinklar. Samlinga er resultat av eit symposium som vart halde i 2012. Ho inneheld eit kort føreord av utgjevarane, og 20 artiklar, tematisk sorterte i emneområda morfologi, morfosyntaks, syntaks, pragmatikk og «transposisjonar». Tre av artiklane er på engelsk. Fleirtalet av artiklane beskriv tysk namnemateriale og tyske forhold, men i tillegg er det bidrag om litauisk, svensk, luxemburgsk, katalansk og ungarsk namnebruk, og ein artikkel om tysk-russiske namn. I føreordet minner utgjevarane om kor forsømt eit område slektsnamnsforskning har vore og framleis er. Det var grunnen til at dei skipa symposiet i 2012 og etterpå har gjeve ut artikkelsamlinga. Situasjonen er forbetra ved denne utgjevinga.

Tanja Ackermann tek i artikkelen *Von Syntagma zum Kompositum?* Der grammatische Status komplexer Personennamen im Deutschen for seg synet på fullnamnet (tysk *Gesamtnamen*) eller namnestrengen. Ho refererer fyrst ulike syntaktiske analysar, som alle set opp slektsnamnet som kjerne og førenamnet som tillegg. Men når ein forsyner namnestrengen med eit bestemmarord, er det det som blir bøygd, og som dermed utgjer hovudet i frasen. I eininga førenamn + slektsnamn kan ogso begge delane erstatta heile namnet. Den morfologiske analysen viser at namnestrengen heller ikkje kan sidestillast med appellativiske samansetningar. Ackermann plasserer heilnamna i ei mellomstilling mellom samansetningar og apposisjonar, med tyngdepunktet på den morfologiske sida. Deretter fylgjer ein diakron analyse som syner korleis dette har vorte slik, frå førenamn med tillegg og kasusmarkering på kvart ledd, til den moderne situasjonen, med genitivmarkering berre på etternamnet. Ackermann har analysert eit korpus av 750 tittelblad frå 1490 til 1800. Analysen viser korleis samhovet mellom føre- og etternamnet har endra seg frå eit syntaktisk til eit snarare morfologisk forhold. Slektsnamnet har gått frå å vera eit tillegg til førenamnet, som det vart samsvarsbøyg med, til å bli grammatisk hovud i sambandet.

Christiane Schiller greier i artikkelen *Zur funktionalen Differenzierung der Pluralformen bei litauischer Nachnamen* ut om dei særlege pluralformene som finst i litauiske slektsnamn. Historisk har substantiv hatt både distributive og kollektive pluralformer, men i appellativ har dei kollektive formene falle bort. I etternamn er både kollektive former (om ektepar og deira born, dvs. kjernefamilie) og distributive former (om folk som har same etternamnet) bevarte. Ikkje alle dialektar i litauisch har bevart kollektivformene, men standardspråket byggjer på ein dialekt som har dei, derfor inngår dei i standardspråket. Schiller opplyser at bruken endrar seg i dialektar som har formene, slik at kollektivformene no ogso blir brukte om sysken og andre slektningar, medan distributivformene blir brukte om folk som tilfeldigvis deler etternamn. Kollektivfor-

mene går over til å markera genetisk slektskap i vidare betydning enn berre kjernefamilien.

Rudolf Steffens gjer i artikkelen *Nese Seylersen prondenersen in dem Spidal*. Sexmarkierung bei rheinfränkischen Familiennamen (spätes Mittelalter/frühe Neuzeit) greie for ulike allomorfar for feminin moving (-issa, -sche, -s, -in, -sin), etymologi og geografisk utbreiing. Moveringane kan vera matrimonielle (danna til ektemannens etternamn), familiære (farens etternamn) eller funksjonelle (yrket til kvinna). Same suffiksa er i bruk i dei ulike typane, og det er ikkje alltid mogeleg å sjå kva type som forelegg. Fram til slutten av 1700-talet var feminine moveringar av slektsnamn vanlege i skriftlege framstillingar, men skikken tok slutt rundt 1800. Ironisk og humoristisk bruk er enno kjend. I dei rheinfrankiske dialektane har bruken overlevd til no. I same området har mange feminine appellativ med s-suffiks overlevd. Somme av dei er frå napoleons-tida, det viser at -sin-suffikset i appellativ må ha vore produktivt opp til 1800.

Eva Brylla greier ut om Surname choices in Sweden, Traditionally and newly formed surnames. Tradisjonell namneskikk var knytt til dei fire stendene, med adelsnamn, «lærde» namn, borgerlege namn og patronymikon. Släktnamnsförordningen frå 1901 hadde m.a. som mål å skapa større variasjon i namneforrådet, dvs. færre -son-namn. To namnelister som vart publiserte rundt 1940, lanserte nye namnetypar, og dei fekk stor innverknad. Frå 1963 vart det lettare for folk å forandra slektsnamnet sitt, men enno var tanken bak lova at stabilitet i namneforrådet var eit gode. I den nye lova frå 1982 er individuell fridom eit overordna mål, og ein ser nye trendar i namngjevinga. Brylla nemner nye -son-namn av utanlandske namn (*Ashurson*) eller med føreledd som ikkje gjev meining (*Bjälleson*), kombinasjonsnamn (par set saman ledd frå kvart sitt namn til ei heilt ny samansetning), adelsnamn (*Gyllensparre*) eller adelsliknande namn (*Krusenstråhle*), namn med samanskriven preposisjon og styring (*Delejon*), nye «borgarlege» namn, der samansetningane har meining (*Starkström*), ofte engelske eller engelskklingande (*Beachman*). Ein ser ogso samansetning av mellomnamn og etternamn til eit lengre etternamn (*Dalberglund*).

Mirjam Schmuck og Renata Szczepaniak presenterer Der Gebrauch des Definitartikels vor Familien- und Rufnamen im Frühneuhochdeutschen aus grammatikalisierungstheoretischer Perspektive. Forfattarane har undersøkt artikkelbruken ved personnamn i hekseforhøyrprotokollar frå 1565 til 1644, til saman 1 145 namnebelegg. I materialet er onymisk artikkel vanlegast ved tilnamn og slektsnamn, tydeleg mindre vanleg ved fullnamn (*Gesamtnamen*) og sjeldan ved åleineståande førenamn. Forfattarane gjer fyrst greie for utviklinga av bestemd artikkel frå demonstrativ. Materialet er inn-delt i seks geografiske område, og det søraustlege området står fram som sentrum i utviklinga. Det teiknar seg eit kart, der artikkelen i sør utviklar seg til formell bestemthsmarkør, medan han i nord til no står av pragmatisk/syntaktiske årsaker.

Alexander Werth forklarar nøyare om Die Funktionen des Artikels bei Personennamen im norddeutschen Sprachraum. Materialet er innsamla frå to talemålskorpus, og omfattar 1 413 personnamn, uttalte av 187 informantar. Målet med undersøkinga er å kartleggja frekvens, geografisk og varietetsspesifikk fordeling av artikkelbruk før personnamn, og kva språklege funksjonar som styrer bruken. Undersøkinga viser at personnamn utan artikkel er dominerande og umarkert uttrykksmåte i Nord-Tyskland, men artikkelbruk er so vanleg at det ikkje kan karakteriserast som eit spesialtilfelle. Det er mykje vanlegare i vestfalisk enn i dei andre dialektområda. Artikkelbruk er vanlegare i dialekt enn i regionalmål, og mindre vanleg hos ungdom enn hos middelaldrande og gamle. I fleirtalet av tilfella blir artikkelen brukt for å markera kven av to eller fleire personar den talande vil framheva. Mange brukar ogso artikkelen for å markera distanse

til den omtalte personen. Ogso anaforisk referanse og kasustydeleggjering forklarar noko av artikkelbruken. Når nordtysk, med unnatak av vestfalisk, berre brukar artikkelen i pragmatiske og syntaktiske domene, er det eit teikn på at grammatikaliseringsprosessen pågår, og enno ikkje har nådd det same stadiet som sunnanfor.

Javier Caro Reina greier ut om The grammaticalization of the terms of address *en* and *na* as onymic markers in Catalan. Katalansk gjer grammatisk skilnad på proprium og appellativ med førestilt *en* (*en Ferrer*, slektsnamn) og *el* (*el ferrer*, smeden), men berre i hankjønn. I hokjønn er det ikkje skilnad på *la Rosa* (dama) og *la rosa* (blomstere). I den katalanske dialekten balearisk finst same systemet i begge kjønn, *en Ferrer* – *es ferrer* i hankjønn, og *na Rosa* – *sa rosa* i hokjønn. Dei onymiske markørane i katalansk har utvikla seg frå tiltaletermar, og frå mellomalderen er dei belagde i heile det katalanske området, både framfor førenamn, etternamn og kombinasjonen av føre- og etternamn. I balerarisk og i noko mon i sentralkatalansk kan markørane ogso stå framfor husdyrnamn, og i balearisk kan dei stå framfor mikrotoponym og nemne på himmel- lekamar.

Damaris Nübling skriv om Das Neutrum bei weiblichen Familiennamen als derogatives Genus?, med *das Merkel* som paradeeksempel. «Der Kohl» og «die Merkel» er umarkert språkbruk, men nøytrumsartikkel framfor personnamn var nytt for forfattaren då ho såg dømet. Internetsøk på «das Merkel» førde til vevsider med manipulererte og sjikanerande bilete av forbundskanslaren. Søk i det største tyske web-korpuset (DECOW2012) og jamføring med to mannlege politikarar (Kohl og Schäuble), viser stor overvekt av nøytrumsartikkel framfor *Merkel*, ingen framfor *Kohl* og nokre få framfor *Schäuble*. Omtale av kvinnelege politikarar på internett er ofte negativ, respektlaus, aggressiv og smaklaus. Omtalen av Merkel er typisk, ho blir ofte referert til med nøytrumspronomenet (*es*), og haldninga i «das Merkel»-tekstene kan oppsummerast i dette sitatet: «Ihre Unattraktivität wird nur noch durch ihre Inkompetenz übertroffen». Mange synonym for kvinne, særleg nedsetjande, er nøytrumsord. Men i somme dialektar er ogso kvinnenamn brukte med nøytrumsartikkel utan å vera nedsetjande, bruken signaliserer nærheit og kjennskap. Bundeskanslar Merkel er utanfor mannleg kontroll, mektig og «farleg», og nøytrumsartikkelen verkar aggressiv og degraderande.

Angela Merkel er ogso hovudperson i Simone Peschke sin artikkel, *Merkels Politik* vs. *die Politik Merkels*. Eine korpusbasierte Untersuchung zur Prä- und Poststellung von Eigennamen im Genitiv. Studien undersøker korleis talet på komponentar i namnestrengen påverkar plasseringa av genitivsleddet og vidare korleis genitiv blir markert ved etternamn som sluttar på *-s* (*Rüttgers*). Materialet er avistekster frå 1990 til 2011 i eit offentleg tilgjengeleg korpus, DeReKo (Das Deutsche Referenzkorpus) og både slektsnamn og geografiske namn er undersøkte. Kompleksitet er ordna i tre klassar etter talet på komponentar, enkelt (berre etternamn, *Merkel*), komplekst I (førenamn og etternamn, *Angela Merkel*) eller komplekst II (tittel og namn, *Kanzlerin Merkel*, evt. *Kanzlerin Angela Merkel*). Undersøkinga viser tydeleg at til meir kompleks namnestrengen er, dess vanlegare er etterstilt genitiv. Dessutan aukar bruken av preposisjonsledd med *von* sterkt med aukande kompleksitet. I typen komplekst II er *von*-frasen heilt dominerande. Til meir kompleks namnestrengen er, dess vanlegare blir både postnominalt genitiv og *von*-frasen. Peschke har ogso undersøkt namn som sluttar på *-s*-lyd (eternamnet *Rüttgers* og stadnamnet *Mainz*). Ved stadnamnet er *von*-frasen nesten obligatorisk, og ved personnamnet er bruk av *von*-frasen meir dominerande til meir kompleks namnestrengen er.

Simone Berchtold og Antje Dammel beskriv Kombinatorik von Artikel, Ruf- und Familiennamen in Varietäten des Deutschen. Dei presenterer fire studiar frå fire ulike

dialektområde, samanliknar systema og deduserer ei diakron linje for korleis systema har oppstått. Slektsnamnets status som det viktigaste namnet er av relativ sein dato, ogso i Tyskland, og dei vil undersøkje om den gamle rekkjefylgja enno eksisterer lokalt. I tre av områda er materialet innsamla frå eldre dialektbrukarar, i det fjerde (bayerisk) er det brukt internettsider. I alemannisk er tradisjonell rekkjefylgje artikkel, slektsnamn og førenamn (*der Schriber Franz*). I nyare bruk, særleg til utanforståande, er det artikkel, førenamn og slektsnamn. Slektsnamnet er ikkje obligatorisk, artikkelen er derimot alltid obligatorisk. Vestmedeltysk (Nauheim) viser same mønstret. Rekkjefylgja er artikkel, slektsnamn og førenamn (*de Geier Alwin*), og artikkelen er obligatorisk. I austmedeltysk (Lauter) er rekkjefylgja artikkel, slektsnamn og førenamn (*de Nastler Ing*); artikkelen er obligatorisk, noko slektsnamnet ikkje alltid er, og førenamnet blir redusert til ei staving (*Inge > Ing*). Ogso bayerisk har rekkjefylgja artikkel, slektsnamn og førenamn med obligatorisk artikkel. Men ulikt dei tre andre områda er ikkje bruken innskrenka til lokale dialekttalende. Systemet blir ogso brukt på regionalt nivå (regiolekt) og i skrift. Derfor har det vore mogeleg å samla material på nettet.

Georg Cornelissen tek for seg Genitivierungen bei vorangestellten Familiennamen im Kleverländischen. Rezente und diachrone Befunde. I landsbyane Winnekendonk og Hünxe blir slektsnamnet sett før døypenamet (*Görtze Marie*), ofte med suffiks *-s* (*Hövelmanns Bernd*) eller *-n* (*Vonken Henn*). Materialet er innsamla ved hjelp av heimelsmenn, alle døma er namn som er i bruk, med utelukkande eldre berarar, og bruken er innskrenka til dialekt. Namneforrådet er undersøkt og inndelt i sterke genitiv (på *-s*), svake (på *-e* eller *-en*) og ikkje genitiv. I Winnendonk står førestilt slektsnamn berre i unntaksfall utan genitivmarkering. I Hünxe er biletet mykje det same. Dei 65 uoffisielle førestilte slektsnamna endar alle på *-en* eller *-s*. Jamføring med historiske kjelder (kyrkjebøker) og offisielle namn (telefonkatalogen) viser at det dreier seg om forsteina genitivsendingar. I Winnendonk er sterkt genitiv på *-s* enno produktivt ved eit utval appellativ (familietermar og visse yrkesnemningar). Liknande genitivar finst ogso i tilnamn frå andre landsbyar, men der er det førestilte genitivsleddet gjerne bustadnamn eller andre mikrotoponym.

W. Amaru Flores Flores skriv Zur Grammatik der Familiennamen im Luxemburgischen. Kombinatorik mit Rufnamen, Bildung des Plurals und Movierung. Standard luxemburgsk (anerkjent som nasjonalspråk i 1984) har endra seg mykje sidan fyrste halvdel av 1900-talet, og namnesystemet er likeeins i stor endring. Det gamle mønstret med slektsnamn (eventuelt med genitivssuffiks) fyrst og døypenamet etterpå (*d'Schmiten Anne*) blir erstatta med standardrekkjefylgja, med førenamnet fyrst. Bruken av feminine former og fleirtalsformer har ogso gått kraftig attende. Det tidlegare regelmessige bøyingsystemet er i oppløysing. Temaet er lite undersøkt og beskrive, og forfattaren har samla eit korpus frå moderne skriftlege kjelder, ogso nettbaserte, for å kartleggja moderne bruk. Undersøkinga viser at den gamle rekkjefylgja er nærpå ikkje-eksisterande.

Karina Rollnik undersøker Personennamen in Zeitungstexten. Zum Zusammenhang von Referenzherstellung und Geschlecht. Ho ser om der er ein kvantitativ forskjell på tillegga (titlar, som td. *Dr.*, *Prof.*, *Minister*, *Herr/Frau*) for kvinner og menn, og om dette endrar seg over tid. Materialet er avistekster frå 1996 og 2010 frå Rhein-Zeitung i COSMAS II-korpuset. Undersøkinga gjeld politikarar av begge kjønn, på samanliknbart nivå. Materialet (2 400 belegg) vart inndelt i fem kategoriar, berre etternamn (*Merkel*), embetstittel og etternamn (*Kanzlerin Merkel*), tiltaletittel og etternamn (*Frau Merkel*), føre- og etternamn (*Angela Merkel*) og embetstittel med føre- og etternamn (*Kanzlerin Angela Merkel*). Den fyrste typen er vanlegast for begge kjønn, medan fem-

tetypen er den nest vanlegaste. Denne typen er vanlegare for kvinner enn for menn. Den tredje vanlegaste typen er føre- og etternamn (*Gerhard Schröder*), og han er vanlegare for menn enn for kvinner. I 1996 var det fremst menn som vart omtalte med berre etternamn. Både embetstittel (med femininending), førenamn og frue-tittel identifiserer ein kvinneleg polititar som kvinne. Tidlegare var det uvanleg å bruka berre slektsnamnet om kvinner, slik bruk har indirekte signalisert at beraren er mann. No har typen vorte den vanlegaste ogso for kvinner.

Ogso Hartmut E. H. Lenk brukar avistekster i *Gebrauch von Familiennamen in Zeitungstextsorten*. Han har undersøkt tekster som handla om Yasir Arafats død i aviser, fem kvalitetsaviser og fem tabloide, som kom ut den 12. november 2004. Nemningsbruken varierer ikkje berre med sjangertype og avisart, men ogso med haldning til den omtalte personen i elles samanliknbare tekster. I det relativt nye forskingsområdet onompragmatik, som tek for seg bruken av særnamn i tekster, er det særleg bruken av namn og substitutt for namn (appellativ og pronomen) som har vore i fokus for interessa. Arbeidshypotesen til forfattaren er at «skurkane» i teksten sjeldnare blir omtalte med førenamn enn «heltane» (*Respektpersonen*). Undersøkinga viser at namnebruken avheng av teksttype, men ogso av medietype (abonnements- eller laussalsavis), og at tekstspesifikke reglar derfor gjeld berre den spesielle medietypen.

I artikkelen *Löhr Automobile, Autohaus Höptner, Willi Sommer*. Familiennamen in Unternehmensnamen gjer Fabian Fahlbusch greie for slektsnamnets vekst og fall som del av firmanamn. Materialet er dei 3 749 offisielle føretaksnamna i handelsregisteret i byen Mainz. Av dei føretaka som var grunnlagde før 1900, fekk nesten 70 % eit namn som inneheldt eitt eller fleire slektsnamn. I dei mest populære typane, verksemd og slektsnamn (*Schmiedewerkstatt Wacker*) eller førenamn og slektsnamn (*Eduard Vossloh*) har ofte berre slektsnamnet overlevd. Slektsnamn i namn på aksjeselskap har gått sterkt attende. I dag har 30 % av alle føretak i Mainz eit slektsnamn i føretaksnamnet. Slektsnamn kan opptre på ulike stader i føretaksnamnet. Dei tre som er nemnde i tittelen, er dei tre mest populære, slektsnamn og føretakstype (*Löhr Automobile*), føretakstype og slektsnamn (*Autohaus Höptner*) og føre- og etternamn (*Willi Sommer*). På delt tredjeplass ligg føretakstype, førenamn og slektsnamn (*Lebensmittelmarkte Christoph Georg*) saman med omvend rekkjefylgje, førenamn, etternamn og føretakstype (*Elke Landenberger Tabakwaren*). På femteplass ligg snaue slektsnamnet (*Schott*). Namnetypane er svært ulikt fordelte på selskapsformer. Typen med føre- og etternamn er ikkje brukt på aksjeselskap, medan han dominerer heilt (93,3 %) i enkeltmannsføretak.

Katharina Leibring har undersøkt Surnames in names of smaller companies in Sweden – a diachronic study. Tidsrommet er 1935–2009, og verksemdar i fem ulike bransjar (kafear, bilverkstader, blomsterbutikkar, frisørsalongar og røyrleggjarar) er undersøkte, for å sjå korleis namnebruken har endra seg. Materialet er samla frå telefonkatalogar frå 1935, 1950, 1970, 1990 og på nettet frå 2009 i byane Malmö, Jönköping, Karlstad, Uppsala og Sundsvall. Til saman inneheld materialet 6 360 namn, flest frisørsalongar og færrast blomsterbutikkar. Av dei namna som inneheld personnamn, har frisørane flest, med 62 % av namna, fylgde av røyrleggjarar og bilreparatørar som begge har over 50 % firmanamn som inneheld personnamn. Ogso her var bruken av personnamn vanlegare før, etter 1950 går det nedover, og etter 1970 går det skarpt nedover, frå 68 % i 1950 til 33 % i 2009. Nedgangen er ulikt fordelt i bransjane. Frisørane ligg på topp frå 1935–1970, i 1990 er det røyrleggjarane som har flest namn av denne typen, og i 2009 har bilreparatørane flest. Personnamn kan vera førenamn, etternamn eller begge delar. Bruken av førenamnet åleine har auka utover på 1900-talet, og forfattaren set det i samanheng med informaliseringa i samfunnet.

Petra Ewald sin artikkel, *Von Schweini bis Tanne* – Familiennamen als Basis inoffizieller Namen von Profifußballspielern presenterer 110 uoffisielle namn på 89 profesjonelle fotballspelarar, og jamfører med 19 tilsvarande namn på kvinnelege fotballspelarar. Uoffisielle namn kan vera danna til førenamnet (*Heini* < *Heinrich*), etternamnet (*Merte* < *Mertesacker*) eller ingen av delane (*Adler* = Bernd Franke), og undersøkinga viser korleis namna er danna og kor mange av dei som har basis i slektsnamn. Den vanlegaste typen er dei som er danna til førenamn, 46 av 110. Neststørste gruppa er av den tredje typen (t.d. *der Kaiser* = Franz Beckenbauer). Berre 20 % av materialet er danna til slektsnamn, t.d. *Schweini* < *Schweinsteiger*. Ulike typar omdanning blir brukte, forkorting (*Merte* < *Mertesacker*), forkorting med nytt suffiks (*Schweini* < *Schweinsteiger*), grunnleggjande endring av slektsnamnet (*Snix* < *Schneider*) og slektsnamnet med tillegg (*Prinz Poldi* < *Podolski*). Særleg vanlege er hypokoristiske former på *-i* og *-y*. Ogso namna til kvinnelandslaget blei undersøkte. Langt færre hadde eit slikt namn, berre 22,4 %, mot over 53 % på mannssida, derfor vart fangsten berre 19 namn. Namn danna til førenamnet var dei vanlegaste, deretter namn utan samband til det offisielle namnet (t.d. *Königin* = Stephanie Ann Jones-Field). Berre to namn var danna til slektsnamnet (*Poppi* < *Popp*).

Sebastian Kürschner har samla material til Familiennamen als Basis der Spitznamenbildung. Ein deutsch-schwedischer Vergleich på nettsider til amatørslag i lagidrettar. Kjælenamn utan basis i personnamnet (som *Kaggen* for Lina Tinglöf) er ikkje tekne med. Materialet innheld 635 tyske og 614 svenske namn. Innanfor dette korpuset vart det skilt ut eit mindre, der kjælenamnet er danna til slektsnamnet. Dette innheld 174 tyske og 219 svenske namn. I begge språk er den foretrekte typen tostava, trokéske tilnamn, oftast danna ved forkorting, suffiks, eller begge delar (*Bengtson* > *Bengan*). Dei tre typene til saman omfattar mellom 70 og 80 % av materialet i begge språk. Medan suffikset *-i* er typisk for dei tyske namna, er geminert konsonant typisk for dei svenske (t.d. *Dalle* > *Dahlgren*). I begge språk er det ein tydeleg tendens til konsonantsamband blir erstatta av enkeltkonsonant (t.d. *Löken* < *Löfkvist*, *Bonni* < *Bonfert*). Pga. dei mange namna på *-i* har dei fleste tyske namna vokalisert utgang. I svensk fører dei vanlege suffiksa *-an*, *-en* og *-is* til mange lukka endestavingar.

Anikó Szilágyi-Kósa skriv Zur Grammatik der „Namenmagyarisierung“. Zur Geschichte und den sprachlichen Strategien eines massenhaften Namenwechsels in Ungarn. Kjelder er akter i det ungarske statsarkivet og kyrkjebøker for Kischludt/Kislöd. I 1867 var 131 av 158 slektsnamn i dåpsregisteret av tysk opphav. Namneendringa i 1868 gjaldt 82 tyske slektsnamn som avfødde 90 magyariserte namnevariantar, fordi det vart skapte parallellformer (*Felleg/Fellegi*). Av dei nye er 48 (58,5 %) «omsetjingsnamn», *Freund* > *Barat*. Den nest største gruppa, 22 namn, ivaretek fonetisk likskap, *Nentzl* > *Nemes*. Åtte namn syner ingen samband mellom nytt og gammalt (*Noll* > *Laki*), og fire namn har ivareteke førebokstaven (*Herz* > *Ható*). I namn med fonetisk likskap er det lyden, ikkje skriftbiletet, som blir vidareført, *Schal*- > *Sal*-, som stemmer med ungarsk uttale. Dei «omsette» namna kunne ha nøyaktig betydning, som *Freund* > *Barat*, eller betydninga til eitt ledd, *Blumenschein* > *Virág* ('blomster'). *Koppenberger* > *Kaphegyi* er innbyggjarnemningar som inneheld namneleddet *berg/hegy*. Namna er danna med vanlege, ungarske suffiks, men materialet avslører seg enno som sekundære danningar.

Karlheinz Hengst greier ut om Grammatisches Verhalten von Familiennamen aus fremden Sprachen. Dargestellt an Familiennamen von Spätaussiedlern aus der ehemaligen Sowjetunion. Material for undersøkinga er namna til tyske «Spätaussiedler» som i åra 1993–2007 kom til Chemnitz i Sachsen, ca 1 800 namn. Dertil kjem ogso 1 500

jødiske namn i den same perioden, til saman 3 300 namn. Det er mange vanlege og upåfallande tyske namn. Men det er ogso mange namn med delvis austslavisk skrivemåte, fordi ein har tilpassa skrivemåten til fonemsystemet, eller fordi tyske innvandringsmyndigheiter har overført den skjematisk utførde latinske translitteræringa i passet til namneberaren. Det fører til skrivemåtar som t.d. *Gildebrandt*, *Kajzer*, *Smidt* og *Volf*, med nytt og uvant skriftbilette, ⟨aj⟩ for ⟨ai⟩, ⟨kk⟩ for ⟨ck⟩ ⟨g⟩ for ⟨h⟩ i framlyd, ⟨s⟩ for ⟨sch⟩, ⟨v⟩ for ⟨w⟩. Ogso i jødiske slektsnamn ser ein namneelement med avvikande skriftbilette, t.d. ⟨-man⟩ for ⟨-mann⟩. Elles finst det ei rad nye suffiks, ikkje minst feminendingar. Skrivemåten signaliserer at dette er framandnamn, xenonym.

Boka inneheld mange ulike innfallsvinklar til slektsnamnsforskning, og det er forskingsoversiktar og litteraturlister i kvar artikkel. Alle med interesse for slektsnamn kan finna noko å gleda seg over i dette verket.

Gudlaug Nedrelid

Namn i det fleirspråklege Noreg. Gulbrand Alhaug & Aud-Kirsti Pedersen (red.). 363 s. Oslo: Novus forlag 2015. ISBN 978-82-7099-775-6.

Boka omfattar, som tittelen viser, artiklar om navn fra mange språk brukt i Norge. Det dreier seg om både stedsnavn, fornavn og etternavn. Artiklene spenner over tida fra rundt 1500-tallet til i dag. Blant det eldste er samisk navneskikk. Boka omfattar navneskikk hos kvener (innvandra fra Finland), skogfinner og romanifolket (tatere, reisende). Ellers omfattar det navn fra mange europeiske språk siden 1700-tallet og navn som har kommet gjennom innvandring fra land lenger unna siden sent på 1900-tallet. Navnebruk i døves tegnspråk er også med. Etternavn og stedsnavn er med for alle grupper unntatt innlån og innvandring siden 1700-tallet fram til i dag, mens fornavn er behandla gjennomgående.

Denne boka byr dels på resultater av nye undersøkelser, som for europeisk innvandring fra 1700-tallet til etter år 2000. Andre presenterer nyere forskning, som for nyere innvandring fra fjernere strøk og navnebruk blant kvener, skogfinner og samer. For døves tegnspråk og for romanifolket får vi grundige faglige innsyn og undersøkelser, for begge deler gjelder det dels fra forskere som har bakgrunn i disse miljøene. På ulike måter bringer boka fram mye nytt stoff som for de fleste har vært lite kjent. Slik er boka tvers gjennom svært nyttig.

For samisk blir det gjennom hele eller deler av fire artiklar trukket opp linjer fra rundt 1500-tallet til i dag, to om personnavn og to om stedsnavn. Håkan Rydving og Anna-Riitta Lindgren gir i hver sine artikler innsyn i samisk personnavneskikk før og under innføringa av navneskikker fra det norske storsamfunnet på 15–1600-tallet og senere, med ulike flerspråklige skikker (samisk, kvensk, dansk og norsk) til ulike tider. Det omfattar dels eldre samiskspråklige personnavn og samiske former av navn fra storsamfunnet, og dels den offisielle bruken av navn på samer i storsamfunnet. Aud-Kirsti Pedersen og Kaisa Rautio Helander går i hver sine artikler inn på danning av samiske stedsnavn og hvordan de dels har blitt skjøvet til side og senere igjen brukt i ulike former i storsamfunnet.

Seks artiklar tar helt eller delvis opp videreføring av finske navneskikker i Norge. Gulbrand Alhaug og Minna Saarela tar i en felles artikkel opp personnavnskikk fra

kvensk område i nord. Temaet er også en del av Lindgrens artikkel ovenfor, som omhandler samisk, kvensk og norsk navnebruk i et lokalt område. Jan Myhrvold behandler skogfinske etternavn på Finnskogen nordøst for Oslo. Han har undersøkt bruken av norske og finske etternavn, og uformelle tilnavn. Irene Andreassen og Tuula Eskeland tar i hver sine artikler opp stedsnavn i tilsvarende områder i nord og sør med eldre finsk innvandring. Tilpassing til bruk av både samiske og finske stedsnavn i det norskspråklige samfunnet er omtalt samla for hele landet av Aud-Kirsti Pedersen, også nevnt ovenfor.

To artikler tar opp navneskikk hos romanifolket. Mary Barthelemy gir oss innsyn i personnavnbruken dels fra innsida av miljøet, dels fra lite kjente omtaler og kilder. Vi får innsyn i fornavn, ulike former for etternavn, navn på storfølger (storfamilier), tilnavn og kallenavn. Fornavna er helst innlånte fra utlandet, men med lang tradisjon i Norge, og ofte navn brukt blant tidligere offiserer og embetsfolk. Etternavn er ofte lik lite særprega norske gårdsnavn og patronym, og ellers er det etternavn brakt med fra andre land. Dessuten har navnebruken vært ulik i romanimiljøet og i storsamfunnet. Rolf Theil gir ei nyttig og fyldig innføring i trekk ved språket til romanifolket og setter det i sammenheng med både person- og stedsnavnbruk. Han bygger på ei omfattende gjennomgåing av lite kjent litteratur.

Artikkelen om døves tegnspråk er skrevet av Odd-Inge Schröder. Han gir oss omfattende innsyn i hvordan personnavn, kallenavn og stedsnavn blir uttrykt med tegnspråk. Det er stor variasjon for samme navn, og mange av tegna kan ha opphav i opplevde karakteristika ved bestemte personer og steder. Mange tegn er vist med bilder eller forklart, og vi får på den måten et konkret bilde av tegnbruken. Oftest er opphavet ukjent. Tegn for et navn varierer mellom ulike deler av landet, og normalt er samme tegn ikke internasjonalt. Heller ikke ord for øvrig har samme tegnbruk internasjonalt. Å bokstavere navn er lite vanlig, men i enkelte situasjoner kan forbokstav bli brukt.

Gulbrand Alhaug har undersøkt navneimport fra 1700-tallet og framover. Undersøkelsen omfatter fornavn fra Vest-Europa og USA. Alhaug legger hovedvekt på moverte navn (særlig *ine*-navn), og videre engelske, tyske og franske navneformer, og navn fra Bibelen. Dette bygger på nye opptellinger og er kombinert med jmførende drøfting med litteratur fra andre land, særlig dansk. Dokumentasjon, opptelling og kurvediagram gir et konkret bilde av utviklinga. Blant annet dokumenterer han stort fall i tyske fornavn fra tidlig på 1900-tallet og med noe vekst fra sent i hundreåret. Innenfor 1900-tallet er tyske kvinnenavn mest brukt i rundt tre tiår etter krigen. Engelske kvinnenavn nådde høyest tidlig på 1900-tallet. Engelske mannsnavn var særlig populære etter krigen og fram til 1980–90-åra, med en topp tidlig i 1970-åra. Å avgjøre hva som er engelsk påvirkning byr på mange avklaringer som Alhaug antyder, bl.a. at navna primært har anglo-amerikanske assosiasjoner (s. 304). Han regner ikke inn den bibelske navnebølga, med navn i bibelsk form, som har hatt sterk vekst fra 1970-åra og var fortsatt i vekst da undersøkelsen ble avslutta i 2007. Den bølga mener han «trulig» har opphav i USA, og han regner den som ei internasjonal bølge (s. 314–315). Ikke minst det siste henger sammen med fallet i engelske navn fra sent på 1900-tallet. Franske kvinnenavn hadde en topp i andre halvdel av 1980-tallet og var elles populære et par tiår før og etter. Navn med nordisk opphav var mest brukt rundt midten av 1900-tallet og har vært i bratt fall siden omkring 1970.

Guro Reisæter tar for seg fornavn blant nyere innvandrere fra store deler av verden. Det omfatter dels statistiske undersøkelser og dels intervjuer med innvandrere om deres navnebruk i Norge og deres strategier for å tilpasse seg til en navnebruk nærmere den

norske. Intervjuene viser også hvordan innvandrere veksler mellom navnebruk hjemme og navna de får etter offisiell registrering. Hun viser problem med tilpassing under navneloven før 2003 og går gjennom løsninger etter den nye navneloven. Et sentralt tema i artikkelen er navnegivning til barn i tokulturelle familier, og da særlig hva slags kompromisser foreldre gjør mellom hver sine kulturer.

Sist i boka er det omfattende og nyttige register for emner, navn og terrengbetegnelser på aktuelle språk.

I boka er det tatt opp mange perspektiv som kan inspirere til nye studier. Noen av artiklene i boka tar opp sammenhenger og forskjeller mellom samisk, kvensk eller kvensk og norsk navneskikk. Når en leser hele boka, kommer det lett til syne at det kunne være interessant å se alle skikkene som blir presentert i boka mer i sammenheng. Det kan f.eks. dreie seg om forming og bruk av patronym og av tilnavnstyper danna ut fra bl.a. bused, yrke og personers egenskaper. Videre kan en følge opp med interessante sammenliknende studier av navnebruk i hjem og lokale miljøer, og navnebruken utenfor miljøa og blant offentlige myndigheter. Normeringsperspektiv er tatt opp for både personnavn og stedsnavn i boka, og kan følges opp for flere av gruppene.

Alt i alt er dette ei bok med informasjon og interessante perspektiv som stort sett er nye for dei fleste skandinaviske navneforskere. Siden deler av dette gjelder kulturer som er representert i mange av de skandinaviske landa, har det vid interesse. Mest gjelder det kulturer som er representert i Norge, Sverige og Finland, men noe er også aktuelt i Danmark.

Det er et flott initiativ fra kollegaer ved Norges arktiske universitet (UiT). Forfatterne har gjort en nyttig jobb med å ta fram navneskikker som til nå for det meste har vært vanskelig å få innsyn i.

Ivar Utne

Navne og skel – Skellet mellem navne. Rapport fra Den femtende nordiske navneforskerkongres på Askov Højskole 6.–9. Juni 2012. Red. af Birgit Eggert & Rikke S. Olesen under medvirken af Bent Jørgensen. 1–2. 275; 267 s. Uppsala: NORNA-förlaget 2015. (NORNA-rapporter 91.) ISBN 978-91-7276-090-5 (bind 1). 978-91-7276-091-2 (bind 2).

NORNAs femtonde kongress ägde rum på Askovs folkhögskola i Danmark den 6–9 juni 2012 med temat »Navne og skel». Härigenom satte arrangörerna från Afdeling for Navneforskning vid universitetet i Köpenhamn fokus på de många former av skillnader och gränsdragningar som spelar en stor roll inom alla namnforskningens grenar. Sammantaget deltog 59 forskare från sju länder: Danmark, Finland, Färöarna, Grönland, Island, Norge och Sverige. I konferensvolymen, som består av två band, publiceras 33 föredrag som är indelade i sex avdelningar: öppningsbidrag, personnamnsbidrag, andra namn, metod och terminologi, projektpresentationer samt ortnamnsbidrag. Det sistnämnda temat upptar hela det andra bokbandet, och detta kommer endast att ägnas ett mycket översiktligt intresse i den här recensionen, vars huvudfokus i stället ligger på de tio personnamnsbidragen, som alla är publicerade i det första bandet. Sett till kongressens tema är det naturligt att föredragen ofta handlar om gränsdragning mellan såväl olika namn och namntyper som namnbrukare. De studerade gränserna har i många artiklar

kommit att förstås som sociala gränser, och undersökningsobjekten är hämtade från olika tidsperioder, områden och materialtyper.

Någon artikel i volymen har dock inte fokus på sociala gränser i namnskicket, utan på geografiska. Hit hör Torodd Kinns artikel, som är metodiskt mycket avancerad. Han arbetar med datorbaserad klusteranalys av mansnamn i Norge 1801. I och med tillväggångssättet är utgångspunkten en geografisk analys för namnspridning och Kinn tolkar denna som sociokulturellt betingad. Artikelns slutsats är att den här typen av namnmönsteranalyser har potential att skapa ny kunskap om historisk förnamnsgeografi.

Eva Brylla och Guðrún Kvaran har skrivit var sitt bidrag om namnjuridiska frågor i Sverige respektive Island, med avseende på vilka förnamn som är lämpliga eller inte ur respektive lands juridiska synvinkel. Brylla utgår från 1982 års svenska namnlag och dess bedömningspraxis av namns lämplighet som förnamn. Eftersom lagen har tillämpats godtyckligt av olika myndigheter har regeringen tillsatt en kommitté som gör en översyn av namnlagen. Genom exempel visas i artikeln hur den här godtyckligheten har fungerat i praktiken. När det gäller förhållandena i Island diskuterar Kvaran namnlagen från 1997 samt beslut och avvägningar mellan 2009 och 2011 som har sin grund i den här lagen. I artikeln visar hon hur tolkningen har lett till viss inkonsekvens, och avslutningsvis förutspår hon att den isländska allmänheten inom en snar framtid kommer att kräva en revidering av lagen.

En artikel som uppvisar tydlig teoretisk förankring är skriven av Kathrine K. Bechsgaard som grundligt redogör för den franske sociologen Pierre Bourdieus klass-teori och hur denna med fördel kan appliceras på ett förnamnsmaterial. Bechsgaard menar att teorin är användbar för att förklara de skillnader i smakriktning som föreligger mellan nyblivna föräldrar, och som manifesteras genom namnvalet som, trots att det i teorin finns närmast oändligt många namn att välja på, i praktiken ändå följer olika sociala konventioner.

Katharina Leibrings artikel behandlar lemmatisering av förnamn. Hon undersöker hur svenska och skandinaviska namnforskare från 1960-talet och senare förhåller sig till olika namnformer och namnvarianter i sina respektive material och undersökningar. De granskade undersökningarna behandlar material från skilda tidsperioder, från medeltiden och framåt. Leibring söker gränsen mellan de förnamn som betraktas som varianter av samma namn och de som istället behandlas som en egen namnform. Slutsatsen är att diskussioner om lemmatisering i en ökande grad förekommer som en naturlig del av undersökningarnas materialredovisningar.

Två av artiklarna diskuterar sociala gränser i namnfraser från historiskt material. Minna Nakari har fokus på kvinnor i Finland 1780–1930 och Lennart Ryman på både kvinnor och män (även om den förstnämnda gruppen inte omtalas lika ofta i det tillgängliga materialet) i det medeltida Stockholm. Nakari visar i sitt material – som är diversifierat och baseras på både officiella och inofficiella källor – att det förekommer såväl en markering av kvinnors civilstånd som deras sociala tillhörighet i namnfrasen, även om denna skillnad markeras allt mindre i inofficiella material från och med sekelskiftet 1800. Materialet som ligger till grund för Rymans artikel är hämtat ur Stockholms tänkeböcker 1483–1492. Författaren lägger bland annat vikt vid den terminologiska diskussionen av olika typer av namnfraser innan materialet redovisas. I slutsatsen menar han att språket, mentaliteten och den utomspråkliga verkligheten ömsesidigt påverkar varandra, vilket går att avläsa i de undersökta medeltida namnfraserna.

De resterande tre personnamnsartiklarna har alla olika typer av syften och material. Gudrun Nedrelid behandlar norska namn som existerar som både för- och efternamn. Hon menar att det här bruket troligen ökar i och med den språkkontakt som uppkommer

genom kontakter med andra kulturområden, t.ex. det anglosaxiska och det arabiska, där det är vanligare att ett namn kan fungera som både för- och efternamn än i Norge. Flernamnssystemets framväxt i Åbo, Kuopio och Uleåborg 1725–44 samt 1825–44 diskuteras av Riitta Rajasuu; hon ser flernamnssystemet som en innovation, vilken nådde de tre undersökta städerna vid något skilda tidpunkter och som accepterades fortare eller långsammare inom samhällets olika sociala skikt.

Den tredje artikeln, som skrivits av Siv Rasmussen, fokuserar på det samiska förnamnsskicket under 1500- och 1600-talet. Hon visar hur ett helt namnbruk mer eller mindre försvann genom nationalstaternas och kristendomens påverkan, trots att den samiska befolkningen under en lång period hade dubbel namngivning, både samisk och kristen ritual samt samiska och kristna förnamn. Rasmussen menar att den här formen av dubbel namngivning existerade redan under medeltiden, eftersom den var så etablerad vid undersökningens startpunkt på 1500-talet. I kontakter med myndigheter användes företrädesvis kristna eller nordiska förnamn, vilket tydliggörs i de skattelängder som ligger till grund för den aktuella undersökningen. Endast ett fåtal samiska förnamn har överlevt in i vår tid, och i så fall har de ofta bytt funktion till efternamn istället.

I den första konferensvolymen finns även en artikel av Anita Schybergson, som behandlar de språkliga och sociala gränser som finns i det finländska autonomaområdet, något som faller under kategorin »Andra namn». Dessutom finns tre artiklar, alla med fokus på ortnamn i någon form, där författarna diskuterar metoder och terminologi inom namnforskningen. Dessa har skrivits av Peder Gammeltoft, Carl-Erik Lundblad respektive Staffan Nyström. Även Bent Jørgensens öppningsbidrag är ett ortnamnsbidrag som lyfter fram namnen i Sønderjylland. Slutligen finns tre presentationer av pågående forskningsprojekt. Bo Nissen Knudsen redogör för DigDag-projektet där danska ortnamn digitaliseras, Eva Brylla och Birgit Eggert samt Gulbrand Alhaug redogör i två artiklar för NORNAs pågående personnamns-terminologiska projekt.

Det andra bokbandet innehåller 15 ortnamnsartiklar som behandlar gränser som går att avläsa i ortnamn. En mängd olika aspekter på temat blir belyst i dessa artiklar, t.ex. gränsdragningen mellan ortnamn i tal och skrift och språkliga och kognitiva gränserns inverkan på ortnamnsförändring.

Sammanfattningsvis visar de tio recenserade personnamnsinläggen i kongressrapporten *Navne og skel – Skellet mellem navne* att det finns en aktiv forskning som pekar framåt mot nya möjligheter inom fältet samtidigt som kunskapen om personnamn, namnbruket, namnbrukarna samt namngränserna och deras (sociala) innebörd har ökat avsevärt. Några av inläggen är koncentrat eller delstudier av pågående, eller nyss avslutade, större undersökningar, främst doktorsavhandlingar, medan andra inlägg utgör mindre undersökningar. Blandningen av personnamnsartiklar i rapporten spänner geografiskt över hela det nordiska området och kronologiskt från medeltid till modern nutid.

Framför allt värdesätter jag det tydliga teoretiska och metodiska anslag som framkommer på många ställen, eftersom detta bidrar till att sätta in namnforskningen i ett kulturellt och språkligt sammanhang som leder till att resultaten blir mer användbara inom flera av våra granndiscipliner, t.ex. sociologi och etnologi. Volymen kommer att stimulera till fortsatt forskning och diskussion om de gränser som går att iakttä genom personnamnsgivning och personnamnsbruk.

Linnea Gustafsson

Damaris Nübling, Fabian Fahlbusch & Rita Heuser: Namen. Eine Einführung in die Onomastik. 2., überarbeitete und erweiterte Aufl. 374 s. Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag 2015. (Narr Studienbücher.) ISBN 978-3-8233-6947-9.

Namnforskningen har av tradition haft en stark ställning inom germanistiken på tyskspråkigt område. Två internationellt ledande namntidskrifter ges ut i Tyskland, Beiträge zur Namenforschung och Namenkundliche Informationen. Här må vidare erinras om förgrundsgestalter som Adolf Bach, professor i Bonn fr.o.m. 1931 (1941–45 i Strassburg), Stefan Sonderegger, professor i Zürich 1961–94, Friedhelm Debus, professor i Kiel 1969–97, Hermann Reichert, professor i Wien 1984–. Adolf Bachs Deutsche Namenkunde 1–3 (1943–56) är fortfarande ett standardverk inom person- och ortnamnsforskning. I Leipzig blomstrade onomastiken under DDR-tiden, främst inom slavistiken, varvid det slaviska ortnamnsskiktet mellan det äldre germanska och förgermanska (indoeuropeiska) skiktet och det yngre tyska skiktet stod i centrum. Efter »die Wende» gjordes i Leipzig försök att inrätta en professur i namnforskning (inte längre knuten till slavistiken), men dessa misslyckades (se här till senast Dietlind Kremer i Karlheinz Hengst, Sprachkontakte, Sprachstudien und Entlehnungen im östlichen Mitteldeutschland seit einem Jahrtausend, Wien 2014, s. XXV). Följden är att det i dag på tyskspråkigt område inte finns någon professur i namnforskning, vilket i ett internationellt perspektiv kan te sig något påfallande.

Den gamla onomastiska traditionen inom germanistiken företräds i dag i varierande grad vid tyskspråkiga lärosäten. I Mainz blomstrar den under ledning av professor Damaris Nübling, innehavare av lärostolen för Historische Sprachwissenschaft des Deutschen. På hennes initiativ har i Mainz en rad symposier anordnats över olika onomastiska teman. Början gjordes 2008 med ett symposium om europeisk släktnamnsgeografi. Detta följdes 2012 upp med ett symposium med temat »Linguistik der Familiennamen». Därefter har namnforskarkollektivet i Mainz varje år anordnat ett symposium om olika namnvetenskapliga frågor, djuregennamn 2013, »övriga namn» (andra än person-, ort- och djurnamn) 2014, tilltalsnamn som sociala markörer 2015, »Linguistik der Eigennamen» 2016.

Som ett ytterligare tecken på den livaktiga namnforskningen i Mainz publicerades 2012 *Namen. Eine Einführung in die Onomastik* av Damaris Nübling, Fabian Fahlbusch & Rita Heuser. Den boken recenserar utförligt av mig i SAS 30 (2012) s. 123–160. Mainz-introduktionen föreligger nu i en andra, bearbetad och utvidgad upplaga. Fördelningen på de tre författarna är densamma som i första upplagan, dvs. Rita Heuser svarar för kap. 9 (Ortsnamen), Fabian Fahlbusch för kap. 10–12 (Objektnamen, Ereignisnamen, Phänomennamen) och Damaris Nübling för övriga kapitel. Den sistnämnda framträder som huvudförfattare redan på titelbladet, där hennes namn har större stilstorlek. Min tidigare recension bildar en bakgrund till de här presenterade synpunkterna på andra upplagan. Vid ett flertal tillfällen finner jag anledning att hänvisa till min tidigare recension.

Det inledande kap. 1, Einführung – Namen in Alltag und Wissenschaft (s. 11–14), är praktiskt taget oförändrat. I ett intressant tillägg (s. 14) upplyses om egennamnens andel i ordförrådet. En undersökning visar att vart femte substantiv utgörs av ett namn.

Kap. 5, Eigennamen in der Gebärdensprache (s. 93–96), har utökats med en illustration av hur man på teckenspråk kan återge namnen på tre inom tysk politik framträdande personer, Angela Merkel, Guido Westerwelle och Joschka Fischer (Abb. 10, s. 94).

Kap. 6, Überblick über die Namenklassen (s. 98–106), som handlar om olika namnkategorier, är i huvudsak direkt övertaget från första upplagan. Det framhålls (s. 103) att det också finns andra namnkategorier än de som tas upp till diskussion, såsom gudanamn och växtnamn, alltså egennamn på växter, t.ex. *Krokek* (se recension 2012 s. 139). En heltäckande analys av samtliga egennamnskategorier skjuts alltså på framtiden.

Kap. 8, Tiernamen (Zoonyme, s. 191–205), är helt omarbetat. Det bygger på utfallet av ett av de inledningsvis nämnda Mainz-symposierna. Utgångspunkt är en klassificering av djurnamn, med två huvudgrupper, »städtische TierN (Urbozoonyme)» och »ländliche TierN (Rurozoonyme)», en uppdelning som inte är helt komplikationsfri, vilket framgår av ett diagram (Abb. 29, s. 192). I ett annat diagram (Abb. 30, s. 193) särskiljs djurnamns identifierande funktion, viktig t.ex. för nötboskap och svin, och individualiserande funktion, viktig t.ex. för husdjur som katter och hundar. Som normalt namnlösa djurkategorier nämns i Abb. 30 »Hühner, Fische, Bienen». Det stämmer otvivelaktigt i huvudsak, men undantagsvis kan i varje fall enskilda hönor i smärre djurbestånd på landet, där höns hålls för att ge ägg till husbehov, få namn efter något karakteristiskt drag, något som jag minns från min barndom i Östergötland på 1930- och 1940-talen. Så t.ex. blev en höna på grund av sin speciella gång uppkallad efter en person på orten. Det rör sig här om undantag, men också sådana är viktiga för att ge en heltäckande bild av kategorin djurnamn.

Den för Namen kännetecknande genusaspekten beaktas genomgående också ifråga om djurnamn, t.ex. genom upplysningen att ändelsen *-a* är utmärkande för feminina namn, ändelsen *-o* eller slutkonsonant för maskulina namn (s. 197).

Framställningen om djurnamn bildar en säker grund för fortsatt forskning, och på ett för Mainz-introduktionen karakteristiskt sätt ges flera tips för fortsatt studium. Bl.a. ställs frågan hur långt »Geschlechtsoffenkundigkeit» som »strikties Prinzip» sträcker sig för djurnamn, »d.h., ob es [das Prinzip] mit zunehmender Entfernung vom Menschen (Hase, Meerschweinchen, Maus, Vogel, Schildkröte) abnimmt» (s. 200).

Kap. 9 om ortnamn (s. 206–265), författat av Rita Heuser, är i stort sett oförändrat. Det är lite beklagligt, för här hade funnits möjlighet till förbättringar, t.ex. ifråga om bebyggelsenamnstyper insatta i sitt germanska sammanhang. Ett arbete av Albrecht Greule har tillkommit i litteraturförteckningen, *Deutsches Gewässernamenbuch* (2014), men det verket har inte utnyttjats till fullo. Det förtjänar att nämnas att Greule i anslutning till tidigare forskning (se Th. Andersson, *Al-* i ortnamn, i NoB 95, 2007, s. 5–13) tar avstånd från den av Hans Krahe för hydronymer ansatta roten ie. **el-/ol-* 'fließen, strömen', en rot som alltmer ter sig som en spökrot. Vattendragsnamn som *Aller* och *Alster*, vilka i en lista över »alteurop. Wasserwörter» i Mainz-introduktionen (Abb. 26, s. 226) hänförs till den antagna roten **el-/ol-*, tolkas av Greule (s. 31, 34) såsom avseende växande, översvämmande vatten.

Praktiskt taget oförändrade är också de av Fabian Fahlbusch författade avslutande kapitlen (kap. 10–12, s. 266–336), betitlade Objektamen (Ergonyme), Ereignisnamen (Praxonyme) och Phänomennamen (Phänonyme). De har vägröjarkaraktär och utgör en god grund för fortsatt diskussion, inte minst genom påpekandet att de inbjuder »zu spannenden neuen Forschungsfragen» (s. 266). Förf. har själv fördjupat sig i studiet av de nämnda namnkategorierna. Han hänvisar till en undersökning om företagsnamn (s. 316, 347), och han är en av utgivarna av ett kommande samlingsband med titeln »Sonstige» Namenarten. Stiefkinder der Onomastik (s. 347). Beträffande skapande av företagsnamn gör Fahlbusch (Abb. 48, s. 280; i 1 uppl. Abb. 44, s. 279) en första indelning

i »übernommenes Lexem, Syntagma» och »neu erzeugter Name». Här vore det naturligt att anknyta till den grundläggande distinktionen mellan sekundär och primär namnbildning (se här till min recension av första upplagan 2012 s. 154).

Bearbetningen i andra upplagan rör enligt förordet (s. 9) särskilt namnteori och namngrammatik (kap. 2–4) och personnamn (kap. 7), alltså delar författade av Damaris Nübling. Det framgår tydligt hur intensivt hon är engagerad i de frågor som diskuteras. Den nya framställningen om namnteori och namngrammatik innehåller inga omvälvande nyheter. Nübling (s. 18, 32 f.) håller fast vid tanken om egennamnens direktreferens. I min recension 2012 (s. 126 ff.) kritiserar jag denna uppfattning, enligt vilken namn inte kan ses som fullvärdiga språkliga tecken med uttryck och innehåll (betydelse), syftande på en referent. I stället skall enligt en tysk uppfattning, som Nübling företräder, namnuttrycket syfta direkt på referenten. Det är uppenbart att ett namn som *Stockholm* inte har betydelse i samma mening som *stad* eller *huvudstad*. Namnet *Stockholm* förknippas med faktiska förekomster som regering, riksdag, universitet, Dramaten, Operan, Riksarkivet, vidsträckta vattenytor, vartill kommer varierande konnotationer, positiva som rikt nöjesliv och negativa som utbredd kriminalitet, mer personliga föreställningar att förtiga. Även namn på platser, som man inte personligen känner till, motsvaras av en föreställning om referenten (Eva Nyman i recension av första upplagan av *Namen i NoB* 103, 2015, s. 158). Namn på personer i vårt onomastikon (historiska personer, familj, bekanta) väcker en föreställning om personen, som innefattar mer än bara ett utpekande. Staffan Nyström tar upp det här problemet i en nyligen publicerad uppsats, *Names and meaning* (kap. 3 i *The Oxford handbook of names and naming*, Oxford 2016, s. 39–51). Nyström (s. 40) kommer in på dikotomin *proper name : common noun* (eller *name : appellative*):

Can a certain name be a more 'namelike' name than another? I believe it can. To support such an assertion one might argue that a name is not a physical, material object. It is an abstract conception.

Här föreligger nu en grundläggande motsättning om egennamns betydelse (eller betydelselöshet). Problemet är ställt för fortsatt onomastisk diskussion. En sådan implicerar (med Nyström) frågan om gränsdragningen mellan egennamn och appellativ (och andra icke-proprieella substantiv). Från namnforskningens sida är det viktigt att framhålla att en skarp sådan gräns inte låter sig dras (se recension 2012 s. 129 f.).

Vad gäller personnamnen, som Damaris Nübling har huvudansvar för, har min kritik i recensionen 2012 (s. 133 ff.) av första upplagans föga genomtänkta bruk av termer som *Beinamen*, *Spitznamen*, *Übernamen* inte satt några spår. Därmed kvarstår kravet på en »sanering» av germansk binamnsterminologi för att möjliggöra fortsatt diskussion. En sådan kan lämpligen ta sin utgångspunkt i en postum uppsats av Eva Brylla, *Bynames and nicknames* (kap. 16 i den strax ovan citerade *The Oxford handbook of names and naming*, s. 237–250).

Kap. 7, *Personennamen* (Anthroponyme, s. 107–190), är delvis omarbetat. Ifråga om personnamn i kulturer utanför det tyskspråkiga området tillkommer intressanta uppgifter om grönländskt personnamnsskick (s. 181). Bearbetningen gäller annars, inte oväntat, i huvudsak avsnittet *Rufnamen und Geschlecht* (s. 128–137). Nübling tar här lite närmare upp ett fall som rör önskemål om ett förnamn, *Kiran* (s. 128), ett fall som i första upplagan kort relateras i en fotnot (s. 109 n. 88). Ett par av indisk härkomst önskade 2008 detta namn för sin dotter. Namnet *Kiran* ger ju inte upplysning om kön och skulle alltså enligt tysk lag ha måst kombineras med ett könsmarkerande namn. *Kiran* som ensamt namn på en flicka godtogs inte av myndigheterna, men efter överklagande

fick föräldrarna det godkänt. *Kiran* inordnar sig därmed i en grupp könsneutrala namn som *Eike, Toni, Wanja, Kim*. Förf. drar därav slutsatsen: »Damit sind **Unisex-Namen erlaubt**.» Jfr ett tidigare bidrag av mig, Val av förnamn till »tredjeköns»-barn (i SAS 21, 2013, s. 109 f.). Samma år, 2008, som *Kiran* godtogs som flicknamn, avslogs dock *Euro* som önskat flicknamn, eftersom kvinnligt kön inte framgår (s. 128). Avslaget ledde i det fallet till en kompromiss: *Eurone*, som ju är klart feminint markerat.

Till relateringen av *Kiran*-fallet knyter Nübling en engagerad, rätt känsloladdad reflexion:

Auch wenn man um Trans- und Intersexualität weiß, so glauben die meisten doch fest an eine angeborene Zweigeschlechtlichkeit als natürliches Ordnungsprinzip, die kulturell (Kleidung, Schmuck, Frisur) so lange und hingebungsvoll praktiziert wird, bis man sie für Natur hält.

Frågan om könsindelning tilldrar sig, såsom framgår av mitt nyssnämnda SAS-bidrag 2013, stor uppmärksamhet i Tyskland. Lann (tidigare: Antje) Hornscheidt, innehavare av en »Professur für Gender Studies und Sprachanalyse» vid Humboldt-universitetet i Berlin, har väckt uppseende genom att vilja ses som könsneutral, som varken kvinna eller man (<http://www.faz.net/aktuell/feuilleton/debatten/profx-als-geschlechtergerechte-sprache-fuer-professoren-13268220.html>, <http://www.spiegel.de/unispiegel/wunderbar/gendertheorie-studierx-lann-hornscheidt-ueber-gerechte-sprache-a-965843.html>).

Ortografiskt går Mainz-introduktionen på barrikaderna. För att undvika generiskt maskulinum, t.ex. *Forscher* som sammanfattning för kvinnliga och manliga forskare, har valts formen *ForscherInnen* (»mit Binnengroßschreibung»). Se härtill min recension 2012 s. 152. Ett där påpekat fall som visar inkonsekvens är rättat i andra upplagan (s. 177), men det finns i denna fortfarande avvikelser från den valda ortografiska normen (t.ex. *Komponisten, Schauspieler* s. 304), där förf. alltså faller in i vanda mönster. Typen *ForscherInnen* är en modest variant, som har viss spridning i feministiskt orienterad litteratur men sällan förekommer i andra sammanhang. Det finns radikalare sätt att undvika generiskt maskulinum, så – i Lann Hornscheidts efterföljd – i Daniel Wojahns doktorsavhandling *Språkaktivism* (Uppsala 2015). Språkaktivistiska försök som de nämnda att påverka ett språks ortografi är intressanta men har knappast någon chans att slå igenom i bredare sammanhang. Det är grammatiskt sett svårt att tänka sig en annan omslagstext till *Der Spiegel* 2016:6 än »Die Hassprediger», syftande på det politiska partiet Alternative für Deutschland (AfD), trots att titelfiguren på omslaget är en kvinna.

För att en handbok som *Namen* skall bli fullt användbar krävs register, både namnregister och register över begrepp och termer. Det är ett högrankat desideratum att sådana utarbetas till en kommande tredje upplaga.

Såsom granskningen av andra upplagan av Mainz-kollektivets introduktion i namnforskning visar, finns det anledning att fortsatt peka på önskvärda förbättringar. Binnamsterminologin, sedd i ett germanskt men också i ett universellt perspektiv, kräver ett fastare, mera terminologimedvetet grepp. Den historiska aspekten tillgodoses för personnamnens del genom den traditionella tyska fokuseringen på släktnamnsskickets framväxt. Beträffande ortnamnen beaktas den indoeuropeistiska diskussionen om för-germanska förhållanden, en debatt som ännu inte kan sägas vara helt avklarnad. Äldre germanska förhållanden tilldrar sig knappast något intresse; fokus ligger på moderna

förhållanden, med tydliga namnvårdande ambitioner (Duden-traditionen). Kännetecknande för introduktionen och överhuvudtaget för Mainz-germanistiken är det uttalade genusperspektivet, som alltid beaktas i relevanta sammanhang.

Vi kan tillsammans med författarna av *Namen* glädjas åt att introduktionen i onomastik redan föreligger i en andra upplaga. Med sina begränsningar är den ett viktigt bidrag till namnforskningen på tyskspråkigt område. Om tysk namnforskning skall behålla sin starka ställning internationellt sett, krävs emellertid komplettering av introduktionens något styvmoderliga behandling av namnen under äldre språkskeden. Här ligger en uppmaning till germanistikens företrädare vid andra tyskspråkiga lärosäten.

Thorsten Andersson

Yliopiston nimipäiväalmanakka 2016/Universitetets namnsdagsalmanacka/Universitehta nammabeaivealmmenáhkki. Kahdeskymmenesensimmäinen vuosikerta/Tjugoförsta årgången/Guoktelogivuosttaš jahkegeardi. Julkaissut Helsingin yliopisto/Utgiven av Helsingfors universitet/Olggosaddán Helssega universitehta. 80 s. Helsinki 2015. ISSN 1238-6073.

Yliopiston nimipäiväalmanakka 2017/Universitetets namnsdagsalmanacka/Universitehta nammabeaivealmmenáhkki. Kahdeskymmenestoinen vuosikerta/Tjugoförsta [sic] årgången/Guokteloginubbi jahkegeardi. Julkaissut Helsingin yliopisto/Utgiven av Helsingfors universitet/Olggosaddán Helssega universitehta. 76 s. Helsinki 2016. ISSN 1238-6073.

Årgångarna 21 och 22 av Helsingfors universitets namnsdagsalmanacka med de olika finska namnlängderna har utkommit (se tidigare anmälningar i SAS 16, 1998, 25, 2007 och 32, 2014). De innehåller, som tidigare år, de fyra olika namnlängder som finns i Finland: den finska, svenska, samiska och ortodoxa. Förutom dessa finns i varje årgång namnstatistik över givna förnamn, både i tabellform och i mer presenterande artiklar. Dessutom ges de viktigaste paragraferna i den finländska namnlagen, tyvärr endast på finska. De olika årgångarna innehåller också längre artiklar över olika ämnen utifrån förnamnsgivning, en på finska och en på svenska. I årgång 2016 behandlas de kungliga namnen i de finska almanackorna av Minna Saarelma-Paukkala, och bindestrecksnamnens uppgång och fall får en genomlysning av Leila Mattfolk. Den senare konstaterar att de traditionella namnen nu är tämligen döda men pekar också på möjligheten för dagens föräldrar att genom nya kombinationer med dagens modenamn och gamla namn skapa det av så många nu eftertraktade unika namnet. En liknande utveckling kan anas även i Sverige.

Eftersom Finland firar 100 år av självständighet 2017 är namnsdagsalmanackan för detta år utökad med namnlängden år 1917. Vi ser i den gamla längden bl.a. att *Polykarpus* och *Eufrosyne* har fått lämna plats för mer moderna namn. I de två expertartiklarna undersöker Minna Saarelma-Paukkala hur stort inslaget av finska namn som används i namngivningen idag egentligen är, och Leila Mattfolk gör en jämförande studie av namnförrådet i de finlandssvenska respektive sverigesvenska namnlängderna.

Det är alltid intressant att jämföra de finländska namnlängderna med den svenska eftersom de har delvis olika syften, vilket visas i Mattfolks artikel. I Finland revideras bestånden med femårsintervall utifrån aktuella namnfrekvenser. Många namn läggs till och få namn stryks. I Sverige, däremot, är ju namnlängden tänkt att vara stabil med endast smärre förändringar. År 2018 kommer två nya namn att tas in, nämligen *Ida* och *Ronja*.

Katharina Leibring

Meddelande

Från och med föreliggande årgång har SAS ny distributör. Alla frågor angående prenumerationer och distribution hänvisas till eddy.se ab, Box 130, 621 24 Visby. Nätplats: <http://kgaa.bokorder.se> Telefon: 0498-25 39 00.

E-post: order@bokorder.se

Författarna i denna årgång

Emilia Aldrin, fil. dr, lektor, Akademin för lärande, humaniora och samhälle, Högskolan i Halmstad. emilia.aldrin@hh.se

Gulbrand Alhaug, professor emer., Institutt for språk og kultur, Universitetet i Tromsø. gulbrand.alhaug@uit.no

Thorsten Andersson, professor emer., Seminariet för nordisk namnforskning, Uppsala universitet. thorsten.andersson@telia.com

Birgit Eggert, lektor, ph.d., Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns universitet. eggert@hum.ku.dk

Märit Frändén, fil. dr, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen. marit.franden@sprakochfolkminnen.se

Linnea Gustafsson, docent, lektor, Akademin för lärande, humaniora och samhälle, Högskolan i Halmstad. linnea.gustafsson@hh.se

Karin Hagren Idevall, fil. dr, Institutionen för nordiska språk, Uppsala universitet. karin.hagren.idevall@nordiska.uu.se

Magnus Källström, docent, Kulturvårdsavdelningen, Kulturvårdsstöd, Riksantikvarieämbetet. magnus.kallstrom@raa.se

Katharina Leibring, docent, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen. katharina.leibring@sprakochfolkminnen.se

Gudlaug Nedrelid, professor, Institutt for nordisk og mediefag, Universitetet i Agder, Kristiansand. gudlaug.nedrelid@uia.no

Michael Lerche Nielsen, lektor, ph.d., Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, Københavns universitet. lerche@hum.ku.dk

Lennart Ryman, fil. dr, Namnarkivet i Uppsala, Institutet för språk och folkminnen. lennart.ryman@sprakochfolkminnen.se

Tom Schmidt, professor, dr. philos., Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo. tom.schmidt@iln.uio.no

Ivar Utne, førsteamanuensis, Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier, Universitetet i Bergen. ivar.utne@uib.no

För översättning av abstrakt och sammanfattningar svarar auktoriserade translatorn Martin Naylor, Uppsala.

Förkortningar

AN	= Afdeling for Navneforskning, Nordisk Forskningsinstitut, København	NRA	= Riksarkivet, Oslo
ANF	= Arkiv för nordisk filologi	NRL	= L. Peterson, Nordiskt runnamnslexikon (5, rev. utg., 2007)
APhS	= Acta philologica Scandinavica	NRO	= Norsk riksmålsordbok
AS	= Anthroponymica Suecana	Nä	= Närkes runinskrifter (SRI 14: 1)
BNF	= Beiträge zur Namenforschung	OAU	= Ortnamnsarkivet i Uppsala, SOFI
BSH	= C. G. Styffe, Bidrag till Skandinavien historia ur utländska arkiver	ODS	= Ordbog over det danske Sprog
BØ	= Bustadnavn i Østfold	OGB	= Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län
DAG	= Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Göteborg, SOFI	or.	= original
DAL	= Dialekt- och ortnamnsarkivet i Lund, SOFI	OUÅ	= Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift
DAUM	= Dialekt-, ortnamns- och folkminnesarkivet i Umeå, SOFI	Rep	= Repertorium diplomaticum regni Dani- ci mediævalis
DD	= Diplomatarium Danicum	SAOB	= Ordbok över svenska språket utg. av Svenska Akademien
DGP	= Danmarks gamle Personnavne	SAS	= Studia anthroponymica Scandinavica
DI	= Diplomatarium Islandicum	SD	= Svenskt diplomatarium
DN	= Diplomatarium Norvegicum	SDns	= Svenskt diplomatarium [ny serie] från och med år 1401
DR	= Danmarks Runeindskrifter	Sdw	= K. F. Söderwall, Ordbok öfver svenska medeltids-språket (1884–1918)
DRA	= Rigsarkivet, København	Sdw Suppl.	= K. F. Söderwall, Ordbok över svenska medeltids-språket. Supplement (1925–73)
DS	= Danmarks Stednavne	SkO	= Skånes ortnamn
DSt	= Danske Studier	Sm	= Smålands runinskrifter (SRI 4)
FMU	= Finlands medeltidsurkunder	SMP	= Sveriges medeltida personnamn
FRA	= Riksarkivet, Helsingfors	SMPs	= SMP:s samlingar, Uppsala, SOFI
Fv	= Fornvännen	SMR	= Svenska medeltidsregister 1434–1441
G	= Gotlands runinskrifter (SRI 11–12)	sn	= socken
Gs	= Gästriklands runinskrifter (SRI 15: 1)	SNF	= Studier i nordisk filologi
hd	= härad	SOB	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Blekinge län
KA	= Kammararkivet (i SRA), Stockholm	SOD	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Dalarnas län
KL	= Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid	SOFI	= Institutet för språk och folkminnen
l.	= län	SOH	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Hallands län
LB	= M. Lundgren, E. Brate & E. H. Lind, Svenska personnamn från medeltiden (1892–1934)	SOJä	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jämtlands län
Lind	= E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden (1905–15)	SOJö	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Jönköpings län
Lind Bin.	= E. H. Lind, Norsk-isländska personnamn från medeltiden (1920–21)	SOKa	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kalmar län
Lind Suppl.	= E. H. Lind, Norsk-isländska dopnamn och fingerade namn från medeltiden. Supplementband (1931)	SOKo	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Kopparbergs län
LUP	= L. Peterson, Lexikon över urnordiska personnamn (www.sprakochfolkminnen.se, 2004)	SOL	= Svenskt ortnamnslexikon. Red.: M. Wahlberg (2003)
MM	= Maal og minne	SOSk	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Skaraborgs län
NG	= Norske Gaardnavne	SOU	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Uppsala län
NÍ	= G. Kvaran & S. Jónsson, Nöfn Íslendinga (1991)	SOV	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Värmlands län
NIYR	= Norges innskrifter med de yngre runer	SOVm	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Västmanlands län
NIÆR	= Norges Indskrifter med de ældre Runer	SOVn	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Väster- norrlands län
NK	= Nordisk kultur	SOÅ	= Sydsvenska ortnamnssällskapets års- skrift
NN	= Namn og nemne		
NO	= Norsk ordbok		
NoB	= Namn och bygd		
NPL	= K. Kruken & O. Stemshaug, Norsk personnamnleksikon (3. utg., 2013)		

180 Förkortningar

SOÄ	= Sverges ortnamn. Ortnamnen i Älvsborgs län	UUB	= Uppsala universitetsbibliotek
SOÖg	= Sveriges ortnamn. Ortnamnen i Östergötlands län	u.å.	= utan år
SRA	= Riksarkivet, Stockholm	Vg	= Västergötlands runinskrifter (SRI 5)
SRI	= Sveriges runinskrifter	vid.	= vidimation
SRP	= Svenska riks-archivets pergamentsbref	Vr	= Värmlands runinskrifter (SRI 14:2)
SvLm	= Svenska landsmål och svenskt folkliv	Vs	= Västmanlands runinskrifter (SRI 13)
Sö	= Södermanlands runinskrifter (SRI 3)	Ög	= Östergötlands runinskrifter (SRI 2)
U	= Upplands runinskrifter (SRI 6–9)	Öl	= Ölands runinskrifter (SRI 1)
u.d.	= utan dag	ÖNON	= Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Norrbottens län
u.o.	= utan ort	ÖNOV	= Övre Norrlands ortnamn. Ortnamnen i Västerbottens län